

FAJKÉRDÉS FAJKUTATÁS

ÍRTA
BARTUCZ LAJOS

A MAGYAR KÖNYVBARÁTOK RÉSZÉRE KIADJA
A KIRÁLYI MAGYAR EGYETEMI NYOMDA

I. FEJEZET

AMIRŐL MINDENKI BESZÉL

1. A NAGY ÉRDEKLŐDÉS.

Aligha van olyan tudományos problémakör, amely egy idő óta nagyobb közkeveltségnek örvendene és szélesebb rétegekben hozná izgalomba az elméket és kedélyeket, mint az, amit a *fajkérdés* neve alatt szoktak ma összefoglalni.

Vaskos könyvekben, sovány röpiratokban, tudományos és népszerű folyóiratokban, napisajtóban, politikában, utcán, társaságban lépten-nyomon találkozunk vele. Mindenki fajkérdésről, faji gondolatról, faji jellegről, faji öntudatról, faji mentalitásról, tiszta és kevert fajról, értékes vagy értéktelen, alsóbb- vagy magasabbrangú fajokról, fajmagyarról, német, germán, árja stb. fajról, faji vérről, faji fehérjéről, faji kultúráról, faji lélekről, faji vallásról, a vér és faj mindenek felett való hatalmáról, fajvédelemről, fajnemesítésről, jól vagy rosszul sikerült korcsokról, a fajkeveredés előnyös vagy káros, nemzetvesztő és erkölcspusztító hatásáról ír vagy beszél ma.

Amit a régi görögök úgy neveztek, hogy ἡ ἀνάγκη, a sors keze, a rómaiak pedig fátumnak, végzetnek mondtak, s amit a keresztény világnézet úgy hív, hogy a Gondviselés, azt most sokan a „Faj” és „Vér” fogalmában egyesítették. A faj a legfőbb hatalom, a faj a legridegebb zsarnok, a faj a leghatalmasabb energia, mely egyszer alkot, máskor rombol. A faj minden. Benne van mindenben s minden általa van. – Egyén és osztály, nép és állam, társadalom és kultúra sorsát, jövőjét mind ő szabja meg. A fórumon hatásos szónoklatok, a sajtóban heves párviadatok folynak körülötte, jobbról és balról egyaránt, hol úri modorban, hol meg a szenvedély által elvakítottak izléstbántó hangnemében.

Máról holnapra újabbnál-újabb, eddig soha nem hallott nevek bukkannak fel és szerepelnek egyszerre a fajkérdés

tudósaiként. Honnan jöttek, hol szerezték tudásukat, nem tudjuk, de nem is kérni senki. Legfeljebb a szövegre ismerünk rá néha, amelyet innen vagy onnan rosszul kiírtak s eredeti értelmükből kiforgattak. Hangjuk erős, bátorságuk nagy, tudományos lelkiismeretfurdalás nem gátolja őket. Könnyedén átsiklanak a legnehezebb kérdések felett s hangjuk erejével egyszerre megoldottnak nyilvánítanak olyan kérdéseket, amelyek tisztázásán a komoly szaktudomány már évtizedek óta fáradozik.

Egyszer lelkesedés és szenvedély, máskor idegesség, elfogultság, sértődöttség és harag, sőt gyűlölet, majd megérdek és politika, s csak a legritkábban a tudományos meggyőződés, az igazság kutatásának szent vágya irányítja a szót és a tollat.

Pedig szenvedély és gyűlölet rossz tanácsadók, érdek és politika rossz kalauz. Csoda-e hát, ha a legtöbbször egyik félnek sincs igaza? Mert tudományos kérdések taglalásához, viták eldöntéséhez, igazságok megállapításához nyugaltság, önuralom, elfogulatlanság, hideg, józan ész, kiforrott módszer s a tárgyilagos, hiteles bizonyítékok és adatok tömege szükséges.

Szinte minden nép, világszemlélet, minden politikai párt, vallás, minden társadalmi osztály, foglalkozási ág stb. más-kép fogja fel és magyarázza a fajkérdést. Mindegyik érvet kovácsol belőle a saját felfogásának, politikai, társadalmi, vallási, világnézeti s egyéb álláspontjának igazolására és iparkodik azt kihasználni a saját politikája, anyagi és egyéb érdeke számára.

Pedig nincs európai és ázsiai, fehér és fekete, német és francia, árja és zsidó, egységspárti és szocialista, liberális és fajvédő igazság a fajkérdésben. Mert az igazság, mint mindenben, úgy itt is csak egyféle. Sajnos, az érdeklődők, törtétek, magukat a fajkérdés apostolainak, reformátorainak képzelők türelmetlen zsvájában szinte alig tud szóhoz jutni s meghallgatásra találni az igazság módszeres keresője, a kérdésben legilletékesebb szaktudomány.

Elmondhatjuk, hogy a fajkérdés ma csakugyan általános közérdeklődés tárgya. Sőt több. Divat, szellemi áramlat,

politikai irányzat, vezető koreszme, élet- és világfelfogás, filozófiai alapgondolat, hit, meggyőződés stb. Szóval tudatos vagy tudatalatti, de mindenképen ható, serkentő, erjesztő, izgató, mozgató erő, elsőrangú fontosságú tényező, mely az emberi életnek csaknem minden ténykedési területén többkevesebb erővel megnyilvánul. Érint minden embert s beleszól minden kérdésbe. Vele számolnia kell mindenkinek s állást kell foglalnia mellette vagy ellene. Irodalma máris hatalmas könyvtárt tesz ki s hosszú évek munkája, amíg az ember eligazodik benne.

Ám ha a sok beszédet tudománysozomjtól csigázva végighallgatjuk és a tömérdek írást a józan ész logikájával át tanulmányozzuk s ki akarjuk belőlük hámozni, hogy tulajdonképpen mi is az a „Faj” és „Vér”, amit oly sokan és oly sokszor emlegetnek, furcsa szellemszüleményekre és logikai salto mortalekra akadunk. A végén pedig mindinkább arról győződünk meg, hogy a fajkérdésről írók, vitatkozók és szónoklók nagy része még a kérdés komolyabb tárgyalásához okvetlenül szükséges alapfogalmakkal sincsen tisztában. Mert a nép, nemzet, nyelv, vallás, dialektus, nyelvcsoport, kultúra, egy-egy földrajzi terület stb., náluk mind egy-egy faj, fajcsoport gyanánt szerepel. Faj pl. a német, persze külön az északi s külön a déli. De ezeken belül faj a porosz, a bajor, meg a bajuvár, alemann és a sváb, éppúgy, mint a szász, a frank meg az osztrák. Folytathatjuk azonban felfelé is. Mert fajnak mondják a germánt s még inkább az indo-germánt, no meg az árját. De egy-egy faj az északi, közép- és déleuropai s faj az egész fehér embercsoport, melyet azután a többi különböző bőrű ú. n. színes fajokkal együtt végül a legnagyobb fajba: az „emberfaj”-csoportba egyesítenek.

Pedig a kérdés még sokkal komplikáltabb, mert ezek az ú. n. „fajok” még keresztezik is egymást s a különféle kereszteződéseknek és korcsoknak se vége, se hossza... így azután, ha az emberiségen, úgy a main, mint az elmúlt időken, végighaladva, sorravennők mindama sok száz meg ezer nép-, nyelv-, kulturális stb. csoportot, amit sokan mind a fajnévvel illetnek, csakhamar kiderülne, hogy szegény *Gliddont*

bizony nagyon is félreértették a saját korában, mert hiszen ő nem is állott olyan nagyon messzire a monogenizmustól, az egyfajúság elméletétől akkor, amikor az emberiséget vagy 150 fajra osztotta.

De térjünk vissza a kiinduláshoz.

A fajkérdésnek ez a nagy felkapottsága csak nálunk látszik szokatlannak, az emberiség és a tudomány történetében azonban nem új dolog. A háborús vérvesztések, a háború elvesztése okainak kutatása, a gazdasági válság s a jövő biztosítására szolgáló módszerek keresése közben nem egyszer nyomult már előtérbe a fajkérdés, úgyhogy annak minden időben meg volt a maga nagy – bár túlnyomóan laikusoktól származó – irodalma.

Ha az emberiség történetében visszafelé haladunk, azt tapasztaljuk, hogy fajkérdés tulajdonképpen mindig volt. Sőt minél közelebb jutunk az őskorhoz, vagy minél primitívebb népeket tanulmányozunk, annál nyersebb módon, annál elemibb erővel s természetesen annál tudománytalanabban is nyilvánul meg. Az emberiség s minden embercsoport őskorára pedig – mint azt az embertan és néptan története tanítja, s mint alább részletesebben látni fogjuk – éppen a fajkérdés egyik legszubsjektívebb megoldási módja, az ú. n. „faji előítélet” kizárólagos uralma, nyomta reá a bélyeget.

Nyilvánvaló tehát, hogy a fajkérdés ilyen vagy olyan feszegetése még nem tudomány, s ha ma mégis a fajkérdést emlegetők legnagyobb része antropológusnak nevezi magát, vagy az embertanra hivatkozik, az valószínűleg semmi más, mint a tudomány álarcának kikölcsönzése s annak elismerése, hogy a fajkérdés problémájában elsősorban a módszeres embertani tudomány hivatott a döntésre.

Amikor a fajkérdésnek – szinte a képzeletet felülmúló – kaotikus irodalmát olvasgatjuk, s az ú. n. fajpolitika szenvedélytől izzó vitáit halljuk, akaratlanul is eszünkbe jutnak báró *Eötvös József* szavai:

„Minden művészetet dilettánsok üznek legtöbb szenvedéllyel. Ezt tapasztaljuk a tudományok körében is, de sehol sem annyira, mint a politikában, mely félig a tudó-

mányok, s félig a művészetek sorába tartozik, amelyhez talán épp azért szólnak annyian s oly szenvedéllyel, mert oly kevesen értenek hozzá.”

Valóban a fajkérdés nem olyan egyszerű probléma, hogy azt a köpennyel egyszerűen magunkra ölhessük s alapismertek, tudományos módszerek tudása és hiteles anyagon végzett beható vizsgálatok nélkül mindjárt meg is fejthessük.

A fajkérdés az emberre vonatkozólag a maga rendkívül bonyolult mivoltában és sokoldalú vonatkozásában elsősorban és csaknem kizárólag a komoly, elfogulatlan embertani tudomány hatáskörébe tartozik. Csak az általa már minden oldalról alaposan megvizsgált s kétségtelenül késznek nyilvánított eredmények azok, amelyeket a mindennapi életbe, politikába, közgazdaságba, népjóléti intézkedésekbe, oktatásügybe, szóval a gyakorlatba, nyugodt lélekkel szabad átvinni. Ellenkező esetben, ha a tudományosan még nem tisztázott s csak jóhiszeműen valónak vélt tételek és következtetések alapján csinálunk politikát, közgazdaságot, oktatásügyet stb., könnyen úgy járhatunk, mint azzal a fegyverrel, amelynek kezeléséhez nem értünk s amellyel esetleg éppen azokat öljük meg, akiket védeni akartunk vele.

A fajkérdés mai nagy felkapottsága azonban a tudomány berkeiben – ha a hibákat ostorozzuk is – valójában csak örömet kell, hogy keltsen. Mert hisszük, hogy a tévelygők – feltéve, hogy állításaik egyébként jóhiszeműek – hibáikra előbb-utóbb úgyis rá fognak jönni s reméljük, hogy az elmének a kérdés iránt megnyilvánuló mai nagy érdeklődése és fogékonyága felhasználható lesz arra, hogy a kérdés tulajdonképeni mivoltát, tudományos kutatásának fontosságát s hazai nagy jelentőségét a magyar nagyközönség köztudatába belevigyük.

Ez a célja e könyvnek is, melyben a fajkérdés történeti fejlődését, alapproblémáit és sokféle vonatkozásait iparkodunk, sine ira et studio, a tudomány igazságainak és szempontjainak kalauzolása mellett röviden bemutatni, hogy tanúságait a magyarság kutatásának és embertani megismerésének javára minél jobban gyümölcsöztessük.

2. A FAJKÉRDÉS TUDOMÁNYA ÉS AZ EMBERI SZELLEM FEJLŐDÉSTÖRTÉNETE.

Ha tüzetesebben szemügyre vesszük és mérlegeljük azt a rendkívül széleskörű és intenzív érdeklődést, amely a fajkérdés iránt ma az egész világon – mondhatjuk faji, nemzetiségi, vallási, társadalmi, nemi, sőt életkorbeli különbség nélkül – megnyilvánul, s azt látjuk, hogy az nemhogy csökkenőben volna, hanem ellenkezőleg, a politikai és geográfiai határoknak fittyet hányva, napról-napra nagyobb tömegeket hódít meg; sőt hatalmas kultúrnépek inaugurálnak olyan politikát, amely mind szorosabb kapcsolatba jut a fajkérdéssel s a fajkérdés tudományával, akkor lehetetlen, hogy teljesen kielégítsen bennünket az a legkézenfekvőbb magyarázat, amely a fajkérdés keletkezésének és nagy elterjedésének okait egyedül a világháború által előidézett mérhetetlen vérvesztésben, gazdasági és lelki válságban, a nemzeti ellentétek kiéleződésében s a politikai nacionalizmus előretörésében keresi.

Bár tagadhatatlan, hogy mindennek elsőrangú szerepe van itten, mégis azt hisszük, hogy a fajkérdésnek ez az aránytalan előtérbenyomulása nem következett volna be, legalább is nem ilyen mértékben és nem ma, ha ahhoz a talaj nem lett volna bizonyos fokig előkészítve már magában a tudomány keretén belül is, vagy ha az lényegében ellenkezett volna az emberi szellem természetes fejlődéstörténetének irányával.

Valóban, ha az emberi szellem sok évezredes fejlődéstörténetét áttekintjük s a kutatási területek, tudományágak kialakulását figyelemmel kísérjük, meglepő s az első pillanatban érthetetlen jelenség ötlük szemünkbe. Azt tapasztaljuk ugyanis, hogy noha a megismerő, kutató emberi szellem első felcsillanása szoros kapcsolatban áll az emberi test életnyilvánulásaival s az önmegfigyeléssel és bár ennek hatására az ember korán kezdett foglalkozni önmagával, ez az öntanulmányozás – *Aristoteles* első nagy alapvetésétől eltekintve – csakhamar abbamaradt, legalább is módszeres formát nem öltött, tudománnyá nem fejlődött. Így történt

azután, hogy amíg a legkülönbözőbb tudományágak egymásután alakultak ki, addig éppen azok a tudományok, amelyek az ember lényegéhez, természetéhez a legközelebb állanak, amelyek magával az emberiséggel foglalkoznak, tehát kellene, hogy ők legjobban érdekeljék: nevezetesen az *embertan* és *néptan*, valamennyi között a legutoljára fejlődtek ki.

Aligha volt valaki, aki e sajátos jelenséget szebben ecsetelte volna, mint a modern embertani tudomány nagynevű atyamestere, néhai *Broca* Pál, a párizsi antropológiai társaság egyik ülésén tartott lendületes megnyitó beszé-

„Az embertan, úgy amint azt önök fölfogják s amint azt önök művelik, legfiatalabb valamennyi tudomány között és valóban csodálkozásunkat fejezzük ki a fölött, hogy miért jöhetett az csak oly későn létre. Azon dolgok között, melyeket a tudomány bűvarkodás alá vehet, vajjon van-e egy is, amely érdekesség és fontosság tekintetében egyenlőrangú lehetne azzal, amely önöket ide, e körbe vonzza? És vajjon nem áll-e az, hogy mielőtt az ember a külső dolgokhoz fogott, a hellének legbölcsebbjének életelve szerint előbb azt kellett volna tanulnia, hogy önmagát megismerje? De az emberiség fejlődésében egészen hasonló a gyermekhez, aki kezdetben önmagával mit sem törődve, csak a rajta kívül eső tárgyra kíváncsi; aki később dolyfösségében és együgyűségében a külső tárgyra inkább figyelve, mint gondolatainak menetére, önmagától eltélődik és önmagát bámulja a nélkül, hogy fáradságot venne önmagát vizsgálgatni is. Így az önmagáról való tudatlanságban növekedvén fel, csak férfi korában veszi észre, hogy mindent látott, mindent vizsgált, mindenről okoskodott, kivéven saját lényének természetét.”

Azt látjuk tehát, hogy az öntudatra ébredt s a dolgok lényege megismerésének benső vágjától hajtott emberi szellem, végigszágulott a föld, a világegyetem tárgyain, lényein s erőin. Szemén az antropocentrisztikus gondolkodás hályogjával, azokat, amennyire tudta, felkutatta, ismeretkörébe vonta, vagy legalább megismerni törekedett. És amikor már szinte mindennel foglalkozott s azt kezdte hinni, hogy mindent megismert és megértett, akkor vette csak észre, hogy éppen a legfontosabbal, az őt tulaj donképen legközelebről érdeklővel, a saját lényével, nem foglalkozott az „*embert*” magát nem ismeri.

Csak amikor a természettudományi kutatások nagyszerű s egész addigi gondolatvilágát átformáló eredményei szemei előtt feltárultak, úgyhogy már az istenfélő *Linné* kénytelen volt 1735-ben megjelent korszakalkotó rendszertanában az embert szervezeti sajátosságai alapján az élők világának legfelső csoportjába, a főemlősök (Primates) közé mint külön nemet (genus) beosztani, majd amidőn *Lamarck*, *Bory de Saint Vincent* s főleg *Lyell* megdöntötték *Cuvier* tanának egyeduralmát, *Huxley*, *Darwin*, *Vogt*, *Haeckel* és mások pedig a fejlődés (evolutio) elvét az egész élő természetet átfogó egységes törvénnyé emelték, s az emberre is alkalmazták s végül amikor az élőkkel foglalkozó összes tudományok alapja a biológia és örökléstan lett s kiderült, hogy a természet koronája testi sajátosságai s alapvető szellemi tulajdonságai tekintetében éppúgy az öröklés szigorú törvényeinek uralma alatt áll, mint a legkülönbözőbb növények és állatok, – akkor hullott le az emberiség szeméről a hályog s kezdett a saját lényének megismerésével behatóbban foglalkozni, majd abba rendszeresen belemélyedni.

Az út azonban, amelyen az emberi szellem a „gnothi seauton” eszméjének első felcsillanásától a modern ember-tani tudományig eljutott, nagyon hosszú s nem egyenes. Nagyobbik része a messzi múlt ismeretlenségében vész el, legfeljebb ha itt-ott az első úttörőknek egy-egy elmosódott lábnyomát találjuk meg. Még a XVIII. század végén is keskeny csapásról beszélhetünk csupán, amelyen *Linné*, a nagy rendszerező, indult el először, majd *Blumenbach*, *Hunter*, *Daubenton*, *Camper*, *Cuvier* tették ismertebbé és járhatóbbá.

A XIX. század elején azután mind többen és többen megszokják a bizony még mindig nagyon girbe-görbe, irányt jelző felírások nélküli kis utat. Csakhamar el sem férnek már rajta a járó-keleők, ezért mind többen szélesíteni kezdik, egyesek pedig, hogy megrövidítsék, rövidebb s egyenesebb mellécsapásokat vágnak, mígnem 1859-ben *Broca Pál*, az embertani tudomány zseniális útszabályozója, egy lelkes kis csapat, a párizsi embertani társulat alapítói élén, pontosan kitézi a most már mind forgalmasabb út irányát, alaposan

kiszélesíti s a tömegek által is kényelmesen járható országúttá építi azt.

Pár szóval jellemezve, így jött létre a modern embertani tudomány széles országútja. Hogy az út nem nyílegyenes, még akkor sem, amikor már fejlett módszerek állnak rendelkezésre, azon legkevésbé se csodálkozzunk. A tudományoknak is vannak kisebb-nagyobb állomásaik s a tudományos kutatás természete hozza magával, hogy időnkint szükség van kanyarodókra, kisebb irányváltoztatásra. A kor szelleme, irányító eszméi, a szomszédos tudományszakmák fejlettsége, a véletlen szolgáltatta leletek s a rendelkezésre álló újabb és újabb módszerek szerint ugyanis, hol az egyik, hol a másik kérdés nyomul mindig előtérbe. Így volt ez az ember-tanban is.

Ezt a filozófiai antropológiát, melynek első klasszikus példája *Magnus Hundt*, marburgi filozófusnak Lipcsében 1501-ben megjelent könyve volt, melyet hamarosan egész csomó hasonló természetű értekezés követett, még nem az ember és embercsoportok természetrajza érdekelte, hanem a könnyen megoldhatónak vélt végkérdések izgatták. E kor embertana túlnyomólag az emberi lény rendeltetésére, méltóságára vonatkozó spekulatív-filozófiai elmélkedésekben merül ki, s az „anthropologia” címen megjelent munkákban az emberi szervezet primitív bonctani és élettani leírása mellett ott találjuk a lélektant, filozófiát, logikát, vérmérés-keletek tárgyalását, arcismét stb. is.

Bármennyire is eltért azonban e kor antropológiai felfogása a maitól s bármennyire primitívnek tessék is az ma, mégis volt egy értékes tulajdonsága, nevezetesen, hogy nem a részletet, nem külön a testet és nem külön a lelket, hanem a kettőt együtt: az *egész embert vette* figyelembe.

A felfedezések kora és a természettudományok rohamos fejlődése azonban csakhamar megbontotta az emberi lény szemléletének egységét is. Az új földrészeken felfedezett különféle népek megfigyelése az emberi csoportok különbségeit, a természettudományok fejlődése pedig az ember biológiai szemléletét tolta az érdeklődés előtérébe.

Az antropológia tehát lassan elvált a filozófiától és az emberi lény elvont vizsgálata helyett a természetben élő embert s az egyén helyett az embercsoportokat inductív módon tanulmányozó tudománnyá lett, melynek keretén belül azután az ember kettős természetének megfelelően a XVIII. század első felében kétirányú differenciálódás kezdődött. *Lafiteau* (1724), a tudós jezsuita, majd *Goguet* (1758) és *de Brosses* (1760) az embert mint pszichikai-társadalmi lényt teszik összehasonlító vizsgálat tárgyává s megvetik a mai pszichikai antropológia (ethnologia) alapjait. *Linné* (1735) és *Buffon* (1749) viszont a *Homo sapiens*t, mint az élők világának legmagasabb rangú fajtát veszik szemügyre, figyelmüket a testi bélyegekre koncentrálják s ezzel megalapítják az „ember természetrajza”-t, a mai fizikai antropológiát, melynek első rendszerbe foglalását *Blumenbach* adta 1776-ban. Ugyancsak ő a megalapítója *Daubenton*nal és *Camper*rel együtt a módszeres koponyavizsgálatoknak (kraniologia) is.

A XIX. század első felére a *Blumenbach* által kezdeményezett koponyatani irány nyomja reá a bélyeget. Ekkor keletkeznek az első nagy koponyagyűjtemények s a kisebb-nagyobb leíró koponyakatalógusok. Megindul a jórészt módszertelen s csakhamar a szertelenségbe csapó koponyamérés (craniometria), anélkül azonban, hogy a gyűjtött és leírt anyag hitelességére, annak a régészeti mellékletekkel való kapcsolatát különösebben fontosnak tartanák. Annál inkább kidomborítják azonban, főleg a svéd *Retzius* első meglepő eredményei után (1842), az ethnikai vonatkozásokat, sőt az a hiedelem kezd mindinkább lábra kapni, hogy minden népnek speciális koponyatípusa van, amelyről az fel is ismerhető. Még az emberfajták leírása és osztályozása is csaknem kizárólagosan kraniológiai alapon történik. A filozófia, pszichológia, arcisme stb. lassan kimaradnak ugyan az antropológia keretéből, de helyükbe lép a népek tanulmányozása, az ethnologia és a folklór. Közös antropológiai, ethnológiai, őstörténeti társaságok és folyóiratok keletkeznek s vita indul meg arról, hogy az antropológia az ember szomatikus bélyegeivel foglalkozzék-e csupán, vagy pedig a népek szellemi megnyilvánulásainak, az u. n. népléleknek

tanulmányozása is az ő illetékessége körébe tartozik. Ebbe az időbe esik, hogy Angliában *White*, Belgiumban pedig *Queetelet*, majd nyomukban mások, élő embereken az első módszeresebb méréseket végzik (anthropometria) s ezáltal megvetik a fajkérdés tudományának alapjait.

Ezzel kapcsolatban az egy- vagy többfajú eredet kérdése mindjobban a közérdeklődés homlokterébe kerül s a véleménykülönbségek többször igen heves, a személyeskedésig menő irodalmi vitákban és szöviadalokban keresnek kiegyenlítődet. A nagy Cuvier és iskolája (*Prichard*, *Quatrefages*) ragaszkodott *Linné* eredeti tételéhez, hogy a fajok változatlanok s az egész emberiség egy „faj”-t alkot Velük szemben előbb *Lamarck*, majd *Virey*, *Etienne Geoffroy Saint-Hilaire*, *Desmoulins*, *Agassiz* stb. a fajok változása s az emberiségnek több külön fajból való eredése mellett kardoskodott.

A század közepe után, *Darwin* tanainak hatására, az embertanban is a származás kérdése nyomul előtérbe. Az 1859-ben alakult párizsi embertani társaság, majd a mintájára más országokban is egymásután létesülő embertani társaságok, intézetek, folyóiratok, tanszékek, de legfőképpen a párizsi „École d'Anthropologie” körül csoportosuló gárda most már rendszeresen és céltudatosan kezd az emberi lény rejtélyének megoldásával foglalkozni s megindul a komoly, rendszeres munka egyszerre több irányban s a legkülönbözőbb országokban. Így a 70-es évek vége felé a módszertelen régi koponyamérések eredménytelenségének láttára, de jórészt a lappangó francia-német politikai ellentét hatására is, megkezdődik a módszerek forradalma. Folyóiratokban s tudományos társaságok és kongresszusok porondjain, a legélesebb személyeskedésig menő parázs viták hangzanak el (pl. Török-Kollmann), újabbnál-újabb speciális mérőeszközök készülnek, különféle mérési és vizsgálati sémákat, útmutató könyveket szerkesztenek, majd mindjobban segítségül veszik a matematikát s hatalmas fejlődésnek indulnak a különféle mérési, számítási, feldolgozási és ábrázolási módszerek. Szinte több már a módszer az antropológiában, mint a ténylegesen igazolt eredmény.

A 80-as években az Európa-szerte fellángolt ásatási láz, majd néhány szerencsés lelet, de legfőképen a páratlan gazdagságú franciaországi palaeolith-lelőhelyek, az ember ősiségének kérdésére s a leszármazás (descendentia) gondolatára irányítják a figyelmet.

A 80-as években indul meg komolyabban az emberfajták tudományos vizsgálata is. A kraniológusok veszik észre először és állapítják meg az európai népek koponyaalakjának több különbségeit (*Retzius, Welcker, Broca, Topinard, Kollmanrt, Ranke*), majd a német antropológiai társaság és nyomában a franciák, olaszok, amerikaiak stb. megkezdik a katonai termetadatok, valamint az iskolás gyermekek termet-szem-háj-bőrszín-adatainak nagyarányú összegyűjtését (*Virchow, Livi, Retzius, Fürst, Ammon*), minek következtében a figyelem mindjobban az élő lakosság rendszeres rassz-antropológiai felvételére irányul. Csakhamar kiderül, hogy a nyelvi, népi (ethnikai) egység nem jelent antropológiai, típusbeli egységet s hogy Európa valamennyi népe közel ugyanazon 5-6 rassz különböző arányú keveredéséből áll. Európa rasszantropológiai megalapozása *Ripley* mellett főleg *Denikev*, az orosz származású francia statisztikus és antropológus nevéhez fűződik, aki egyben a nagy vizsgálati anyagra támaszkodó első, részletes jellegelterjedési térképek szerkesztője.

Aránylag korán terelődött a figyelem egyfelől a politikai fajkérdés s másfelől az antropológiai bélyegek és a társadalmi jelenségek kapcsolata felé. Az első a francia *Gobineau* által vált először szélesebb körökben ismeretessé, igazi kiépítésre azonban Németországban talált, előbb *Woltmann*, majd *Günther* által a „nordizmus” tana alakjában. – A második, két alapvető kérdés feszegetése közben érlelődött s vált az antropológia fontos mellékhajtásává, majd részévé. Azt kezdték vizsgálgatni ugyanis, hogy egyfelől a társadalmi élet s annak sokféle tényezői hatnak-e és hogyan hatnak az illető társadalomban élő, azt alkotó emberek szervezetére (*Lenz, Groihjan, Gruber, Rüdin*) s másfelől, hogy az egyes társadalmi csoportok, rétegek, sőt a különböző népek és kultúrák életnyilvánulásai összefüggnek-e bizonyos mértékig az

illető csoportot alkotó egyének öröklött testi és lelki jellegeivel, rasszbeliségével (*Theilhaber, Woltmann, Ellis, Ehrenfels, Moebius, Ammon, Borträger, Mombert, Wolf* stb.). E rendkívül bonyolult, de annál érdekfeszítőbb kérdéssorozatnak módszeres tanulmányozása vezetett az embertan legfiatalabb ágának, az úgynevezett társadalmi embertannak kifejlődéséhez. A *Lombroso* alapította *bűnügyi embertannal* (*anthropologia criminologica*) kezdődött tulajdonképpen e kutatási irány a múlt század 70-es éveiben, de érdeklődését csakhamar kiterjesztette a társadalom többi rétegeire s a társadalmi élet legkülönbözőbb jelenségeire is, főleg amikor látni kezdték, hogy a *Lombroso-féle* „született fegyenc-típus”-elmélet egyfelől sok tévedést rejt magában, másfelől meg sokkal bonyolultabb, mintsem elindítói képelték.

E század elején már nemcsak a különböző környezethatások szerepéről, hanem az antropológiai jellegeknek a történelmi eseményekkel s a népek sorsával való kapcsolatáról is mind komolyabban beszélnek és mint a társadalmi embertan mellékhatása, egyre gyakrabban felmerül a *iórfénelmi antropológia* neve is. A XX. század első évtizede ugyan még az ősembertani kutatások jegyében telik el, de az állat- és növénytanban nagy erővel fellendült örökléstan vizsgálatok, a *Baur-Fischer-Lenz*-trío vezérlete mellett, már az embertanban is erősen éreztetik hatásukat. Megindulnak az egyes családok s az egymásután következő nemzedékek öröklődő jellegeinek megállapítására vonatkozó azok a kutatások (családantropológia), amelyek az állat- és növény-nemesítés mintájára az ember-nemesítés (eugenika) komoly lehetőségét tárták szemünk elé, aminek valóra válása az emberiség jövő fejlődése számára nyitna kiszámíthatatlan perspektívát (*Galton, Lomer, Moebius, Sommer, Lundborg, Ploetz, Scheidt* stb.). Ezzel kapcsolatban mindjobban előtérbe nyomul az egész antropológián belül, a származástan és ősembertan rovására, az emberi rasszok módszeres kutatása, úgyhogy a század második és harmadik évtizedére már szinte kizárólagosan a faj-rasszkérdés, annak legkülönbözőbb irányú módszeres tanulmányozása, nyomja reá a bélyeget, amit csak fokoz az úgynevezett „vérvizsgálatokénak, az

„ikervizsgálatok”-nak s a különböző testalkatok (konstitúció) tanulmányozásának az embertani problémákkal való mind többoldalú és mind eredményesebb összeszövődése.

A faj-rasszkérdés iránt való érdeklődésnek mindjobban fokozódó megnyilvánulása és előtérbe nyomulása tehát párhuzamban áll a tudomány belső fejlődési irányával, sőt nagyrészt éppen annak a természetes következménye. Egyenesen az embertani kutatások és megállapítások hatásának tulajdoníthatjuk ugyanis azt, hogy az emberrel embercsoportokkal foglalkozó legkülönbözőbb tudományokban, kutatási ágakban is mindjobban magára az emberre, az ember öröklött testi és lelki sajátosságaira terelődik a figyelem. E belátás a büntetőjogban jutott legelőször érvényesülésre, de lassan gyökeret ver a többi tudományban, így főleg a történettudományban, társadalomtudományban, lélektanban stb. is az a meggyőződés, hogy emberi dolgokat, emberi élet- és csoportjelenségeket nem tanulmányozhatunk és főleg nem érthetünk meg teljesen, ha magát iaz azt véghezvivő „ember”-t nem ismerjük és nem tanulmányozzuk.

3. FAJKÉRDÉS ÉS NEMZETISMERET.

Amint az emberre, úgy az embercsoportokra vonatkozólag is áll, hogy az életben, a népek nagy kultúrversenyében való boldogulásnak s a jövő biztosításának egyik legfőbb segédeszköze az önismeret.

Az önismeret és emberismeret teszi lehetővé – egyén és nemzet számára egyaránt – a nagy emberi társadalomban való helyes eligazodást, az élet és történelem ezerféle kapcsolatában és küzdelmében az erők, képességek, lehetőségek legjobb kihasználását, s így végeredményben az igazi boldogulást, fejlődést, tökéletesedést. Az önismeretnek ez az embercsoportokra, nemzetekre vonatkozó része: a *nemzetismeret, nemzeti önismeret*.

Kérdés már most, milyen kutatásokra van szükség, hogy nemzeti önismerethez jussunk?

A felelet, szinte ahányan vagyunk, annyiféle.

A történész, a jogász, a politikus, a társadalomtudós, mind a saját tudomány szakja mellett kardoskodik, lévén szerintük a nemzet első sorban történelmi, jogi, politikai, társadalmi alakulat. És valljuk be, sok tekintetben igazuk is van.

Mások a gazdasági kérdéseket emelik ki s a haza fogalmában eszményi alakot öltő, a nemzet életével a legszorosabban összefüggő élő és élettelen milió s élettérszín kutatását részesítik – szintén sok okkal és joggal – előnyben.

Ismét mások a nyelvben, irodalomban, művészetekben keresik és – tegyük mindjárt hozzá – sok tekintetben» meg is találják, a nemzeti lényegét, a nemzeti géniuszt.

És mégis, anélkül, hogy e kutatások eredményeit és értékét a legkisebb mértékben is csökkenteni akarnók, meg kell állapítanunk, hogy e különböző tudományok eddig csak részben s többnyire csak melléktermék gyanánt szolgáltatnak olyan adatokat, amikből az igazi nemzetismeret felépül. Mindegyik ugyanis csak a saját – többnyire elég szűk – szemszögéből tekintette a kérdést s így kutatásaik nem is igen vezethettek más eredményre, mint apró részletek megismerésére. Amíg a részleteket kutatták és boncolgatták, közben szemelől tévesztették a nagy egészet, a „nemzethet, amely nem részletek összessége, hanem annál sokkal több: integrált, önálló, élő, teljes egész, külön egyediség.

A nemzetismerettel foglalkozók emellett még egy nagy mulasztást követtek el. Nem vették észre vagy nem akarták észrevenni, hogy a nemzet élőlényekből, emberekből áll s hogy a nemzetet alkotó emberek tanulmányozása a nemzetismeretnek alapvetően fontos része. Kétségtelen ugyanis, hogy amint az egyes embernek vannak öröklött testi és lelki tulajdonságai s ezeknek a rendkívül sokféle milióhatásokkal való kombinálódásából fakadó alakí, szellemi és fiziológiai megnyilvánulásai, amelyek egy bizonyos alakban együtt csak egyszer fordulnak elő s az egyén lényegét alkotják, ugyanez áll a népekre, nemzetekre is, csak éppen integrált mértékben. A nemzet nem egyszerűen csak a nemzettestet alkotó egyének testi és lelki sajátságainak összege, hanem annál jóval több: magasabbrendű, szervezettebb, és pedig igen

bonyolult szervezetű és működésű, önálló, élő egység, minden más hasonló egyestől különböző egyediség.

Íme, más úton újból odajutottunk tehát, hogy a nemzet nemcsak történelmi, jogi, társadalmi, gazdasági alakulat, hanem egyben hosszabb-rövidebb ideig tartó biológiai életközösség is, melynek megismerésében, lényegének kikutatásában a biológiai, embertani s azon belül a rasszantropológia! ismeretek és szempontok nemcsak fontosak, de egyenesen nélkülözhetetlenek.

Ide vezet azonban még két más szempont is.

Az egyik a tudományos munka szükségszerű és mind jobban fokozódó tagolódása, aminek következtében a nagy emberi társadalomban való elhelyezkedés, de a rendelkezésre álló anyagi és szellemi erőkkkel való helyes gazdálkodás elve is, minden egyes nemzetre az egyébként egyetemes emberi tudomány területén is bizonyos különleges feladatokat ró, amiket teljes joggal a tudomány nemzeti feladatainak nevezhetünk. Ilyen problémák pedig elsősorban azok, amelyek az általa lakott területtel és önmagával az illető embercsoporttal, néppel, nemzettel állanak szoros kapcsolatban, így a történelemben a hazai történet, a földrajzban a hazai föld, az embertanban a hazai föld embere, ember típusai. Mert bár az egyetemes emberi tudomány szempontjából igen értékes munka az, sőt a nemzeti dicsőség növelésére is alkalmas, ha pl. magyar kutatónak sikerülne megállapítania a busmanok eredetét, vándorlásának útjait, vallásos hiedelmeiknek eredetét és jelentőségét, mégis közelebb áll hozzánk s nekünk magyaroknak sokkal fontosabb is, ha a magyarság eredetét, faji összetételét s annak a nemzet életére való jelentőségét tisztázzuk.

A másik szempont hazánknak antropológiai leletekben és problémákban való gazdagsága s ennek következtében egyfelől a fajkérdésnek hazánk szempontjából való nagy fontossága, s másfelől hazánknak és a hazai kutatásoknak az egyetemes fajkérdés s főleg Eurázia rasszproblémái számára való döntő fontosságú jelentősége.

Már maga az a tény, hogy az egyetemi Antropológiai Intézetben és a Néprajzi Múzeumban a különböző kultúr-

korokból együtt 15.000 koponyából és 3000 csontvázból álló embertani gyűjtemény áll rendelkezésünkre a magyar föld rassztörténetének tanulmányozására, eléggé bizonyítja hazánknak antropológiai leletekben való gazdagságát. Pedig ez az anyag csak egy kis töredéke annak, ami ásatások alkalmával előkerült és sajnos, túlnyomórészt elpusztult. Nyugodtan mondhatjuk, hogy nincsen hazánknak sem községe, sem pusztája, ahol a különböző földmunkák alkalmával a történeti és történelem előtti kor minden szakából sírokra és csontvázakra ne akadnának, és pedig olyan sűrűn és olyan mennyiségben, ami az egész világon csaknem egyedülálló. Talán elég, ha hivatkozom itt a 3-4000 síros népvándorláskori temetőkre. Valóban, az a sok kiontott vér, amely évezredekken át a magyar földet áztatta, most hasznunkra válik a tudományos kutatások révén s olyan kérdések eldöntését teszi lehetővé, amelyek ilyen koncentráltan és ilyen sokoldalúan kevés más országban tanulmányozhatók.

Ezeknek a régi koponyáknak és csontvázaknak tanulmányozása s az élő lakosság antropológiai összetételével való egybevetése viszont arról győz meg bennünket, hogy sem az avarok, sem a honfoglaló magyarok, sem a hazánk területén élt egyéb népek típusai a történelem színpadáról való letűnéssel nem vesztek ki teljesen, hanem mozaikszerűen szétszóródva, kisebb-nagyobb számban ma is közöttünk élnek s a mai magyarság antropológiai arculatát oly sokszínűvé, tudományos szempontból oly érdekessé teszik. Nem túlzás, ha azt állítjuk, hogy hazánkban egyfelől a föld alatt, másfelől az élő lakosságban egy-egy óriási és hallatlan tudományos fontosságú antropológiai múzeum rejlik, melyben képviselve van Euráziának csaknem minden mai és régi embertípusa, s alkalmunk van itt arra, hogy az emberiség két hatalmas rasszkörének, az europidnak és mongolidnak csaknem valamennyi kereszteződési formáját tanulmányozhassuk.

Ám, ha a dolog így áll, akkor ebből tovább az is következik, hogy mi magyarok a fajkérdést tagadással nem mellőzhetjük, mellette közömbösen el nem mehetünk. De el sem túlozhatjuk, jelszavakra, látszatokra s bizonytalan hipotézi-

sekre nem építhetünk, mert mindkét esetben mi magunk valljuk kárát.

– Mi tehát a teendő?

Foglalkoznunk kell vele, alaposan, módszeresen. Állást kell benne foglalnunk, komolyan, becsületesen. A nemzet érdekeit tartva szem előtt, keressük az igazságot a kérdésben legilletékesebb szaktudomány: az embertan világító fénye mellett.

4. A FAJKÉRDÉS KELETKEZÉSE.

(Csoportöntudat. Csoportnév. Csoportelőítélet.)

Noha a fajkérdésnek elfogulatlan, rendszeres, tudományos kutatása csak a múlt század második felében indult meg, maga a probléma – bármily túlzásnak látszik is az az első pillanatra – csírájában már a legrégebb időkben megvolt. Sőt nyugodtan állíthatjuk, hogy amióta társas csoportokban él az emberiség, azóta a fajkérdés is állandóan foglalkoztatta elméjét valamilyen formában. De ez természetes is. Mert hiszen keletkezése szoros folyamánya az ember társas életének, a csoportöntudat kifejlődésének. A történelmi fejlődés későbbi szakán pedig azt látjuk, hogy mind szorosabb kapcsolatba kerül a népek mindenkori létének és jövőjének kérdéseivel. Ezért a faj kérdésnek miként való felfogása és megnyilatkozási formái egyúttal jellemző ismérvei az illető korok, népek gondolkodásmódjának is.

A fajkérdés első megnyilvánulása tulajdonképpen mindig ott és akkor kezdődik, ahol és amikor valamely kisebb vagy nagyobb emberi közösség: horda, nemzetség, törzs, nép, nemzet stb. különállóságának, más csoportoktól való különbözőségének tudatára ébred s azt valamiképpen, legtöbbször a saját maga adta népnévben, kifejezésre juttatja, hogy magát minden más csoporttól megkülönböztesse.

Nagyjából ugyanaz a folyamat ez, mint amelyet a körülbelül hároméves gyermeknél tapasztalunk, aki önmagáról

addig mindig harmadik személyben beszélt. Ekkor azonban a saját egyéni különállóságának, minden más gyermektől való különbözőségének tudatára jutván, egyszerre kimondja a nagy szót: „En”.

Hogy azután a fejlődés különböző fokain álló egyes embercsoportoknál ez a különálló, más csoportoktól különböző egyediség alapja egyszer a tényleges vérbeli leszármazás, a rasszbeli különbség, máskor meg a képzelt ős, totem; ismét máskor a nyelv, majd a közös kultúrjelenségek, vallás, hagyományok, szokások, divat, viselet, néha meg csak valamilyen véletlen jelenség, cselekedet, lelkitulajdonság, képzeletbeli dolog stb., az itt a kérdés lényege szempontjából most nem számít.

A népek fejlődéstörténetében kimutatható, hogy csak a legősibb fokon szerepelt a vér, a tényleges leszármazás, a csoport egyedi különállóságának alapja gyanánt. Amint azonban a szaporodás tovább haladt, a kis családból nagy család, ebből nemzetség, törzs lett, majd amikor a nemzetségek, törzsek szétszakadtak, differenciálódtak, egymástól mind messzebbre elvándoroltak, a vérbeli leszármazás láncolatát már nem tudta nyomon követni, ellenőrizni az ember. Ezért csak jelképezte a közös leszármazást, őst, totemet választott, amelytől magát származtatta. A legtöbb primitív nép közös vérbelisége már csak totemisztikus alapon van meg.

A vándorlások s a mind gyakoribb békés és háborús érintkezések útján létrejött keveredések következtében azonban ez is előbb-utóbb elhomályosodott. Máskor meg az eredeti csoportnak részekre való oszlása, tagolódása, majd újból és újbóli keveredése, más csoportokkal való szövetkezése, összeolvadása következtében elégtelennek bizonyult. Ezért ismét más tényezővel: a nyelvvel, kultúrával, újabb képzelt vagy választott ősoktól, a nemzetség, törzs egykor élt őseitől, legendás alakjaitól való származtatással kellett pótolni a csoport külön egyediségének mindjobban homályosuló eddigi képét, vagy újból keletkező fogalmát. A változatosság végtelen láncolatát, a különböző szokások, megoldások légióját látjuk itt, akár primitív, akár kultúr-
népekről van is szó. Hunor és Magor legendás alakjai a

magyar ősmondában éppúgy idetartoznak, mint ahogyan az ősi „vértestvérség”, „tejttestvérség”, „vérszerződés”; „vérdíj” stb., a tényleges vérrokonságot pótló szokásjogi formulák, megoldások voltak.

Ám maradjunk a csoport mellett, amely bárhogyan is jött létre, magát, egyediségét valamilyen alapon más csoporttól megkülönböztette s nevet adott magának. Ez a saját név, mondhatnánk, talán minden embercsoportnál, legyen az bár primitív horda, vagy a kultúra magas fokán álló nemzet, az önző faji (csoport) előítélet jegyében születik. A legtöbb nép saját neve ugyanis azt fejezi ki, egyszer burkoltabb, más-kor nyíltabb alakban, hogy: „ember”; illetve, hogy vagy csak egyedül ő az igazi ember, a többi nem az, hanem félig állat; vagy legalább is, hogy ő külön ember, mint a többi. Ezért a saját név rendesen dicsérő, kiemelő, az idegennek, az ellenségnek adott név ellenben többnyire lenéző, becsmérő, vagy a legjobb esetben gúnyoló.

Azt mondhatná valaki, hogy ez egészen természetes is. Hisz a magas kultúrájú népek csak nem tarthatják a primitíveket magukkal teljesen egyenrangúaknak, amikor oly nagy kulturális különbségek választják el őket egymástól?

Ám jó. Kérdezzük csak meg a mai legprimitívebb népeket, a busmanokat, ausztráliaiakat, indiánokat, eszkimókat stb. vajjon ők milyen felfogást vallanak e tekintetben. Meglepődve fogjuk tapasztalni, hogy bizony ők is lenézik az idegent. Sőt ők nézik csak le igazán, és pedig akkor is, ha az nem hasonszőrű-bőrű színes fajta, hanem történetesen magas kultúrájú, fehérbőrű európai. Nekik is teljes meggyőződéssel az a véleményük, hogy ők sokkal különbek minden más emberfiánál. Még a saját nevükkel is azt fejezik ki, hogy csak ők az igazi emberek.

Aki ismeri a busmant az ő primitív kultúrájával, vándorló halász-vadász életével, alacsony termetével, hosszú karjaival, gyapjas hajával, csomós füleivel, szűk koponyájával, előreálló arcával és fogaival, ráncos, szinte kicserzett bőrével stb., az aligha fogja őket az emberiség elitjének tartani, ők azonban ezzel mit sem törődve, a saját nyelvükön magukat „koi-koin”-nak nevezik, ami körülbelül annyit jelent magyarul, hogy

„az emberek embere”. A „busman” (– bozótlakó) nevet ugyanis a búroktól kapták.

Nem igen maradnak mögöttük csúnyaság tekintetében szomszédaik a hottentották sem. Nevük csúfolódó név, mely saját csettintő hangjaikról ragadt rájuk. Saját nyelvükön ők is szán-ok, azaz „emberek”. Ugyanígy az eszkimó vagy „innuit”, a pápua vagy „tamol”, a jukagir vagy „odulja”, a tunguz vagy „bója”, a tehuelch-indián vagy „csonka”, a csukcs vagy „oravelat”, a szamojéd vagy „chaszovo”, a vogul és osztják vagy „mansi”, mind-mind a nevével is azt fejezi ki nyíltabb vagy burkoltabb formában, hogy csak önmagát tekinti igazi embernek.

Hunfalvy óta többen foglalkoztak már a „magyar” névmegfejtésével is. Ámbár a megfejtések egymástól meglehetősen eltérnek, mégis általában valamennyiből az csendül ki, hogy a „magyar” szóban is az „ember” fogalom rejlik. Reguly és Németh Gyula (1930) a szó első tagját a vogul „mansi”-val, második tagját pedig a török „eri”-vel hozzák kapcsolatba, melyek mindegyike „ember”-t jelent. Nem egészen alaptalan tehát, ha azt állítjuk, hogy „magyar” nevünk is körülbelül olyanfélétt fejez ki, hogy: „emberek embere”, amiben tudat alatt nyilván az a gondolat rejlik, hogy a „legkülönb ember”.

És hogy valóban ilyenformán állhat a dolog, kiderül, ha tovább vizsgáljuk a kérdést. Úgy látszik ugyanis, hogy „ember” voltunknak eme kettős kihangsúlyozásával sem vagyunk még egészen megelégedve, mert amikor önmagunkról beszélünk, rendszeren azt szoktuk mondani, hogy a „magyar ember”, amely kifejezésben a fentiek szerint háromszorosan is benne rejlik az „ember” fogalom. Ellenben azt már ritkábban mondjuk, hogy „oláh ember”, „francia ember”, „néger ember” „eszkimó ember” stb., hanem megelégszünk annyi-val, hogy: oláh, francia, néger, eszkimó stb. Mintha valahogy úgy éreznénk, hogy ezek mellé már nem illik úgy oda az ember szó, mint a „magyar” mellé, vagy legalább is nehezebben jön a nyelvünkre.

De így van ez lényegében a németeknél, franciáknál, angoloknál stb. is s a példák százait sorolhatnánk fel, amelyek

mind azt igazolják, hogy a legtöbb nép önmagát minden más népnél többre értékeli.

Ugyancsak ezzel a gondolkodással kapcsolatos az az általános jelenség is, hogy minden nép benszülöttnek, őslakónak (autochton) tartja vagy képzei magát azon a területen, amelyen ma él. Nem engedi be az idegent, csak korlátozott jogokkal s lenézi a bevándorlót, mert az csak olyan „jöttment” (allophyl), azaz más törzsből való, más származású.

Ma már tudjuk, hogy a japáni éppúgy nem őslakója a japáni szigeteknek, mint ahogy az indusok is csak olyan „jöttment”-ek a róluk elnevezett félszigeten. A japánok előtt ugyanis az ajnuk voltak Japán urai, akik megint nyugat felől vándoroltak egykor oda. Az indusokat meg a ma már Ceylon őserdőségeibe szorult s kihalóban lévő veddák előzték meg India birtoklásában, ő előttük viszont praeveddoid és praeaustraloid népségek élhettek itt, kiknek elődei azután már neandertaloid vagy még annál is primitívebb típusú ősemberrek lehettek. De felsorolhatnánk egész csomó más példát is.

Az emberiség évszázerezdes történetéből kiderül, hogy a szó szoros értelmében vett igazi őslakó, vagyis olyan embercsoport, amelyik tényleg ott keletkezett volna, ahol ma él, sehol a földkerekségen nincsen. Az összes földrészek mai uralkodó népei, sőt a Homo sapiens összes alakjai, kétségtelenül mind csak olyan bevándorlók. Sokszor kimutatható, hogy a szárazföldek szélein, vagy szigeteken található ú. n. „perem-népek”, vagy a szárazföldek belsejében erdős, hegyes, kopár vidékekre kiszorított s pusztulóban, kihalóban lévő apró néproncok azok, akik valaha az illető területen uralkodtak, vagy annak kisebb-nagyobb részeit birtokolták. Ilyenek a busmanok és hottentották Afrika déli, a törpenépek (pygmaeusok) a földség középső részein, a veddák Ceylon szigetén, a minkopik az Andamán-okon, a szenoi és szemang Hátsó-Indiában, az ona-indiánok Dél-Amerika déli csücskén és így tovább. Máskor viszont – és pedig a legtöbbször – az derül ki, hogy az igazi őslakók már régen, évezredek előtt kihaltak s egykori létezésükről csak a föld rétegeiben található régi csontvázak és ősi kultúramaradványok tanúskodnak. Az ősembertan tanúbizonyysága szerint az ember már a

jégkorszak kezdete óta folyton vándorol s a történelemből iámért európai népvándorlások messze eltörpülnek ,azok mellett a hatalmas népmozgalmak mellett, amelyek pl. a két Amerikában egykor lefolytak.

A tudomány ítélőszéke előtt tehát minden ősiség nagyon is relatív. De az ősi felfogás azért ma is megvan s nyíltabb vagy burkoltabb alakban szélében megtalálható a népek között. Hogy a „cívís” lenézi a később beköltözőt, vagy a kisvárosi birtokos az odahelyezett tisztviselőt, mert annak nincs örökölt háza vagy földje, tehát csak olyan „jött-ment”j az lényegében mind a tárgyalt ősi gondolkodásra vezet vissza. Kérdezhetné már most valaki, hogy vájjon az a sokat emlegetett csoportöntudat magábanvéve elegendő-e arra, hogy megmagyarázza az embercsoportok között egymás iránt tapasztalható felfogásbeli és érzéssbeli nagy ellentétet, amely önmaguk szubjektív dicsőítésében s az idegen lenezésében nyilvánul meg és összesűrítve a népnevekben fejeződik ki? Vagy más tényezők is közreműködnek talán annak létrejöttében?

5. A FAJKÉRDÉS ŐSFORMÁI.

A) Faji szépség.

Kétségtelen, hogy a csoportöntudat s a vele szoros kapcsolatban álló érdekközösség a csoporton belüliekkel, viszont érdekelletét a csoporton kívül állókkal szemben, a társasélet igen sok jelentőségének kútforrásául, és magyarázó tényezőül szolgál.

Igaza van *Hoernesnek* (1900), a jeles osztrák ősrégész-antropológusnak, hogy: „minden társulás nemcsak békét és azonos érzületet jelent, hanem egyben elfordulást is a csoporton kívüliektől, tehát alapját alkotja vitáknak és küzdelmeknek”.

Az is bizonyos, hogy e csoportöntudat annál hatékonyabb, minél nagyobb és szervezettebb a csoport és minél nagyobb az érdekelletét más csoportokkal szemben.

Am ezzel szemben a tüzetesebb vizsgálat mégis arról győz meg bennünket, hogy a népek, embercsoportok között megnyilvánuló ellentéteknek egyéb okai is kell, hogy legyenek, Ellenszenvet tapasztalunk ugyanis néha olyan népek, embercsoportok között, akiket egyébként az érdekközösség szálai fűznek össze vagy utalnak egymásra, akiknek tehát éppen az volna az érdekük, hogy minél teljesebb- érzelmi harmónia is uralkodjék közöttük. Ehelyett azonban, hol tréfásan, hol komolyan, szelidebb vagy sértő, kihívó modorban állandóan gúnyolják, ingerlik egymást. Ilyen ellenszenvet még ugyanazon állam, nemzet, nép egyes csoportjai között is észlelhetünk. Közismertek pl. egyes falvak, vidékek, sőt ugyanazon falu vagy város két része, két vége között előforduló évődések, gúnyolódások, sőt néha véres összetűzésekre vezető érzelmi ellentétek, amelyek lényegükben szintén idetartoznak.

Ha már most az ilyen, nyilvánvaló érdekközösség ellenére is bizonyos embercsoportok között állandóan megnyilvánuló érzelmi ellentétek forrását kutatják, sok esetben kiderül, hogy a tudatos vagy csak a tudat alatt működő ellenszenvért részben olyan tényezőket kell felelősségre vonnunk, amikre eddig nem igen gondoltunk, amiknek nem szoktunk különösebb jelentőséget tulajdonítani, ilyenek a külső testi bélyegek, a testalkat, vérmérséklet, lelkiség, bizonyos szembe-tűnő tulajdonságok, hajlamok, viselkedésmód stb., egy szóval az, amit a „*fajiság*” elnevezés alatt szoktak ma összefoglalni. És érdekes, hogy ilyen faji alapon nyugvó, vagy a fajisággal kapcsolódó ellentétjelenségeket tapasztalunk már a legprimitívebb törzsek között is.

De hát lehetséges volna ez? – kérdik bizonyára csodálkozva többen. Hiszen a primitív népek nem antropológusok, azoknak fajról, rasszról s a testi jellegek fajmeghatározó értékéről aligha van különösebb fogalmuk. Vagy talán a kultúrnépek ráfogása ez csupán, akik a saját érzéseiket, felfogásukat a primitívekre vetítik s azt képzelik, hogy azok is a fajkérdés jegyében gondolkodnak, úgy mint ma a „fehér emberiek legnagyobb része”

Az bizonyos, hogy a primitív népek, amikor e különbségeket észreveszik, érzik és kifejezésre juttatják, nem gondol-

nak a zoológiai faj-rasz fogalmakra, mert azokat valóban nem ismerik. De hogy mégis valami hasonló lebeg szemeik előtt, azaz pontosabban meg nem határozott olyan testi-lelki különbségek, amik az övékétől eltérő származásra vallanak, az kétségtelenül megállapítható és a példák egész sorával igazolható. Sőt ha igazságosak akarunk maradni, akkor hozzátehetjük, hogy a fajkérdésről ma oly sokat beszélők nagy részének sincs ennél sokkal tisztább fogalma arról, amit fajnak, faji különbségnek neveznek.

Nem is ez a lényeg itt most, amire irányítani akarjuk a figyelmet, hanem csupán az a tény, hogy ilyen, testi különbségeken alapuló észrevések és állásfoglalások tényleg léteznek s hol magukban, hol a már tárgyalt csoportöntudattal és előítélettel átszővődve, egyszer tudatosabb alakban, máskor inkább a tudat alatt a legkülönbözőbb módon megnyilvánulnak úgy a kultúr, mint már a primitív népek között. Sőt a primitív népeknél és az ősebernél nyilvánulnak meg csak igazán, eredeti ősi mivoltukban.

Egyik ilyen érdekes ősi megnyilvánulási mód az ú. n. „*faji szépség*” vagy „*rasz-ideál*” fogalmával kapcsolatosak.

A szépség fogalmának meghatározása, akár általában, akár az emberi testre vonatkoztatva, nem könnyű feladat s megoldásán sokan törték már a fejüket több-kevesebb eredménnyel. Nem is a kérdés elméleti oldala érdekel itt most bennünket, hanem inkább, hogy milyen az, amit a különböző népek, embercsoportok szépnek tartanak.

Ha ilyen elhatározással beutaznók a földet és szemügyre vennők, hogy milyenek pl. azok a nők, akik általában a férfiaknak tetszenek, vagy akik egy-egy vidéken a különböző népek között elismert szépségek gyanánt szerepelnek, bizony gyakran csóválni kellene a fejünket, máskor meg egyenesen megborzadnánk és undort éreznénk egyes primitív „szépségek” láttára, akik pedig éppúgy nőiességük pompájának tetőfokán vannak ott, akár a mi „szépeink” s ugyanúgy rajonganak és versenyeznek értük a törzsbeli legderekabb, legerősebb férfiak, akárcsak nálunk. Odajutunk tehát, hogy a szépség-ideál szinte ahány rassz, ahány nép, ahány törzs, annyiféle. S ha vannak is kivételek, ha előfordul is, hogy valakinek az

idegen tetszik meg, mégis általában érvényes, – főleg, ha nein tisztán érzéki, hanem lelki vonzódásról is van szó – hogy a négernek a néger, a pápuának a pápua, a kínainak a kínai s a svédnek a svéd nő tetszik a legjobban s azt is tartja a legszebbnek.

Stratz írja „Die Rassenschönheit des Weibes” című híres munkájában, hogy: „minden európainak, aki mongol földön megfordul és nyitott szemmel néz., azonnal feltűnik a mongol rassznak egy előnyös testi bélyege, ami Európában sajnos, csak kivételesen található, nevezetesen a rendkívül szép és kicsiny kezek, lábak. A legegyszerűbb kulin és a rongyos halászeányon, aki bő, fekete bugyogóban áll korhadt csónakjában, egyaránt megvan e szépség. Sehol nem láttam annyi szépkezü és lábú férfit és nőt, mint éppen Kantonban, a piszkos milliós városban. Ám a kínai nő nincs megelégedve a természet ezen adományával s a már eredetileg is oly kicsi lábácskáját még kisebbé alakítja s a természet e remekeit kora gyermekkortól fogva szoros pólyákkal és fűzőkkel körülcsavarva egészen mesterséges pici lábbá torzítja, ami az ő szemükben a legtökéletesebb, mert fajuk természetes szépségét jóval felülmúlja”.

Más szerzők meg arról tudósítanak bennünket, hogy a kínai és japán nők úgy festik arcukat, hogy szemük még ferdebbnek tűnjék fel.

Japán északi részén, Jezo, Szachalin, Kurili szigeteken élnek az ajnuk, kik arról nevezetesen, hogy a világ legszörösebb emberei. Náluk a nők arca is feltűnően szőrös. Am az ajnu szépségek nincsenek megelégedve azzal a jól látható, de szerintük mégis kevés szőrrel, ami már a fiatal leányok orra alatt természetnél fogva díszleg, hanem valóságos férfibajuszt tetoválnak maguknak, hogy még szebbek, még igézőbbek legyenek. Viszont a japán nők Veitsch szerint megtörték az európai férfiak nagy bajuszán s azt igen csúfnak tartották. Náluk tudvalevőleg a ritka bajusz a rasszjelleg.

De folytathatjuk vándorútunkat tovább is. A vörös és t bőré amerikai indián még vörösebbre, a feketés néger koromfeketére festi bőrét, éppúgy, mint ahogyan a karcsú végtagú

jés vékony lábikrájú rasszok a karok, lábak izmainak fűzésével, a ritkaszőrű indiánok, kalmückök szőrük kitépésével, a széles csipőjük erős derékfűzéssel iparkodnak a természet adományát megjavítani, azaz szépiteni, akár nagyobb fájdalom árán is) Darwin szerint, a paraguayi indiánok még szemöldök- és szempillaszőreiket is kitépik, mondván, hogy ők nem akarnak olyanoknak látszani, mint a lovak. A négernek meg annál szebbnek tartanak valakit, minél szélesebb, laposabb az orra. Ezért a gondos néger anya, hogy gyermekének szépségét előre biztosítsa, nem sajnálja hüvelykujjával újszülött gyermekének gyenge orrporcogóját letörni, bárhogyan sír és szenved is a csöppség – és mindezt csupán azért, hogy annak orra még laposabb, azaz még „szebb” legyen. Hearn az amerikai indiánokról írja, hogy nekik a széles, lapos arc, kicsiny szemek, magas pofacsontok, alacsony homlok, nagy széles áll, esetlen horgas orr az eszményképük, ami náluk, ha kisebb fokban is, rasszjelleg.

A példák ezreit sorolhatnánk fel az emberi testen űzött szépítési eljárások köréből, amelyek mind a faji bélyegek kisebb-nagyobbfokú kiemelésében, túlzásában nyilvánulnak meg. Sőt érdekes, hogy amikor az ember már nem a testén, hanem a ruhájával divatozik, ez az ú. n. faji divat még ott is tovább folytatódik s bizonyos kalapdivatok, főkötő és fejkendő viselés módok, blúz- és szoknyadivatok stb. szintén a meglévő rassz jellegek kiemelését célozzák. Elég példát találunk erre még hazánkban is, mint pl. az egyébként is mongoloid arcot szélesítő palóc főkötő, vagy a keskenyarcú sváb asszonyok hegyesre kötött fejkendője.

Minden nép szépségideálja egyfelől a saját meglévő, vagy képzelt faji jellegeinek legerőteljesebb megtestesüléséből s másfelől a magasabb, fejlettebb rassz sajátosságainak utánzásából tevődik össze; éspedig legelső fokon inkább az előbbi, magasabb fokon inkább az utóbbi törekvés jut érvényre. A Braseempouy Venus kétségkívül messze áll a mi női eszményképeinktől, a délafrikai busmanok azonban ma a steatopygiás (zsírpárnás farú) nőkben látják a női szépség megtestesülésének tetőfokát, minthogy az náluk különben is faji bélyeg. Vogt írja, hogy a kínai és

japán festők a szemek ferdeségét, ami náluk faji jelleg, festményeiken túlozzák, hogy ezáltal jobban kiemeljék szépségüket. S hogy ez a múltban is – sőt talán még fokozott mértékben – így volt, azt a mellékletünk egyik ábrája tanúsítja, mely egy XIV. századi szépséget örökít meg.

Ezzel szemben az idegen törzsbeli, az ellenség stb. rendszeren állatias, rút, vagy legalább is nevetséges, karikatúra-szerű és művészi ábrázolásaiban is ezeket a rút-nak tartott vonásokat emelik ki a természetest sokszorosan meghaladó mértékben. Még a magas római művészetben is kifejeződésre jut e gondolkodásmód s a legyőzött ellenség követői vagy foglyai diadaloszlopaikon nem a legelőnyösebb testi tulajdonságokkal vannak ábrázolva.

Darwin említi, hogy Kína belsejében a fehérbőrű és kiálló orrú európaiakat utálatosaknak tartják. Egy VII. századbéli kínai szerző pedig a ceyloni szinghalákról, akik a mi szemünkben igen szép emberek, azt írja, hogy testük emberi ugyan, de orr helyett csőrük van, mint a madaraknak. A kínaiaknak ugyanis a lapos orr a szép. Viszont a Kr. e. második évezredben az Indiába benyomuló árják a feketebőrű, széles, laposorrú őslakosságot az ó-indus Rigveda tanúsága szerint „orr nélküli” embereknek írják le.

De nemcsak „a szép és rút fogalmainak szubjektív megkülönböztetése játszik itt szerepet, hanem példákat sorolhatunk fel arra vonatkozólag is, hogy az ember bizonyos testi tulajdonságok előfordulását vagy hiányát már igen korán a faji tisztaság és faji kevertség fogalmával kapcsolta össze. Csak kettőt említek itt a sok közül.

Hippokrates, Kr. e. 400 körül írja: „De aère, aquis et locis” című munkájában, hogy a Maotis-tó környékén élnek a „makrokefálok”, akik arról nevezetesek, hogy fejüket mesterségesen hosszúra és csúcsosra torzítják s minél hosszabb feje van valakinek, annál nemesebb származásúnak tartják azt. – Lehmann-Nietzsche viszont arról tudósít, hogy Argentína északi tartományaiban a nép a keresztcsont táján előforduló kéesszürke foltot (= mongolfolt) „mancha morada” név alatt ismeri s azt a néger rasszkeveredés biztos jelének tekinti.

B) *Faji szag.*

Még a faji szépségnél is jobban kifejeződésre jut primitív fokon a fajkérdés az ú. n. „faji illat”-ban. Sőt talán nem túlzunk, ha azt állítjuk, hogy a faji előítélet neve alatt összefoglalt jelenségek nagy részének éppen ez lehet a titkos, a tudat alatt ható rugója.

Aki sokat utazgatott s idegen fajtájú, főleg pedig színesbőrű emberfajták között többször megfordult, jól tudja, hogy egyes népek, különösen, ha nagyobb tömegben vannak együtt, bizonyos jellemző, nekünk többnyire kellemetlen szagot terjesztenek maguk körül. Ez a szag a bőrükből, a verejtékmirigyekből árad ki s egyszer „népi szag”-nak, máskor „faji illat”-nak nevezik az utazók.

Legrégebben ismeretes és a legfeltűnőbb volt minden időben a négerek szaga. Egykorú tudósítások leírják, hogy az amerikai partokhoz közeledő néger rabszolgákat szállító hajókat a parti lakosok kedvező szél esetében már több mérföldnyi távolságból megéreztek a szagukról.

Nyugat-Afrikában, az egyenlítő vidékén, élnek a magas-termetű fán-ok. Ez a bantu nyelvcsaládhoz tartozó törzs rövidebb koponyája által különbözik a többi négerektől. Róluk beszélnek az utazók, hogy falvaik penetráns szagát már mézsziről lehet érezni, közelükbe érve pedig szinte fulladozik az ember.

„Valahányszor néhány hétig a famfamok között utaztam s kunyhóikban kellett éjszakáznom – írja Dr. Hübbe-Schleiden – ruháimat napokig kellett szélben és napon szelöltetni, hogy civilizált környezetben ismét használhassam.” Pedig a fán-ok szaga Walker szerint távolról sem olyan erős, mint a többi négerké.

Pruner Bey ammoniak-szagúnak, avasnak és kecskebak-szagúnak mondja a négereket. „Tisztálkodás csökkenté ugyan e szagot, de meg nem szünteti.”

Más utazók, így Buschner és Falkenstein, túlzottaknak tartják ugyan a négerek kellemetlen szagáról szóló tudósításokat, azt azonban ők is elismerik, hogy a négernek mégis más testillata van, mint az európainak. Sőt utóbbi szerint a

néger szaga annyira specifikus, hogy mindennél jellemzőbb rasszbélyegnek tekinthető és semmi mással össze nem téveszthető.

Egyébként az ú. n. „négerszag” – amint azt már Buffon is megfigyelte – törzsek, vidékek szerint is különböző. Így különösen erősnek mondják az angola-néger szagát. Jóval gyengébb már a wolofok és szenegambiaiak illata. Míg a keletafrikai galláknak és masszáiknak, akik más tekintetben is különböznek az igazi négerektől, állítólag semmi négerszaguk nincsen, sőt ők kellemetlennek találják a többi néger szagát s ezért jószagú füveket tartanak orruk elé, h.a. négerrel találkoznak.

Úgy látszik tehát, hogy a néger szagát, legalább részben, csakugyan rasszjellegnek, ú. n. „faji illat”-nak kell tekintenünk.

Kérdés már most, vajjon van-e más emberfajtának is ilyenféle bőrillatuk? Lássuk mindenekelőtt a többi sötétbőrű fajtákat.

Ausztrália bennszülött lakosságát sokan még ma is helytelenül ausztrál-négernek, ausztráliai szerecseneknek nevezik. Pedig sötét színüktől eltekintve alig fűzi valami őket a négerhez. Sőt a legtöbb testi bélyeg tekintetében közelebb állanak hozzánk fehérbőrű európaiakhoz, mint a négerhez.

Ludwig Becker megfigyelte, hogy az ausztráliaiaknak is van bizonyos jellemző szaguk, amely némileg hasonlít ugyan a négerkéhez, de még sem oly erős. Azt is említi, hogy e szag nem a tisztátalanságtól származik, hanem testükből árad.

Hasonlót írnak Tazmánia szigetének a múlt század második felében kihalt érdekes őslakóiról, valamint a Csendes-óceán szigetvilágának bennszülötteiről.

Az összes mikronéziaiakkal való érintkezést kellemetlenné teszi – írja Otto Finsch úti jelentésében – sajátos szaguk. Ez a szag kettős eredetű. Részben a bőr kipárolgásától, az izzadtságtól származik, részben pedig attól az avas olajtól, amivel testüket, főleg pedig hajukat bekenik. Ponape sziget lakói ezt a szagot szinte a kiállhatatlanságig fokozzák a sárga gyömbér (kurkuma) használata által. Ez az erős illat minden használati tárgyukba annyira beleveszi magát,

hogy elegendő egyszeri érintkezés, pl. az általuk használt gyékényre leülni, hogy hosszú ideig ne tudjunk szabadulni tőlük.

Az eszkimók, kamtsaládok, izlandiak stb. halzsír szaga bizonnyára a túlnyomó haltáplálkozással függ össze s így az ú. n. „népi illat” körébe tartozik, éppúgy mint a jávaiak fokhagymaszaga, amit a *Parkia speciosa* nevű hüvelyes növény éretlen magvainak élvezése okoz. Nagyon valószínű azonban, hogy e mellett még külön „faji illat”-uk is van, csakhogy az a túlerős halzsírszag, illetve növényi illat miatt nem jut érvényre.

Nézzünk most át az Új világba.

Latcham szerint az araukánok télen-nyáron sokat fürödnek, mégis igen kellemetlen szagot árasztanak.

Sapper a középamerikai indiánokról írja, hogy valamennyinek sajátos, jellemző, de kissé törzsek szerint is változó bőrkipárolgása van. Nagy különbséget talált szag tekintetében az északi és déli törzsek között. Pontosan leírni és meghatározni azonban egyiket sem tudja.

Sapper a kekchi indiánok szagában két fő elemet különböztet meg. Az egyik az az állandó füstszag, mely kunyhójukat, ruhájukat, bőrüket teljesen átjárja. Ez a szag lényegesen csökkent, mihelyt civilizált lakásba költöztek. E mellett megmaradt azonban egy másik fajta jellemző szaguk, amely akkor sem múlt el teljesen, ha európai módra éltek. Sapper ugyan ezt is a táplálkozásra vezeti vissza, nagyon valószínű azonban, hogy itt az amerikai indiánok sajátos külön „faji illat”-ával van dolgunk. És hogy csakugyan így lehet, a dolog, azt más kutatók is bizonyítják.

Az Antillákban élő karib-indiánokról Blumenbach óta többen megírták, hogy: igen erős és kellemetlen szaguk van. Az araukánok kellemetlen testillata Chilében „szoreno” név alatt ismeretes, míg a Braziliában élő coroado-indiánoknak kevésbé kellemetlen szagát „catinca”-nak nevezik.

A legfejlettebb szaglásuk azonban, úgy látszik, a perui indiánoknak van, akik az utazók tanúsága szerint a különböző emberfajtákat éjjel tisztán a szaguk után megismerik. Sőt külön névvel is jelölik. Így az európai szagát „pezuna”,

az indiánokét „posco” és a négerét „grajo” névvel nevezik.

Erős testillat jellemző az utazók szerint a kínaiakra is. Adolf Erman hagyma-, Hue pézsmaszagúaknak mondja őket.

Erman pl. egy orosz kereskedő házába lépven, már a szagról észrevette, hogy a vendégszobában kínaiak tartózkodnak, majd azt írja, hogy a kínai határ mentén a vak is észreveheti, hogy elhagyta már az orosz földet, ő különben nem hiszi, hogy a kínaiaknak ez a testillata egyedül a tápláléktól származna, mert különben nem volna lehetséges, hogy mindenkin és minden időben lehet érezni. Különben ő a legelsőek egyike, aki azon a véleményen van, hogy: „az egyes nemzetek testillatában egy állandóan megkülönböztető és öröklődő tulajdonságot kell felvennünk”.

Hasonló véleményen van Hue lazarista atya, aki azt írja, hogy „a szaglóiidegek segítségével könnyen meg lehet különböztetni a néger, maláji, kínai, mongol, tibeti, hindu és arab testillatát”.

Ugyanő említi, hogy a kínaiak szerint az európaiaknak is különleges testillatuk van, amely azonban nem oly erős, mint más emberfajtáké. A kínai kutyák csakugyan messziről észrevették rajtuk, hogy idegenek, noha teljesen kínai módra öltözködtek.

Hogy minden ember bőrének nálunk Európában is megvan a jellegzetes egyéni szaga, azt ma már nemcsak az orvosok, de a műveltebb laikusok is tudják. Közismert az a gyakori tapasztalat, hogy az emberhez viszonyítva sokkal fejlettebb szaglóérzékkel bíró kutyák a házhoz tartozókat szaguk után megismerik, távollevő gazdájukat, a lábnyom szagát követve, megtalálják s idegen ember közeledtét kedvező szél esetében gyakran már akkor észreveszik, mielőtt az illetőt látnák. így találja meg a rendőrkutya is a soha nem látott gyilkost tisztán a szag alapján.

Azt is tudjuk, hogy ennek az egyéni illatnak alapját a vér összetétele, illetve egyfelől a verejtékben lévő különböző zsírsavak (vaj-, ecet-, hangya-, propion-, kapron- stb. savak) s másfelől bizonyos, még közelebről nem tanulmányozott illóanyagok alkotják. Utóbbiak főleg a hóaljban, ivarszervek táján s a talpon lévő mirigyekben képződnek. Ezeknek

a zsírsavaknak és szaganyagoknak mennyisége és keveredésüknek különbözőzése szabja meg az egyének szerinti külön böző testillatot, amely úgy az életkorral, mint az ivarral bizonyos kapcsolatban áll. Sajátmagunkon ezt a szagot nem érezzük, mert megszoktuk, de idegeneken, főleg erősebb izzadáskor, már észre vesszük s nem egyszer kellemetlennek is találjuk. Bizonyára innen ered az a magyar szólás-mondás, hogy némelyik embernek „még a szagát se állhatjuk”.

Hogy Hue lazarista hittérítőt a kínai kutyák mindenütt messziről ugatni kezdték, noha teljesen kínai öltözetben járt, az itt még nem mond sokat, mert inkább csak a kutyák finom szaglását bizonyítja. Ellenben már némileg gondolkodóba ejtethet bennünket a négerék véleménye, akik Daudet szerint az európai nőket „hullaszagúak”-nak mondják.

Európában járt kínai és japán szerzők többször megemlékeztek az európaiak „kellemetlen szagáról”, s Japánban közismert, hogy az európaiak testének bizonyos szaga van. Ezek után nem fogunk már oly nagyon csodálkozni Kanasugi japán antropológus szavain, aki 1908-ban három hónapig dolgozott a budapesti antropológiai intézetben. Már első találkozásunk alkalmával feltűnt nekem, hogy milyen szokatlanul erős pézsmaillata van. Amikor pedig szállodájában meglátogattam, szinte fojtogatott a szobájában széjjeláradó rendkívül erős pézsmaszag. Csodálkozó kérdésemre, hogy egyetemi tanár és orvos létére miért használ ilyen erős parfüm-öt, egyszerűen azt felelte, hogy: nem bírja az európaiak szagát.

Érdekes legendát jegyzett fel Siamból Scott Elliot. Chao Pratum Suriaoong királynak volt egy rendkívül szép fia. Pra Ketmala. Az istenek egyike azt kívánta, hogy ezt a szép ifjút küldjék fel az égbe. Ez fel is ment, de vesztére, nem bírta kiállani az angyalok szagát.

Valamennyi között azonban legérdekesebb és leghitelesebb Buntaro Adachi japán anatómus megfigyelése, aki hosszabb ideig dolgozott európai tudományos intézetekben s az európaiak „szag”-át behatóbb vizsgálat tárgyává tette.

„Hogy milyen szaguk van a sárgáknak – írja Adachi –, azt ők maguk sem tudják és én sem tudtam náluk általános

szagot találni, mint az európaiaknál vagy a négereknél... Olyan nagyfokú szagra, aminőt Európában mindennap megfigyelhetünk, a japánoknál csak egy esetben emlékszem.” Pedig Adachi állandóan kultúremberek, orvosok között élt Európában, akik a tisztaságra nagy súlyt helyeztek.

A japánok az erős hónaljiszagot „Yeki-shiu”-nak nevezik, de aránylag ritka náluk s oly utálatosnak tartják, hogy az a japáni, akinek „Yeki-shiu”-ja van, ha férfi, nem katonaköteles, ha pedig nő, nem igen kap férjet.

Adachi azt is megfigyelte, hogy az európaiak jóval erősebben izzadnak, mint a japánok s ezzel összefüggésben kimutatta, hogy „amíg az európaiak hónaljmirigyei átlagban 1-3 m/m átmérőjűek, addig a japánokéi olyan kicsinyek, hogy csak nagyító alatt lehet meglátni. Hasonlót észlelt Koganei is.

Am nem hasonlót állapították-e meg az európai utazók a legkülönbözőbb színesbőrűekről? Ügy látszik, oda jutunk tehát, hogy szag tekintetében – eltekintve természetesen a tisztátalanságtól – nem igen tehet szemrehányást egyik emberfajta sem a másiknak; mindegyiknek van valamilyen jellegzetes testillata.

Egészen bizonyos, hogy itt a vér-, illetve fehérjeösszetételén bizonyos zsírsavak és szaganyagok jelenlétén vagy hiányán, általában a szervezet chemizmusán alapuló *veleszületett testillat* mellett a külső tényezők, mint az ételek, italok, életmód, szokások stb. okozta ú. n. *szerzett szagok* is nagy, sőt a legtöbbször éppen döntő szerepet játszanak. Ezért a tulajdonképpen csak a környezet hatásán alapuló „népi szag”-ot élesen meg kell különböztetnünk a velünk született, specifikus, ú. n. „*faji illat-tól*, amely úgy látszik, éppúgy rassz jellegnek tekintendő, mint testünk egyéb örök-lődő bélyegei. Ezen mitsem változtat az a körülmény, hogy az ezirányú kutatások még a kezdet kezdetén állanak s nem rendelkezünk kidolgozott tárgyalagos módszerekkel sem.

Mindenesetre alapvető fontosságú azonban, hogy már ebben az irányban is megtette az első lépést Zwaardemaker holland orvos, aki egy szagmérőt (Olfaktometer) szerkesztett, mellyel a szaglás finomságát meg lehet állapítani. Az új ké-

szüléket gyakorlatilag is kipróbálta honfitársa, dr. Grijns, s megállapította, hogy Jávában a bennszülöttek szaglászélesége körülbelül kétszer akkora, mint az ott élő európaiaké. A következő fontos lépés minden bizonnyal a verejtéknek és az emberi test különböző illatainak tüzetes kémiai elemzése lesz, amellyel a mirigyek szövettani szerkezetének és az emberi testen való eloszlásának tanulmányozása kell hogy párhuzamosan haladjon. Ekkor lesznek megindíthatók azután, reális bázisra támaszkodva, az idevágó örökléstani vizsgálatok is. Egyébként Eugen Fischer már az eddigiek alapján is valószínűnek tartja, hogy a verejték- és egyéb mirigyek váladékának illatában csakugyan vannak olyan öröklődő különbségek, amelyek a nagy rasszcsoporthokra (negríd, mongolid, europid stb.) specifikusan jellemzők s így a többiekkel egyenlőértékű rassz jellegnek tekinthetők.

Végül a lélektani tényezőket is figyelembe kell vennünk, mert ezek révén jutunk el az emberi test illatától az általa kiváltott rokonszenv vagy ellenszenv kapcsán, többek között a faji előítélet kérdéséhez.

Íme, az ú. n. „faji előítélet” keletkezéséért tehát olyan tényezőket is felelőssé kell tennünk, amelyekre eddig nem is igen gondoltunk, nevezetesen testünk illatát.

Lássuk most ezt a faji előítéletet kissé közelebről.

C) *Faji előítélet*

Nagy tévedés volna, ha azt hinnők, hogy a csoport (faji) előítélet csupán a már említett „saját név”-ben s az ú. n. „faji szépségideál” alakjában nyilvánul meg. Reányomja az bélyegét az őseMBER és a primitív népek életének sok más jelenségére is. Sőt mondhatjuk, hogy az embeinek emberrel szemben való viselkedésének primitív fokon, ha nem is kizárólagos, de mindenesetre legfőbb szabályozója és irányítója éppen a faji előítélet. Szinte nincs a primitív embernek olyan megnyilvánulása, melyre valamiképen ne hatna, vagy amelyben valamiképen kifejezésre ne jutna.

Karl von den Steinen, „a brazíliai indiánok nagyszerű kutatója írja „Unter den Naturvölkern Zentralbrasiliens.

Berlin, 1894” c. munkájában, hogy ott az erkölcsfogalmak a legszorosabban a törzshöz való tartozóság szerint igazodnak. Ha lopás történik, azt mindig idegen követi el. Az egy közösségben lakó embereknek kevés oly holmijuk van, amit érdemes volna egymástól elvenniök. Különbben is a tolvajt nagyon hamar felfedeznék. Ellenben minden törzsnek van saját vagyona, ami a szomszédok irigységét felkeltheti. Ezért a bakairi-indiánoknál „mi” egyszersmind azt is jelenti, hogy „jó”, a „nem mi” pedig azt, hogy „rossz, fősvény, egészségtelen”. Minden rossz, főleg betegség, az idegenektől származik s a halált az idegen varázslók okozzák.

Még tüzetesebben foglalkozik a kérdéssel Westermarck: „Ursprung und Entwicklung der Moralbegriffe. Leipzig, 1907-09” c. munkájában.

„Az erkölcs az összes vadaknál tiltja a gyilkosságot és lopást – mondja Westermarck. – A jótékonyt kötelességnek tartják, a nagylelkűséget erény gyanánt dicsérik – a kölcsönös segítséget szabályozó szokásaik gyakran jobban kötelezők, mint a mienk – és sokan közülük nagyfokú igazságszeretet által tűnnek ki. És mégis messziremenő különbségek vannak az életnek, a tulajdonnak, az igazságnak és más személyekkel való érintkezésnek kérdéseivel kapcsolatos viselkedésre vonatkozó nézetek tekintetében a természeti népek és kultúrnépek között. A vadaknál a gyilkosság, lopás, becselenség tilalma, valamint a jótékonyt és barátságosságot kötelessége rendszeren csak a törzsön, közösségen belüli érintkezésben érvényes. A gyilkosságot, csalást, lopást a hozzájuk tartozókkal szemben többnyire elítélik, az idegenekkel szemben azonban megengedettnek tartják, sőt dicsérik.

A „Timeo Danaos et dona ferentes” szállóige eredete lényegében szintén ide tartozik.

Ha végigtekintünk az emberiség történetén s a primitív népek életén, lépten-nyomon az ú. n. faji előítélet legkülönbözőbb megnyilvánulásaira akadunk. Történetírásuk, művészetük, tudományos felfogásuk, jogszokásaik, értékítéleteik, erkölcsi felfogásuk, eszményeik, isteneik, a jövő élet elgondolása stb. mind, mind ezen egocentrikus és ethnocentrikus gondolkodás hatása alatt áll.

A faji előítélet két alapvetően különálló, sőt egymással szembenálló csoportra választja szét az ember számára a világot. Az egyik a csoport, melyben ő van, az „én” csoportja, a másik a csoporton kívüliek, az idegenek, a másfajták, a többi emberek.

Hogy azután ez az „én-csoport”, a fajbéliek csoportja esetéről-esetre igen különböző terjedelmű, a dolog lényegén tulajdonképpen mit sem változtat, legfeljebb, hogy az eredeti csoporton belül újabb differenciálódás áll be a faji előítélet terhelte gondolkodásmód alapján.

Mínt hogy pedig minden emberi csoportnak van gyengébb vagy erősebb csoportöntudata s azzal kapcsolatban bizonyos faji (csoport) előítélete, mert magát valamilyen szempontból a többitől különbözőnek, különbnek, értékeesebbnek, szebbnek, jobbnak stb. tartja, ezért az emberiség tulajdonképpen a faji előítélet alapján elkülönülő, sőt egymással szembenálló kisebb-nagyobb csoportoknak ezreiből állt mindig és áll ma is. S úgy látszik, hogy e tekintetben a kultúra se igen jelent mást – legalább is eddigi fejlődés szakának legnagyobb részén –, mint a lényegét nem érintő jelentéktelen formaváltozást csupán, nevezetesen az „én”-csoport határának nagyobb mérvű kiterjesztését s az ősi faji előítéletnek más alakban való megnyilatkozását, sőt nem ritkán tudatosabbá, tervszerűvé és kegyetlenebbé válását.

Ám lássunk néhány példát.

Közismert, hogy a régi görögök és rómaiak lenézték, megvetették az idegen fajtájúakat, mint alsóbrangú embereket, „barbárok”-at. Főleg a színesbőrűekről ítékeztek szigorúan. Plato, aki az emberisége nemesekre és nemtelekre osztotta, nem fogadta be őket „Respublica”-jába s a rabszolgaságot jogosnak tartotta. Libanius szerint alig jobbak, mint az állatok.

Aristoteles az ókor legnagyobb természettudósa, sem volt sokkal különb véleménnyel róluk, mert azt írja: „Be van bizonyítva az a tétel, hogy kétféle ember van: olyjanok, kik terjmészettől fogva szabadok és olyanok kik természet-től fogva rabszolgák kiknél az érdek és igazságosság igazolják a rabszolgaállapotot.”

Galenus orvosi munkáiban – Heron szerint – csak annyira értékelte őket, mint az ökröket vagy disznókat, s hogy Plinius sem tekintette őket igazi embereknek, azt „uternus alieno paene non sit hominis vice”, mondása bizonyítja. A testi-lelki alsóbbrendűságot még Augustusz császár idejében is a „fekete” jelzővel fejezték ki, viszont a fehér, világos szín egyúttal a szellemi világosságot is jelentette.

Lényegében ugyanez a felfogás csendül ki Mózes könyveiből, midőn a zsidókat, mint Isten kiválasztott népét emlegeti, a többi pedig egyszerűen csak „emberek”-nek nevezi, vagy hogy a világosság gyermekeivel szembeállítja a sötétség gyermekeit s Isten gyermekeivel az emberek leányait. De megvan a Talmudban éppúgy, mint az indusok szent könyvében a Rigveda-ban, Buddha tanai között, az izlandi Eddak-ban vagy az indusok nagy eposzában, a Ramayana-ban.

Az ősi felfogást élénken ábrázolják az ókor koralakú térképei (Herodotos, Ephoros, Polybios), melyek közepén az általuk ismert akkori kultúrvilág látható, a szélek felé pedig mindenféle torz, állatias külsejű, mesebeli emberek, az ú. n. „perem-népek” (eschatoi andron) foglalnak helyet.

Ez az elfogult gondolkodásmód volt az oka jórészt annak, hogy a régi íróknak az idegen fajtájúakról írott tudósításai hemzsegek a rosszindulatú, lenéző vagy legalább is erősen torzított, túlzott leírásoktól és megjegyzésektől.

Hogy a faji előítélet szemüvegén át való szemlélet milyen torzképekhez vezette a régi írókat, arra csak néhány példát említek.

Idősb Plinius beszéli, hogy Észak-Afrikában él egy hermaphrodita néptörzs. Ezek egyszemélyben férfiak és nők is. Aristoteles szerint jobbmellük férfi, a bal pedig női mell. Gellius és Szent Ágoston említik – régibb források alapján –, hogy a Himalája vidékén élő vadembereknek a lábukfeje hátrafelé van fordulva, de azért rendkívül gyorsan futnak. Megasthenes hozzáteszi, hogy egy-egy lábukon nyolc ujjuk s mindegyik szemgödörben két szemgolyójuk

van. Nagyon elterjedt volt a kutyafejű emberekről való hiedelem, kik Ktesisas szerint 120.000-en éltek.

Solinus, Martianus, Capella, Megasthenes, Pomponius Mela, Strabo stb. munkái tele vannak ilyenféle tudósításokkal. Említést tesznek pl. egy indiai törzsről, kiknek női életükben csak egyszer szülnek s az újszülöttek azonnal szürkék lesznek. Egy másik törzsből a nők öt éves korban szülnek, s nem élnek tovább hét éves koruknál. Egy indiai nép kígyó-

1. Az ókori írók mesebeli népei.

szerűen görbe lábairól s arról volt nevezetes, hogy orruk helyén csak likak voltak. A Ganges környékén meg olyan törzs élt, kiknek nem volt szájuk s így étel helyett a gyökerek és vadalmák szagával táplálkoztak, azonban erősebb szag már halálos volt reájuk. Írnak fejnélküli népekről, kiknek szemei a vállukon voltak; törpékről, kik kecskéken és kosokon lovagolnak s kunyhóikat sárból, tollakból és tojáshéjból készítik; nagyorrúakról, lólábúakról, amazonokról, kik magasabbak és erősebbek, mint a férfiak; népekről, kik-

nek alsó ajkuk akkora, hogy a nap heve ellen védekeznek vele; 140-200 évig élő makrobiótákról; ernyőlábúakról, kiknek csak egy lábuk van ugyan, de annak akkora a feje, hogy hanyatt fekvő ernyő gyanánt használják; szőrös emberekről; állati szarvakkal, szőrös állati farokkal bíró törzsekről; népekről, kiknek akkora a fülcimpájuk, hogy vele egész arcukat betakarhatják.

„Nem az a csodálatos – mondja Hoernes –, hogy ilyen meseszerű tudósításokat valaha leírtak, hanem hogy azok ismételten hitre találtak s az újkor elejéig az emberi tudáskincsnek tekintélyes részét alkották.”

S valóban, az ókori írók e meseszerű emberfajtái tovább élnek, szaporodnak és tovább torzulnak az egész közép-koron keresztül, sőt nem vesznek ki teljesen az újkorban sem. Míhelyt messzi idegen országokról, főleg Etiópiáról, Indiáról, a rejtelmes Keletről van szó, legott feltűnnek a különös népségek is s a középkori térképek nagy részének (pl. Erbstorf-Karte) kedvelt díszei. Néhányat közülök a mellékelt ábrákon mutatunk be Hartmann Schedel Krónikája (1493) nyomán.

Kérdés már most, vajjon éltek-e csakugyan ilyen különös emberfajták az ókorban, mint ahogyan az eredeti tudósítások azt hirdetik, avagy csupán az utazók és írók fantáziájában létező s minden komolyabb alapot nélkülöző fantazmagóriáknak kell őket tekintenünk.

Ma, amikor a modern embertani és néprajzi kutatások folytán ismerjük egyfelől az emberi alak normális és kóros variációit, s másfelől a föld különböző vidékein élő népeket és azok szokásait, – tudjuk és igazolhatjuk, hogy e tudósítások legtöbbszörének, legalább is az első leírás vagy elmondás alkalmával, volt valami reális magvuk. Egyszer tényleg előforduló kóros elváltozások, betegségek és fejlődési rendellenességek (túlszőrösség, ujjhiány, többujjúság, törpe- és óriásnövés, hermaphroditizmus, stb.), máskor meg valóban létező, de felületesen megfigyelt és a faji előítélet szemüvegén keresztül torzítva leírt népszokások, divatjelenségek, sőt faji sajátosságok (pl. koponyatorzítás, füldugasz, ajk- és orrpecék, lábtorzítás, álarc, kutyatánc, tetoválás, szőrös faj-

ták, törpe rasszok stb.) szolgáltatták hozzájuk a kiindulási alapot. A későbbi másolók és illusztrátorok azután, részint mivel nem értették a tudósítást, részint, hogy könyvüket érdekesebbé tegyék, ezt a kis reális magot mind jobban eltorzították, amennyiben szószerinti értelemben vett kutya-fejű, kecskelábú, madárfejű stb. embereket írtak és rajzoltak le. így történt ez pl. Marco Polo hiteles útleírásaival is. Ő

2. Régi hun ábrázolás.
(Kínai bronzfaragás.)

ázsiai utazása alkalmával csakugyan járt olyan tatár-törzsek közelében, akik torzították koponyájukat s akiket a szomszédos törzsek éppen ezért „kutyafejűek”-nek csúfoltak. Marco Polo ezt hűségesen le is írja. Későbbi illusztrátorai azután a kérdést egyszerűen úgy intézték el, hogy ember-testre tényleg kutyafejet rajzoltak.

Honfoglaló őseinket is ilyen szemüvegen át nézték a nyugati népek, ezért nem valami hízelgő a kép, amit róluk festenek. Pedig hogy nem lehettek olyan nagyon csúnyák, azt nemcsak a mai magyarság közismert szépségéből következtethetjük, hanem az egykorú keleti kútfők is tanúsítják, akik „jó kinézésű” magyarokról írnak.

Ammianus a hunokat úgy jellemzi, hogy „aránytalanul nagy fejük monstruózus külsőt ad nekik. Kétlábú állatoknak, vagy ama rosszul faragott faszobrok másainak tarthatnók őket, amikkel a hidak karfáit szokták díszíteni”. Különben ugyanígy gondolkodott a magyar nép is a tatárokról és törökökről s képük ma is „kutyafejű tatár” néven él emlékezetében.

Azt hihetnők már most, hogy talán csak az emberre vonatkozó tudományok terén tudatlan ókor, és a „sötét” jelzővel illetett középkor embere ítélte meg embertársát a faji előítélet szemüvegén keresztül. Az újkor embere azonban, akinek alkalma volt közelről, személyes tapasztalatok alapján megismerni a színesbőrű rasszoknak nemcsak a legnagyobb, ú. n. kultúr- és félkultúr csoportjait, hanem a legprimitívebbnek tartott természeti népeket: a veddákat, busmanokat, ausztráliaiakat, középafrikai pygmaeusokat stb. is, s aki hosszabb-rövidebb ideig köztük élve, láthatta, napról napra tapasztalhatta, hogy azok, ha különböznek is tőlünk, lényegében mégis bizonyos kultúrában élő emberek, kiket ugyanolyan érzések, szenvedélyek, ideálok, jó és rossz tulajdonságok vezetnek, lelkesítenek, akár bennünket, „kultúr-emberek”-et, – mondom, ez az újkori, a „sötét” középkorral szemben „felvilágosodott”-nak nevezett kor embere, bizonyára belátta a faji előítélet tévedéseit s szakítva vele, humánus, az összes többi embereket lényegében önmagával azonosnak, Isten képére teremtett embereknek tartó, nézetnek és meggyőződésnek adott helyet?

Távolról sem. A mesebeli népekről, a „félíg ember, félíg állat”-féle emberfajtákról szóló tudósítások ugyan megriktáltak, hatalmas gyarmatok s azokban modern városok keletkeztek a primitív népek lakta területeken, sőt intézményeket alapítottak e népek testi és lelki sajátságainak, szokásainak, életmódjának tanulmányozására.

Ám a fehér ember nem szűnt meg továbbra sem magát egészen kiváltságosnak, a testi és szellemi fejlődés legmagasabb fokán állónak, a színesbőrűeket pedig alsóbb-rangú, a fejlődésnek alacsonyabb, az állatokéhoz sokkal közelebb eső fokán álló lényeknek tartani, kiknek alsóbb-rangú-

sága nem látszólagos, nem a kedvezőtlen kültermészeti viszonyok által létrehozott, hanem az öröklés megváltoztathatatlan törvényei által megszabott.

A forma változott, de a lényeg maradt mindenben a régi.

Ha Waitz-al együtt sokan túlzásnak tartották is Gliddon azon állítását, hogy a hottentották és főleg a busmanok úgy erkölcsileg, mint fizikailag alig különböznek az orangutántól, viszont Nőtt nem egyedül a saját véleményét fejezte ki akkor, amikor azt írja, hogy egész Afrikát a 10°-tól délre olyan emberek lakják, akiknek értelmük éppen olyan sötét, mint bőrük, s akiknek koponyaalkata a jövőbeli javulás minden reményét utópisztikus álommá teszi.

Kétségkívül voltak józanabban gondolkodók is, akik úgy látták, hogy a primitív népek nagy része erkölcsiség és szellemiség tekintetében, legalább ami a lényegét illeti, nem igen áll alacsonyabban, mint sok európai ország népének legalsó rétege. Voltak, akik elismerték, hogy a természeti népek agyvelejével kedvezőbb körülmények között sokkal nagyobb kultúrteljesítmények volnának elérhetőek. Sőt voltak túlzók, akik a paradicsomi boldog állapot mintaképét látták a romlatlannak tartott primitív népek életében s a természethez való visszatérést sürgették. Az utazók nagy része azonban sötét színnel festette szellemi alsóbbangúságukat, erkölcsi elfajulásukat – és az olvasók nagy táborá inkább ezeknek adott igazat. Még oly kiváló tudós, mint Franklin is, azt írja a négerről, hogy „az állat, amely oly sokat fal, amennyit csak tud s oly keveset dolgozik, amennyit csak lehet”.

Úgynevezett „tudományos” társulatok alakultak, meg a múlt század elején is, annak vitatására, hogy a rabszolgaság jogosult-e, s a színesbőrűek valóban alsóbbangúak-e. Különbőféle „tudományos” elméletek keletkeztek, melyek az egyes emberfajtáknak egymástól való alapvető testi és lelki különbözőségét hirdették s az emberiséget több, egymástól már eredetileg különböző törzsből (polygenismus) származtatták.

Linné, a nagy rendszerező, aki „Systema naturae. 1735” c. munkájában a természettudományos gondolkodást Aristoteles óta először alkalmazta az emberre, az emberi nemet

három fajra osztotta. A legtökéletesebbel, a „bölc emberrel (Homo sapiens: a normális európai, ázsiai, afrikai, amerikai) szembeállította a „vad ember”-t (Homo ferus: egészen alsórangú állati ember törzsek, valamint egyes vademberek, akik erdőkben, állatok között nőttek fel, egész testüket szőr borítja s beszélni sem tudnak), és a „torz-ember”-t (Homo monstruosus: abnormis, kóros emberek, törpék, óriások, makrocefálok, hülyék, mikrocefálok stb.).

Még tudományosabb, mert lényegében a koponya alaki változataira támaszkodó, Blumenbach osztályozása (De generis humani varietate nativa, 1775), aki híres s a tankönyvekben a legutóbbi időkig általánosan használt, az antropológia történetében pedig valóban korszakalkotó rendszerében, az emberiséget öt változatra (varietas) különítette. Ezt az öt emberfaját azonban lényegében Blumenbach sem tartotta egyenlő értékűnek, mert középre állította rendszerében a fehér embert (varietas caucasia), mint a legharmonikusabb, legszebb alakot s körülötte csoportosította a többi négy faját (varietas ethiopica, asiatica, americana, malayica); szóval a színesbőrűeket, mint többé-kevésbé szélsőségeseket. A fehér ember számára a „kaukázusi fajta” nevet is egyenesen azért választotta, mert a Kaukázusban élnek a legszebb emberek: a cserkeszek, georgiaiak, grúzok stb.

És ha a többi osztályozásokat tekintjük, azok legnagyobb részében is benne van az a gondolat, hogy a fehér ember valami más, magasabbrangú, tökéletesebb, mint a színesek.

Legradikálisabban intézte el a kérdést B. Meiners: „Grundriss der Geschichte der Menschheit Lemgo, 1793” c. munkájában. Az ő lelkét annyira bántotta az emberfajta legnagyobb részének rútsága, hogy az egész emberiséget egyszerűen két osztályra különítette. Az egyik volt a „szép” emberek csoportja, amibe természetesen csak a fehér rassz tartozott, a másik pedig a „csúnyák” csoportja, ahová az összes többi, tehát a színes fajtaikat sorozta.

Herder, a nagytudományú és szellemes német költő, aki tulajdonképpen a humanista gondolkodás egyik képviselője, s aki nagyobb súlyt helyezett az emberiségnek nemzeti, mint rasszbeli tagolódására, állítólag szintén azon a véleményen

volt, hogy minden kultúra a „szép” emberfajtáktól származik, ezek pedig Weinländer szerint kizárólagosan a magastermetű, hosszutejú északi rasszhoz (Homo nordicus) tartoznak.

Am nem tudatos fajielőítélet-e mindez, amely lényegében alig különbözik a Gobineau nyomdokain kifejlődött s főleg Schemann és Günther munkássága folytán elterjedt Homo nordicus imádattól, az ú. n. „pannordismus”-tól, amely nemcsak a német nép, de az egész emberiség üdvét, boldogságát is egyesegyedül az északi rassz, a Homo nordicus tisztaságától, a germánok fennmaradásától és elszaporodásától várja?

A fehér embernek ez az elfogultsága, ú. n. „faji előítélete” azonban nemcsak a színesbőrűekkel szemben nyilvánult meg, hanem – mint azt már a fenti példák némelyikében láthattuk, a fehér ember egyes csoportjai is hasonlóképpen gondolkodtak egymásról. Sőt ez az ethnocentristikus gondolkodás beférkőzött még a tudomány berkeibe is s magában az árjakérdés értelmezésében és rasszantropológiai magyarázásában is érdekes és igen jellemző felfogáskülönbségeket termelt. Amíg ugyanis a német antropológusok nagy része az ő néptestüknek csakugyan ősi rasszelemét alkotó hosszúfejű és világosszínű északi rasszban (Homo nordicus) látta az emberi kultúra legfőbb termelőit és hordozóit: az igazi árjakat s elég volt az egyik esetben vagy helyen csak hosszúfejűséget, a másokban meg csak szőkeséget észlelniük s máris mindkét esetben bizonyítottnak hitték, hogy ott valóban ősrárjakkal van dolguk, addig az olasz Sergi, több honfitársával együtt homlokegyenest ellenkező álláspontot képviselt s az ősi árjak szőkeségét és északi rasszbeliségét minden alap nélküli legendának tartotta, ők India, Perzsia régi és újabb népeinek beható tanulmányozása alapján arra a megállapításra jutottak, hogy az árjak eredetileg ugyan hosszúfejűek, de barnák és alacsonyok voltak, mint aminők a földközitengervidekiek ma is, s az igazi árjanépek fő rasszeleme nem az északi, hanem a mediterrán rassz, amely az olaszoknak, spanyoloknak ma is legnagyobb gyakoriságú fajtaeleme. Ezért az európai rasszokat nem Ázsiából, hanem Észak- és Közép-Afrikából származtatták s a fehér és fekete ember eredetét közös gyökérre: a Notanthropus eurafricanus-ra vezették vissza. Mi más ez,

mint a legjellegzetesebbnek tartott saját rasszelemnek: északon a nordicus rassznak, délen pedig a mediterrán rassznak a csoportelölítélet alapján való egyoldalú előtérbetolása és felértékelése?

Ám, ha a fehér ember általában ilyen elfogult az összes színesbőrűekkel szemben, sőt a fehér emberen belül is minden csoport a másikkal szemben, kérdés, vajjon milyen véleménnyel vannak a színesbőrűek egymásról és rólunk, fehér emberekről.

Érdekes mindjárt maga a szín kérdése.

A fehér szín Afrikában sok helyen, mint a királyok és előkelők ruhájának színe szerepel ugyan, mégis általában a fekete szín az, „amit kedvelnek, szépnek tartanak. Szobrászati alkotásaikat is többnyire feketére vagy sötétbarnára színezik. A zulu király szokott ugyan fehérben járni, az ő hivatalos megtisztelő megszólítása azonban Mungo Park szerint mégis csak az, hogy: „ön, aki fekete”.

Akra vidékén a néger katonák, amikor harcba indulnak, fehér festékekkel mázolják be testüket, hogy minél utálatosabb és ijesztőbb külsejük legyenek; viszont az asanti és yarribai négerék a gonosz szellemeket tartják fehéreknek, amint azt Bowdich, Römer és Clapperton tudósításai tanúsítják.

„Ha azt mondanák valakinek, hogy világosszínű, vagy olyan, mint egy fehér ember – írja Derwin –, azt a kafir a maga részéről igen rossz bóknak venné.” Találkozott egy világosabbszínű négerrel, aki színe miatt igen boldogtalannak érezte magát s panaszkodott, hogy egy leány sem akar hozzá férjhez menni.

Bruce és Burckhardt szerint a négerék az albinók világosabb színét is utálják s félnék tőle, mert a rossz egészség jelének, vagy a rossz szellemek varázslatának tartják. Ezért nem lehet csodálkozni, ha első találkozáskor a fehér európai-val szemben is félelmet és undort éreznek.

Scott Elliot írja, hogy amint a mi dajkánk a mumussal, úgy „a szerezsen dajkák azzal ijesztgetik „a gyermekeket, bogy eljön a fehér ember és megeszi őket.” A keletafrikai partokon, amikor a néger gyermekek Burtont meglátták, így

kiáltottak fel: „Nézzétek csak azt a fehér embert, hát nem olyan mint egy fehér majom?”

Livingston részletesen ecseteli azt az ijedelmet, amit a fehér szín a négerek között keltett, amikor először láttak európaiat.

Peter Krump Nubiában tapasztalta, hogy ott a fehér színt „hibának, sőt valami nagyon illetlen dolognak” tartják. De úgylátszik, hasonló felfogás uralkodik az újguineai pápuák között is, mert Jukes szerint, amikor európaiakkal először találkoztak, nem annyira a csodálkozás, mint inkább az ijedség és mély utálat tükröződött arcukon.

A malájok, polnéziaiak, fidszi-szigetiek sincsenek elragadtatva az európai halvány színétől, mert Crawford szerint azt, éppúgy mint az albinókéét, beteges jelenségnek tekintik.

Darwin írja, hogy „Jávában Pfeiffer asszony szerint a sárga, nem pedig a fehérszínű leányt tartják szépségnek. Egy kochin-kínai ember megvetőleg beszélte el az ottani angol követ nejeről, hogy annak olyan fehér fogai vannak, mint a kutyának és olyan rózsás testszíne, mint a burgonyavirágnak. Egy tahitiszigeti bennszülött mellett a fehérbőrű európai úgy hat, mint a kertész mesterségesen halványított virága a szabadban nőtt virág mellett”.

Ami a színesbőrűeknek úgy európaiakkal, mint más színesbőrűekkel szemben való egyéb viselkedését illeti (az utazók egyhangú tanúsága szerint), minden fajtára bizonyos büszkeség, önérzetesség jellemző. Más azonban viselkedésük és erkölcsi felfogásuk honfitársaikkal, mint egy európaival szemben. Egymás között igazmondók, becsületesek, szótartók, egymástsegítők. „A fehérekkel való kereskedés azonban – mondja Raffanel – kapzsivá és szemtelenné tette őket.” A tolvajlást európaiktól többnyire megengedett dolognak tartják.

Általában a néger a fehér emberben ellenséget, betolakodott idegent lát, akitől fél, akiről mindig titkos gonosz szándékot tételez fel s aki megcsalja őt, – írja Waitz: *Anthropologie der Naturvölker* c. nagy munkájában. Ahol a fehér emberrel még nem kerültek érintkezésbe, ott becsületesség,

őszinteség tapasztalható közöttük, a fehér ember hatására azonban a nemes vonások csakhamar eltűnnek jellemül. bő- A kafferekre vonatkozólag Livingstone is megerősíti, hogy ott, ahol a rabszolgakereskedés még nem érintette őket, mindenütt jólelkűek, vendégszeretők, hálásak, s Dupuy szerint ezeket a tulajdonságokat nem tekintik különös érénynek, hanem valami egészen természetes, magától értetődő dolognak.

Delegorgue tudósításából tudjuk, hogy a zuluk félelemmel és bizalmatlansággal viseltetnek a fehérek iránt, elhúzódnak tőlük, részint nemzeti büszkeségből, részint mert előre meg- érzik, vagy talán mert már tudják, hogy mit várhatnak tőlük. De büszkék a különfajta négek egymással szemben is. A legnagyobb lenézést és megvetést azonban a törpe négek (pygmaeusok) iránt tanúsítják alacsony termetük és utá- latos szokásaik miatt.

Még nagyobb az ellentét a maláji és a fehér ember kö- zött. „A maláji,– írja Martin: „Die Inlandstämme der Malayi- schen Halbinsel. Jena, 1905.” című klasszikus munkájában – minden idegent a sors által neki juttatott érett gyümölcsnek tekint s egyetlen gondolata, hogy azt minél jobban kipré- selje.” A szomszédos szemangokat és szenoikat, akik szintén büszkék és az idegenekkel szemben nagyon önérzetesek, de egyébként igen barátságosak, igazmondók és becsületesek, éppen e jellemtulajdonságaik miatt lenézik, mert ők azt primi- tív vonásnak tartják.

De úgylátszik, hogy a malájoknak van is némi okuk arra, hogy a fehér emberben ellenségüket lássák. Nem sok az a jó – írja Waitz említett munkájában –, amit a malájok az európaiak részéről tapasztaltak. A belföldi ipart, kereskedel- met megbénították, idegen érdekek szolgálatába állították s mindennel csak annyiban törődtek, amennyiben az nekik hasznot hozott. Mindamaz intézményeket, visszaéléseket, amik a nép magasabb fejlődését akadályozták, továbbra is érintet- lenül meghagyták. Túrték a rabszolgaságot, az emberrablást és emberkereskedést, sőt abban a hollandusok maguk is részt vettek. Csak 1854-ben tiltották meg Holland-Indiában a rab- szolgák nyilvános eladását.

Nagyon jellemző, amit Waitz a Mariana-szigetcsoport bennszülötteiről közöl. „A ganiszzigetiek félénkek voltak, de az összes többi észak- és déliszigetiek mindnyájan nagyon hiúk és büszkék; ők magukat a többi természeti népek mintájára a világ legelső és legjobb népének tartják, s megvetéssel tekintenek a többiekre, amint hogy a spanyolokról is azt hitték, hogy csak azért jöttek oda, mert az ő életük a földön a legkívánatosabb.”

A természeti népek eredeti gondolkodásmódjának egyik legérdekesebb példáját szolgáltatják a ceylonszigeti veddák, kiket a Sarasin testvérek alapos tanulmányai nyomán (*Die Weddas auf Ceylon. Wiesbaden, 1892–93.*) elég jól ismerünk. A szinghalák krónikái félénkségük miatt démonoknak, az indusok nagy eposza a Ramayana pedig majmoknak nevezi őket. Valóban a szinghalák nagy lenézéssel tekintenek a veddákra s kigúnyolják őket tudatlanságuk és primitív kultúrájuk miatt. Ám hasonlóképen vélekednek a veddák is a szinghalákról és tamilokról. Az európaiakkal és minden idegennel szemben eleinte rendkívül félénkek, szótlanok, sőt ha lehet, rögtön el is menekülnek, olyannyira, hogy régebben azt hitték róluk, hogy varázslók s láthatatlanná tudják magukat tenni. Ritkábban lehet őket látni, mint a legfélénkebb állatokat. Valójában azonban nem annyira félelem az, amit ők az idegenekkel szemben éreznek, hanem inkább dac, bizalmatlanság, sőt megvetés. Igen önérzetesek és rendkívül érzékenyek is. Nem tűrik, hogy idegen megérintse őket, vagy valamit a kezükből kivegyen. Legérzékenyebbek a gúnyal szemben. Velük együtt szabad nevetni, de ha őket nevetik ki, rögtön a fejsze vagy az íjj után kapnak.

A polynéziaiakat az összes utazók harcos s igen büszke, önérzetes embereknek írják le. Így azután nem igen csodálkozhatunk azon, ha az a megalázó bánásmód, amiben az európaiak részesítették őket, nem volt alkalmas arra, hogy a fehér ember iránti rokonszenvüket fejlessze.

Az ausztráliaiak úgy ismeretesek, mint a mai emberiségnek testileg-lelkileg valóban legprimitívebb csoportja. Büszkeségük és önérzetességük azonban egyáltalán nem kisebb, mint a többi természeti népé. – „Senki másról nem ismerik

el, hogy különb volna náluk – írja Hale –, egyenlőknek, tartják magukat a legmagasabbrangúakkal, rögtön leülnek, ha a szobába lépnek, senkit se szólítanak meg másként, mint nevén. Ha dolgozniok kellett, azt felelték, hogy csak a fehér ember dolgozik, a fekete viszont gentleman.” Ezért erőszakkal vagy fenyegetéssel nem is igen lehet elérni náluk semmit.

Hasonlót írnak amerikai indiánokról, akik talán valamennyi természeti nép között a legönérzetesebbek, a legbüszkébbek. Gúny, lenézés, megszegyenítés vérig sérti s bosszúállóvá, kegyetlenné teszi őket.

A kaliforniaiak bizalmatlanok, ellenséges érzelműek az európaiakkal szemben, de ennek Gibbs szerint az a bánásmód az oka, amiben a fehér ember részesítette őket. A hegyi törzsek ajándékokat hoztak mindig a spanyoloknak, bár igen ritkán találkoztak. De ez a ritka találkozás is untig elég volt arra, hogy azt a vágyat keltse bennük, bár soha többé ne látnák a fehér embert.

Gondolkodásukra jellemző, hogy a fehér embert e szavakkal szokták dicsérni: „Majdnem olyan ügyes vagy, mint egy indián”. Viszont, akit szidnak, annak azt mondják: „Olyan ostoba vagy, akár egy fehér ember.” – Valóban az indiánok egyáltalán nincsenek elragadtatva az európaiak kultúrájától, erkölcsétől s velük szemben tanúsított viselkedésétől.

Gondolkodásukba, erkölcsi felfogásukba nagyon belevilágít az a kis epizód, amely Franklin közlése szerint a virginiai kormány és az irokéz indiánok által kötött lancasteri szerződés aláírásakor (1744) történt. Az amerikai kormány felajánlotta az indiánoknak, hogy küldjenek néhány fiatal indiánt a virginiai kollégiumba, hogy ott neveljék őket.

„Mi tudjuk – felelték az indián követek –, hogy ti igen sokra becsülitek azt a tanultságot, ami az ilyen kollégiumokban szerezhető, s hogy fiaink neveltetése nektek nagy költséget okozna. Jóságotokról meg vagyunk győződve és hálás szívvel köszönjük azt. De nektek, akik oly okosak vagytok, tudnotok kell, hogy különböző népeknek különböző képzetek vannak s nem fogjátok rossz néven venni, ha az efajta nevelés-

ről a mi képzeink nem ugyanazok, mint a tiétek. Már van erről némi tapasztalatunk: néhány fiúnk korábban már volt az északi tartományok kollégiumaiban. Oktatták ott őket a ti összes tudományaitokban, de amikor hozzánk visszajöttek, rossz futók voltak, nem tudtak abból semmit, ami szükséges az erdei élethez, nem voltak képesek túrni a hideget és szomszúságot, nem tudtak kunyhót építeni, szarvast fogni, ellenséget ölni, nyelvünket rosszul beszélték, nem voltak alkalmasak sem vadászoknak, sem harcosoknak, sem tanácsadóknak, teljesen „semmirevalók” voltak. Mi azonban mégis nagyon lekötelezve érezzük magunkat nektek ajánlatotokért, ha nem is fogadjuk azt el, és hogy hálánkat megmutassuk, szeretnők, ha ti küldenétek hozzánk fiaitok közül egy tucatot nevelésre, hogy nagy gondossággal mindenre megtanítsuk őket, amit mi tudunk és férfiakká neveljük.”

És hogy ez nem szórványos eset, hanem a természeti népeknek általánosan elterjedt gondolkodásmódja, arról meggyőz bennünket Gerland tudósítása. Amikor ugyanis az angol kormány az ausztráliai bennszülöttektől néhány gyermeket elvitt, hogy próbaképpen neveltesse őket, az egyik öreg ausztráliai e szavakra fakadt:

„Ha máskor elviszitek a mi gyermekeinket a ti iskolátokba, akkor én a ti gyermekeiteket fogom az erdőbe kicsalni és valami csakugyan hasznosra megtanítani, úgymint halászni, vadászni, fegyvert, hálót készíteni. – De mi jót tanulnak a mi gyermekeink tőletek?”

E kérdést sok primitív nép feltehetné a velük érintkezésben álló fehér embernek s bizony a legtöbbször nem volna könnyű reá a felelet.

Amikor az ausztráliaiakat felfedezték s az első európaiak (1788) ott letelepedtek, számukat 150.000-re becsülték. 1893-ban már csak 30.000-en voltak. Ma pedig a tisztavérű bennszülöttek száma alig 2–3000. Ezek az első angol gyarmatosok deportált fegyencek voltak, akik valósággal mészárolták a bennszülötteket s a legkisebb sérelemre kegyetlen hajtóvadászatot rendeztek rájuk.

Tazmánia szigete 1804-ben lett angol birtok s a bennszülöttek száma akkor 7000 és 20.000 között lehetett. Alig

alakult meg itt is a gyarmatosok telepe, már is összeütközésbe jutottak a bennszülöttekkel. Ezek kenguruvadászatot tartva, asszonyostól, gyermekestől gyanútlanul közeledtek a telep felé. Ám a gyarmatosok azt hitték, hogy támadni akarnak s közéjük lőttek. Mások a gyarmatosok üdvözlésére zöld ágakkal énekelve közeledő bennszülött csoportra adtak sortűzet. Amikor pedig „a bennszülöttek egy gyarmatos, aki kegyetlen volt hozzájuk, megöltek, az összes gyarmatosok irtóhadjáratot indítottak ellenük. Ennek az embertelen bánásmódnak lett az eredménye, hogy 1832-ig a bennszülöttek száma 120 főre csökkent. Ekkor Flinders szigetre szállították őket. De már hiába volt a jó bánásmód, a tazmánok nem érezték jól magukat az új környezetben, búskomorak lettek, nem szaporodtak s 1869-ben meghalt William Lanney, az utolsó tazmán férfi, 1876-ban pedig Truganina, az utolsó tazmán nő. Így halt ki a fehér ember jóvoltából ez a rendkívül érdekes ősi emberfajta, a humanizmus arculcsapásával a tudomány nagy kárára, s így szó szerint igaza van dr. Storynak, hogy „a bennszülöttek művelődését célzó törekvéseket a halál követte”.

A Sandwich szigeteken, amikor Cook 1779-ben felfedezte, még 300.000 bennszülött élt. Számuk 1823-ban még 142.000, de 1872-ben már csak 51.000 lélek. Az újjélandi maorik száma 1858-tól 1872-ig 32%-kal csökkent. A híres indián törzsek legnagyobb részének ma már hírmondója sincs. – A példák százait és ezreit lehetne felsorolni, amelyek mind a bennszülöttek pusztulásáról tanúskodnak. Hasonló sors fenyegeti a természeti népeket mindenütt, ahol a fehér emberrel kerültek közelebbi érintkezésbe.

„A fehér ember jött nagy úszó hajókon – panaszták Lloydnak 1851-ben az ausztráliai Barabool törzs még életben lévő férfiai – kikötött nagy és apró állataival. Jött a „bumbum”-jával és sátraival s a nagy fehér barát elvette tőlünk szegény Barabooloktól és gyermekeinktől ősi vadászterületeinket. Majd sírva folytatták: – Hol vannak harcosaink? Hol atyáink, anyáink, testvéreink, nővéreink?... Halottak, mind halottak.”

Az ausztráliaiak, tázmánok pusztulása az angolok szegényföltja, az amerikai indiánokat főleg spanyolok, portugálok, franciák öldösték, Afrikában angolok, franciák, németek kegyetlenkedtek, a malájok elvadulása a hollandusok bűne, a Csendes-óceán bennszülötteinek pusztításában pedig részt vett szinte az egész „fehér” kultúrvilág.

Wallace-nak is méltán támadtak kételyei az európai kultúra iránt, amikor látta Dobbo piacán, hogy a legvadabbnak tartott népek becsületesebben és békésebben közlekednek egymással, mint az európaiak.

„Azok az emberek nyerseks – mondja Gerland –, de erkölcsileg nem romlottak, mi nem vagyunk nyerseks de erkölcsileg elvadultak. Vérrrel van trágyázva s a legsötétebb gonosztettekkel telehintve az a talaj, melyből a gyarmatoknak oly gyakran és hangosan dicsért boldogsága kivirágzott. A világtörténelem nem ismer erkölcsi megbosszuló hivatalt, legkevésbé a lemészárolt színesbőrűekkel szemben.”

íme elvonult előttünk – bár csak egészen halvány körvonalakban –, a faji előítélet szülte világ tarka mozaikképe, mely egyszer mosolyra vonta ajkunkat, máskor meg szegénypírral futtatta be arcunkat s könnyel telítette szemünket.

A faji előítélet általános jelenség, valamilyen formában minden embercsoportban megvan. Keletkezése a csoport természetéhez tartozik, illetve a csoportöntudat természetes velejárója, következménye. Szinte hajszálvékony a határ, amely a csoportöntudatot „a faji előítélet kezdetétől, legelemből megnyilvánulásaitól elválasztja. Márpedig a csoportöntudat nem káros, sőt szükséges tényező, a csoport összetartásának, erejének, jövőjének egyik nélkülözhetetlen biztosítója. A nemzeti öntudat lényegében szintén csoportöntudat s a nemzeti büszkeség tulajdonképpen kezdődő faji előítélet. Ám tagadhatja-e valaki, hogy a jogos nemzeti büszkeségre nincsen szükség?

Abban a pillanatban azonban, amikor a faji előítélet értékelőitétté válik, amikor zavarja tisztánlátásunkat, elfogulttá teszi ítéletünket, s befolyásolja tetteinket, amikor ellentétet szít és szétbont, akkor káros.

Ezt a kárt megelőzhetjük, ha a szabadjára hagyott, könnyen faji előítélletté váló csoportöntudatot, vagy akár a már tényleg meglévő faji előítéletet az alkotó munka, a tudományos megismerés szolgálatába állítjuk. Ennek pedig két útja van aszerint, hogy az embercsoportok szempontjából általában, avagy csak a saját csoportunk szempontjából nézzük-e a kérdést.

Az előbbi: az emberismeret; közelebbről rasszantropológia. Az utóbbi: a nemzetismeret, illetve nemzeti antropológia. Lássuk a fajkérdést e két szempontból közelebbről.

II. FEJEZET

MÚLT ÉS JELEN

1. A TUDOMÁNYTÖRTÉNET FONTOSSÁGA.

Valamilyen tudomány vagy problémakör megismeréséhez és megértéséhez legjobb bevezetés, a legcélravezetőbb út és mód az, ha előbb történetét ismerjük meg.

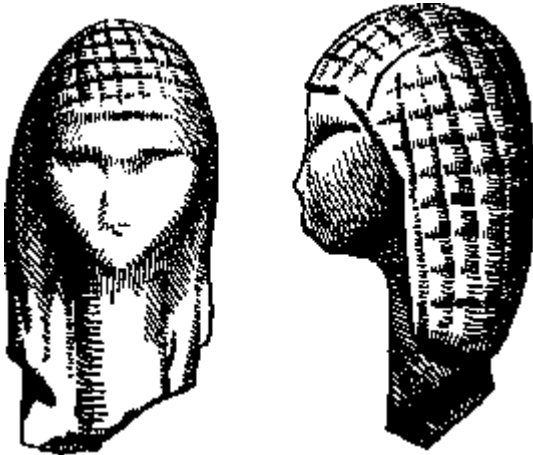
A tudomány története olyan, mint a jó tükör. Ebben látjuk meg tisztán és világosan a problémák keletkezését, fejlődését, felfogásának és megoldási kísérleteinek századról-századra hullámzó változásait; a körülötte csoportosuló különféle véleményeket, nézeteltéréseket, harcokat, a használt módszereket, megoldási kísérleteket; a felsorakoztatott bizonyítékokat s az azokból leszűrt – vélt vagy valódi – eredményeket. Megtanuljuk belőle, hogy lényegében a legdivatosabb, a legújabbnak látszó problémák sem újak valóban, legfeljebb csak a köntös új, amelyben ma jelentkeznek; vagy csak azért tűnnek fel újaknak, mert régen elfeledtük azokat s nem tudjuk, hogy megoldásukon már a múltban is oly sok kiváló elme fáradozott, sőt értékes eredményeket is ért el.

Aki a tudomány történetét nem ismeri, az olyan, mint a közellátó, aki nem lát tovább az orránál s neki megy az előtte álló tárgyakkal és akadályokkal, a helyett, hogy kikerülné azokat. Aki egy-egy kérdésnek csak jelen állását, ma divatos felfogását, mai megoldáskísérleteit ismeri, az annak lényegét nem is érti, ezért könnyen tévedésekbe esik, túlzásokra ragadhatja magát s mindent csak közelről, szubjektíven lát és ítél.

2. KELET NÉPEINEK FAJISMERETE AZ Ó-KORBAN.

Bár az embertan s azon belül a fajkérdés tudománya csak a legújabb korban fejlődött ki, maga a probléma megvolt már a legrégebb ó-korban.

Nehéz volna eldönteni, hogy időben melyik nagy elme vagy nép nevéhez fűződik az első faj ismereti megállapítás

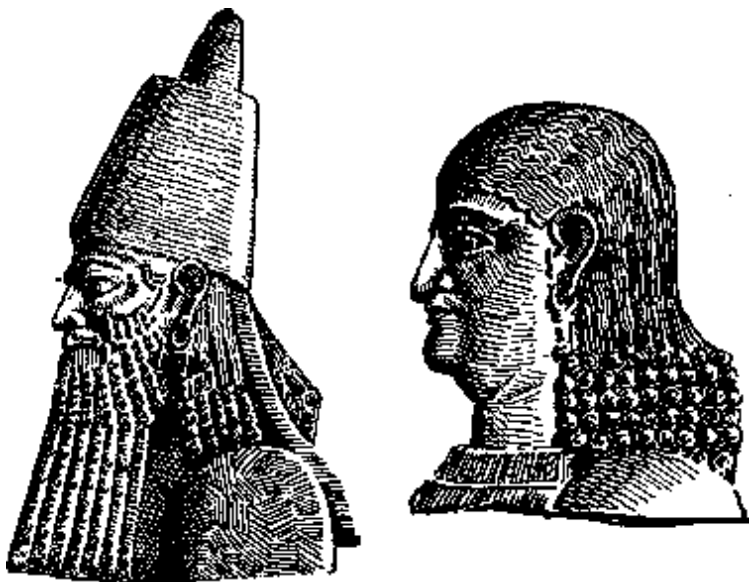

3. Diluviális elefántcsontfaragvány Brassenspouyból.

s hogy az ó-kor népei és tudósai e kérdésben részletesebben mit tudtak, vagy hogyan gondolkodtak.

A legrégebbi múlttól csak „a népek szentkönyvei, mondái és legendái, valamint fennmaradt különféle művészi alkotásai tanúskodnak. Ám ezek a szentkönyvek és művészi alkotások mind azt bizonyítják, hogy az ember az ú. n. faji különbségeket már korán észrevette és értékelte.

Erre vall már maga az a tény, hogy a művészet első megnyilvánulásai között ott találjuk mindjárt az emberi alak ábrázolását is. És bizonyára nem egészen véletlen, hogy az első emberi ábrázolások a diluviumnak éppen abba a korszakába esnek (aurignacien-magdalénien). amelyben az első

4. Asszír király és királyné. (Turini múzeum.)

*5. Asszír király és hetita isten
(orientálid és armenid rassz).*

rasszbeli differenciálódás is, hiteles leletek alapján, kétségtelenül megállapítható. A Willendorf-i, Lespugues-i, Mentone-i, Savignano-i és egyéb Venus-szobrok őskori művészei kétségkívül látták, észrevették már a fontotabb rasszkülönbségeket s törekedtek is azt szobraikon úgy-ahogy kifejezésre juttatni. Sajnos, a magdalénien korszaktól a történelmi kor hajnalhasadásáig sem művészetről, sem rasszábrázolásról komolyabban nem beszélhetünk.

A történelmi korban szinte csaknem azonos időben jelennek meg az első rasszantropológiai ábrázolások, leírások és egyéb fajismereti adatok úgy a közeli, mint a távoli Keleten.

6. A szőke Darius. (Egykorú relief.)

A szumér, babylóniai, perzsa, asszír szobrok, domborművek már a Kr. e. 3-ik, de főleg az 1-ső évezredből nemcsak ábrázolják az emberi alakot, hanem azon egyéni, nemi, faji különbségeket is feltüntetnek, mégpedig sokszor meglepő élethűséggel annak bizonyosságául, hogy pontosan megfigyelték a saját fajtájuk és az idegen népek testi különbségeit, rasszbélyegeit is ismerték azoknak jelentőségét is.

Különösen kiválóak közülük az asszír királyi paloták nagyszerű kő- és bronzreliefjei. Ezek legszebbjei II. Assurnasirpal (Kr. e. 883-859) és III. Salmanasar (Kr. e. 859-824) palotáiban találhatóak. Ezek a szobrok, domborművek sokáig nagybecsű tárházai és forrásai lesznek a Közel-Kelet ókori rasszantropológiájára vonatkozó ismereteknek.

De becsesek a fajkérdés tudománya szempontjából a papyruszok is, amelyek nemcsak az orvosi és természettudo-

mányok fejlettségéről, állattenyésztésről és nemesítésről tanúskodnak, hanem már az emberre vonatkozólag is eugenikai célzatú rendeleteket és tanácsokat tartalmaznak.

A főníciaiak gyarmatosításai s a zsidók kereskedelmi utazásai bizonyára messzi területekről hoztak fajismereti adatokat és nagy mértékben kitágították a rasszantropológiai látókört. A testi bélyegekkal és testi szépséggel azonban ők keveset törődtek s az ábrázoló művészeteknek reájuk jellemző fejletlensége, sőt hiánya folytán alig hagyományoztak reánk e téren valamit. Annál fejlettebb volt azonban náluk a verség, a leszármazás tudata, s annál inkább törődtek a család es gyermekáldás ügyével. Ezért szentkönyveik tele vannak,

többnyire egyoldalú faji előítélet sugalmazta, fajvédelmi és eugenikai tanácsokkal, sőt rendeletekkel.

8. Aramaeus írnok a király előtt.

9. Szolga feje. (Elő-Ázsia.)

A vérség és leszármazás tudatos ápolásáról tanúskodik az „Ó-Testamentum” sok része is, „néptáblá”-ja pedig (Genesis 10, fej.) a népeknek legelső rendszeres összeállítása genetikus szempontok és térbeli eloszlás szerint. Az emberiség főtörzseinek Noé (Noah) három fiától való származtatását az újkorban Pownal, Cuvier, Nött és sokan mások, az első valóságos rasszosztályozásnak tartották és Japhet-ben a fehér, Sem-ben a sárga s Ham(Kham)-ban a fekete főraszsz ősapját látták és tisztelték.

Valamennyi eddig tárgyalt ókori népet felülmúlja a fajantropológia számára való jelentőség tekintetében Egyiptom. Kedvező földrajzi helyzete, kultúrájának már a Kr. e. 4-ik évezredben elért magas fejlettsége és sokirányú kapcsolata három földrész emberfajtáinak megfigyelésére nyújtott itt számos alkalmat. Talán ezzel magyarázható, hogy az ó-egyiptomi királysírok (XVIII–XXI. dinasztia) pompás freskói a rasszantropológiai ábrázolásoknak, úgy óriási gazdagsága, mint nagyfokú tudatossága tekintetében messze túlszárnyalják még az asszír szobrokat is.

10. *Ethiópiaiak hozzák az adót.*

Különösen kiválóak I. Minephta sírüregének és I. Seti alabástrom szarkofágjának sírfestményei, amelyek már nem véletlenül megismert népek és egyének tipizált egyes ábra-

11. *Adófizető palesztíniaiak.*

zolásai, hanem az emberfajtnak – szinte tudományos kutatások, vagy legalább szemlélődés alapján nyert s céltudatosan rendszerbe foglalt – jellegzetes típusai. Vagyis

itt már valóságos rasszosztályozással, illetve ahhoz készült kiváló illusztrációkkal van dolgunk. A festmények ugyanis azt a jelenetet ábrázolják, amidőn Horus isten, a népek pásztora, a föld négy világtája felé lakó különféle embereket (vagyis az egyiptomiak által ismert emberfajtaikat) 12-es és 16-os csoportokban az elhunyt lelkek bírāja elé vezeti.

12. A négy egyiptomi rassz. (E. Chantre után.)

Az első csoportban az egyiptomiakat látjuk vöröses-barna bőrrrel, hosszú fejjel, egyenes vagy finoman hajlott orral, hosszú fekete hajjal, nemes vonásokkal. Nem nehéz felismerni bennük a mai mediterrán rasszt.

A második csoportban a sárgás-barna bőrű, rövid fejű, erősen hajlott nagyorrú, dús hajú és szakállú ázsiaiak vagy asszírok, zsidók, perzsák foglalnak helyet s típusuk a mai előázsiai vagy a taurid rassznak felel meg.

A harmadik csoportot az etiópai vagy szudáni négek alkotják sötétbarna-fekete bőrrrel, gyapjas hajjal, széles orral, duzzadt ajakkal és előreálló (prognath) állcsonttal, vagyis tipikus negrid rasszjelleggel.

A negyedik csoportba tartoznak végül az északi eredetű tamahuk (az egyiptomiak lybiai szomszédjai), kikre a fehér bőr, szőke haj, vörös szakáll, keskeny, hajlott orr, kék szem, energikus vonások a jellemzők, amik az ú. n. északi (nordicus) rassz tipikus ismertető bélyegei.

Ezen csoportosztályozás értékét főleg az adja meg, hogy nem csupán egy-egy szembetűnő jelleget vett figyelembe, hanem az összes fontosabb testi bélyegeket (bőrszín, fejalak, orralak, hajszín és hajalak, arcalak, testtartás, arcvonások stb.) összehasonlítása alapján készült s így valóságos, termé-

13. I. *Minephia.*
(*E. Chantre után.*)

14. *Lybiai.*
(*Ebert, Reallexikon.*)

15. *Megkötözött ázsiai.*
(*Egyiptom.*)

szetes rassztípusokat tüntet fel. Ezért van az, hogy az egyes típusokat mindjárt fel is ismerjük.

Hogy az egyiptomiak a szomatikus bélyegeket mennyire megfigyelték, az is bizonyítja, hogy IV. Amenophis (1375 körül) idejéből való egyik himnus a napot a bőrszín teremtő-istennője gyanánt magasztalja. A Tut anch Amon

sírjában (1350 körül) talált fametszetek viszont a birodalommal északon és délen szomszédos két nagy népcsoportnak,

16. Foglyok. (Egyiptom.)

illetve rasszkörnek, ú. m. az előázsiainak és négernek rassz-antropológiai ellentétességét ábrázolják e korban szokatlan természetűséggel.

17. Philisíeus foglyok III. Ramses templomában.

Rendkívül becsesek fajismereti szempontból azok a különféle szobrok, mellszobrok, fejek, s főleg a nagy számban kiásott agyag portrait-figurák, amelyek az orientálid,

negrid, taurid rasszkeveredés legkülönbözőbb fokait tárják elénk. A normális rasszábrázolások mellett találunk azután pompás testalkati és társadalmi (foglalkozás) típusokat, vala-

18. Szýriaiak és négerék. (Tut anch Amon sírjából.)

mint kóros és rendellenes alakokat is (törpék, steatopygiás nők stb.).

Természetesen az ó-egyiptomi rasszábrázolások sem men-

19. Fogoly néger nők gyermekkel. (Ebert, Reallexikon,)

tesek mindig a faji előítélet hatásától, amely önmagát szebb, az idegent pedig csúnyább, nevetségesebb színben iparkodik feltüntetni. Mindamellettt a fennmaradt adatok – noha csak

20. Guggoló néger rabszolgák egyiptomi örökkel.

21. I. Sesosztris.

22. Imhotep, a gyógyítás istene.
(Egyiptom.)

igen kis töredékét alkotják az ó-egyiptomi kultúra ezirányú egykori gazdagságának – kétségtelenné teszik, hogy az egyiptomiak fajismerete igen fejlett és tágkörű volt. Sőt úgy látszik, ők a fajkérdés problémáinak gyakorlati megoldásával is foglalkoztak. Legalább erre vallanak a papyruszokon fennmaradt eugenikai útmutatások és tanácsok, valamint a legfelső társadalmi rétegek fajvédelmi óvintézkedései.

Tovább kelet felé az egyiptomiakhoz viszonyítva igen kevés fajantropológiai adatot találunk az ó-korban s inkább csak sejtésekre vagyunk utalva. így pl. Perzsiára vonatkozólag az Avesta homályos eugenikai célzásain kívül alig tudunk valamit.

Valamivel jobb a helyzet Indiában, ahol – az anatómiai ismeretek nagy fejlettségétől eltekintve is – már több jel

23. Ranofer főpap.
(Egyiptom, 5. dinasztia.)

24. Bronz figura.
(Ebgrt, Reallexikon.)

vall arra, hogy fajantropológiai szemléletük nem csupán primitív faji előítéleten, hanem komolyabb rasszmegfigyeléseken is alapult. De erre lehetőségük is akadt bőven, mert hiszen két, egymástól élesen különböző s úgy kultúrában, mint szellemi képességekben is távol álló emberfajta: az északról benyomuló világos színű és magas termetű „arya”-k s a délebbre

szorult, sötét színű, kicsi termetű, lapos orrú „dasyu”-k keveredtek itt egymással s hoztak létre különböző korcslakosságot. Bizonyára ezzel függ össze hőskölteményüknek, a Ramayana-nak és híres orvosi könyvüknek: az Ayur-Vedának több helye s az erősen fejlett, egymástól élesen elkülönülő kasztrendszer.

A messzi keleten: Kínában az emberi ábrázolások csak későn érnek el bizonyos fokú természetűséget, ezért a faji antropológiai adatok is csekély számúak. Része volt ebben annak is, hogy a kínaiak csaknem mindenütt mongolid rasszbeliségű népekkel voltak körülveve s így rasszismeretük már eleve szűk körben mozgott. Amint azonban idegen fajtájú népekkel kerültek érintkezésbe, csakhamar felébredt rasszbeli érdeklődésük is, ami egyfelől azok ábrázolásában, másfelől a velük szemben való arisztokratikus elzárkózásban, tehát bizonyos fokú fajvédelemben, nyilvánult meg. Bizonyára ezzel függ össze, hogy régi orvosi könyveikben és Konfuciusz tanáiban sok fajvédelmi és eugenikai vonatkozás található.

3. A GÖRÖGÖK ÉS RÓMAIAK FAJTUDOMANYA.

Amíg az eddig tárgyalt népeknél és kultúrákban a fajismeret több-kevesebb jelentőségű szétszórt adatok alakjában szerepel, addig a görögöknél már bizonyos rendszerbe foglalás első kísérleteiről, szóval némi fajtudományról beszélhetünk. Az emberi alaknak az igen magas fokot elért különféle művészi alkotásokban megörögzített ábrázolásai mellett a különböző tudományágak művelői szolgáltattak igen becses adatokat és figyelemre méltó elgondolásokat.

Ami a görög művészetet illeti, itt főleg az edényfestészet és szobrászat alkotásaiban találunk igen becses embertani adatokat. Mindkettő az emberi anatómia kiváló ismeretéről és finom megfigyelőképességről tanúskodik. Azonban a magas művészi nívv mellett is, nem tudni mi okból a görög művészet rasszantropológiai szempontból mégsem adott annyit, mint az egyiptomi. A görög művészetet ugyanis nem a fajtabeliség, nem a rasszbélyegegek, nem a természetnek minél realisabb ábrázolása érdekelte, hanem a szép emberi alak,

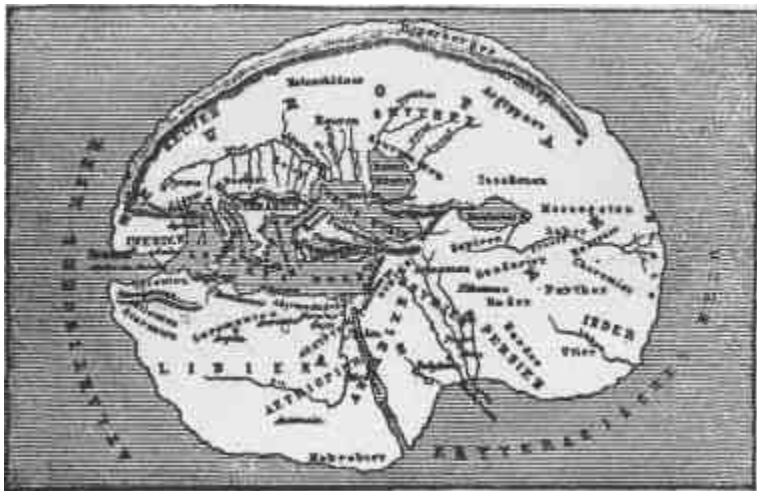
a szimmetria, a megvalósítandó eszmény, az ideális típus. Ezért, ha szobraik, festményeik között előfordulnak is kitűnő néger, szkýtha, alpi, armenid stb. ábrázolások, sőt konstitúciós típusok is, azok egyfelől igen ritkák, másfelől pedig inkább csak az ellentétek kidomborítására, vagy a bűn és nevetségesség ábrázolására szolgáltak. Legtöbb művészi alkotásuk az ideális emberi alakot, a szép görög nőt és férfit tünteti fel. Nem csoda, ha a testaránytan a görögöknél igen fejlett volt, ha a művészek között különféle „kánon”-ok voltak forgalomban s ha Polykleitos mintaszobra: a Doryphoros sokáig a legtökéletesebb emberi testarány példája volt.

A művészet mellett a görög tudomány is iparkodott megközelíteni és felfedni az emberi lény rejtélyét, és pedig egyszerre több oldalról is. Az utazók, történetírók, orvosok és természettudósok az emberi test s a rasszbeliség megismeréséhez gyűjtöttek értékes anyagot, a filozófusok pedig a lélek titkainak kifürkészését kísérelték meg. E kettős, testi és lelki, szemléletnek az eredménye az, hogy a görög tudománynak sikerült először képet adni az „egész ember”-ről. A sok név közül négy emelkedik itt ki különösen: az egyik Herodotos, a geográfus történettudós, a másik Hippokrates, az orvos, a harmadik Platon, a filozófus, a negyedik Aristoteles, a természettudós.

Herodotos (Kr. e. 484-425), a történetírás atyja, tulajdonképpen az első antropológus-ethnográfus kutató. Az idegen népek történetéről, szokásairól, hagyományairól szóló mesteri leírásai tele vannak fajai antropológiai adatokkal, amelyek azért becsesek, mert jórészt maga személyesen látta őket. Amit pedig másoktól vesz át, azt a sok utazás alatt szerzett tapasztalatok alapján komoly kritika tárgyává teszi s hozzáfűzi, hogy valószínűnek, hihetőnek tartja-e vagy sem. Ő nem a természettudományi rasszt, hanem a vér, nyelv és kultúra közössége által jellemzett „ethnos”-okat írja le, vagyis azt, amit ma „néptest”-nek nevezünk, aminek a nagy rasszkeveredés dacára is mindig van többé-kevésbé jellegzetes testi típusa, pszichikai jelleme és viselkedésmódja. Lényegében elismeri ugyan az öröklést, mellette azonban 3 klíma és életviszonyok hatásának igen nagy jelentőségét és

szerepet tulajdonít, ő különbözteti meg először a természeti népeket a kultúrnépektől s az emberiséget a bőr színe alapján három fő csoportra osztja: ú. m. 1. fehér, 2. fekete, és 3. középsínű (sárga). Az emberiség e három fő alaki csoportja azóta a legtöbb antropológiai osztályozásban szerepel s az emberiség ősi rasszhasadásának bizonyult. – És hogy Herodotos milyen jó megfigyelő és leíró volt, bizonyítja könyvének Xerxes hadjáratairól szóló része, melyben az

25. Ephoros térképe.

etiópiaiakról azt írja, hogy a keletiek egyeneshajúak, a nyugatiak pedig gyapjashajúak. E megállapításának helyességét 2350 év múlva Müller Frigyesnek és Huxleynek a haj alakjára épített osztályozása igazolta.

Herodotos-sal kapcsolatban említem Ephorost (Kr. e. 405-330), kinek koralakú térképe és a rajta feltüntetett néposztályozás tipikus kifejezője a faji előítéleten alapuló anthropocentrisztikus gondolkodásnak. Térképén ugyanis középen foglalnak helyet a görögök, mint igazi uralkodó nép. Közvetlen környezetükben nyugaton a földközítengerieket, keleten a perzsákat találjuk. Távolabbi körben ábrázolja északnyugaton a keltákat, északkeleten a szkythákat, dél-

nyugaton az etiópiaiakat, délkeleten az indusokat. Ezek között átmeneti alakokat különböztet meg, aminők a kelto-szkythák, indo-szkythák és indo-európaiak. Végül térképének peremén a mindenféle mesés népeket (hyperboreusok, makroboták, arimaspok stb.), az eschatoi androon-t jelzi, kiket ma is peremnépeknek nevez gyakran a tudomány. Akárcsak Stratz filogenetikai rasszosztályozását látnók magunk előtt, melyben a különféle emberfajták három filogenetikai rétegben csoportosulnak, ú. m.: 1. uralkodó (avchimorph) rasszok, 2. kevert (metamorph) rasszok, 3. ősi (protomorph) rasszok.

Herodotost értékes adatokkal egészítik ki kortársai és követői, mint Scylax, Ctesias, Pytheas, Megasthenes, Eudoxus stb., akik azonban sem az adatok mennyisége, még kevésbé azok hitelessége és synthesise tekintetében nem közelítik meg őt.

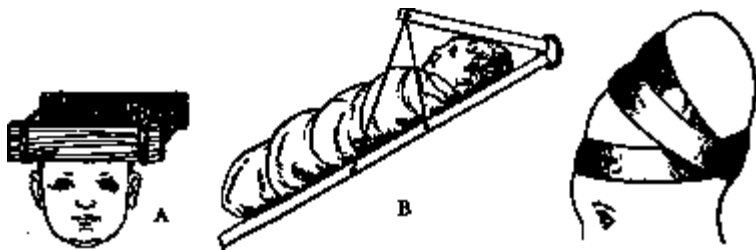
A görög orvosok közül Alkmaiont (Kr. e. 520 körül) tartják az összehasonlító anatómia kezdeményezőjének, kinek nevéhez sok felfedezés (agyvelő és érzékszervek összefüggése, látóideg, Eustach-cső, artéria és vena különbsége stb.) fűződik. Még híresebbek az alexandriai iskola kiváló tagjai: Herophilos és Erasistratos, kik anatómiai ismereteiket már emberboncolás útján szerezték.

Valamennyit felülmúlja azonban s antropológiai szempontból is sokkal nevezetesebb Hippokrates (Kr. e. 460-370), aki teljes joggal megérdemli az „orvostudomány atyja” megnevezést.

Hippokratest úgy szokták feltüntetni, mint az egyoldalú miliő-elmélet egyik ókori legfőbb képviselőjét. Különösen híres a „Levegőről, vízről és helyekről” szóló könyvének az a helye, ahol a „nagyfejűek (makrokefaloi)”-ról beszél:

„Azokat a népeket – írja Hippokrates –, amelyek csak kevésbé különböznek egymástól, elhagyom; de elmondom, hogyan áll a dolog azokkal, akik a természet vagy szokások következtében különböznek. – Először a makrokefalokat kell említeni. Nincs más nép, amelynek hasonlóan alakított feje volna. Úgy látom, először a szokás (t. i. a mesterséges torzítás szokása) növelte meg a fejek hosszát, most pedig

a szokásnak a természet is segítségére jön. ők ugyanis azokat, kiknek leghosszabb fejük van, a legnemesebbeknek tartják. Az ő szokásuk (eljárásuk) a következő: mihelyt megszületik a gyermek s amíg a fej még gyenge és puha, alakítják azt és hosszirányban nőni kényszerítik. azáltal, hogy szalagokkal (pólyákkal) veszik körül és megfelelő mesterseges eszközöket alkalmaznak, hogy a fej kerek alakját megváltoztassák és hosszában megnöveljék. így kezdetben a szokás hatott a természetre; idők folytán azonban a természet annyira megszokta a reákényszerített formát, hogy nem volt többé szüksége kényszerre. A nemzőanyag az összes részekből jön, egészségesen jön az egészségestől s beteg a betegtől. Ha kopaszok kopaszokat nemzenek, kékszeműek kékszeműeket, nyomorékok rendszeren nyomorékokat és más ala-

26. A koponyatorzítás módjai.

koknál ugyanígy, akkor miért ne származnának hosszú-fejűektől hosszúfejűek. De ez mégsem történik olyan általános mértékben, mint az előbbi esetekben, mert a szokás már az emberek gondoskodása következtében nincs többé használatban. Ez az én véleményem a dologról.”

E sorok azt a látszatot keltik, mintha Hippokrates a milió befolyását fontosabbnak tartotta volna az öröklésnél. Pedig, hogy itt csak átmeneti modifikációra gondolhatott s hogy meg volt győződve az öröklés fontosságáról, az világosan kitetszik erkölcsstanának 2. könyvéből, ahol azt írja, hogy „mindenekelőtt született hajlamra van szükség, mert ha a természet ellentmond, minden hiábavaló”.

És hogy mennyire jól látta Hippokrates a „rassz”-t is., arról a szkythák testalkatával kapcsolatban tett ama meg-

jegyzése győz meg bennünket, hogy „ők csak egymáshoz hasonlók és semmiképen nem hasonlítanak más emberekhez”. Szinte Buffonnak 2100 évvel később elhangzott szavai, csak éppen hogy a rassz szót nem használja.

A görög filozófia két alapvető probléma kapcsán érdekel itt különösebben bennünket. Az egyik a fejlődés (evolutio) eszméje, a másik az öröklés gondolata. – És nem csodálatos-e, hogy bár mindkettő katexochén természettudományi kérdés, amelynek megoldása egyenesen a természettudományos kutatások fejlettségétől függ, a görög gondolkodóknak mégis sikerült a természettudományos ismeretek akkori fejlettsége mellett tisztán szellemtudományi alapon, az emberi elme elmélyedése segítségével megközelíteni a megoldást.

Anaximander (Kr. e. 611-547), Anaximenes (Kr. e. 588-524), Heraklitos és Empedokles (Kr. e. 495-439) az evolutio gondolatát világítják meg más-más oldalról s Darwin előzői gyanánt tekintendők, Protagoras (Kr. e. 480-410) pedig filozófiájában minden dolog mértékévé az embert teszi meg.

Még érdekesebb az átöröklés kérdése, amely körül két tábor alakult ki és állt szemben egymással.

Az egyik tagadta az öröklés jelentőségét, a környezet változtató hatására helyezi a fősúlyt s neveléssel, gyakorlással mindent elérhetőnek vélt.

Így Antiphon szerint pl. „a természettől mindnyájan egyformának vagyunk teremtve”.

Epicharm (Kr. e. 550-460) pedig azt hirdeti, hogy a „gyakorlat többet ad, mint a jó képesség”. – Nagy jelentőséget tulajdonított a környezet hatásának, mint láttuk, Herodotos és Hippokrates is.

Velük szemben azonban – éspedig úgylátszik, hogy a nagy többség –, bár szintén elismerte a millió sokféle hatását, mégis az átöröklést tartotta alapvetően fontosnak. Bizonyára ezzel függ össze az ősök kultuszának fejlettsége s a nemes származásnak oly nagyrabecsülése, hogy még szónokok és költők is gyakran hangoztatják.

Már Theogenes hirdeti, még a Kr. e. 6. sz. végén, hogy: „Tengeri hagymából sem rózsza, sem jácint nem nő és rab-szolganótól nem származik nemes gyermek”.

Az átöröklés sorsdöntő fontossága mellett tör pálcat, amikor azt mondja, hogy: „tisztán csak a tanítás által a rossz ember sohasem lehet jóvá tenni”.

Ezért szemrehányást tesz a nemeseknek, hogy kosokat, szamarakat, lovakat nemes törzsből válogatnak ki és nemes állatokkal keresztezik, „ám, hogy közönséges atya közönséges leányát veszi el, azon egy nemes ember sem gondolkodik, csak hozzon neki elég pénzt”.

Költők, mint Pindaros és Aischylos, az öröklött bélyeg és betegség dominanciáját éneklik meg, Sophokles pedig már mai értelemben használja az eugenia szót és fogalmat, amely után csak 22 évszázad múltán sikerült Galtonnak ismét elismertetnie és a jövő tudománya nevéül (eugenika) elfogadtatnia.

Senki sem vallotta és tanította azonban az átöröklés sorsdöntő fontosságát meggyőzőbben és módszeresebben az ókorban, mint az első attikai filozófiai iskola alapítója, Platon (Kr. e. 427-347). Ő mindazt rendszerbe foglalta és tovább építette, amit elődei hirdettek és megállapítottak s valóságos fajvédelmi és fajnemesítési rendszert dolgozott ki, amelyben az öröklés praedominanciája mellett elismeri a milió, a nevelés, az akarat, az életmód – bár másodlagos, de azért éppen nem megvetendő – befolyását. Mindkettőt: az átöröklést és környezethatást egyaránt a közösség érdekében üzendő fajnemesítés szolgálatába állítja.

Platon alaptétele, hogy a közösség, az állam teljesítményeit és jólétét tulajdonképpen az egyes emberi nemzedékek határozzák meg, sőt döntenek el, aszerint, hogy milyen házastársat választanak maguknak s milyen utódokat hoznak létre. Ezért hangoztatja: „vőlegény és menyasszony arra gondoljanak, hogy az államnak erejük szerint lehetőleg szép és pompás gyermekeket adományozzanak”. – Szerinte azonban nem elég, ha a jók csupán csak szaporodnak, hanem „jól” is kell szaporodniuk, amit nem egyedül öröklött képességeik révén érnek el, hanem neveltetés és akarat által is,

és az által, ha nem gonoszságban és jogtalanságban szaporodnak, mert „ez szükségszerűen átvitetik a gyermek testére és lelkére s kifejeződésre jut bennök”.

Tanának túlzásai, melyekkel magát az egyéni tulajdonon, a szerelem és család jelentőségén túl teszi, a nőknek falanszteri életet és csak rideg, „tenyészállatszerű” szerepet szán, ami ellen már tanítványa, Aristoteles is állást foglalt – itt bennünket nem érdekelnek.

Platon a filozófia kapcsán a lélekhez, még pedig az ú. n. „rassz-lélek”-hez is eljutott, amikor a népek között szembe-tűnő lelki tulajdonságaik alapján három csoportot különböztet meg, ú. m.:

1. bátrak: a thrákok és szkythák,
2. pénzsóvárok: a föníciaiak és egyiptomiak,
3. tudományszeretők: a görögök.

Bármily primitívnek lássék is e felosztás, mégis kapcsolatba hozható mai rasszpszichológiai jellemzésekkel; a bátorság ugyanis csakugyan a nordicus-dinári, a pénzsóvárság az orientálid-taurid, a tudomány és művészetek szeretete pedig a nordicus-mediterrán rasszok egyik jellegzetes tulajdonsága.

A görög természettudomány – annak elindítása, felvirágoztatása és egyben befejezése is – Aristoteles nevéhez fűződik. Vitatni lehet, hogy mi játszott ebben nagyobb szerepet: geniális tehetsége, avagy kiváló mecénásának, Nagy Sándornak példátlanul bőkezű támogatása-e? – Valószínű, hogy mind a kettő. Aristoteles tudományos kutatásait és könyvtárának fejlesztését Nagy Sándor állítólag 4 millió arany koronának megfelelő összeggel támogatta s Plinius szerint több ezer ember volt elfoglalva, hogy számára a föld különböző helyein állatokat, növényeket és más természeti ritkaságokat gyűjtsön. Vájjon jutott-e azóta is egyetlen természettudós hasonlóan kedvező helyzetbe bárhol a világon? És ily körülmények között csoda-e, hogy csak a természetrajzról 36 könyvet írt; hogy hatása az ókor összes tudósai között a legnagyobb és legtovább tartó; hogy 2000 évig nem volt senki, aki úgy belelátott volna az élő természet titkaiba, mint Aristoteles, aki egyszemélyben nemcsak természet-

tudós, de kiváló filozófus is volt. Ő a természettudományos kutatási módszer (indukció, analysis és synthesis együttes alkalmazása) és a természettudományos (biológiai) szemlélet megteremtője, ő látta és vizsgálta először az embert úgy mint a nagy, élő természet egyik tagját, s ő keresi először tudományosan „az ember helyét a természetben”.

Aristoteles vizsgálataiban közben mindig az emberből indul ki s mindent az emberre vezet vissza, mint összes szerveiben a legtokéletesebb állatra, ő látja először világosan az emberi és állati szervezet rokonságát, de ő foglalja először rendszerbe az ember és állat lényeges különbségeit is. Hirdeti a természetben a fokozatosság eszméjét, az élők világa különböző csoportjainak egymással való szoros kapcsolatát és „sok egymástól különböző csoportnak egymással való sok közösségét”. – Mi más ez, ha nem biológiai szemlélet?

Emellett ő úgy a hasonlóságokat, mint a különbségeket mindig az egész lény, a faj, nem, stb. szempontjából nézi, értékeli s a részletet csak arravalónak tartja, hogy abból az „egész”-et megértse. Jól látta az emberi alakon belül az életkor, nem, faj szerint való különbségeket s munkáiban egész sereg idevágó értékes megfigyelést közöl. De számára nem az emberi test a fontos, hanem a testből és lélekből álló „egész ember”. A lényeges különbségeket ember és embercsoportok között nem az alaktani, hanem a pszichikai és szociológiai oldalon keresi s a nemesek és nemtelenek csoportjában véli megtalálni. Ezért rassz-osztályozással nem is foglalkozik. Egyébként az átöröklés nagy jelentőségét ő is kiemeli s az eugenesis szükségességét hangoztatja.

Ezek után túlzás nélkül mondhatjuk, hogy Aristoteles nemcsak az első igazi természettudós, de az első igazi antropológus is, aki „az ember természetrajzát” kutatja, s aki tulajdonképpen modern teljességes antropológiát művel. Hová fejlődhetett volna az embertani tudomány, ha Aristotelest hasonló utódok követték volna. Sajnos, ez nem történt meg. Előbb 2000 évnek kellett eltelnie, hogy az „ember természetrajzát” Linné ott folytathassa, ahol Aristoteles abbahagyta.

A görög tudomány Örököse Alexandria és Róma lett, de embertant, vagy tudományos fajkutatást, főleg pedig e szak-

mákban új ismereteket, mindkét helyen hiába kerestünk. Az alexandriai portrait-festészet szolgáltatott ugyan némi rassz-ábrázolást. Nagy Sándor menetelései Indiába, majd a rómaiak hódító hadjáratai és egészen Kináig eljutott kereskedelmi úgynökségei bizonyára bővítették a rassz-antropológiai látókört. De mindez csak szörványos adatokhoz vezetett, az adatoknak rendszerbefoglalása, a synthesis, a tudomány a mi szempontunkból, csaknem teljesen hiányzott.

A római történetírók és természettudósok, mint Livius, Strabo, Julius Caesar, Tacitus, Panius stb. kétségkívül egész csomó adatot közölnek a birodalom és a szomszédos területek népeiről, valamint azok testi-lelki sajátságairól, de minden rendszer és kritika nélkül, ezért a mese kibogozhatatlanul összekeveredik náluk a valósággal. Még Gaius Plinius Secundus természetrajza is tele van a különféle mesés népekről (hermaphroditák, kutyafejűek, egy lábúak stb.) szóló fantasztikus leírásokkal.

A rómaiak egyébként a fajkérdéssel szemben teljesen közönyösek voltak. A barbárokat lenézték, a színesbőrűeket maguknál alacsonyabb rangúaknak tartották ugyan, de ezzel azután számukra el is volt intézve a faji probléma, őket az ember csak abból a szempontból érdekelte, hogy római polgár-e az illető vagy sem. Ezért mihelyt a rabszolgafelszabadítás következtében a színesbőrűek tömegesen római polgárokká váltak, legott megszűntek aggályaik, elült faji előítéletük s kezdetét vette a korlátlan rasszkeveredés, ami egyéb okokkal karöltve a rasszbeli összetétel lényeges megváltozása folytán elrómaiatlanodáshoz, majd a birodalom felbomlásához vezetett.

4. A KÖZÉPKORI EMBER ELFORDULÁSA A FAJKÉRDÉSTŐL

Amíg a görögök eszménye a szép test és a nemes származás volt s ezzel kapcsolatban az emberi test kultusza és tudománya az érdeklődés előterében állott, a középkorban egyszerre alaposan megváltozott a helyzet. A kereszténység

az emberiség figyelmét a testtől a lélek felé fordította. A test az ösztönök székhelye, a bűn csarnoka, ezért a testet a lélek uralma alá kell hajtani, fékezni, sanyargatni kell. A test elveszti régi jelentőségét, teljesen háttérbe szorul. Sőt bizonyos elfogultság nyilvánul meg vele szemben, amely még a „mens sana in corpore sano” elvet is teljesen elveti. A test kultusza helyébe a lélek kultusza kerül.

A test most legfeljebb csak annyiban érdekli az embert, amennyiben az a lélek székhelye. Ezért nem a test alaki változataira, törvényszerűségeire, nem az embernek az élők világához való viszonyára kíváncsiak, hanem inkább arra, van-e kölcsönhatás a test és a lélek között, a lélek hogyan hat a testre, hogyan jut kifejeződésre benne és hogy következtethetünk-e az egész test, vagy részeinek alakjából, különféle viselkedéséből a lélekre, jellemre stb.

Az ember szomatológiája és természetrajza helyett tehát a fiziognómiára terelődik a figyelem s az arcvonásokból, taglejtésekből, egyes arc- és testrészek fejlettségéből, alakjából iparkodnak megközelíteni a lélek titkait. Még a szentatyák munkái is tele vannak fiziognómiai megjegyzésekkel.

Szent Ambrus írja pl., hogy az ész köntösét a test cselekedeteiben ismerhetjük fel; és Szent Jeromos szerint: „az arc és a szemek, ha némák is, felfedik a szív titkait”. – Szent Tamás pedig már egyenesen embertani gondolatot visz bele az arcismébe, amikor azt írja, hogy „a testi szövet használó erénynek minden cselekedete nem csupán a lélek képességétől függ, hanem a testi szerv dispositiójától is”.

A fiziognómia mellett azonban mindenféle fantasztikus tudományok is keletkeznek, amelyek a homlok ráncából (metoposcopia), a tenyér vonalaiból (chiromantia), az égitestek állásából (astrologia juridica) stb. iparkodnak kinyomozni az ember jellemét és sorsát. A fiziognómiával együtt e tudományok pótolják e korban az ó-kor antropológiáját.

Hozzájárult mindehhez az a körülmény is, hogy az anatómia, amely az orvostudomány oldaláról ismét az emberi test rejtélyeire és az antropológia problémáira terelhetne volna a figyelmet, szintén teljesen el volt hanyagolva, s az

emberi test boncolását egyház és állam egyaránt tiltotta. A középkor orvostudománya 1000 évig Galenusból élt, aki pedig anatómiai ismereteit tudvalevőleg állatok boncolásából mentette. Csak amikor II. Frigyes 1238-ban megengedte, hogy a nápolyi egyetemen minden ötödik évben egy hullát boncolhassanak, majd amikor a XIV. században mind több egyetem is hasonló engedélyt kapott, kezd kissé változni a helyzet.

De a kereszténység diadalrajutásával a fajkérdés is elvesztette azt a jelentőségét, amelyet az ó-kornak, nem annyira exakt kutatásokon, mint inkább a faji előítéleten alapuló, eugenikai tudománya neki tulajdonított. A keresztény felfogásban ugyanis az ember értékét nem nemes származása, hanem lelkiisége, erényei adják meg. Amint a római nem nézte többé le a színesbőrűt, mihelyt az római polgárjogot nyert, ugyanúgy a keresztény ember is lelki testvérét látta mindenkiiben – tekintet nélkül bőrének színére vagy fejének alakjára –, aki megtért és megkeresztelkedett. A kereszténység kihúzta a talajt az ősi faji előítélet alól, mert mindnyájan Isten gyermekei vagyunk s kegyelmének részei lehetünk, ha őszintén akarjuk azt, bármilyen csoportban születtünk légyen, vagy bármilyen emberfajtaéhoz tartozunk is. A szűk „én”-csoport most kibővült az egész keresztény emberiséggé. Amit a faji előítélet világában a „színesbőrű”, amit a görög-római kultúrvilág számára a „barbár” és a „nemtelen” szavak jelentettek, azt most a „pogány” szó váltja fel, azzal a különbséggel, hogy amíg a „színesbőrű” sohasem lehetett „fehér”-ré, a „barbár” csak törvény alapján lehetett római polgárrá, addig minden pogány keresztényé lehet, ha azt igazán akarja s a keresztiségét felveszi.

Természetes, hogy ilyen körülmények között és ilyen gondolkodás mellett nem volt, ami felkeltse és ébrentartsa a fajkérdés iránt való érdeklődést. A bibliai hármassal osztályozással, az összes emberfajtáknak Noah három fiától való származtatásával, minden rasszproblémát elintéztnek tekintettek, annál is inkább, mert a különféle fajtábléyegeket egyszerűen a változó környezet (milieu) hatásával magyarázták. Legfeljebb az emberiség bölcsőjét, a paradicsom he-

lyét keresték több-kevesebb szenvedéllyel. Emellett a középkor rasszantropológiai látóköre is nagyon szűk volt, mert hiszen primitív népekkel érintkezésbe alig került.

Nem lévén tehát ösztönző inger, sem gyakorlati érdek, a fajkérdés tudománya is parlagon hevert. Az igazság keresésének pusztá vágya magában ekkor még nem volt elegendő hajtóerő arra, hogy fajkutatásra ösztönözzön, annál kevésbbé, mert hiszen a szomszéd tudományok, közöttük a

27. Pygmaeusok korena darvakkal

természetrájk és néprájk is, teljesen fejletlenek voltak még. Érthető, ha ilyen körülmények között az emberi fantázia minden korlátozás nélkül szabadon csapongott s a föld ismeretlen területeit az ó-korból már jól ismert mesebeli népekkel és lényekkel népesítette be, sőt azok számát még meg is növelte. Ezért a középkori térképek (Erbstoffkarte 1250 körül, Herefordkarte 1300 után, a „katalániai vázlat” stb.) egészen a nagy felfedezések koráig, tele vannak az ókori íróknak részben Afrikából, részben Indiából származó s onnan a kínai irodalomba is bejutott mindenféle mesebeli népeire vonatkozó adatokkal és ábrázolásokkal.

Amint régen a Biblia, most a különféle krónikák és mesés történetek alkotják a rasszantropológiai ismeretek forrását. A legszebb ilyen gyűjteményt: „Hartmann–Schedel: Buch der Croniken und Geschichten, mit Figuren und Pildnüssen von Anbeginn der Welt bis auf diese unsere Zeit. 286 Blätter und, Karte. Gedruckt in Nürnberg von Anton Kober 1493.” című híres munkájában találjuk, amely e korban antropológiai szakkönyvnek és lexikonnak számított s Ádám és Éva teremtésétől kezdve, képekben is bemutatja az emberiség történetét s a föld legelrejtettebb zugaiban élő csodás emberfajtaikat. Ott vannak pl., hogy néhányat említünk a sok közül: Indiában az „egylábuak (monskeli)”, ki-

ket „lábárnyékúak”-nak is neveznek, mivel arról nevezetesek, hogy hátukon fekve egyetlen óriási lábukat napernyő gyanánt tartják maguk fölé; Szumatrától északra fekvő szigeteken a kutyafejűek (kynokephaloi), kiket azonban Ázsia különféle vidékeiről is emlegetnek; a Kaspi-tenger közelében az óriási „phanesiaiak”, kik éjjel hatalmas füleikbe burkolódzva alusznak; Afrikában a fejnélküli „Blemmy”-ek, kiknek a szeme és a szája a mellükön van; a Ganges forrásvidékén a szájnélküli „astomi”-k, kik csak virágok és gyökerek illatával táplálkoznak. És így tovább.

A középkor második felében azonban, főleg annak vége felé, kezd lassan változni a helyzet. Először a 10. században, majd fokozottabb mértékben a 13-14-ik században megindul az európai ember fajismereti látókörének tágulása kelet és dél felé. Ebben, a keresztes hadjáratok és a mongolok betörése mellett, egyfelől a mohamedán, másfelől a keresztény utazók, kereskedelmi és politikai ügynökök játszanak nevezetes szerepet.

Időbelileg az araboké a kezdeményezés érdeme, ők mentik meg Európa számára a görög tudományt és emberismeretet, nagyarányú missziós és gyarmatosító munkásságukkal pedig új emberfajták közelebbi megismerését teszik lehetővé. Kr. után 700 körül már arab ügyvivőség volt Ceylonban s élénk kereskedelmi összeköttetésben állanak Kínában Kantonnal. A 10. században Ibn Fadhlán, mint Al-Mugtadir kalifa követe, a Volga-melléki bolgárokhoz utazik s részletekbe menő pompás leírásban számol be megfigyeléseiről. Massûdi viszont „Aranymezők és nemeskőbányák” című híres munkájában Indiát, a maláji szigetvilágot, Egyiptomot és Kelet-Európát ismerteti. Még híresebb a 14. század arab utazója, a marokkói Ibn Batuta, aki egész Észak-Afrikát és Ázsia nagy részét bejárja s több rasszantropológiai jelentőségű megfigyelést közöl.

A keresztény utazók közül IV. Innocence pápa és Szent Lajos francia király misszionáriusai és követei érdemelnek különösebb figyelmet. 1243-ban értesül Európa először a tungid-rassz leírásáról Narbonni Ivo lelkésznek Bécs érsekéhez intézett leveléből. Giovanni Piano di Carpini és Wil-

helm Rubruk ugyanezen időben a mongolokról, középzásiai ujjurokról, tangutokról, tibetiekről, baskiriai magyarokról hoznak igen becses, antropológiailag is értékesíthető adatokat. A legnagyobb hatású középkori utazó azonban Marco Polo, veneziai nemes, aki Középzasián keresztül Kínába megy, hosszú időt tölt Kublai nagykan udvarában Pekingben, majd megfordul Hátsó-Indiában, a maláji szigeteken, tudósításokat hoz Japánról s pompás, még ma is élvezettel olvasott, eleven leírásban számol be Kelet csodás világáról és ott szerzett tapasztalatairól.

Mindezek a tudósítások azonban csupán vágyat ébresztettek az európai emberben a Kelet kincsei után, de komolyabb rassz-ismereti megmozduláshoz és szintézishez nem vezettek. Ehhez a középkori embernek nem volt meg sem a kellő tárgyi ismerete, sem a megfelelő világnézete.

5. AZ „ÚJKOR” ÚJBÓL MEGHÓDÍTTJA AZ EMBERT.

Bármily kevés új ismeretet hozott is a középkor az ember- és fajtudomány terén, teljesen eredménytelennek azonban mégsem mondható, – legfeljebb, hogy eredményei csak később az újkor elején mutatkoznak. Sőt valójában az újkor első két százada alig is tekinthető embertani szempontból másnak, mint a középkor közvetlen folytatásának és befejezésének.

Az idegen rasszok ismerete egyideig még továbbra is a föld ismeretlen vidékeire helyezett mesés lényekben s a róluk írott krónikákban és encyklopédiákban merül ki. A legolvasottabb és legnagyobb tekintélyű volt közöttük az olasz természettudósnak, Linné bolognai előfutárának, Ulisse Aldrovandi-nak „Monstrorum História. Bononiae, 1572” c. munkája. Még a kiváló zoológus: Conrad Gesner is kötelességének tartotta, hogy ötkötetes állattanába: „História animalium. Tiguri, 1551/58.” is bevegye abc sorrendben e

különös lényeket. A középkorral szemben azonban bizonyos változást észlelünk itt; e lények rangsorolása és lakóhelye ugyanis lassan megváltozik. Most már mind gyakrabban találkozunk közöttük olyanokkal (sárkányok, habléányok, törpék, óriások, manók és mindenféle bálványok), amelyek szorosabban kapcsolódnak az ismert emberi alakkörrel, mint annak szélsőséges, kóros, torzszületésű változatai, vagyis lassan mindjobban közelednek a valósághoz, a tényleg létező fejlődési rendellenességekhez, kóros esetekhez, atavizmusokhoz és etnografiai divatjelenségekhez.

A legutolsó idevágó összefoglalás: Johannes Praetorius lipcei tanárnak: „Anthropodemus Plutonicus. Das ist die neue Welt-Beschreibung von allerley Wunderbarliche Mensch. 1666.” című munkája. Praetorius már nem fogad el vakon minden tudósítást, hanem kritika alá vonja azokat. „Ha egy természetvizsgáló mindent elfogadna, amit fecsegnék – írja Praetorius –, milyen szörnyű dolog lenne a Physica? Hát hogyan hihető az emberekről, hogy kecskéken és bakokon lovagolnak, fegyveres kézzel mennek a darvak ellen, egyik fáról a másikra ugranak, mint a mókus, és még sok más mesét?” – Úgy látszik, ő hatott hazánk fiára, Klein Mihályra, a pozsonyi evangélikus papra is, „Sammlung merkwürdiger Naturseltenheiten des Königreichs Ungarn. Pozson, 1778.” című munkája megírásában.

Jellemző sajátága a középkor végének és az újkor elejének az is, hogy lassan kezd ismét visszatérni a lenézett emberi testhez. Az újkor embere a lélek mellett újból meglátja, sőt művészetébe is mindjobban beleviszi az emberi test szépségeit, amit az újból megjelenő Venus, valamint az Ádám és Éva szobrok illusztrálnak a legjobban.

Ezt a változást egyfelől az anatómiai ismeretek lassú fejlődése, másfelől a művészetek újjáébredése, s nem utoljára Aristoteles műveinek arabból európai nyelvekre való fordítása és nyomában a természettudományos gondolkodás ébredése idézte elő. Mindez természetesen nem egyszerre, nem váratlanul, ugrásszerűen, hanem csak lassan, fokozatosan, a középkori gondolkodásmóddal még teljesen össze-
szövődve, sőt gyakran annak vezetése mellett történt. –

Ez az oka, hogy a középkor és újkor fordulóján az emberi lélekre és testre vonatkozó ismeretek a filozófia keretében találkoznak újból össze s a metafizikán belül születik meg a testből és lélekből álló „egész” ember szemléletét szolgáló új tudomány: az „anthropologia”, mely a „kosmologia” és „theologia” között foglalt helyet s velük együtt a „világ, ember, Isten” háromságát alkotja.

Íme, Aristoteles után 2000 évre tehát újból van ember-tudomány, amely most az „anthropologia” nevet kapta. Ez az anthropologia azonban lényegesen eltér attól, amit ma nevezünk anthropológiának. De lényegesen különbözik attól is, amit Aristoteles értett és művelt emberismeret alatt. – Ez az anthropologia az embert nem mint a természet nagy világnak egyik tagját, nem is az emberi alaknak életkor, nem, faj szerinti differenciálódását, nem az embercsoportokat tanulmányozta, hanem – bár testből és lélekből álló, de – a természettől elvonatkoztatott emberi lényt, azt is főleg filozófiai szempontból vizsgálta, annak méltóságát, rendeltetését, természetét stb. fejtegette.

Az első ilyen munka *Magnus Hundt* marburgi filozófusnak: „Anthropologium de hominis dignitate, natura et proprietatibus, de elementis, partibus et membris humani corporis ... de anima humana et ipsius appendiciis... Liptzik, 1501.” című könyve volt, melyet azután egész sor hasonló című és tartalmú munka követett egészen a múlt század közepéig. Ezek közé tartozik soproni hazánkfíának, Johannes Frideliusnak: „Ex Anthropologia de Principiis nobiscum natis... Wittenbergae, 1661.” című latinnyelvű doktori értekezése, majd Fejér Györgynek 1807-ben „Anthropologia vagy is az ember esmértetése” című vastag könyve.

Az emberi anatómia legnagyobb haladását az újkor elején a belga Andreas Vytinc-Vesalius neve jelenti, aki Galenusnak addig korlátlan tekintélyét megdöntötte s az anatómia minden részletének emberboncolás útján való felülvizsgálását megindította. Híres munkája: „De corporis humani fabrica, Basel, 1545.” egyben az orvos és művész együttes munkájára is jó példa, mert Tizian egyik tanítványa, van Kaik illusztrálta. Vesalius már rassz-anatómiai különb-

ségeket is észrevett, mint pl. a belgák hosszabb fejalakját a németekével szemben s azt a csecsemő fektetésével magyarázta.

Az anatómiával kapcsolatban meg kell itt emlékeznünk *Theophrastus Bombastus Paracelsus ab Hohenheim*-ről (1493–1541), az újkor híres csodaorvosáról, aki már az örök-lés jelentőségéről beszél s észrevette az embereknek rasszbeliség és alkattípusok szerint való erős tagolódását – majd *William Harvey-ről* (1578–1657), aki a biológiai szemlélet alapjait veti meg. E kor egyik legkiválóbb anatómusa *J. Sperling* 1656-ban „*Anthropologia physica*” címmel ír munkát, melyben az emberi testet és lelket együtt tárgyalja. *Adriaan van Spieghel* pedig tízkötetes bonctanában (*De humani corporis Fabrica*. Francofurti, 1632) már az emberi fej arányait és méreteit tanulmányozza s így tulajdonképpen a koponyatan (kephalometria) első kezdeményezője.

Az orvosok mellett a művészek is behatóan foglalkoztak anatómiával s az emberi test törvényszerűségeinek, részarányainak tanulmányozásával. Ezért az emberi testre vonatkozó ábrázolásaik összehasonlíthatatlanul tökéletesebbek, mint a középkori művészeké volt. Delia Torre nagy anatómiájához pl. nem kisebb ember, mint maga Leonardo da Vinci készítette a rajzokat. Albrecht Dürer az emberi alak könnyebb ábrázolására kánont szerkesztett (*Van de menschelijke Proportion*, 1527) s az emberi testen és fejen több méretet vett fel.

Az emberméréstan (anthropometria) alapjait azonban J. S. Elsholtz (1625-1688), a páduai egyetem német professzora veti meg, aki az első testmérőt (anthropometron) szerkeszti, módszeresen méri és tanulmányozza az emberi fej és test arányait s arról „*Anthropometria. Patavii, 1654.*” címmel kis útmutató könyvet is ír. Számunkra rasszantropológiai szempontból talán még ennél is fontosabb lett volna Marin Cureau de la Chambre (1596-1669) párisi sebész, akinek – könyve címlapjának tanúsága szerint – valóságos anthropológiai intézete és gyűjteménye volt s valóban nagy kár, hogy tervezett nagy munkája, melyben a rassz- és nép-

típusokat akarta ábrázolni, nem jelent meg. Pedig sok utazásából következően, bizonyára széleskörű ismerete volt e téren.

Az anatómia és ábrázoló művészet fejlettsége, többszörös összekapcsolódása s a test és lélek viszonyának kutatása nagy lendületet adott e korban az ú. n. kifejezéstan (physiognomia) fejlődésének is. A művészek és anatómusok legtöbbje maga is foglalkozott arcismével. Rajtuk kívül négy emberről kell különösebben megemlékeznünk.

A legkisebb tudású és hatású Johannes von Glogau, kinek 1518-ban írt „Phisionomia”-ja közvetlen folytatása a középkor hasonló munkáinak. Jóval komolyabb Gratarolo bergamói orvos „De praedictione morum naturarumque hominum, ex inspectione vultus, aliarumque corporis partium, 1553” című füzeté, melyben már több jó megfigyelést és népszichológiai megjegyzést is találunk. E kor leghíresebb és legnagyobb hatású fiziognómusa J. B. da Porta, ki négykötetes munkájában (De humana Physiognomia, Hanoviae 1593) már pozitív alapon, sok megfigyelésre támaszkodva, módszeresen keresi a test és lélek összefüggését s olyan gondolatokat vet fel, amelyek a későbbi „bűnügyi embertan”-ban öltének testet. Kevésbé ismert, pedig mind a háromnál nagyobb jelentőségű: Levinus Lemnius, aki „De habitu et constitutione corporis ... Francofurti, 1604” című kétkötetes munkájában a különböző testalkat-típusokkal foglalkozik jó megfigyelőképességre valló módszerességgel s több helyen öröklésbiológiai szemléletről tesz tanúságot.

A természettudományos gondolkodás kifejlődésében Aristoteles munkáinak hatása mellett a mindjobban szaporodó természetrajzi ismeretek belső feszítőereje játszott szerepet. A zoológusok nemcsak a különböző állatcsoportok, hanem az emberi és állati szervezet közötti rokonvonásokat is kezdik észrevenni s az egyszerű leírás mellett mind nagyobb szerep jut az összehasonlításnak. Belon 1551-ben az ember és madár csontvázát állítja egymás mellé, Paré az ember, emlős és madár csontvázát hasonlítja össze, Volcher Coitier pedig (1573) az ember és majom csontváza között von párhuzamot.

Még inkább kiszélesítette az ember természettudományos látókörét az emberszabású majmok megismerése. Hanno ugyan Kr. e. fél évszázaddal már hírt adott a gorilláról, a többi emberszabású majom első hitelesebb leírása azonban csak 2000 év múlva következett el. Bontius 1631-ben a borneói orangot, 1640-ben Tulpius az angolai csimpánzot ismerteti. Eduard Tyson pedig 1699-ben egy „pygmaeus” boncolását írja le, összehasonlítván azt a közönséges majommal, anthropoiddal és emberrel. Munkájában „Orang-Outang sive Homo sylvestris” erdei embernek nevezi ugyan s azon a véleményen volt, hogy ez a lény olyan állat, amely az ember és a majom között foglal helyet. Duckworth azonban kimutatta, hogy fiatal csimpánzról van szó.

Valamennyi felsorolt ok és hatás eltörpül azonban amellett, amit a felfedező utazások jelentettek a fajismereti horizont addig soha nem sejtett kiszélesedésére és a faji embertani adatok hihetetlen megszorodására.

Kolumbus klasszikus tudósításai (1492) az Antillákon élő indiánokról, Afrika körülhajózása, Magalhaens első világszerte körüli útja (1519-1522) és Pigafettanak erről írt mintaszerű naplója, Cortez Ferdinánd híradása Mexikóról (1519-1547), de las Casas püspök tudósításai Haitiről, Bernardino de Sahagun franciskánus atya felbecsülhetetlen értékű kéziratai Mexikóról, Antonio és Herrera adatai Mexikó és Peru bennszülötteiről, a Csendes-óceán szigeteinek felfedezése, spanyol, portugál, holland, angol, német, francia utazók szenzációs levelei, útinaplói, földrajzi, történeti és néprajzi leírásai a bennszülöttek életéről, szokásairól, testi sajátságairól, a háborzongató történeteknek és fantasztikus adatoknak olyan tömegét zúdították az európai ember elé, hogy az egyik ámulatból a másikba esett s jóideig mérlegelni sem tudta azokat.

Emellett úgy az utazók, tudósítók, mint az olvasók elfogultan, az ősi fajielőítélet szemüvegén át néztek minden felfedezett új népet és pedig annál inkább, minél elrémitőbb volt a róluk szóló tudósítás, vagy minél jobban különböztek szokásban, testalakban tőlünk, európaiaktól. Már pedig az első tudósítók még színezték és nagyították is a tényleg létező különbségeket. Ehhez járult a kultúra óriási különb-

sége. Ezek a színesbőrű bennszülöttek csaknem mindenütt kőkori kultúrában, vagy az európaiktól annyira különböző és számunkra érthetetlen szokások között (pl. emberevés = anthropophagia) éltek, hogy sokan kételkedni kezdtek azok emberi voltában. A fehér ember számára az összes színesbőrűek most egyszerűen „vadak” lettek, kik az emberi nevet nem érdemlik meg s akiket minden különösebb lelkiismeret-furdalás nélkül lehet kirabolni, legyilkolni. Éltek is bőven ezzel az alkalmammal az első felfedezők és a hozzájuk csatlakozott mindenféle kalandorok és kincskereső. Ezért a felfedezéseket, a fehér ember megjelenését csakhamar nyomon követte a színesbőrűek feltűnő lélekszámbeli csökkenése, sőt gyakran teljes pusztulása. Csak akkor javult némileg a helyzet, amikor III. Pál pápa 1534-ben kiadott bullájában kimondta, hogy: „az indiánok is igazi emberek, katolikus hitre és áldozásra képesek.” Ezután már hittérítők követik hamarosan a felfedezőket s nekik köszönhetjük a leghitelesebb tudósításokat a természeti népekről rasszanthropológiai szempontból is.

A színesbőrű bennszülötteknek, az ú. n. „vadak”-nak a a fehér embertől való nagy különbözősége vetette fel a többfajúság vagy többeredetűség (polygenismus) gondolatát is, mely szerint a fehér ember más eredetű, mint a színesbőrűek. Erről a későbbiekben lesz szó részletesen.

6. AZ ELSŐ TUDOMÁNYOS FAJKUTATÓ.

A XVI–XVII. század anatómiai és természettudományi kutatásai, az emberi testnek művészek, orvosok, fiziognómusok által való tanulmányozása és meghódítása, de legfőképpen a felfedező utazások, amelyek az európai ember látókörét az eddigihez képest aránytalanul kiterjesztették, megérlelték a talajt arra, hogy végre a különböző vidékeken élő emberalakokra vonatkozó ismeretek tekintetében is létrejöjjön némi szintézis s a tudományos figyelem az emberi nem természetes tagolódása, a faj-rasszkérdés felé irányuljon.

Nem véletlen tehát, hogy a XVII. század második felében, másfél évszázaddal az „anthropologia” keletkezése után, megszületik az emberfajta tudománya: a rasszantropológia. S érdekes, hogy amíg más tudományszakmákban legfeljebb a személyt vagy a hozzávetőleges időt nevezhetjük meg, itt a személyen és néven kívül még tudományunk születésnapja is ismeretes. E nevezetes dátum: 1684 április 24-e.

A nyugateurópai tudományos világ akkori lapjában, a Journal des Scavans-ban, e napon jelent meg vezető helyen az a cikk, mely a tudományos fajkutatás megindulását jelenti. Szerzője egy sokat utazott francia orvos és filozófus: François Bernier, aki hosszabb időt töltött Szíriában, Egyiptomban, majd Indiában, ahol Aureng-Zeyb udvari orvosa lett s 12 évig maradt ott. Később megfordult Perzsiában, Németországban és Angliában is. Utazásai alkalmával, melyekről több könyve jelent meg, sok emberfajta volt alkalma megfigyelni. Ez a széleskörű személyes tapasztalat, párosulva veleszületett éles megfigyelőképességgel s filozófiai rendszerező hajlammal, – keltette fel benne a gondolatot, hogy az emberiség első tudományos rasszosztályozását megalkossa.

Jellemzőek e szempontból tanulmányának bevezető szavai: „A geográfusok nem osztályozták eddig a földet másképp, mint a különböző országok és vidékek szerint, amelyek ott találhatók. Az, amit én észrevettem az emberekben hosszú és gyakori utazásaim alkalmával, nekem azt a gondolatot adta, hogy másképp osztályozzam.”

De hát mi az, amit Bernier meglátott az emberekben?

És mi az, aminek alapján másképpen akar osztályozni, mint ahogyan addig tették?

Éppen az, ami a mi tudományunknak alapja, ami felvetett problémáknak lényege: tudniillik a fajbeliség, a rasszbeli tagoltság. Ezt fejezi ki tanulmányának jellemző címe is:

„A föld új osztályozása a különböző emberfajok vagy rasszok szerint, amelyek azt lakják.”

Bernier tehát fajokat vagy rasszokat látott az emberiségben belül. És ő az első, aki azokat úgy látta, ahogyan ma

látjuk és úgy nevezte, ahogyan ma nevezzük: t. i. fajoknak, rasszoknak.

De vajjon mit értett Bernier fajokon, rasszokon? Kétségtelenül morfológiai csoportokat; mégpedig nagy, alapvető jellegekben különböző, morfológiai csoportokat. Kiderül ez következő szavaiból:

„Bár a test és főleg az arc külső alakja szerint csaknem minden ember különbözik a másiktól a föld különböző kantontjai szerint, amelyekben laknak, úgyhogy, aki sokat utazott, többnyire tévedés nélkül minden egyes nemzetet meg tud különböztetni; én mégis észrevettem, hogy mindenkifőlött négy vagy öt olyan emberfaj vagy rassz van, amelyek között olyan tekintélyes a különbség, hogy joggal alapul szolgálhat a föld új osztályozásához,”

Ebből egyúttal még az is kiderül, hogy Bernier a rasszokon kívül, amelyek nemzetek felettiek, mert több nemzeten belül előfordulnak, – jól látta és élesen megkülönböztette még az ú. n. néptípusokat, amelyek egy-egy nemzettestre jellemzőek, s azt minden más nemzettől megkülönböztetik.

Lássuk mármost, melyek azok a fajok, amelyeket Francois Bernier megkülönböztet:

1. Az első fajba foglalja „általában egész Európát, kivéve Oroszország egy részét”, továbbá „Afrika egy kis részét (Marokkó, Algír, Tunisz, Tripolisz, egész a Nílusig); hasonlóképen Ázsia jó részét”, – tehát körülbelül azt, amit ma europid rasszkörnek nevezünk. Elismeri ugyan, hogy az egyiptomiak és indusok színe erősen eltér az európaiaktól, de azon a véleményen van, hogy „e színük mégis nem más, mint esetleges, és nem származik más okból, minthogy kiteszik magukat a napnak; mivel azok, akik óvják magukat és akik egyáltalán nem kénytelenek magukat a napnak kitenni, vagy nem oly gyakran, mint e nép, nem feketébbek, mint sok spanyol. Az indusokat több rasszjelleg, így főleg arcalak és szín tekintetében még távolabbállónak tartja tőlünk, mint az egyiptomiakat, mégis az hiszi, hogy e különbségek nem elegendők arra, hogy külön fajt vegyünk fel, mert akkor „csinálni kellene egyet a spanyolokból, egy másikat a németekből és még Európa néhány más népéből.” Mi más ez, ha

nem az europid rasszkörön belül való részletesebb rassztagolódásnak felismerése s a mediterrán, nordicus stb. rasszoknak halvány jelzése?

A másik fajba foglalja egész Afrikát, kivéven a már említett északi partvidéket. Ez tehát a mai negrid rasszkörnek felel meg. És nehogy az a vád érje, hogy a négereket nem határolta el elég élesen a már említett sötétszínűektől, mint az indusok és az egyiptomiak, szóval, hogy e faj felállításának jogosultságát kellően indokolja, a fekete bőrszínen kívül még egész sor más jelleget is felsorol, ú. m.: a vastag ajkat, a lapos orrot, a bőr különleges alkatát, ritka arc- és testszőrzetüket, a többi csoportokétól lényegesen különböző gyapjas hajukat, amely szerinte „tulajdonképen nem haj, hanem inkább gyapjúféle, amely közeledik az uszkárkutyák némelyikének szőréhez” és így tovább. íme valóságos, részletes rasszantropológiai leírás s a legjellegzetesebb rasszbélyegeknél ügyes csoportosítása.

Még érdekesebb és jellemzőbb, amit a négerek bőrének színéről mond. Megjegyzi ugyanis, hogy a „feketesség náluk lényeges (essentielle), aminek oka nem a nap melege, mint gondolják; mivel ha egy fekete férfit és nőt Afrikából hideg országba viszünk, gyermekeik ismét feketék lesznek, éppúgy, mint azok leszármazol is mindaddig, amíg valamelyik fehér nőt nem vesz feleségül. Tehát az okot testük sajátos szerkezetében kell keresni, vagy a csírában, vagy vérben, amelyek mégis ugyanolyan színűek, mint bárhol másutt.”

Bernier e szavai korszakalkotó jelentőségűek s egyben az ő faj- vagy rasszfogalmának pompás magyarázó is.

Kétségtelen ebből, hogy Bernier a „fajokat vagy rasszokat olyan, lényeges bélyegeikben különböző, nagy embercsoportoknak tartotta, amelyek jellegzetes ismertetőjegyeiket változatlanul átviszik a következő generációkra mindaddig, amíg valamely másik fajjal való kereszteződés nem történik. A faji jellegek tehát szerinte lényegbevágók, állandóak, ivadékról-ivadékra öröklődnek; okuk „a test sajátos szerkezetében vagy a csírában, vagy a vérben” van s megváltozásuk legfőbb tényezője a rasszkeveredés. Csupa olyan zseniális meglátás, mellyel Bernier a saját korát közel

két évszázaddal megelőzte s amelyek helyességét és részleteit csak az újabb örökléstan kutatások tisztázták. Bernier rasszantropológiai osztályozása és felfogása tehát tulajdonképpen már örökléstan és biológiai alapon állott.

A harmadik fajba Kelet-Ázsia és a maláji szigetvilág lakosságát sorolja, kiknek bőre világos ugyan, de „széles válluk, lapos arcuk, kicsi lapított orruk, kicsi, mélyenfekvő és keskenyrésű disznószemük és ritka szakálluk van”. Körülbelül megfelel annak, amit ma mangolid rasszörnek nevezünk és ahogyan azt jellemezzük.

Legkevésbé jellegzetes, legalább is nem áll arányban az első hárommal, az ő negyedik faja, melybe a lappokat sorozza, kikre a kicsi zömök testalkat, nagy lábszárak, széles vállak, rövid nyak, nagy széles, hosszú „medve-arc” jellemző. Különben ő maga is beismeri, hogy a lappokat nem ismerte jól, mert csak kettőt látott Danzigban s inkább mások elbeszélésére és leírására támaszkodott. Mindenesetre jellemző azonban, hogy a lappoknak a többi európaiaktól való különállóságát már Bernier felismerte és osztályozásában is ki-fejezte.

Az amerikaiakról elismeri, hogy azok az európaiaktól bőrük színe és arcuk alakja tekintetében különböznek. Ez a különbség azonban szerinte nem elég nagy arra, „hogy különálló és a miénktől különböző fajnak tartsuk.”

Hasonló véleményen van a délafrikai feketéről: a hottentottákról és busmanokról is. „A Jóreménység-foki feketék – írja – úgylátszik más fajt alkotnak, mint Afrika többi részein élők. ők kicsinyek, soványak, szárazak, csúnya arcúak.”

Ezzel egyúttal nagyon érdekes elvi jelentőségű kérdéshez jutottunk. Láttuk, hogy Bernier a faj és rassz nevet vagy-lagosan használja s cikkének címében is „fajok vagy rasszok”-ról beszél. Kérdés már most, vajjon azt jelenti-e ez, hogy ő a fajt és rasszt csakugyan teljesen azonosnak tartotta, tehát hogy ugyanazon értékű csoportra, „fogalomra két-féle nevet használt? – Véleményem szerint aligha.

Sőt abból egyfelől, hogy amikor az általa megkülönböztetett főcsoportokat leírja, mindig csak „faj”-ról beszél, s

abból másfelől, hogy úgy Európában, mint Indiában és Afrikában, olyan kisebb, a főcsoportoktól csak kevésbé különböző alcsoportokat is észrevett, amelyek nem különböznek annyira jellegben és oly mélyrehatóan, hogy külön fajnak nevezhesse – inkább arra következtetett, hogy Bernier a „faj” szóval és fogalommal az emberiség nagyobb, egymástól mélyrehatóbban különböző csoportjait, a mai rasszköröket, akarta jelölni, rasszokon pedig inkább az ezeken belül mutatkozó kisebb morfológiai csoportokat és különbségeket értette. Talán erre gondolt, amikor azt írja, hogy „azon felül, mint a mi Európánkban a termet, az arc alakja, a szín és szőrözet rendszeren nagyon különbözők, úgy van az a világ más részein is”.

Egyébként, úgy látszik, ő maga sem mert még a kérdésben határozott állást foglalni, s cikkét nem annyira végleges osztályozásnak, mint inkább első tájékoztató kísérletnek szánta. Bizonyára ez az oka, hogy tanulmányát is név nélkül közölte.

Ám bármiképen álljon is a dolog, az kétségtelen, hogy Bernier teljesítménye a rasszantropológia terén, főleg az ő korához viszonyítva, magában álló és alapvető. Ezért teljes joggal megérdemli, hogy a tudományos rasszkutatás történetét vele kezdjük.

Amire Bernier nem vetett súlyt: a fajfogalom pontosabb meghatározására, azt két természettudós kortársa végezte el helyette. Az egyik John Ray, angol botanikus, akit az osztályozás terén Linné előfutárának szokás tekinteni. Rendszerét ugyan az emberre nem terjesztette ki, fajfogalma azonban az emberre is vonatkozik. Szerinte (*Histoire des plantes* 1686.) azok a növények egyfajúak, amelyek önmagukhoz hasonló magok által szaporodnak, ő tehát a faj lényegét a leszármazásban, az egymásután következő azonos ivadékokban látja. – Vele szemben Tournefort (1700) az olyan növények csoportját tartja fajnak vagy speciesnek, „amelyek valamilyen különös jellegük által különböznek a többi növényektől”, vagyis a főszólyt nem a leszármazásra, hanem a morfológiai megkülönböztethetőségre helyezi.

A történelmi hűség kedvéért megemlítem, hogy a fajfogalom tulajdonképpen Aristotelesnél merült fel először, bár eléggé homályos körvonalakkal, ő két szót használ, ú. m.: „γένοϋς” és „ελοϋς”. Az elsővel nagyobb, a másodikkal kisebb csoportokat jelöl. Az elsőnél inkább a származásra, a másodiknál inkább az alakra (élő alak) fekteti a súlyt. De felváltva is használja azokat. Ray és Tournefort tehát tulajdonképpen csak azt öltözteti határozottabb alakba, amit már Aristoteles is látott. Bernier a fajfogalom elméleti meghatározásával nem foglalkozik, a gyakorlatban, a valóság helyes meglátásában mégis ő áll a legközelebb a mai állásponthoz, mert úgy az alaki, mint a származási kritériumot egyaránt figyelembe veszi s „faj”-ai meghatározásában az összes fontos testi bélyegekre tekintettel van.

Ezzel megindult a nagy vita a természettudományok „Eris almája”: a fajfogalom körül s több-kevesebb heveséggel szakadatlanul folyik mind a mai napig.

Még Leibnizet, a filozófust említem itt, aki a XVII–XVIII. század fordulóján (1700) szintén közöl rassz-osztályozást, melyben a négy világtáj szerint négy emberi törzset különböztet meg, ú. m. északon a lappokat, délen az etiópiákat, keleten a mongolokat s nyugaton az európaiakat. Az Ephoros-féle reminiscenciák mellett nem nehéz felismerni, hogy ez az osztályozás teljesen egyezik Bernier négy főcsoportjával. Nagyon valószínű, hogy tőle vette át névtelen cikkéből s ezért nem hivatkozik reá.

7. FAJISMERETI TÖREKVÉSEK A XVIII SZÁZADBAN.

Bármennyire nagyjelentőségű is magában véve Bernier osztályozása és azzal kapcsolatban kifejtett álláspontja, mégsem gyakorolt, sem kortársaira, sem a közvetlenül utána következő korra olyan hatást, aminőt joggal elvárhattunk volna.

Szerepe van ebben bizonyára annak is, hogy cikke névtelenül jelenvén meg, csakhamar elfelejtették. Így pl. Blumenbach sem említi, pedig ő minden általa ismert osztályozásra

lelkiismeretesen hivatkozik. De a legfőbb ok mégis abban keresendő, hogy a XVII. század a kérdés tárgyalására még nem volt érett s így kora őt tulajdonképen meg sem értette. Hiszen, hogy még maga Bernier is mennyire kora általános gondolkodásának hatása alatt állott, kitűnik tanulmányának a lappokról szóló részéből, amelyet e szavakkal fejez be: „a képek szerint, amiket láttam, és az elbeszélések szerint, amiket sok egyéntől hallottam, kik ebben az országban jártak, ők rút állatok”. – Pedig a lappokat az antropológusok nagyrésze, az europid rasszkörbe számítja, sőt többen az alpi rasszal hozzák rokonságba.

További haladásra és hiteles adatok gyűjtésére s a látókörtágulására volt tehát még szükség úgy a szomszéd tudományokban és az embertanban, mint különösen magában a fajtudományban.

Ezt a haladást elsősorban a további felfedező utazások s a bennszülöttek életéről küldött részletesebb híradások hozták meg. A Csendes-óceán végtelennek hitt világából egymás után újabb és újabb hatalmas szigetek, szigetcsoportok váltak ismeretessé. Majd kiderül, hogy azok mindegyikén élnek emberek, tőlünk különböző, primitív kultúrájú mindenféle emberfajták. A fehér ember ismeretkörébe jutnak a malájok, a melanéziai feketék, a pápuák, a tetovált arcú új-zélandi maorik, a szépalakú Szamoa-, Fidzsi-, Tahiti-szigetiek, a tazmánok, a rút külsejű hottentották és busmanok, a tűzföldi indiánok, az eszkimók s végül a mai emberiség legprimitívebb alakjai, az ausztráliai bennszülöttek, kiket sötét bőrszínük miatt a melanéziaiakkal együtt jó ideig négereknek tartanak és ausztráliai szerecseneknek neveznek.

Lassan mindinkább kiderül, hogy ezek a bennszülöttek, az ú. n. „vadak” sem állatok, hanem ők is érző, gondolkodó, eszményekkel, kultúrával bíró emberek, – csak éppen hogy az ő eszményeik, kultúrájuk más természetű, más jellegű, – főleg pedig primitívebb, ősbibb jellegű, mint a miénk.

Ezzel azután egyszerre új szemlélet kezd utat törni magának s egészen új világ nyílik meg az európai gondolkodás előtt. Kezdi az ú. n. „vadak”-at önmagával összehasonlítani, mint embert az emberrel, nyelvet a nyelvvel, kultúrát a kul-

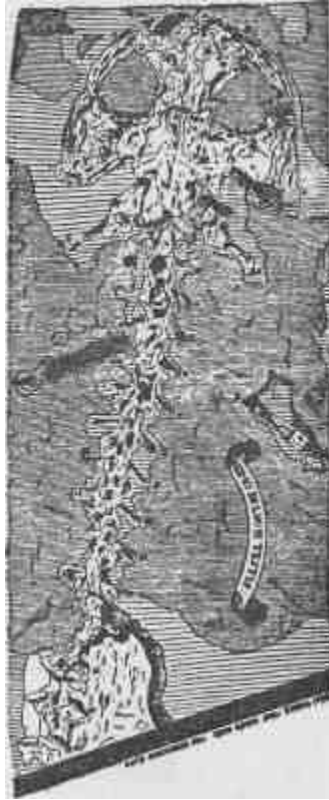
túrával, népet a néppel, s megindul a primitív népek összehasonlító nyelvészeti és néprajzi tanulmányozása. Ezen összehasonlítás eredménye gyanánt pedig mind gyakrabban felmerül az a gondolat, amely a természeti népekben az ősember megmaradt képviselőit kezdi látni.

Amikor 1717-ben XI. Kelemen pápa kiadatja Michèle Mercatinak (í 1593), a vatikáni növénykert egykori intendánsának és kiváló mineralógusnak hátrahagyott kéziratát, melyben az eddig „keraunia”-nak, azaz égből aláhullott „mennykövek”-nek tartott kődarabokról először kimondja, hogy azok fegyverek és eszközök a régi időből, melyben az emberiség a fémek használatát még nem ismerte – Jussieu –, a kanadai indiánoknak a párizsi akadémián bemutatott kőszkőzeit kezdi tanulmányozni. És összehasonlító vizsgálatai meglepő eredményre vezettek. Kimutatta, hogy azok a csiszolt kőeszközök, amelyek Európa legkülönbözőbb helyein a földből előkerülnek, s amiket eddig égből aláhullott mennyköveknek (keraunia) neveztek és hittek, majd Boethius de Boot (1636) óta megkövesedett vaseszközöknek tartottak, az Amerikában, Indiában, Melanéziában, Ausztráliában felfedezett bennszülöttek használatban lévő kőszkőzeivel teljesen azonosak s így azt bizonyítják, hogy Európa népei a vas feltalálása előtt ugyanolyan primitív állapotban éltek, mint az Újvilág ú. n. „vad” népei.

E megállapítás igazi jelentőségét és világszemléletet átalakító nagy horderejét akkor érthetjük meg, ha arra gondolunk, hogy ezeket a színesbőrű bennszülötteket, akiket nemrégén még az „ember” névre sem tartottak méltónak, most egyszerre az európai kultúrák ősi állapotának élő képviselői gyanánt kezdik emlegetni, majd később a paradicsomi boldog állapot mintaképei gyanánt dicsérni.

Jussieuvél csaknem egyidőben (1724) írja Lafiteau jezsuita atya az első nagy összehasonlító ethnológiai munkát: „Moeurs des Sauvages américains, comparées aux moeurs des premiers temps”, melyben Európa régi népeinek és az amerikai indiánoknak szokásai és életmódja között von párhuzamot. – Valamivel később (1758) Gouget: „De l'origine des lois, des

arts, des sciences et de leurs progrès” című munkájában a jog, művészetek, tudományok, – De Brosses pedig „Dissertation sur le Culte des dieux fétiches, 1760” című tanulmányában a vallások fejlődését vizsgálja hasonló szempontok szerint.

28. *Homo testis diluvii.*

Ezek a munkák az embert, mint pszichikai-társadalmi lényt, valamint az általa létrehozott kultúrát tették összehasonlító vizsgálódásuk tárgyává s így az embertanulmányozás egy részét kivonták a középkori filozófia keretében megalakult „anthropologia” köréből.

Hasonló folyamat megy végbe – mint később látni fogjuk – a század második felében szomatikus téren is. Az emberi csoportok testi bélyegeinek tanulmányozása is kisiklik lassan a filozófia köréből s az ember természetrajzává lesz.

A XVI. század antropológiai tudománya tehát ketté hasad egy pszichikai és egy fizikai részre. Az elsőből lesz az ethnologia, a másodikból a szorosabb értelemben vett antropológia. Emellett azonban továbbra is jelennek meg munkák antropológia címmel, de a régi pszichológiai-filozófiai tartalommal egészen a XIX. század közepéig.

Az ember ősiségének kérdése e korban nemcsak a közeszközök és egyéb kultúrjelenségek alakjában jelentkezik, hanem az ősember tényleges maradványainak sejtése és keresése is mind határozottabb és tudatosabb alakot ölt.

Scheuchzer svájci tudós az öningeni kőfejtő palarétegében talált csontvázat 1726-ban megjelent „Physica sacra” c. rézmetszetekkel díszített könyvében költői lendülettel a vízözön tanúja (Homo testis diluvii) gyanánt írta le. S bár a leletről Cuvier kimutatta, hogy az nem ember, hanem óriási szalamandra (*Salamandra gigantea*) csontváza, maga a gondolat, hogy az ősemberek hiteles csontvázait valahol meg kell találni, többé már nem ül el, hanem előbb halvány sejtések, bizonytalan érvelések, majd hiteles leletek alakjában kér meghallgattatást. Ezek legnevezetesebbike Esper erlangeni lelkész nevéhez fűződik, aki 1774-ben a gailenreuthi barlangban fossilis állatok között emberi állkapcsot, lapockát találván, azt helyes logikával ősemberinek nyilvánítja. „Mivel az emberi csontmaradványok az állati csontvázak közt heverték s mivel minden valószínűség szerint eredeti helyükön maradtak fenn, valószínűnek tartom – írja Esper –, hogy az említett emberi csontok is egykorúak a többi állati kőülettel.”

Az új földrészeken és szigeteken az állat- és növényvilág óriási alakváltozatosságának s közöttük különösen a majmoknak és emberszabású majmoknak most már egészen közelről való megismerése, majd ennek az élőlényfajok száz-ezreiből álló mérhetetlen tarka világnak rendszerekbe való foglalása nagymértékben kiszélesítette az ember természet-

tudományos látókörét. Ehhez járult a mikroszkóp felfedezése, melynek révén úgy az emberi, állati és növényi szervezetben, mint azon kívül, eddig teljesen láthatatlan, csodálatos új világ tárult fel a természet titkait kutató ember szemei előtt. A vérkeringés, az állati és növényi sejtek, szövetek, a különféle mikroorganizmusok, az egyéni fejlődés (ontogenesis) fontosabb szakaszainak, az élő szervezetek alapvető törvényszerűségeinek felfedezése, majd az összehasonlító anatómia és őslénytan kifejlődése – mind, mind ellenállhatatlan kényszerrel viszik a gondolkodó embert az új biológiai természet-szemlélet, az embernek a többi élők mintájára való természet-tudományos tanulmányozása felé. Az istenfélő Linné Károly az első, aki levonja a kikerülhetetlen végső következtetést és 1735-ben, „Systema naturae” című korszakhatároló munkájában az embert is beosztja szervezeti sajátosságai alapján az élők világának legmagasabb csoportjába, a „főlények” (Primates) „ordo”-jába. A megkezdett munkát a század közepén kortársa, Buffon folytatja és szélesíti ki, majd a század végén Kant, Hunter és Blumenbach fejezi be.

8. AZ EMBER „TERMÉSZETRAJZA”.

„Az ember és a troglodyták (emberszabású majmok) között – bármennyire e pontra irányítottam is figyelmemet – csak bizonytalan megkülönböztető jellegeket találok” – mentegeti magát Linné a Systema naturae 10. kiadásának egyik jegyzetében.

Ez az egy mondat hű képe Linné Károly egyéniségének. Magunk előtt látjuk a módszeresen kutató, hiteles adatokat és bizonyítékokat gyűjtő, azokat értékük szerint lelkiismeretesen mérlegelő természettudóst, amint sorra veszi a természet lényeit, a különböző növényeket és állatokat. Alapvető ismertető jegyeik alapján rendszertani kategóriákba: phylum (törzs), classis (osztály), ordo (rend), genus (nem), species (faj) foglalja azokat s kettős névvel (a nem és faj nevével) jelöli meg, hogy azonosságukat biztosítsa. Gondos szeme fűrész, vigyáz, hogy semmit ki ne hagyjon, s e vizsgálódása

során végül eljut a föld legtökéletesebb lényéhez, az Isten képére teremtett emberhez. Itt egyszerre megtorpan. Felébred benne a hagyományokat tisztelő hívő ember aggodalma. Kétkedik, vajjon vizsgálhatja-e az embert ugyanolyan szempontok és módszerek szerint, mint a növényeket és állatokat?

Világosan látja azt a mély szakadékot, amely az embert lelkiség és értelem, de sok testi bélyeg (egyenes testtartás, csupaszság, nagy agyvelő, az arc, orr alakja, az állcsúcs, sarkak stb.) tekintetében is, az összes állatoktól elválasztja. De ugyancsak jól látja és értékeli azokat az alapvető szomatikus egyezéseket és hasonlóságokat is (gerincoszlop, emlők, fogazat, általános testszerkezet stb.), amelyek az emberi szervezetet az állattal, s azok közül is főleg az emberszabású majmokkal, kapcsolatba hozzák.

„Az összes teremtettek közül kétségkívül semmi sem áll közelebb az emberhez – írja Linné –, mint a majmok neme, ezeknek arca, keze, lábai, karja és combjai, melle és belső szervei hozzánk a leghasonlóbbak, még az ő százféle tréfáik, vígnak, bohókásnak lenni, mindent utánozni, amit látnak, vagyis a divatot követni, annyira hasonlít hozzánk, hogy alig tudunk határkülönbséget találni.”

Majd így folytatja: „Sokan azt vélik, hogy az ember és majom között nagyobb különbség van, mint az éj és nap között; ha azonban egy európai nagyon felvilágosodott premier-minisztert összehasonlítunk egy jóreménységfoki hottentottával, alig hihetnők, hogy ők eredetileg azonos származásúak; vagy ha egy szeretetreméltó udvari kisasszonyt egy vad, magára hagyott emberrel hasonlítunk össze, alig találunk ki, hogy ők ugyanazon fajból valók. Vad és neveltetés nélkül felnőtt emberek a csiszolt embertől jobban különböznek, mint a vadkörtefa az ő éles töviseivel és durva gyümölcseivel a kertben ápolt renettefától.”

Vizsont amikor az emberszabású majmok tüzetes tanulmányozásához lát s a pygmäust (orang-utan) írja le, a nagy hasonlóság dacára is szigorú tárgyilagossággal kimondja, hogy: „hátsó kezein vagy lábain, amelyek a mi kezeinkhez hasonlítanak, eléggé észrevesszük, hogy *közelebbi kapcsolatban áU a majmokkal, mint velünk.*”

Ily módon mérlegelvén az összes bizonyítékokat pro és contra, végül is úgy dönt, hogy az embert is besorozza alapvető-testi bélyegei alapján az emlősök osztályának legfelső rendjébe, az anthropomorpha (emberalakúak) közé, mint különálló legmagasabbrangú nemet: a genus Homo-t.

Könyve következő kiadásaiban ugyan az anthropomorpha-k rendjét „főlények”-re (Primates) változtatja s a belesorolt nemeket és fajokat is többször cserélgeti, az ember azonban ettől kezdve most már állandóan bent marad minden tudományos rendszerben, mint az élők világának legfelsőbb csoportja, amin lényegileg semmit sem változtat az, hogy az újabb tudomány (Eickstedt 1939.) a genus Homo-t a tágabbkörű és magasabbrangú familia „Hominidae” rangjára emelte.

Linné Károlynak minden időkre elvitathatatlan érdeme marad, hogy Aristoteles óta, tehát 2000 év alatt először, az embert ismét az összehasonlító természettudományos szemlélet központjába állította s ezzel az ember biológiájának, a tudományos embertannak alapjait megvetette.

Más a helyzet a genus Homo részletesebb tagolása tekintetében. Itt kiderül, hogy Linné sem az emberszabású majmokat, sem az alsóabbrangú emberfajtákat nem ismerte jól, sőt össze is zavarta őket. Mindkettőre vonatkozó ismereteit ugyanis személyes tapasztalatok hiányában fantasztikus útitudósításokból merítette s hitt olyan emberszabású majmok létezésében, melyek kevésbé szőrösek, mint az ember, két lábon járnak s kezük és lábuk van. Ezért van az, hogy a „Homo” genusba két fajt soroz. Az egyik az „értelmes ember”, a Homo sapiens, a másik az „erdei ember”, Homo sylvestris vagy troglodytes, amin az emberszabású majmokat értette, amelyekről csak Bontius és mások elbeszélése alapján volt meglehetősen homályos fogalma s nem tudta biztosan eldönteni, hogy a Homo-hoz, vagy a Simia-hoz számítsa-e. Erre vall róluk közölt ábrája is, amely inkább szőrös embereket, mintsem igazi anthropoid majmokat tüntet fel.

Ami már most a szorosabban vett embert illeti, úgy osztályozási sémájából, mint munkáinak egyéb helyeiből kétségtelen, hogy ő az egész emberiséget egyetlen zoológiai fajnak

tartotta s azon belül csak változatokat (varietásokat) ismert el. A varietas fogalmát ő vezeti be a tudományba s a fajon belül véletlen körülmények folytán létrejött alakoknak tartja.

A *Homo sapiens* fajon belül való tagolódás tekintetében azonban Linné ismét bizonyos homályosságot, határozatlanságot árul el. Az akkor ismert négy földrész szerint ugyan négy emberfaját különböztet meg, ú. m. 1. az amerikai rasszt (*Homo sapiens americanus*), 2. az európai rasszt (*H. sapiens europaeus*), 3. az ázsiai rasszt (*H. s. asiaticus*), 4. az afrikai rasszt (*H. s. afer*). Emellett azonban beszél *Homo ferus*-ról és *Homo monstruosus*-ról is, anélkül, hogy megmondaná, vajjon ezeket az előbbiekkal egyenrangú varietásoknak tartja-e. A *Homo ferus* elnevezésen vadon élő, állatok között felnőtt, beszélni nem tudó, szőrös, négylábon járó embereket értett, aminőt állítólag nálunk is találtak a múlt században a Fertőtóban. Idesorozza a torzszülötteket, fejlődési rendellenességeket is. A *Homo monstruosus* csoportba pedig a mindenféle kóros, abnormis alakú, törpe, óriás, makrokefál, plagiokefál emberfajtaikat foglalja össze.

Amíg az első csoportba egyes, magában élő lényeket, az illető helyről és rendellenességről elnevezett egyéneket sorol, aminő pl. a *Juvenus ursinus Lithuanus*, addig a másodikba inkább a rassz-szerű embercsoportokat foglalja össze (pl. *Alpini parvi*, *Patagonici magni* stb.) Úgy látszik, ezzel azon a hiányon akart segíteni, hogy minden földrészre csak egy rasszt vett fel. Vagy talán lehetőséget akart nyújtani arra, hogy az általánostól eltérő alakokat, mint az óriási patagónokat, a törpe busmanokat stb. a rendszerbe valamilyen címen beoszthassa. Emellett a zoológiai szakkönyvekbe is belekerült mesés lényekről szóló hagyományok is bizonyára befolyásolták őt.

Nyilvánvaló, hogy Linné az emberi alakkörön belül tulajdonképpen már nem osztályozott, hanem csak rendezett oly módon, hogy mindenféle emberi alakot, akár ismerte, akár csak hallott róla, egyszerűen egy helyre összefoglalt. Számára az élők világának osztályozása, a „természetes nemek előadása” volt a főcél s az emberre vonatkozólag ezt teljesen elérte azáltal, hogy abba a *Homo* genust s

azon belül a *Homo sapiens* fajt beiktatta s annak minden ismert, hallott vagy sejtett alakját ott névvel megjelölte. Ezért mondja a *Homo sapiens*ről, hogy „variáns cultura, loco”. De ezt bizonyítja az is, hogy az általa ismert emberiséget a négy nagy földrész szerint tagolja 4 varietasra, s ezeket a Galenus-féle négy vérmérséklettel kombinálva, részben szomatikus, részben testalkati, részben jellembeli, részben néprajzi és jogi bélyegekkkel jellemzi, amint azt könyvének 10-ik kiadása alapján az alábbiakban olvashatjuk:

1. *Homo americanus*: vörösbőrű, cholericus, sudár; fekete, egyenes vastag hajakkal, széles orral, foltos arccal és csaknem szakálltalan állal; kitartó, megelégedett, szabad; magát művésziessé vörös vonalakkal festi; szokások által kormányoztatik.

2. *Homo europaeus*: fehérbőrű, sangvinikus, izmos; hosszú sárgás hajjal, kék szemekkel; mozgékony, éleselméjű, találékony; testhez álló ruhákban jár; törvények kormányozzák.

3. *Homo asiaticus*: sápadt színű, melancholikus, szívós természetű; feketés hajjal, barna szemekkel; komoly, pompaszerető, fősvény; bő ruhákban jár; hagyományok szerint kormányozzák.

4. *Homo afer*: feketebőrű, phlegmatikus, petyhüdt; fekete csigás hajjal, bársonytapintatú bőrrel, lapos orral, vastag ajakkal. A nők ivarszervei duzzadtak, melleik szoptatás alatt hosszasan leógnak, ravasz, lomha, közömbös; zsírral keni magát; önkény által kormányoztatik.

Linné az európai varietas mintaképül a saiat környezetét, a szőkehajú, kékszemű, magas termetű északeurópaiat (a mai nordicus rasszt) tette, de hogy Európán belül a részletesebb rassz-tagolódást s a népeknek rasszbeli különbségeit is észrevette, világosan kiderül 1746-ban megjelent „Fauna Suecica” című munkájából, melyben Svédország lakosságát a következőképen ismerteti:

Svédország lakosai: a) gótok: magas termet, világos, egyenes haj, hamvaskék íris;

b) finneket: izmosak, hosszú, sárgás haj, sötét íris;

c) lappok: gyenge, kicsi test, fekete haj, mely rövid és egyenes, íris feketés;

d) az a) és b) különböző kereszteződésai

és a bevándorlottak, mint mindenütt egész Európában.

Abban, hogy Linné a *Homo europaeus* mintaképeül az északi rasszt állította oda, a későbbi nordicus-elmélet első nyilvános megjelenését láthatjuk.

Egyébként Linné, mint élesesű megfigyelő, pontos leíró és kiváló rendszerező, figyelmét a lények, lénycsoportok különbségeire, tényleg létező alaki jellegeire, azoknak rövid, találó összefoglalására fordította s keveset törődik az alakok és jelenségek okainak megmagyarázásával. Szerinte a megkülönböztető bélyegek rendeltetése az, hogy a Teremtő által adott dolgok ismertető jegyeiül szolgáljanak. Ezért nála a biológiai szempont háttérbe szorul a morfológiával és szisztematikával szemben.

Ennek dacára mégis Linné nevéhez fűződik a faj fogalmának természettudományos meghatározása s ezzel kapcsolatban a fajkérdés orthodox iskolájának a megalapítása. „*Philosophia botanica*” című munkájában írja 1730-ban: „*Tot sunt species, quot diversas formas ab initio produxit Infinitum Ens; quae formae, secundum generationis leges produxere plures, at sibi semper similes*”, – vagyis: „annyi faj van, ahány különböző alakot a Végtelen Elme kezdetben teremtett; amely alakok a nemzés törvényei szerint létrehoztak másokat, és pedig magukhoz mindig hasonlókat”.

Linné e mondatában három fontos tétel rejlik, t. i.:

1. hogy a fajok állandók és kezdetől fogva valók,
2. hogy a fajiség nemzés (öröklés) által vitetik át egyik nemzedékről a másikra, tehát az egy fajhoz tartozók egymással termékeny utódokat hoznak létre,
3. hogy az egy fajhoz tartozók egymáshoz hasonlók és éppen e hasonlóságuk által különböznek más fajoktól.

Ezzel most már megindul a tudományos vita a fajkérdés körül több irányban is.

9. *BUFFON BEVEZETI A „RASSZOK”-AT.*

Amit a svéd Linné, a 28 éves ifjú törhetetlen bátorságával és újító szellemével elkezdett s a tudomány számára következetesen keresztülvitt, azt francia vetélytársa, a szép

stílusú *Leclerc Georges Louis Bujjon (1707-1788)*, a párizsi királyi kert igazgatója, fejezte be és ültette át a művelt nagyközönség köztudatába. 36 kötetes természetrajza: „Histoire naturelle générale et particulière. Paris, 1749-1788” a XVIII. századnak legelterjedtebb s legkedveltebb természettudományi munkája volt. Könnyed stílusával, pompás leírásaival, ügyes tagolásával, de az előadott anyag újszerűségével és érdekességével is, úgy Franciaországban, mint azon kívül, a természettudományoknak sok hívet, az ügyes szerzőnek és szerkesztőnek pedig sok tisztelőt szerzett.

Buffon teljes ellentéte volt Linnének. Linné részletekbe menő adatgyűjtő, pontos, de száraz leíró, mindent lelkiismeretesen mérlegelő, kritikus rendszerező. Buffon inkább szép stílusra törekvő, a nehézségeken magát könnyen túlievő, nagyvonalú jellemzésre, összefüggések keresésére és filozófiai elmélkedésre hajló. Linnéd szaktudósokra hat, Buffon a nagyközönséget hódítja meg. Linné szerény, igénytelen. Buffon nagystílusú grand seigneur. Nagyszerűen jellemzi őt saját mondása: „Le style, c'est l'homme”.

Linné a „tények iskoláját” alapítja meg, Buffon a filozofálás híve, az „eszmék iskoláját” képviseli. Linné állít, adatokat sorol fel, Buffon okokat keres, feltételez, következtet. Linné morfológus, Buffon biológus. Linné az újkor Aristoteles-e, Buffon modern Hippokrates. Nem csoda, ha e két ellentétes természet nem vonzotta egymást. Linné nem igen szívelte Buffont s Buffon élesen kritizálta Linnét. Pedig e két nagy ember munkássága szervesen összetartozott, egymásnak pompás kiegészítői. A nagyközönség rajongott is Buffonért, a tudósok azonban inkább Linnét becsülték.

Buffonnak szemére hányták, hogy eltérítette a természetrajzot helyes útvjáról, hypothéziseivel, filozofálásával késlelteti a haladást, megállapításai határozatlanok, s elveiben állhatatlan. Camper, Goethe és a két Geoffroy-Saint-Hilaire viszont őt tartották a kor legnagyobb természettudósának s Topinard szerint is Aristoteles óta Buffon érdemli meg először az antropológus nevet. És ez jórészt igaz is.

Linné beosztja az embert az állati rendszerbe, osztályozza és röviden jellemzi is, közelebről azonban nem fog-

lalkozik vele. Buffon viszont részletesen tárgyalja az embert. Mint az állatország tagját összehasonlítja a majmokkal és más állatokkal morfológiai és biológiai szempontból. Foglalkozik az emberi alak tagolódásával életkor, nem és rassz szerint. Feszegeti a fajkérdést, annak legkülönbözőbb vonatkozásait s keresi a faj-rasszkeletkezés módjait és okait.

Buffon az első, aki az embert mint fajt vette vizsgálat alá, a csoportokat és azoknak természetét tanulmányozza, nem pedig az egyént, vagy pedig az elvonatkoztatott emberi lényt. Buffon tehát már a szó szoros értelmében vett rassz-antropológus.

Sőt a „rassz” szót is ő vezeti be és alkalmazza először az ember természetrajzában zoológiai értelemben. Linné emberfajtaíráról (varietas-okról), Bernier „fajok vagy rasszok”-ról beszél ugyan, de a fajta vagy rassz lényegét, a fajtól való különbözőségét, egyikük sem magyarázza meg és inkább csak általában „féleség”-et értenek rajta. Buffon tehát az első, aki a „rassz”-t tudatosan és szándékosan használja. Buffon számára a faj és rassz lényege nem a kisebb vagy nagyobb számú bélyegre kiterjedő morfológiai különbség – és itt választja el őt felfogásában mély szakadék Linnétől –, hanem az élő csoport. Ezért ő az első rasszbiológus is.

Ez a biológiai felfogás megnyilvánul mindjárt a fajfogalom meghatározásában, amivel több munkájában különböző helyeken találkozunk.

„Egy fajnak azt kell tekinteni – írja Buffon –, ami a párosodás útján öröklődik és megőrzi a faj hasonlóságát; különböző fajok pedig azok, amelyek ugyanezen eszközökkel nem képesek együtt létrehozni semmit.” Majd példával is illusztrálja, mondván: „A róka és a kutya különböző fajok, mivel párosodásukból nem lesz semmi: de ha keletkeznék is egy felemás ákat, egy öszvérfaj, mivel az öszvér tovább nem szaporodik, ez elég annak megállapítására, hogy a róka és a kutya nem ugyanazon faj”.

Ez világos beszéd s Linnétől eltérő, egészen új, eleven életet sugárzó szemlélet.

Buffon ostromozza az élőlényeknek merev morfológiai rendszerekbe való osztályozását, mert szerinte a természet nem ismeri a mi definícióinkat, „nem rangsorolja műveit csomókba, sem a lényeket nemekbe. A nemek, rendek, osztályok – mondja Buffon – csak a mi képzeletünkben léteznek” s valójában nem mások, mint conventio útján létrejött fogalmak. Egyetlen reális dolognak csak a fajokat és az azokat alkotó egyéneket tartja.

De számára a faj sem változhatatlan, merev séma, hanem változatokat feltüntető élő valóság. A számról szóló fejezetben írja, hogy a természetben élő fajok mindegyikében van egy általános „prototypus”, amely szerint minden egyén formálva van, de amely megvalósulásakor a körülmények szerint megváltozhatik. Igazi fajról szerinte csak „folytonos, örökös variáció nélküli szaporodás” esetében lehet beszélni. A valóságban azonban a természet „árnyalja (variálja) a saját művét az emberfajban, állatokban, növényekben, szóval az összes lényekben, amiket létrehoz... Ugy lát-szik – írja –, hogy a Legfelső Lény, amikor az állatokat teremtette, nem akart alkalmazni mást, mint egy eszmét és azt variálni ugyanazon időben minden lehetséges módon”. – A 9. kötetben pedig azt mondja, hogy „minden faj teremtett lévén, az első egyének modelül vagy mintául (moule) szolgáltak összes leszármazottaik számára”.

Lehetetlen fel nem ismernünk Buffon e szavaiban a modern öröklésgondolat első halvány körvonalait. Csak éppen hogy ki nem mondja a genotypus és phaenotypus szavakat.

Még világosabban beszél később, midőn azt írja, hogy minden faj bélyege olyan típus, amelynek fővonásai kitörülhetetlen és örökre állandó jellegekben vannak belevésve, míg az összes járulékos vonások variálnak; egyik egyén sem hasonlít tökéletesen a másikhoz, egyetlen faj sincs nagyszámú változat nélkül.

Buffon ezzel egy új gondolatot vitt bele a természet-tudományi vizsgálatba és juttatott megfelelő szerephez: a változatosság (variabilitás) gondolatát, amely a biológiai szemléletnek alapvetően fontos alkotó része.

Sőt lendületében még tovább is megy s a faj variálós képességét oly nagyra tartja, hogy felveti magában a kérdést, vajjon nem léphet-e át a faj eddigi határát s nem hozhat-e létre ily módon új fajokat. Itt gondolatmenete már Lamarck elméletét, a fajok átalakulásának (transformismus) gondolatát sűrölja. Ettől azonban úgylátszik, ő maga is megijedt s nem rendelkezvén tényleges bizonyítékokkal a fajok közötti átmeneti alakokra, feltételezi, hogy a fajok között korlát van, mely gátolja őket a végtelen keveredésben.

Buffon a faji rokonság kérdését a természet legmélyebb titkai egyikének tartja, „melyet az ember csak ismételt, hosszú és nehéz kísérletek segítségével tud kipuhatolni”. Ő azonban a filozófia szárnyain kísérletek nélkül is közelébe jutott e titkoknak, mert munkája VI. kötetében ezeket írja: „Ha megengedjük, hogy vannak családok a növények és állatok között, hogy a szamár a ló családjából való és hogy az csak azért tér el tőle, mert elfajult, akkor ugyanúgy azt mondhatná az ember, hogy a majom és az ember közös eredetűek, mint a ló és a szamár, hogy minden családnak, úgy az állat-, mint a növényvilágban, csak egyetlen őse volt; sőt hogy az összes állatok egyetlen állattól eredtek, amely az idők egymásutánjában tökéletesedés és elfajulás (a fajtól való eltérés) által létrehozta a többi állatok összes rasszait”.

Íme Buffon, mint Lamarck és Darwin előfutára, ő nem állítja, hogy így történt, hanem csak feltételesen mondja, hogy így történhetett.

Arra, hogy mennyire változtatta Buffon nézetét, jellemző, hogy 1749-ben még szemére veti Linnének, amiért az emberszabású majmokat *Homo troglodytes* néven iktatta be rendszerébe s egyáltalán lealázónak tartja az emberre, hogy magát besorozza az állatok osztályába. Ezzel szemben 20 év múlva már maga Buffon írja: „ha az ember csak az alak után ítélne, a majmok fáját az emberi nem változatának vehetné”. – Az orangot meg olyan állatnak tartja, „melyhez az ember nem tud visszatérni a nélkül, hogy önmagára ne ismerne benne”.

Éppen ezért Buffon a faj morfológiai kritériumát nem becüli annyira, mint a fiziológiát, azaz a fajon belül való korlátlan szaporodást. „Az egyének számának és hasonlóságának összehasonlítása mellékes gondolat – írja a VI. kötetnek a számról szóló fejezetében –, az, állandó egymásrakövetkezés (succession) és ezen egyedeknek szakadatlan megisméltődése (renouvellement) az, ami a faj alapját alkotja.”

Más helyen (Oeuvres IV. 386) viszont röviden így foglalja össze: „A faj olyan egyének állandó egymásrakövetkezése, kik hasonlók és továbbszaporodnak”.

A faj alaki és élettani kritériuma mellé tehát harmadikul az öröklés kritériumát is odaállítja, amivel korát több mint egy századdal megelőzte.

E mellett Buffon a fajokat nem tartotta mind egyenlő értékűeknek. Beszél nemes és kevésbé nemes, magasabb-rangú és alsóbb-rangú, nagyobbkorú és fiatalabb rasszokról s értékmérőül a variáció kicsiségét veszi. Jobb, nemesebb az a faj, amelyik kevésbé variál, amelyik élesebben elválik a szomszéd fajoktól, amely jellegeiben zártabb s eredeti típusát tisztábban megőrizte. Ezért szerinte a róka, farkas, számar pl. jobb, nemesebb faj, mint a kutya, vagy a ló, mivel utóbbiak sokkal nagyobb mértékben variálnak.

A fajkérdésnek az élők világában való általános ismertetése, valamint az ember és állat viszonyának tanulmányozása után Buffon az „emberi varietásokról” is ír egy fejezetet, s azokat, mint már említettem, „rasszok”-nak nevezi, értvén alatta a fajon belül a milió hatására létrejött változatokat, állandóvá lett közös variációkat.

Az emberiséget ő tulajdonképpen nem osztályozza, mert az a véleménye, hogy a rasszok számát nem lehet meghatározni, hanem egyszerűen Hippokrates módjára sorra veszi a föld különböző vidékein élő fontosabb és könnyebben megkülönböztethető csoportokat. Amit Buffon művel, az nem más, mint geográfiai rasszleírás. Kezdi a kistermetű lappokkal (race lapone), folytatja a tatárokkal és mongolokkal, kínaiakkal, japánokkal, kiket race tartare néven foglal össze. Azután külön rassz a délázsiai (maláji), az európai, az ethió-

piái és az amerikai. Utóbbiakra vonatkozólag megjegyzi, hogy Amerikában a milió nagy különbözősége mellett sem talált nagy rasszbeli eltéréseket.

Úgy látszik, hogy Buffon jól látta a nép és rassz különbségét, a rasszoknak népekfelettségét is. Világosan kimondja ugyanis, hogy a „lapp, szamojéd és korják külön nemzet, de ugyanazon rassz”. Kifogásolja, hogy némelyek a „rassz”-t helytelenül a „nemzet”-tel azonos értelemben használják.

Bármennyi rasszra tagolódjék is azonban az emberiség, s bármily nagy legyen azok között a morfológiai különbség, mégis a meghatározottabban azon a véleményen van, hogy az egész mai emberiség egyetlen fajt alkot. „Ezek a különbségek nem akadályozzák meg – írja –, hogy a néger és a fehér, a lapp és a patagon, az óriás és a törpe ne hozzanak létre egynek, kik képesek önmagukat tovább szaporítani. „Ezért levonja a végkövetkeztetést, hogy: „ezek az emberek, bármennyire különbözzenek is látszólag, mind ugyanazon egy faj, mert az állandó továbbtenyészés (reproduction) az, ami a faj lényegét alkotja”.

Buffon a variációkat több csoportra osztja és élesen megkülönbözteti az egyéni változatokat (albinizmus, polydactylia) az általános variációktól, amelyek kisebb-nagyobb embercsoportokban lépnek fel, mint a fajtól való eltérések (dégénération).

Mint igazi biológus azonban nem elégszik meg a tények megállapításával és a rasszok felsorolásával, hanem azok okait is kutatja. Így lesz Buffon az első oknyomozó antropológus. Szerinte az emberi változatoknak háromféle oka van, ú. m.: a klíma, a táplálék minősége és a szokások, amihez negyedikül később még a rasszkeveredést sorolja. Amit 2000 évvel azelőtt Hippokrates a „levegő, vizek és helyek” hatásának tulajdonított, azt most Buffon a környezettel (milió) végezteti el. Ezért szerinte a rassz nem más, mint a milió visszefénye. Azt hirdeti, hogy az ősember eredetileg fehér volt, majd elszaporodván, az egész földön elterjedt és a különböző klíma hatása alá került. Így jöttek létre a különböző emberi varietások, a rasszok, melyeknek csak annyi tartósságot és állandóságot tulajdonít, amennyit nekik a millió megenged.

Íme, a kialakult monogenizmus Buffon fogalmazásában egyoldalú milióelmélettel alátámasztva.

Buffon különben rassztanát halálozás-statisztikai adatokkal támogatva gyakorlatilag is alkalmazni igyekezett s így munkássága szociálbiológiai szempontból is első kezdésnek tekinthető.

10. EGYFAJÚSÁG VAGY TÖBBFAJÚSÁG?

Attól kezdve, hogy a fehér ember a nagy felfedező utazások révén úgy Afrikában és Ázsiában, mint különösen Amerikában és a Csendes-óceán szigetein, mindenféle színesbőrű fajtákat ismert meg, majd amikor Linné az embert az állati rendszerbe beosztotta, Buffon pedig az „ember természetrajzáának” alaptételeit a nagyközönség széles rétegeiben is elterjesztette s a rasszoknak természetes úton, a milió hatására történt keletkezését hirdette, tudományos körökben is mind többen kezdenek érdeklődni a különböző emberfajták eredetének kérdése iránt. Megindul a vita az antropológiának leg-több szenvedélyt kiváltó alaproblémája: az egy- vagy több-fajú eredet kérdése körül. Emberek-e a négerek? Velünk egy-eredetűek-e az amerikai indiánok, az emberevő malájok, az ausztráliai bennszülöttek? Egy teremtés volt-e csupán? Egy emberpártól származott-e az egész emberiség (monogenizmus)? Avagy több teremtés volt s a fehér ember más és a színesbőrűek ismét más eredetűek (polygenizmus)? Hány ősi emberpár volt? Hány különböző eredetű fajra tagolódik az emberiség? Azok hol keletkeztek? Hány helyen és hol volt az emberiség bölcsője? – hangzanak a hol tudományos, hol meg teljesen laikus kérdések.

A két név: a monogenizmus és polygenizmus alig 100 éves, maga a kérdés azonban jóval régibb időkre nyúlik vissza. Az első polygenista osztályozás ugyan csak 1744-ből való s *Guillaume Rei* nevéhez fűződik. A többeredetűség gondolatát azonban 1655-ben *La Peyrère* s 1520-ban már *Paracelsus* is hirdeti.

Sőt valójában a polygenizmus visszavezet a primitív népek és az ősember jellemző gondolkodására és hiedelmeire s egybefolyik a már részletesen tárgyalt ősi faji előítéllettel, mely csak önmagát tekinti igazi embernek, az idegent pedig lenézi, megveti. Ezzel szorosan összefügg az a gondolat, vagy csak egy lépés már tőle, hogy az idegen más, alsóbbrangú, állatias eredetű. Valójában tehát minden ősi nép és minden primitív embercsoport a többi emberrel, csoporttal szemben a polygenizmus álláspontján áll; önmagának külön, magasabbrangú, hősöktől, félistenektől, vagy akár istenektől való eredetet tulajdonít.

Viszont minden olyan nép, amely elszigetelten él s más népekről nincs ismerete, valójában a monogenizmus álláspontján van, mert azt hiszi, hogy más emberek nem léteznek és így csak önmaga, illetve a csoporthoz tartozók származásáról van valamilyen fogalma, vagy hiedelme. Amikor pl. az amerikai indiánokat s az óceániai népeket felfedezték, több utazó állítása szerint azok olyan elszigetelten éltek, hogy sejtelmük sem volt másféle emberek létezéséről.

A helyzet tehát minden primitív csoportban az lehetett, hogy amíg másfajta emberekkel nem ismerkedtek meg, monogenetikusan gondolkodtak. Mihelyt azonban vándorlásaik közben tőlük eltérő testi sajátágú vagy kultúrájú idegen csoporttal kerültek érintkezésbe, a faji előítéllettel kapcsolatban nyomban felmerült a több eredetűség (polygenizmus) gondolata abban, hogy a másikat alsóbbrangúnak, idegen eredetűnek, állatiasnak tartották. Így gondolkodtak a görögök, rómaiak a barbárokról, a hinduk a bennszülött sötétszínű őslakosságról, a japánok az ajnuokról, a zsidók a többi népekről s így tovább.

Valójában tehát minden időben kisebb-nagyobb hiedelemkörök voltak, amelyek a különböző vallásokkal estek egybe s az egy hiedelemkörön belül élők, az egy valláshoz tartozó népek egymással szemben monogenista, a hiedelemkörön kívül állókkal szemben pedig polygenista állásponton voltak. Amikor azonban a kereszténység megerősödött s az egész világon elterjedt, vele együtt a bibliai Genesis monogeniz-

musa is mindenütt meghonosodott s az ősi polygenizmussal szemben előbb-utóbb győzedelmeskedett.

Ez a keresztény monogenizmus *Szent Ágostonnal* nyer 415-ben teljes szilárdságot, vagy legalább is kifelé külső kifejeződést. „De civitate Dei” című munkájában írja: „Egyetlen hívő se vonja kétségbe, hogy az összes emberek, bármilyen legyen is színük, természetük, szavuk, testarányuk vagy más természeti jellegük, egy protoplazmából származtak.”

Másfélezer évig alig is merült fel komolyabban hang, mely a monogenizmust kétségbevonta volna. Az újkor elején azonban, amikor a felfedezett új földrészeken egyszerre a legkülönbözőbb színesbőrű fajták bukkantak fel az emberi látókör széléin, mind többekben kezd jelentkezni az az aggodalom, vajjon ezek a ruha nélkül járó színesbőrű s a legalsóbbbrangú kőkori kultúrában, a fehér ember számára akkor még teljesen érthetetlen szokások szerint élő, sok helyen az emberhúst is megevő bennszülöttek csakugyan olyan emberek-e, mint mi, valóban Ádámtól és Évától származtak-e s van-e joguk keresztényekké lenni?

Ez az aggodalom nagyon kapóra jött a felfedező utazások révén a színesbőrűek közé került sok kalandor, kincskereső európai számára, de nemritkán a gyarmatosító kormányok számára is, hogy szabadabban hódíthassanak, gyarmatosíthassanak és tehessék el lábálól! a számukra csak felesleges terhet, boszúságot jelentő őslakosságot.

„Tudvalévő – írja Praetorius 1666-ban a spanyolokról – mennyi sok ezer amerikaiit gyilkoltak le, minden lelkiismeret-furdalás nélkül, de nem hitvány mentegetődzés nélkül: mivel ugyanis e vad emberek nem igazi emberek, hanem csak közép faj az ember és a majom között.” – De írhatta volna ugyanezt, legalább olyan mértékben és joggal, az angolokról is, kiknek lelkiismeretét terheli Tasmania őslakosságának teljes kiirtása s az ausztráliaiaknak és más csendesóceáni bennszülötteknek mérhetetlen pusztítása. – Kegyetlenség, erőszak, gyilkosság velük szemben nem volt nagyobb bűn – írja Eicksredt –, mint ragadozó állatok elpusztítása. Végül is az Egyház vette pártfogásába a fehér ember által kegyetlenül üldözött bennszülötteket. Több zsinat vitatta, majd pápai bulla

mondotta ki 1512-ben és 1534-ben, hogy a négerék, az indiánok és a többi színesbőrűek éppen úgy lelkes emberek, Ádamtól és Évától származtak, mint a fehérek s az Egyház tagjaivá felvehetők. – A többfajú származás gondolata azonban különböző alakban most már mind gyakrabban jelentkezett s mind tudományosabb köntöst öltött magára.

Theophrastus Bombastus Paracelsus, ez a félig bolond, félig geniális néporvos, asztrológus, alchimista, aki Erdélytől fel Litvániáig, onnan ismét le Spanyolországig, egész Európát gyalog bebarangolta s mindenféle csöcselék, cigányok, vándorlók, hóhérok társaságában élt, majd egyik hálás és gazdag páciense támogatásával Bázelen a gyógyászat professzora lett, s aki tulajdonképen először nyitott utat az orvostudományban a kémianak és a racionálisabb nézeteknek – abban is az első volt, hogy határozottan tagadta a színesbőrűeknek a fehér emberrel egy vérből való származását.

Bendishe (Histoire de l'Antrop.) szerint 1520-ban megjelent egyik munkájában *Paracelsus* azt írja: „Nem lehet elfogadni, hogy a minap felfedezett szigetek lakói Ádám fiai legyenek, mint mi. Mózes teológus volt és nem természettudós – mondja *Paracelsus* –, s a mi napjainkban egyetlen természettudós sem fogadhatja el a Mózes elbeszélése szerinti teremtést, nem egyezhet bele egyszer sem és nem bízhat másban, mint a bizonyítékokban és „a kísérlet bizonyító erejében.”

Ama nagy ellenszenv folytán, mellyel kora tudományosága vele szemben viselkedett, állítása csaknem teljesen visszhang nélkül maradt. Csak 1591-ben újítja fel ismét *Bruno*, sőt megtoldja azzal, hogy „egyetlen értelmes ember sem fogja származtatni az ethiopiaiakat ugyanazon protoplazmából, mint a zsidókat”, majd megemlíti, hogy a kínaiak és a rabbi három embertörzset fogadnak el.

Csupán elszörnyűködést váltott ki, de tudományos szempontból tulajdonképen minden hatás nélkül való volt *Vanini* szerencsétlen kísérlete 1616-ban, amikor Dialógjaiban a négereknek a majmoktól való származását hirdette s azt állította, hogy az első emberek négy lábon jártak és hogy a természetben fokozatosság van, amely a legegyszerűbb lénytől a leg-

magasabbrangú teremtményig terjed. *Topinard* szerint merész-ségéért nyelvének kivágására és élve való elégetésre ítéltetett. Az első nagyobbhatású polygenista kísérlet *Isaac de La Peyrère* nevéhez fűződik, aki „Systema theologicum ex Prae-adamitarum hypothesi, pars prima, editio Elsevier, 1655.” című munkájában, melyben Szent Pál apostolnak a rómaiakhoz intézett levelére s Mózes könyvének több fejezetére támaszkodva azt iparkodott bizonyítani, hogy Ádám és Éva csak a zsidó nép ősei; hogy velük egyidőben és őket megelőzőleg léteztek más emberek s hogy a Mózes-féle teremtéstörténet nem ezekre, hanem csupán a zsidókra vonatkozik. Ádámtól és az adamitáktól származtak volna a zsidók, az ú. n. prae-adamitáktól viszont az összes többi emberfajták. Ezek a prae-adamiták szerinte a hatodik teremtési napon a többi állatokkal együtt teremtettek s a paradicsomon kívül maradtak. Tana, mely ellen 44 év alatt 36 cáfoló vitairat jelent meg, nagy ellenszenvet váltott ki ellene, öt tanainak visszavonására kényszerítették, írásait pedig halála után elégették. Nézetét később többen magukévá tették. Így pl. *Goethe* (1828) és *Bory de Saint Vincent* (1836) is hittek a praeadamitákban. A hiteles ősemberi leletek napfényre kerülése azután a kérdést ezen alakjában tárgytalanná tette, sőt annak egészen új megvilágítást adott.

Az a mély felháborodás, amit *La Peyrère* tana főleg egyházi oldalról keltett, egy időre elhallgattatott mindenféle polygenista megnyilvánulást. Legfeljebb név nélkül vagy álnéven jelent meg itt-ott egy röpirat, mely a kérdést tárgyalta. – Talán e felháborodás keltette félelem tartotta vissza *Francois Bernier-t* is attól, hogy nevét korszakalkotó cikke alá odairja. Pedig, ha ő emberfajokról beszél is, nincsen semmi bizonyíték arra, hogy határozottan polygenista lett volna.

Ellenben kétségkívül az utóbbiak közé tartozik az az angolnyelvű névtelen értekezés (Two essays, sent in a letter from Oxford to anobleman in London, by L. P. M. A.), amely Londonban jelent meg 1695-ben. Szerzője tudományos érveket próbál felhozni s kimutatja egyfelől, hogy az amerikai indiánok autochtonok, másfelől, hogy a négerék, amióta tudunk róluk, mindig ugyanazon testi bélyegekkal jelentek meg,

mint aminőknek ma ismerjük őket. „Sem a nap, sem az Istei átká nem magyarázza meg az ő színüket – mondja szerzőnk –, mert mindenütt találkozunk fehérekkel vagy kevéssébbé színesekkel a forró égöv alatt s az Isten átká gyenge büntetés lenne, ha nem volna más eredménye, mint a szín megváltozása, mert feketének lenni nem alkot sem rátságot, sem balsorsot.” – Tovább azon a véleményen van, hogy a négerék fekete színe nem jöhetett létre véletlenül, mert akkor nem lenne átvihető az utódokra. Ez már nyilvánvalóan az öröklés fontosságának felismerése. Fejtegetéseit azzal végzi, hogy a különböző emberi csoportok mindegyikének, úgy az amerikaiaknak, mint a négereknek különleges bélyegeik vannak, melyek elárulják az ő eredetüket és sem az egyik, sem a másik nem származik Noé, vagy Ádám fiaitól.

A XVIII. század első felében úgylátszik most már a tudósok is szükségét látták annak, hogy ne csak az Egyház hirdesse a monogenizmust, hanem ők is érvekkel bizonyítsák azt. E gondolat jegyében készült A. *Fabricius* kritikai értekezése 1721-ben „Földünk emberi lakosai, akik ugyanazon egy fajból és eredetből valók” címmel, melyben a monogenizmus bizonyítására megemlíti azt az ő utána jó időre felkanott érvet, hogy Nyugat-Indiában a Malabar-parton 1000 év előtt letelepedett zsidók legtöbbje „olyan feketévé vált, mint az ethiopiaiak”.

Ugyanezen évben jelent meg *Richard Bradley* angol természettudós könyvecskéje Londonban (A Philosophical Account of the Works of Nature: As Founded upon a Plan of the late Mr. Addison, London 1721.), melyben az akkori antropológiai ismereteket foglalja röviden össze s 5 emberfajta különböztet meg. Tehát ő is monogenista, ha nem is hangoztatja azt. Az amerikai és európai között pl. ő csak annyi különbséget lát, hogy az indiánoknak nincs szakálluk. Osztályozásában, mely elsősorban a bőr színére és a haj, testszövet minőségére támaszkodik, sok eredetiség van. Az észak-afrikaiak fontos különbségét a négerektől, nevezetesen a fekete egyenes haját, Herodotos óta ő vette észre először. Sőt utána ismét feledésbe ment, míg *Huxley* újból fel nem hívja rá a figyelmet. Ugyancsak észreveszi az európai és amerikai

fontos rasszkülönbségét a szőrözet, fejlettsége tekintetében. Az európai ugyanis igen szőrös, az indián ellenben csupasz, mint a mongolok. Az általa megkülönböztetett 5 rassz a következő: 1. fehér rassz szakállal (európai), 2. fehér rassz szakáll nélkül (amerikai), 3. fekete rassz sima hajjal (abesszíniai), 4. fekete rassz göndör hajjal (néger), 5. mulattok. – Különbösen *Bradley* angol *Buffon-nak* tekinthető, mivel a „rassz” szót ő honosította meg Angliában.

Amíg *Linné* előtt a monogenizmus inkább csak egyházi tétel volt, mellyel a tudomány alig foglalkozott, addig *Linné* rendszere és *Buffon* okfejtése folytán most már tudományos problémává és tanná is vált. Általában e korban, e két nagy természettudós hatására, indul meg tulajdonképpen komolyabban a fajkérdés tudományos feszegetése. *Linné* és *Buffon* a fajkérdés történetében az első iskolát, az ú. n. *orthodox iskolát* jelentik, amely a fajok állandóságát hirdette s az emberre nézve az egész emberiség faji egységét vallotta. A fajon belül tapasztalható változatokat, a rasszokat, a milió hatására vezették vissza s elfajulásoknak, fajtól való eltéréseknek nyilvánították. Velük, az ő nagy tekintélyükkel szemben, vagy mellett, nem jutott komolyan szóhoz, vagy legalább is nem talált meghallgattatásra és követőkre az itt-ott most már tudományos alakban is jelentkező polygenizmus.

Ezek közül *Guillaume Rei* az első, aki 1744-ben „*Dissertation sur l'origine des nègres*” címmel Lyonban megjelent értekezésében határozott alakban tör pálcat a polygenizmus mellett. Miután szemügyre vette az általa ismert osztályozásokat, arra a megállapításra jut, hogy a fehér ember és a néger két külön faj. Cikkét azzal végzi, hogy az állatok és növények analógiájára az emberre nézve is „el kell ismerni különböző fajokat, amelyek nem származnak egymástól”.

Jóval nagyobb hatása a század második felében *Henry Home* (lord Kaimes), aki „*Sketches on the history of man*, London, 1774.” című munkájában erősen bírálja *Linnét* is, *Buffon* is. Mint polygenista, nem a termékenységet, hanem az alaki különbözőséget, illetve a csoporton belül való hasonlóságot tartja a faj legfőbb kritériumának. Azt hirdeti, hogy

a fajok már eredettől fogva különböznek, mert az Isten több embertörzset teremtett, mindegyiket ellátta azokkal a vonásokkal, amelyek a mai napig öröklődtek s mindegyiket hozzáillesztette ahhoz a klímához, amelyben való élésre szánva volt. Tehát a fajkérdésben az öröklést tartja a legfontosabbnak, ami mellett a milió csak egészen jelentéktelen szerepet játszik. A nyíltabb küzdelem a monogenisták és polygenisták között csak a francia encyklopédisták hatására indult meg. Közülök különösen kettő játszott nevezetesebb szerepet a fajkérdés szempontjából, ú. m. *Voltaire* és *Rousseau*, kik nemcsak egymással szemben, de rasszantropológiai felfogásuk tekintetében is, egymással élesen szemben álló két pólust képviseltek.

Voltaire határozottan polygenista. Látja a rasszok testi-lelki különbségeit s azok szerepét a kultúrákban és történelemben egyaránt. Főleg a *Dictionnaire philosophique*-ban 1765-ben közölt „*Homme*” című cikkében és „*Essai sur les moeurs et l'esprit des nations*” című híres munkájában találjuk meg faji embertani felfogásának bizonyítékait. Hirdeti, hogy a rasszok kezdettől fogva lényegesen különböztek s autochton keletkezési helyüktől nem vándoroltak el messzire. A rasszok különbségének oka nem a környezet hatása, hanem az öröklés, a tulajdonságok tartóssága. A különbségek úgy a testben, mint a lelkitulajdonságokban megnyilvánulnak s utóbbiak az előbbiektől függenek. A rasszok osztályozásában főleg *Bradley-t* és *Rei-t* követi. Legfőbb megkülönböztető bélyegnek a bőrszín és a szőrözetet tartja. „Vannak sárga, vörös, szürke rasszok, – írja. – ... Valamennyien egyformán emberek, de úgy, mint ahogyan a jegenyefa, a tölgyfa és a körtefa mind egyformán fa; a jegenyéből nem lesz körtefa és a tölgyfából nem lesz jegenye.” „Vak, mégpedig nagyon makacs vak az, – kiált fel, – aki tagadni meri mindeme különböző fajok létezését.”

Éppen az ellenkező állásponton van kor- és vetélytársa, *Jean Jacques Rousseau*, ő nem állításainak igazsága, mint inkább tagadása és felfogásának szélsősége és fanatizmusa által hatott az antropológiára. Szerinte nincsen rassz, nincsenek típusok, legfeljebb mint az ideális őstermészeti állapot

elfajulásai, eltorzulásai. „Discours sur l'origine et le fondement de l'inégalité parmi les hommes. Amsterdam? 1755.” című munkájában az emberek lényegbeli egyformaságát hangoztatja és azt hiszi, hogy az emberi különbségek inkább csak képzeletiek, vagy a társadalmi berendezkedések, a nem-természetes életmód termelte azokat ki. Az emberek a természettől mind egyformák voltak – írja Rousseau –, mint ahogy azok voltak a mindenféle fajú állatok, mielőtt különböző fizikai okok létrehozták némelyikükben azokat a változásokat, amiket rajtuk ma észlelünk.

Rousseau-nak aránylag kevés a pozitív embertani tudása, de annál nagyobb a fantáziája, valamint hangjának élessége és merészsége. Azt képzelte, hogy a természeti népek és az ősember a paradicsomi boldogság idyllikus állapotában élt s az emberre minden bajt a kultúra és természetellenes társadalmi élet hozott. Ezért fanatikusan a természetes állapothoz való visszatérést prédikálta.

Franciaországban *Rousseau* nem gyakorolt előnyös hatást a fajkutatásra, sőt inkább ellanyhulás észlelhető. Németországban ellenben a fajkérdés tudománya iránt való érdeklődés nagymértékben megnövekedett s a XVIII. század második fele valóságos klasszikus kora a német antropológiának.

11. A KRANIOLÓGIA A FAJKUTATÁS SZOLGÁLATÁBAN.

A XVIII. század második fele úgy az antropológiának általában, mint vele együtt, majd azon belül, a fajkutatásnak is legfontosabb korszaka. Ez az az idő, amikor két évezred különúttá egyéni próbálgatásai, szétszórt törekvései, határozatlan célkitűzései végre először testet öltenek, amikor az emberre és embercsoportokra összegyűjtött ismeretanyag először jelenik meg abban az alakban és tartalommal, amit ma nevezünk embertannak, amit ma értünk tudományos fajkutatás alatt. Mert ami eddig történt, bármily becses legyen is az magában véve, vagy az illető korokhoz viszonyítva, valójá-

ban, az egész antropológia történetének szemüvegén át nézve, mégis csak könyvtudomány, íróasztal mellett való elmélkedés volt csupán.

Ezzel kapcsolatban felvethetné itt valaki a kérdést, hogy miért éppen a koponyákon indul meg a módszeres embervizsgálat? Miért éppen a kraniológia jön először segítségére a fajkutatásnak? – A felelet nagyon egyszerű. Azért, mert a koponyákat nem kell úgy kérni és meggyőzni, hogy rajtuk antropológiai vizsgálatokat végezhesünk, mint ahogyan az élőkkel kell azt tennünk, – sokszor így is teljesen eredménytelenül. De ha az élők mindenütt kellő számban maguktól ajánlkoznak is ilyen vizsgálatokra, koponyák tanulmányozására akkor is feltétlenül szükség van, mert a koponyákon sok olyan megkülönböztető bélyeget találunk, amit az élőkön hiába keresünk. A régi népek fajtságának megállapítására pedig, a sovány történelmi adatok mellett, csupán a régi sírokból kiásott koponyák és csontvázak adnak komolyabb felvilágosítást.

Érdekes azonban, hogy az orvosok, bár a saját szakjuk szempontjából is sokat kellett hogy foglalkozzanak a koponyával, annak emberfajták szerint való különbségeit mégis csak igen későn vették észre. Mert ha *Vesalius* 1543-ban beszél is már a génuaiak, görögök, törökök gömbalakú fejről, a belgák megnyúlt koponyájáról és a germánok összenyomott nyakszirtjéről, ez inkább csak a bölcsőben való fektetés által okozott torzulások észrevése, mintsem módszeres megfigyelés eredménye s arra mutat, hogy nem a rasszbeli sajátosság, hanem a normálistól eltérő torzulások voltak azok, amik először magukra vonták a figyelmet. *Spigel* ugyan 1654-ben már méri a koponyákat, nincs azonban reá semmi adatunk, hogy akár ő maga, akár századának többi orvosai faji ember-tani megállapításokat tettek volna. Módszeres koponyavizsgálatról (kraniológia) csak a XVIII. század második felétől kezdve beszélhetünk.

A kraniológiai, sőt az egész antropológiai vizsgálati módszer első komoly alapvetése három tudós nevéhez fűződik. A három közül időben a legelső, bár a fajkutatás szempontjából a legkisebb jelentőségű, *Louis Jean Marie Daubenton* (1716-1789) francia természettudós és orvos, aki *Buffon* híres

természetrájának is munkatársa volt. 1764-ben a párisi akadémia Memoire-jaiban megjelent értekezése: „Differences de la situation du trou occipital dans l'homme et dans les animaux” már a szó mai értelmében vett kraniológiai munka. Az öreglik (foramen occipitale magnum) fekvését tanulmányozza emberen, valamint különböző állatok koponyáján s a többé-kevésbé mindig szubjektív alaki összehasonlítás pontosabbá tételére bevezeti az első szögméretet, melyet tiszteletére azóta Daubenton-féle szögnek neveznek.

Rasszantropológiai szempontból sokkal nagyobb jelentőségű s a nagyközönség előtt is jóval ismeretesebb a sokoldalú *Camper Péier*, hollandiai anatómus, aki az orvostudomány mellett matematikával, filozófiával, zoológiával, geológiával, építészettel, szobrászattal és politikával is foglalkozott. A művészetekkel, főleg pedig a festéssel való kapcsolata vezette őt az antropológia és fajkutatás közelébe. *Topinard* szerint már 16 éves korában észrevette, hogy a művészek nagyon is önkényesen ábrázolják a különböző népek fejalakját és arcvonásait s a jellegzetes rasszbélyegekkal nem sokat törődnek. Így pl. néger helyett egyszerűen fekete európaiakat festettek, mintha a négernek egyetlen jellemző testi vonása csupán a feketség volna. Egyedül Cornélius Vischer és Albert Dürer festményein talált típusbelileg is helyesen ábrázolt néger fejeket. Ezért olyan eljárásmodot keresett, amely a művészek számára lehetővé teszi, hogy behatóbb tanulmányok nélkül is a valóságnak megfelelően vissza tudják adni a különböző rasszok arcának jellegzetes vonásait és arányait. Ő maga jól rajzolt s utazásai alkalmával, valamint Amsterdam kikötőjében állandóan figyelte az idegenfajtaújakat, hogy jellemző vonásaikat rajzban megörökítse. A legtöbb rassz esetében ez sikerült is, „kivéven a zsidókat, akik – mint egyik munkájában önmagáról írja – valamennyi közt a legszemtűnőbben különböznek, s akiknek jellemző vonásait sohasem tudta eltalálni.”

Camper több olyan munkát írt, amelynek embertani vonatkozása van. Így pl. egyik értekezésében az orangutánat hasonlítja össze az emberrel. Egy másik munkájában a négernek bőrszínének eredetéről értekezik. Számunkra legfon-

tosabb azonban halála után 1791-ben megjelent munkája: „Dissertation sur les differences réelles qui présentent les traits du visage chez les hommes de différents pays et de différents âges”, melyet egy évvel később még jellemzőbb címmel Soemmering németre is lefordított: „Abhandlung über die Verschiedenheiten der Gesichtszüge bei den Menschen verschiedener Länder und Zeiten und über die charakteristische Schönheit der antiken Statuen und geschnittenen Steine, mit einem Anhang: Neue Methode, alle Arten menschlicher Köpfe mit der grössten Sicherheit zu zeichnen.” – Kéziratát még 1768-ban fogalmazta és 1770-ben már az amsterdami festőakadémián felolvasta. Amint címe is elárulja, a művészek számára írta. Különböző rasszfejeknek és koponyáknak szemben (en face) és oldalról (en profil) való megfigyelése és tüzetes összehasonlítása alapján ugyanis arra a megállapításra jutott, hogy az emberi arc legjellegzetesebb rasszbélyegeit oldalnézetben (norma temporalis) rögzíthetjük s az állkapocsnak az arc többi részéhez való viszonyával, illetve a profilvonalnak a vízszinteshez való hajlásával fejezhetjük ki. Ez a hajlási szög, az ú. n. arc-szög, melynek egyik szára a homlokknak a középvonalban legkiállóbb pontját és a felső középső metszőfog alsó szélét érinti, másik (vízszintes) szára pedig az orrüreg fenekén és a fülnyílás közepén megy keresztül.

„Az a szög – mondja Camper –, amelyet az arcvonal, vagyis az arcnak jellemző vonala alkot, az emberi fajban 70°-80° között ingadozik. Mindazon esetek, amelyek e szöghatáron felül foglalnak helyet, a művészet szabályai alá tartoznak, mindazok pedig, amelyek e határ alá esnek, a majmokhoz való hasonlóságra vezetendők vissza. Ha az arcvonalat előreejtem, antik fejet kapok; ha hátrafelé hajlítom, négerfejet nyerek, ha még hátrább eresztem, a majomfej jellemére jutok: ha azután még lejjebb hajlítom hátrafelé, kutyafejet, végül pedig akár egy szalonka fejének jellegét kapom.”

E szöveget a művészek nagyon felkarolták és az ő tiszteletére Camper-féle szögnek nevezték. Majd a fiziognomusok és frenológusok is alkalmazni kezdték és a nagyközönség

körében azt a hiedelmet keltették, hogy e szög nemcsak az arctípust és állathasonlóságot fejezi ki, hanem az intelligenciának is fokmérője. Igaz ugyan, hogy az európaiak arcszöge jóval közelebb áll a derékszöghöz, mint a primitív rasszoké általában, s az is igaz, hogy az európaítól a néger és ausztráliai, valamint a neandertali típusú ősember felé haladva a szög mind kisebb lesz, mivel azok állcsontja sokkal inkább előrenyúlik (prognath), azonban az egyes rasszokon belül egyénileg a Camper-féle szög nagysága és az intelligencia foka között semmiféle kapcsolat nincsen, ilyet maga Camper sem hirdetett soha.

A Camper-féle arcszögön később többen (Cuvier, Cloquer, Jaquart, Broca, Martin) különböző változtatásokat, javításokat végeztek s az az embertanban mai napig is használatban van, mint az arc alakjának, jellegének meghatározására szolgáló egyik fontos vizsgálati módszer. Camper tehát új módszert: a szögmérés és vetületi vizsgálat módszerét vezette be a koponyavizsgálatokba s ezzel tulajdonképpen egy új tudomány, a kraniometria alapjait vetette meg. Ő azonban nem volt egyoldalú kraniológus, mert mindig hangsúlyozta, hogy úgy a koponyát, mint az élő fejet egyaránt figyelembe kell venni s a kettőnek egymáshoz való viszonyát kell tanulmányozni, amit gyakorlatilag is iparkodott megvalósítani.

Amit *Linné* és *Buffon*, majd *Daubenton* és *Camper* külön-külön megkezdett, azt egy 25 éves zseniális fiatalember, a német *Johann Friedrich Blumenbach* (1752-1840), a göttingiai egyetem professzora, fejezett be és foglalt össze kerek szerves egészé: tudományos embertanná.

Mint tudós módszerben, lelkiismeretességben, természet-tudományos felfogásában, éles megfigyelőképességben, morfológiai beállítottságban *Linné* közvetlen folytatásának tekinthető. De *Buffon* inspirálta s hatással voltak rá többi kortársai is, kiknek munkásságát lelkiismeretesen figyelembe veszi.

Blumenbach az első, aki 1775-ben „*De generis humani varietate nativa*” címmel megjelent doktori értekezésében már teljesen azt adja elő, amit ma értünk embertan (antropológia) elnevezésen. Részletesen foglalkozik benne egyfelől

az ember viszonyával az élők világához, az állatoktól, főleg a majmoktól való különbségeivel, s másfelől az emberi alakon belül észlelhető tagolódással életkor, nem, faj szerint. Tártyalja a faj-rasz-kérdést, kutatja a rasszkeletkezés okát s végül az emberi rasszokat ismerteti. Tehát az emberről az akkori ismeretek alapján teljes képet nyújt. Ezért később az „antropológia atyja” jelzővel tisztelték meg s még a francia Topinard is Buffon után őt tartja az embertan története legnagyobb alakjának, ő maga nem tudta, hogy értekezéseivel és munkásságával egy új tudomány alapjait rakta le s az antropológia szót is csak értekezése harmadik kiadásának előszavában használja.

Munkája arra a kérdésre ad feleletet, hogy az emberi nem fajokból áll-e, vagy varietasokból s így tulajdonképpen a monogenismusként vizsgálati adatok tömegével igazolt bizonyítása, ő az ember és állat közötti különbségeket jóval magasabbra értékeli, mint Linné; az emberi lény rendszertani helyét a nem (genus) helyett a rend (ordo) rangjára emeli, s az embert az emlősök tíz rendjének élére állítja, mint a kétkezők (bimana) külön ordo-ját, szemben a majmok (quadrumana) rendjével. Ezt az elnevezést később kritikusai kifogásolták egyfelől tudományos, másfelől logikai szempontból. A majmoknak ugyanis nincs kezük, hanem csak fogódzó lábuk. Viszont ha a majmoknak négy igazi keze lenne, az nagyobb tökéletességet jelentene, mint a kétkezőség. A kétkezők (bimana) rendjén belül egy nemet (genus: Homo) különböztet meg, amelyet azután öt rasszra (varietas) oszt.

Blumenbach vizsgálatának tárgya elsősorban a koponya és a csontváz volt, de e mellett figyelembe veszi az élő emberi alakot is összes fontos testi bélyegeivel együtt. Sőt a fiziológiai jellegekre is tekintettel van. Neki volt az első rassz-koponyagyűjteménye s azt 1790-től kezdve tizenként sorozatos kiadványokban: „Decas collectionis suae craniorum diversarum gentium illustrata. Goettingae” címen 7 füzetben közzé is tette. A 8-ik füzet halála után jelent meg. Ez az első rendszeres koponyaleírás és publikálás.

Blumenbach új módszert vitt bele a koponyavizsgálatokba is, sőt egyáltalán ő tette először módszeressé a

koponyavizsgálatokat, amennyiben a különböző koponyáknak azonos beállításban: ú. m. tetőnézetben (norma verticalis), oldalnézetben (norma temporalis) és arci nézetben (norma frontalis) való összehasonlító tanulmányozását és leírását ő alkalmazta először céltudatosan és eredményesen. Az első norma-t tiszteletére norma verticalis Blumenbachinak nevezték el. Módszerét később az olasz *Sergi* tökéletesítette s az ma is használatban van. *Blumenbach* a koponyákat úgy vizsgálta, hogy azokat asztalon egymás mellé helyezvén, a járomív felső szélét vízszintesre állította s így valamennyit azonos beállításban hasonlította össze felülről, oldalról és szemben, miáltal a jellemző alakok megállapítása sokkal tárgyilagosabbá vált. Ez volt az ú. n. „göttingai vízszintes”, melyet 1883-ban a német vízszintessel helyettesítettek.

Blumenbach tehát az első, aki tervszerűen és módszereesen, nagyobb mennyiségű hiteles anyagra támaszkodva művelte a kraniológiát. A rasszokat is ő hasonlította össze először az egész koponyát figyelembe vevő saját vizsgálataira támaszkodva. Az ő koponyagyűjteménye volt az első, amelyről tudományos leíró-katalógus készült. Teljes joggal mondhatjuk tehát őt az embertan mellett a tudományos koponyatan (craniologia) s közelebről a rasszkraniológia, valamint a koponyaleírás (cranoscopia) megalapítójának is.

Blumenbach nem mérte a koponyákat, hanem alaki bélyegeik összehasonlítására és különbségeik megállapítására fektette a súlyt. Figyelmét elsősorban az agykoponya hosszúságára és szélességére, tehát a norma verticalisban látható alakjára irányította, ő különböztette meg ennek alapján először élesen a mongolok széles, négyszegletes fejalakját s a négerék keskeny, hosszú, henger alakú koponyáját, mint két jellegzetes koponyatípust. E mellett azonban mindig különös figyelemmel volt a homloknak és arcnak, valamint az állcsontnak alakjára is, mivel e részeket találta a legjellegzetesebbeknek, ő a koponyában nemcsak a csontváz legfontosabb részét látta, hanem az élő ember arcvonásait (fiziognomiáját) is kereste rajta, ezért azokat igen gyakran félprofilban tanulmányozta, hogy az életbéli arcjellegét jobban megállapíthassa. A kraniológiát tehát nem a koponya kedvéért, ha-

nem az élő ember megismerése céljából művelte s mindig a csontváz és az élő alak között lévő típusbeli összefüggést kutatta.

Blumenbach legszebbnek, legarányosabbnak az európai ember (varietas caucasia) koponyáját találta, mivel „az le-gömbölyített, egyes részeiben harmonikus s egyik része sem áll ki különösebben és zavarólag.” Ezzel szemben a mongol és etiópiai (néger) úgy az agykoponya, mint az arc alakja tekintetében két ellenkező irányban eltérő szélsőséget jelent. A mongol agykoponyája nagy, igen széles, négyszegletes, arca igen lapos, rendkívül széles, kiálló nagy járomcsontokkal. A néger viszont igen keskeny, hosszúkoponyájú, arca és főleg állcsontjai pedig erősen előreálló (prognathia). Az amerikai és maláji koponyája mindkettőnél közelebb áll az európaihoz, bár az előbbinek kissé mongoloid, az utóbbinak pedig kissé részben negroid, részben mongoloid jellege van.

A koponya rassztípusa mellett azonban jól látja a nagy egyéni variációt s egyes néptestekre kiválóan jellemző koponyatípusok létezését is. „Ha oly nagy is a változatosság a koponyaalak tekintetében egy nép különböző egyedeinél – írja Blumenbach –, mégis rendszeren minden népen belül felismerhetünk a koponyán néhány sajátos, amelyek néha más népeken is előfordulnak, mégis kiválóan gyakran ennél lépnek fel és ezért reá jellemzőnek látszanak. Ugyanígy találhatunk egész népcsoportokra, rasszokra jellemző ilyen koponyabélyegeket.”

Blumenbach úgy a koponya és arc alakját, mint az élő emberi test összes fontos alaki bélyegeit is figyelembe véve, az emberiséget öt változatra (varietas) osztotta. Minthogy osztályozása az egész világon elterjedt s azt sok helyen a legújabb időkig követték s rövid rasszleírásai igen jellemzők, az alábbiakban szó szerint ismertetem azt:

1. *Varietas caucasica*: fehér bőrű, rózsás arcú, barnás vagy dió-barna hajú, kerekded koponyájú. Arca ovális vagy helyesebben: részei közül egyik sem áll ki zavarólag; a homlok meglehetősen egyenes, lapos; az orr meglehetősen keskeny, gyengén haj ott, a száj kicsi; az elülső fogak mindkét állcsontban függélyesen állnak; az ajkak, főleg az alsó, kellemesen fejlettek, az áll teli, kerek.

Általában az arcvonások a szimmetriáról való ítéletünk szerint igen kellemesek és szépek. Ide tartoznak: az európaiak (kivéven a lappokat és a többi finn törzseket), azután a nyugatázsiaiak az Ob-folyóig, Kaspi-tóig és Ganges-ig, végül Észak-Afrika lakói.

2. *Varietas mongolica*: sárgás fakó bőr, fekete, meglehetősen merev, egyenes, ritka haj és csaknem négyszegletes koponya. Az arc széles, lapos és benyomott, kevésbé kiálló, némileg egymásba folyó részekkel; a homlok alsó része lapos, igen széles; az orr kicsiny, felfele hajló. Pofák majdnem gömbölyűek, erősen kiállók. A szemrés szűk, vonalszerű, az áll kissé előreálló. Ide tartoznak: az ázsiaiak (kivéven a kaukázusiakat és malájokat), azután a finnek, lappok, az Észak-Amerikában északon nagy területen elterjedt eszkimók a Bering-tengertől a legszélső Grönlandig.

3. *Varietas aethiopica*: sötétbarna (feketés) bőr, fekete, göndör haj, oldalról összenyomott koponya. A homlok boltozatos különböző kiemelkedésekkel, járomcsontok előre kiállók, szemek kissé ki-duzzadtak; az orr esetlen, az előrenyúló állsonttal egybeolvadó; a fogsorív szűk, előre meghosszabbodott, a felső metszőfogak ferdén előrehajlók. Az ajkak, főleg a felső, vastag duzzadt, az áll meglehetősen visszahajló; az alszár befelé hajló. Ide tartoznak: az összes afrikaiak (kivéven az északafrikaiakat).

4. *Varietas americana*: rézszerű bőr, meglehetősen merev, feszes, ritka haj, rövid homlok, mélyenfekvő szemek, kissé felferdülő, széles, de azért kiálló orr; az arc általában széles, de a kiálló felső állsont következtében nem lapos és benyomott, hanem egyes részleteiben, oldalnézetben, jobban kidolgozott, egyszersmind mélyebben kiásott. Homlok és koponyatető többnyire mesterségesen alakított. Ide tartoznak: az amerikaiak (kivéve az eszkimókat).

5. *Varietas malaiica*: gesztenyebarna bőr, fekete, meglehetősen puha, fűtös, sűrű és dús haj; mérsékelt szűk koponya, meglehetősen lekerekített homlok; az orr elég vastag és széles még a hegyén is; a száj nagy. Felső állsont kissé előreálló, de az arc egyes részei oldalról nézve meglehetősen kiállanak és egymástól határozottan elválnak. Ide tartoznak: a Csendes-óceán szigeteinek lakói, Marian-, Fülöp-, Molukki-, Szunda-szigetek bennszülöttei s az ázsiai kontinensen Malakka félsziget lakói.

Nagyon érdekes Blumenbach felfogása a *varietas caucasica*-ra vonatkozólag. Ebben látta ő az emberiség eredeti törzsalakját, melyből a többieket „fajtól való eltérés (degeneration útján származtatta és pedig először a két legnagyobb szélsőséget: a mongolt és a négert, s azután a több irányban átmeneti jellegű amerikai és malájit. Ez alatt azonban nem genealógiai származtatást ért, hanem inkább csak jellegeltérést, a morfológiai különbség fokát.

Még érdekesebb az, hogy a *varietas caucasica* mintaképeül nem a szőke észak európaiak, hanem a barna kaukázusiakat, főleg északkaukázusiakat (cserkeszek, georgiaiak, grúzok) vette. Ezeket tartotta ő az emberiség legszebb, legharmonikusabb alakjainak, melyekből a többiek, mint eltérések levezethetők, „mert belőle (t. i. a barna *varietas caucasica*-ból) könnyű az elfajulás feketébe, ellenben sokkal nehezebb feketéből fehérre.” Különösen nők szépségét, arányos testalakját dicséri. Szerinte Európa lakossága legnagyobb részének koponyaalakja kevés kivétellel a kaukázusi népek fejalakjának felel meg. Ehhez képest a hosszúfejű szőke észak európaiak és az ugyancsak hosszúfejű barna déle európaiak már kisebb fokú elfajulásnak (fajtól való eltérésnek) tekintette. A „kaukázusi” név használatában tudományos felfogásán kívül a bibliai kapcsolatok is megerősítették őt, amennyiben a Kaukázus közelében fekszik, az Ararat-hegy, melyen Noé bárkája kikötött. Ezért ő az emberiség bölcsőjét is Ázsiába, a Kaukázustól északra eső vidékre helyezte.

ő a fajokat Linné értelmében adottaknak, nem pedig keletkezetteknek tartja. Ezért a leghatározottabban az emberi faj egységességét (monogenismus) hirdeti, az azon belül mutatkozó különbségek megmagyarázására pedig teljesen elegendőnek véli az elfajulást (*Abartung*, *degeneratio*), melynek okát egy titkos erőben, a „*nisus formativus*”-ban látja. Ez a „képzőerő”, vagy „életerő” szerinte háromféleképpen hat. Megnyilvánulhat a fajtól eltérő irányban, amikor korcsszülötteket, torzokat hoz létre. A különböző fajú nemzési anyag keveredése által fajkorcsokat (*bastardok*) idéz elő. Végül a fajtól való eltérésekben, azaz „különbségekben (*varietas*)” fejeződhet ki.

Az ilyen elfajulások, „fajtól való eltérések” létrehozására pedig a hosszú ideig állandóan megnyilvánuló erős környezet hatást tartja a legalkalmasabbnak. „Az organikus testre gyakorolt bizonyos különösen ingerlő befolyásoknak folytonos, lassú hatása ivadékok hosszú során át – mondja Blumenbach – nagy mértékben hozzájárulhat ahhoz, hogy a képzési erőt lassanként a megszokott úttól eltérítse; ez az eltérés a leggyakoribb oka a kifajzásnak és a tulajdonképeni

u. n. válfajoknak.” A miliófaktorok közül véleménye szerint leginkább a klíma, a táplálkozás és az életmód fejt ki olyan izgató hatást, mely a „képzőerő”-t eltérítheti eredeti irányától, t. i. a faj irányától.

Blumenbach tehát éles határt von egyfelől a faj, másfelől a rassz vagy varietas között. A faj szerinte adva van, állandó; a varietas ellenben változik, megmagyarázható. Ezért a varietast nem is tartja rendszertani kategóriának s rasszosztályozása valójában nem osztályozás, hanem csupán helyzetkép, mert sem rendszertani rangot, sem származást nem fejez ki, hanem egyedül az eredeti törzstől való eltérés nagyságát jelenti. Vázolt sémájában a varietas caucasica-t középre helyezi s abból származtatja, mint az eredeti törzshöz legközelebb maradt alakból, nem phylogenesis, hanem csak milióhatások útján, az egyes változatokat (varietas), amelyek ilymódon végső hajtásai egy közös törzsbe összefutó ágsorozatnak, amelyek azonban egymásból nem származtathatók, hanem valamennyien az eredeti közös törzsbe, a varietas caucasica-ba futnak össze.

„A színezet, arc, termet, testarányok variációinak, amiket találtunk, bármily jelentékenyeknek tűnjenek is fel – írja Blumenbach –, nincs abszolút értékük, mindegyik fokonként egyik a másikra támaszkodik és a rasszok osztályozása, amely azokból adódik, csak önkényes lehet.” Ezért azon a véleményen van, hogy az emberi varietasok megszámlálása lehetetlen, annál is inkább, mert azokat „észrevétlen átmenetek hozzák közelebb egymáshoz.”

Nagyon érdekes Blumenbachnak az a gondolata, hogy az emberi rasszokat a háziállatok fajtaival állítja párhuzamba nemcsak külső jellegeik, de az azokat előidéző okok tekintetében is. Ezt a gondolatot fonta tovább tulajdonképpen a legújabb időben *Eugen Fischer*, amikor az emberi rasszok keletkezését a kultúra és társadalmi élet által létrehozott domesztikációs állapot látásával hozza összefüggésbe. Íme, így kapcsolódik egy gondolat révén a múlt a jelennek, a kraniológia atyja a modern embertan vezérével. Sok gondolat, amit ma újnak hiszünk, a legtöbbször a múltba nyúlik vissza.

12. A MÓDSZERES RASSZKUTATÁSOK MEGINDULÁSA.

Blumenbach azáltal, hogy a módszeres emberkutatásnak a kraniológia alakjában szilárd alapot teremtett s a fajkérdést az illúziók ködéből a tényleges vizsgálatok és hiteles adatgyűjtések rögzös, de biztosabb eredményt ígérő útjára terelte, tulajdonképen elindítójává vált a fajkutatás egyéb irányainak is.

Eddig az anatómusok, kik szakmájuknál fogva legközelebb állottak az embertanhoz, nem látták világosan sem az egyes emberi egyéneknek életkor, nem, faj szerinti szomatikus különbségeit, sem e különbségeknek embercsoportok (nép, rassz, foglalkozási ág, konstitutio, környezet stb.) szerint való elkülönüléseit. Előttük egy ideális emberi alak, az egészséges ember állott s csupán az attól való beteges, kóros eltérésekre figyeltek, a többi „variációkat” és jelenségeket pedig, mint orvosi szempontból minden jelentőség nélkül valókat, egyszerűen figyelemre sem méltatták.

Most azonban, amikor Blumenbach és Camper munkássága nyomán azt tapasztalták, hogy az egységesnek hitt emberi alakon belül a koponyán és arcon, magukon a csontokon is, jelentős anatómiai különbségek vannak, amelyek sem a nap hatásával, sem egyéb közvetlen milióilefolyással nem magyarázhatók, az orvosok figyelme is fokozottabb mértékben terelődött e különbségek felé s mindtöbben akadnak, akik ú. n. „rasszanatómiai” irányú kutatásokat végeznek. Csak természetes, hogy ez az érdeklődés elsősorban azokban ébredt fel, akik abban, az akkor ritka, szerencsében részesültek, hogy színesbőrű embert boncolhattak. Topinard szerint a XV–XVIII. század közötti időben Riolan egy „mór”-t, Winslow egy eszkimót, Littré egy négert, Meckel és Camper pedig két-két négert boncoltak, a nélkül azonban, hogy nevezetesebb rasszantropológiai megállapításhoz jutottak volna.

Samuel Thomas von Sömmering (1755-1830) kasseli, majd mainzi orvosprofesszor az első, aki nemcsak boncol négereket, hanem észleletét élvezetes és szakszempontból mégis kifogástalan, „Über die körperliche Verschiedenheit des

Negers von den Europäern” című, e korban valóban mintaszerű kis könyvében le is írja.

E munkájának megjelenési éve: 1785, teljes joggal az összehasonlító rasszanatómia születési évének s ő a rasszmorfológia alapítójának tekinthető. Amit ma a „lágyrészek antropológiájának nevezünk, s amit legutóbb *Loth*, lengyel professzor épített ki hatalmas és fontos munkaterületté, azt Sömmering, a Hessen-Kassel-i választófejedelem udvari törvényszékének orvostanácsosa, művelte először céltudatosan, módszeresen és eredményesen.

Ezen alapvető kutatásokra a hesseni csapatok udvari zenekarában szolgáló, tüdővészben elpusztult néger dobosok és síposok hullái és csontvázzai szolgáltatnak kitűnő alkalmat, amit Sömmering alaposan fel is használt. Bizonyára része volt azonban ebben Blumenbach hatásának is, kivel szoros baráti viszonyban állott, s kinek munkáit jól ismerte. Ezért Sömmering munkája nem egyszerűen néger hullák anatómiai leírása, hanem rasszantropológiai céllal és elgondolások szerint végzett kutatómunka is, amely elfogulatlanul felelni akar és tud is korának legizgatóbb rasszproblémájára: a néger-kérdésre.

Emberek-e hát csakugyan a négerék? Közlebb állanak-e a majmokhoz, mint mi európaiak? Csak a bőr színében és a haj alkatában különböznek-e tőlünk, avagy a belső szervekben is vannak lényegbevágó különbségek? Vájjon a négerék belső szervei: szíve, mája, tüdeje, vére, agyveleje, belei szintén olyan feketék-e, mint hajuk, bőrük? – Ezek voltak azok a fontosabb kérdések, amelyek akkor nemcsak a monogenisták és polygenisták táborában keltettek heves vitákat, hanem a nagyközönség különböző rétegeit is izgatták.

Sömmering a kérdések akkori fontosságának, de egyben veszedelmességének is tudatában, teljes tudományos tárgyilagossággal felel azokra:

„Hogy minden gyűlölködő következtetésnek és visszaélésnek elejét vegyük, még egyszer ismétlem – írja Sömmering –, hogy a négerék igazi emberek, úgy mint mi és a természettörténet, fiziológia, filozófia és írásbeli hírek alapján nagyon valószínű, hogy az összes többi emberekkel együtt

közös ősatyától származunk – ugyanúgy és nem kevésbé, mint a legszebb görög nők bármelyike.” Ezzel nyíltan az egyfajú eredet (monogenizmus) hívének vallotta magát.

Miután a szervezet összes részeit alapos vizsgálat és összehasonlítás tárgyává tette, mindenütt észrevett kisebb-nagyobb rasszkülönbségeket, melyeket ő írt le először. Legfeltűnőbb megállapítása az volt, hogy az ember az agyvelő fejlettsége tekintetében az összes állatokat felülmúlja. – Mivel arra a néhány agyvelőmérésre, amit végezni alkalmá volt, rem mert biztosan támaszkodni, a koponya alapi idegtörzseinek fejlettségéből következtette, hogy a néger agyvelejének kisebbnek kell lennie az európaiénál s így a négernek annak a rangsornak amely az európaiától az állatokhoz vezet, a közepén foglalnak helyet. Megállapításait 36 európai és 1 néger koponyáján végzett űrtartalommérésekkel igazolta.

Bár Sömmering vizsgálatai az európaihoz viszonyítva ft négernek bizonyosfokú szomatikus alsóbbbrangúsága mellett tanúskodtak, a különbségeket mégsem tartotta elég nagyoknak s határozottan tiltakozik az ellen, hogy a négerekben állatokat lássanak: „A mórok azonban mégis emberek maradnak – írja – s az igazi négylábúak amaz osztálya (t. i. a majmok) felett igen magasan állanak”. Sőt megtoldja azzal a kijelentéssel, hogy „a feketék között is vannak néhányan, akik fehér testvéreikhez közelebb állanak és némelyiket közülök értelemben felül is múlják”.

Megállapításai, melyek a tudományos világban elismeréssel találkoztak, a nagyközönség egyes rétegeiben ellen-szenvet váltottak ki iránta. Többen tiltakoztak ellene, amiért a négereket is embereknek nyilvánítja. Egy francia teológus pedig levélben tesz neki szemrehányást s tudatlan embernek nevezi, „akinek nincs semmi logikája, aki nem vette magának soha a legkisebb fáradságot sem, hogy tanulmányozza azt a fajt, amelyről tanít”. – És ezeket a szemrehányásokat az a Sömmering kapta, aki módszeres vizsgálataival a négernek szomatológiájához az első hiteles adatokat szolgáltatatta.

A német Sömmering munkáját pár év múlva az angol *Charles White* (1728-1813), a közkedveltségnek örvendő manchesteri orvos folytatta (Account of the regular gradua-

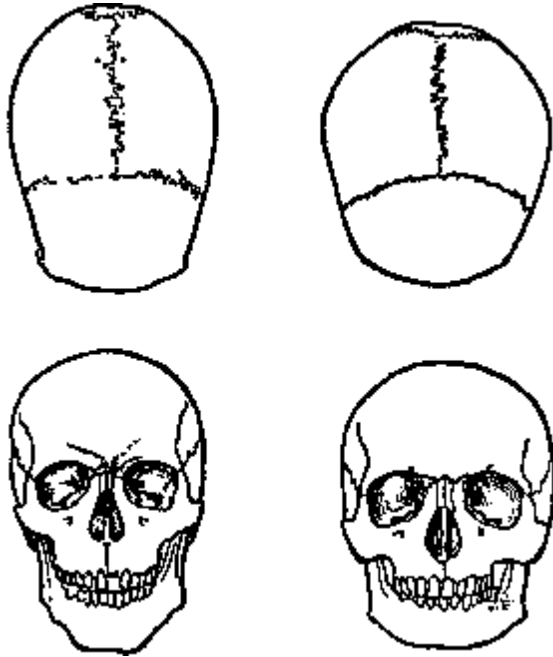
tion in Man different animals and vegetables. London, 1799.). 12 csontvázon és 62 élő egyéneken végzett mérései az első nagyobbarányú módszeres mérések élő embereken, miért is őt tekinthetjük a faji emberméréstan (rasszanthropometria) megalapítójának, őt a testarányok, különösebben pedig a felső végtag arányai érdekelték. Kilenc európai, egy néger, egy emberszabású majom és egy közönséges majom csontvázán, valamint tizenkét európai és ötven néger élő egyéneken végzett mérései arra az eredményre vezettek, amit különben már Aristoteles észrevett, hogy a majmok alkarja hosszabb, mint az emberé. White azonban tovább ment egy lépéssel s a néger és európai testarányait összehasonlítóan megállapította, hogy a néger alkarja hosszabb, mint az európaié, tehát a négernek e tekintetben középhelyet foglalnak el a majom és az európai között. Megállapításait később *Broca*, majd újabban *Eugen Fischer*, nagyobb anyagra kiterjedő vizsgálatokkal és módszeresebb méréssel igazolták.

Anders Retzius (1796–1860) éppen Blumenbach halála évében, 1840-ben olvasta fel a stockholmi tudományos akadémiában a koponyaalakokról szóló új tanának első vázlatát, majd 1842-ben közölte korszakalkotó értekezését (Om formen of Nordboernes Cranier), melyet azután egész sereg hasonló munka követett nyomon.

Retzius észrevette, hogy az agykoponya alakját legkönnyebben úgy határozhatjuk meg, ha legnagyobb hosszúságát (a homlok és nyakszirt legkiállóbb pontjai között mérve) viszonyba hozzuk a legnagyobb szélességgel (előbbire mérőlegesen a koponya oldalfelé legjobban kiálló pontjai között mérve). Ez a fontos viszony az ú. n. koponyajelző vagy hosszúság-szélességi jelző. Ezzel Retzius az abszolút méretek mellé a relatív méretek vagy indexek módszerét vezette be, amivel a koponyavizsgálatoknak egészen új irányt adott. Svédországban végzett mérései alapján megállapította, hogy a fej hosszúságának és szélességének viszonya a svédeknek 1000:773, a szlávoknál pedig 1000:888, amit ma úgy mondunk, hogy a koponyajelző a svédeknek 77.3, a szlávoknál 88.8. Az előbbi alakot hosszúfejűségnek (dolichocephalia), az utóbbit rövidfejűségnek (brachycephalia) nevezte.

Mivel Svédországban azt tapasztalta, hogy a lakosság túlnyomó része hosszúfejű s mivel a svédek germánok, ezt a koponyaalakot germánnak tartotta. Ezzel szemben kimutatta, hogy a szláv nyelvterületen, főleg a csehek, lengyelek, oroszok között a rövidfejűség (brachycephalia) az uralkodó. Későbbi vizsgálatai során megállapította, hogy a rövidfejűség Svájcban és Dél-Németországban is uralkodó. Érdekes meg-

29. Hosszú- és rövidfejű, magas- és alacsonyarcú koponyatípus.

állapítása, hogy amíg a régi görögök között hosszúfejű és rövidfejű koponyaalakok közel egyforma arányban találhatók, addig a mai görögökre a rövid, magas koponyaalak jellemző, amiben tulajdonképpen a mai dinári rassz szerepét ismerte fel. Franciaországban és Angliában háromféle koponyaalakot talált, ú. m. egy kerek rövidfejűt, egy hosszú-

fejűt és egy rövidebb ovális alakot. Az elsőt a régi iberekkel, a másodikat az igazi keltákkal kapcsolta össze, a harmadikat pedig a germánokkal hozta rokonságba.

Retzius eme megállapításainak, amelyeket jórészt az újabb kutatások is igazoltak, alapvető jelentősége van. Ezáltal véglegesen eldőlt, hogy egyfelől a Blumenbach-féle kaukázusi rassz nem egységes, hanem azon belül több, egymástól lényegesen különböző fejalak fordul elő, másfelől, hogy ugyanazon népen belül (pl. németek, franciák, angolok, görögök stb.) különböző koponyaalakok találhatók. Ezért bár azon a nézeten van, hogy az „egész emberiség egyetlen fajt alkot” mégis hangoztatja, hogy a legtöbb országban a lakosságnak „több mint egy” típusa bennszülött, ami mai nyelven annyit jelent, hogy a mai népek rasszbelileg összetettek. E fontos megállapítás azóta a rasszkutatásnak minden országban beigazolt alaptételévé vált.

Retzius az ilyen rasszkutatások eredményességét három fontos feltétel teljesedésétől teszi függővé. Az egyik az, hogy egy-egy néptesten belül számos vizsgálatra van szükség ahhoz, hogy az „alpalakokat kikutathassuk”, a másik, hogy a vizsgálatot úgy élökre, mint koponyákra ki kell terjeszteni, s végül a harmadik, hogy a vizsgálat anyagának, akár élő ember, akár koponya legyen az, hitelesnek kell lennie úgy az etnikai származás, mint a régészeti kor tekintetében.

E megállapításokkal A. Retzius a módszeres európai rasszkutatások megalapítójává *lett.* ő azonban nem elégedett meg az agykoponya alakjával, hanem figyelembe vette az arcot is s a Camper-féle szög alapján megállapított egyenesarcúságot (*orthogantia*) és az előreállóarcúságot (*prognathia*) kombinálta a rövid- és hosszúfejűséggel s ilymódon az emberiséget négy fő morfológiai csoportba osztotta, ú. m.:

1. *Gentes dolichocephalae orthognathae*: rómaiak, ógörögök, kelták, gallok, angolok, skótok, germánok, skandinávok, arabok, zsidók, wallonok, flamandok, hinduk.
2. *Gentes dolichocephalae prognathae*: grönlandiak, karaibok, négerek, tunguzok, kínaiak, botokudok, ausztráliaiak, északamerikai indiánok.

3. *Genes brachycephalae orthognathae*: szlávok, finnek, perzsák, törökök, magyarok, lappok, jakutok, ujjgörögök, baszkok, szamojédok, afghanok.

4. *Genes brachycephalae prognathae*: tatárok, kalmükök, mongolok, malájok, polynéziaiak, pápuák, észak- és dél-amerikai indián törzsek.

Bármennyire sematikus is Retzius osztályozása, egyes rasszcsoportok elválasztását mégis megkönnyítette. Azzal

30. A rövidfejűség elterjedése A. Retzius szerint.

viszont, hogy négy fő rassztípusának elterjedését térképre vázolta, a jellegelterjedések tanulmányozásának módszerét vezette be a fajkutatásba. A múlt század középső két évtizedére, az 1840-től 1860-ig terjedő időre, Retzius nyomta reá az európai fajkutatásra a bélyeget. Azok a meglepő eredmények ugyan, amelyeket koponyaméréseivel és a koponyajelző alkalmazásával elért, újból a kraniológia felé terelték a közfigyelmet, követői azonban már semmi különösebb eredményt elérni nem tudtak. Újabb fellendülés akkor állott be, amikor a 70-es években megindult az antropológiai vizsgálati módszerek forradalma, majd a 80-as években a különböző mérési eljárások egységesítése.

13. ELMÉLETI FAJKUTATÓK.

A primitív rasszok újabb és újabb képviselőinek felfedezése a XVIII. század második felében annyira a fajkérdés felé irányította az érdeklődést, hogy a szorosabban vett antropológia körén kívül is mind többen akadnak, akik ilyen vagy olyan szempontból foglalkoznak vele s mellette vagy ellene – többnyire módszeres kutatások nélkül – állást foglalnak, annak különböző vonatkozásait fejtegetik.

Feltűnően sok doktori értekezés választotta tárggyul ebben az időben az emberfajták kérdését. Ilyen pl. *B. Beddome* kis tanulmánya: „*De Hominum Varietatibus et earum Causis. Lugduni Batavorum. 1777.*”, amely a Blumenbachéhoz hasonló tartalmú és szellemű, de aránytalanul kisebb jelentőségű.

Sokkal nagyobb jelentősége van s időben Blumenbachot is megelőzi *John Hunter* angol sebész „*Dissertatio eritica quaedam de hominum varietatibus et harum causis exponens. Edinbourg, 1775.*” című értekezése, melyre, illetve a benne közölt rasszosztályozásra, már Blumenbach is hivatkozik. Hunter szintén az egyfajúság (monogenismus) álláspontján áll s az emberiségen belül hét varietast vagy rasszt különböztet meg, ú. m.: 1. Fekete rassz (aethiopiai, pápua stb.). 2. Feketés rassz (mórok). 3. Rézszínű rassz (Kelet-Indiában). 4. Vörös rassz (Amerikában). 5. Barna rassz (tatárok, arabok, perzsák, sinaiak stb.). 6. Barnás rassz (szamojéd, lapp, déleuropai). 7. Fehér rassz (európaiak a déleuropai ,kivételével, georgiai, mingréliai, skót stb.).

Hunter osztályozása tiszta antropológiai osztályozás, mert csak szomatikus bélyegekre épít, a csoportokat egyedül embertani szempontok szerint nevezi el, ezenkívül a megkülönböztetett rasszok száma is nagyobb, mint az eddigi osztályozásokban volt. Ennek dacára mégsem jelent haladást sem Linné, mégkevésbé Blumenbach osztályozásával szemben, mert csupán egyetlen testi bélyegre, a bőr színére támaszkodik, minek következtében össze nem tartozó csoportokat (mint pl. a kínai és arab, a lapp és déleuropai) sorol egy

rasszba. Ezért osztályozása inkább csak bórszín-skálának tekinthető.

Hunter érdeme nem is az osztályozásban, mint inkább az ő fajelméletében, a rasszfogalom tisztázásában s a biológiai szempontoknak a rasszvizsgálattal való szorosabb összekapcsolásában van. A faj fő kritériumát a fajon belül való szaporodásképeségben és az egymásután következő generációk hasonlóságában látja. Ami Buffonnál még határozatlan alakban van meg, azt ő már élesen megvilágítja. A rasszok megkülönböztető bélyegeit eredetileg a különböző környezet hatására vezeti vissza. A környezet által létrehozott tulajdonságokat pedig öröklődőknek s nemzedékről-nemzedékre erősödőknek képzelte, ő foglalkozik először a bórszín különböző anatómiai feltételeivel. A rasszbélyegeknél természetes okokkal való magyarázása mellett azonban ismer olyan „eltérések”-et is, melyeket nem lehet megmagyarázni, mert véleménye szerint a Teremtő a lényekbe sok olyat beleoltott, ami bizonyos körülmények között egyszerre véletlenül megjelenik. Mi más ez, mint a hirtelen fellépő öröklődő variációk (mutatio) gondolatának első jelentkezése.

Még jobban kiélezi a milió hatását a braunschweigi Collegium földrajz és fizika tanára, a sokat utazott *E. A. W. Zimmermann* „Geographische Geschichte des Menschen, nebst der allgemein verbreiteten vierfüszigen Thiere, nebst einer hieher gehörigen zoologischen Weltcharte. Leipzig, 1778.” című háromkötetes munkájában. „Hogy lehet az – kérdi Zimmermann –, hogy a rendkívül hideg országokat csupa rendkívül kicsi emberek lakják? Ezek a törpék valószínűleg a nagy hideg következtében lettek azzá, amik. Ez összepréseli őket, mint az összes többi teremtményeket s eltorzítja egész alakjukat”.

Zimmermann az első, aki a rasszkérdésbe az emberiségnek rasszokra való tagolódása megmagyarázásakor a nagy vándorlásokat is bekapcsolta s az ortodox autochtonia, a rasszoknak mai helyükön való keletkezése ellen foglalt állást. Az emberiség bölcsőjét Közép-Ázsiában kereste, ahol véleménye szerint az az „ősnemzet” élt, melyből a többi rasszok túlszaporodás folytán szükségessé vált idegen milióbe való

vándorlás következtében fejlődtek. A rasszok keletkezésének utolsó okát azonban nem ismeri s szerinte az utolsó okokat kutatni annyi, mint azt kérdezni, hogy miért van magastermetű házaspároknak néha alacsony gyermeke. Az őshazából való elvándorlás – úgy véli – négy irányban, illetve négy nagy hullámban történt. Az első az Ural és Kaukázus közötti vidékre irányult, a második az Altai-hegység északi oldala felé tartott, a harmadik Arábiába, Indiába, a keleti Szigetvilágba, sőt talán Afrikába is eljutott s a negyedik Délkelet-Ázsia felé tört. – E vándorlási elmélet tulajdonképpen az első felcsillanása annak a gondolatnak, amit a különböző migrációs elméletek, legutóbb Aichel és Eickstedt, képviseltek. Érdekes, hogy Zimmermann az ősember létezését is sejtette, az „ősnemzet”-et ugyanis az orang és a mai ember között állónak vélte, s két lábon járó ősemberre vezette vissza.

Valamennyi eddig tárgyalt szerzőt túlszárnyalja úgy általános rasszantropológiai jelentőség, mint a mai felfogás megközelítése tekintetében is a königsbergi filozófus. *Immanuel Kant* (1724–1804) nem végzett tényleges rasszvizsgálásokat, sem élőkön, sem koponyákon, más kutatók adatait sem gyűjtötte össze, hanem ismeretelméleti alapon, a „célszerűségi fogalom” vizsgálata közben jutott el rasszelméletéhez, amely tulajdonképpen az első komoly rasszelmélet volt, mivel időben Blumenbachot is megelőzte.

Kant 1775-ben a nyári félév programmiratában „Von den verschiedenen Racen der Menschen” címmel hirdette meg azt az előadássorozatot, melyben fajelméletének alapjait előadta. Ez volt az antropológia és a rassztan első szereplése főiskolai előadások keretében is.

Kant határozottan az egy törzsből való eredés (monogenizmus) álláspontját képviselte, mert véleménye szerint a polygenizmus, vagyis több nem felvétele több „helyiteremtés”-i követelne s így a kezdő okok számát feleslegesen szaporítaná. Elismeri azonban, hogy az egy fajon belül öröklődő változatok, azaz fajtól való eltérések, keletkeztek, melyek között kategóriákat állít fel s megkülönböztet rasszokat, válfajokat, változatokat és különleges fajtákat a szerint, hogy az utódok a további ivadékokban termékenyek-e vagy sem;

hogy az eredeti szülőkhöz teljesen hasonló, vagy felemás ivadékokat hoznak-e létre; hogy a csoportjellegek új miliőben változatlanul tovább öröklődnek-e, vagy pedig megváltoznak az új környezethatásoknak megfelelő különleges változatokat hoznak létre. A négert és a fehér embert pl. különböző rasszoknak nyilvánította, mert ezek öröklődő csoportjellegeiket bármilyen miliőbe áttelepítve és egymás között szaporodva, állandóan megőrzik. A szőke és barna típus ellenben már csak válfajoknak tartotta, „mivel szőke férfinak barna nővel csupa szőke gyermekei lehetnek”. A rassz lényegét tehát nem az alaki hasonlóságban, hanem a jellegek változatlan öröklődésben látja.

Meglepő, hogy *Kant*, kísérleti vizsgálatok nélkül is, mennyire világosan felismerte az öröklés fontosságát és rasszantropológiai jelentőségét. A szerves testek természetében rejlő okokat, melyek a szervezet bizonyos részeinek fejlődését létre hozzák, „csirok”-nak nevezi. A részeknek nagyságbeli változását és egymáshoz való viszonyának kialakulását pedig „természetes hajlamok”-ra vezeti vissza. Jól látja a néptípusokat, melyek akkor keletkeznek, ha a természet zavartalanul, vagyis idegen miliőbe való áttelepedés és idegen rasszkeveredés nélkül, az ivadékok hosszú során keresztül hatni tud; akkor ugyanis mindig „tartós fajtát hoz létre, ami a népeket örökké felismerhetővé teszi”.

Emellett azonban helyesli a rasszkeveredést is és dicséri a természetet, hogy okosan megakadályozza a csoportoknak teljes elkülönülését, „mert éppen a jó és gonosz keveredésében rejlenek – szerinte – azok a hajtóerők, amelyek az emberiség szunnyadó erőit mozgásba hozzák”.

A szerzett tulajdonságok öröklődését kategorikusan tagadja, mert a „nemzőerőbe semmi az állattól idegen dolog nem juthat bele, ami képes volna az illető lényt eredeti és lényeges rendeltetésétől lassankint eltéríteni és öröklődő igazi elfajzást létrehozni. Azon a véleményen van, hogy a különböző rasszok kialakulásához szükséges összes csirok és természetes hajlamok már az ősemberiségben is meg voltak.

Az emberiségben lévő csoportkülönbségek megértésére elegendőnek tartja négy rassz felvételét. Ezek: 1. a fehér

rassz, melyhez Európa összes lakóit, az északafrikai mórokat, az előáziaiakat, arabokat, perzsákat sorolja; 2. a néger rassz, melyhez véleménye szerint az afrikai négereken kívül valószínűleg Új-Guinea lakói is hozzátartoznak; 3. a hunn vagy mongol rassz (mongolok, hunnok, kosíták, torgutok és dsingárok); s végül 4. a hindu vagy hindosztáni rassz Indiában. A többi embercsoportot részben kevert, részben még fejlődésben lévő, nem kész rasszoknak tartja. Ilyen, még nem teljesen kész hunn rassz pl. véleménye szerint az amerikai; viszont Ázsia északi partvidékének lakóit még csak keletkezésben lévő hunn rassznak mondja. E megkülönböztetésekben már a *Stratz*-féle protomorph-rasszok kategóriájának csírája rejlik.

Kant osztályozása tehát tulajdonképpen nem a meglévő rasszok osztályozása, hanem csupán azok megértésére szolgáló, genetikai jellegű séma. Ilyen sémát különben a bőrszín számára külön is készített. E genetikus bőrszín-skála, melyet tőle korának több szerzője is átvett, abból indul ki, hogy a mérsékelt klímában élő ősemberiség fehér vagy barnás színű volt. Ebből fejlődött azután ki a négy fő szín csoport és pedig: 1. a nedves hideg hatására Európában az igen szőkék; 2. a száraz hideg hatására Amerikában a rézvörösek; 3. a nedves hőség következtében Szenegambiában a feketék; s végül 4. a száraz hőség eredménye gyanánt Indiában az olajsárgák.

Kant a bőrszín a legfontosabb rasszjellegek egyikének tartja s általában a rasszok megkülönböztető bélyegei tekintetében azon a véleményen van, hogy osztálykülönbségeik csak olyan jellegek használhatók, amelyek öröklődnek. Ennek megítélésére pedig szükséges, hogy az illető rasszokat más miliőben, pl. a négyt Európában figyeljük meg, hogy vajjon, az adott esetben jellegzetes színét, ivadékokon át megtartja-e.

Kant egyébként kétféle rasszosztályozást különböztetett meg. Az egyik az iskolai osztályozás, amelynek egyedüli alapja a morfológiai hasonlóság s az a célja, hogy a lényeket valamilyen rendszerbe foglalja. Ilyen volt tulajdonképpen a Linné-féle osztályozás. A másik a természetes osztályozás, amely a genealógiai rokonságon alapszik s arra törekszik,

hogy a „lényeket törvények alá hozza”. E cél lebegett Kant előtt is.

Kant rasszhygiéniai követelmények felállításában is az elsők közé tartozik. Bár azt tartja, hogy „a számtalan öröklődő baj egyike sem elmaradhatatlanul öröklődő”, mégis jónak tartaná, ha házasságkötéskor az ilyen kapcsolatokat „a leszármazásra irányított figyelemmel” gondosan elkerülnék.

Rasszelméletét 1785-ben kissé kibővítve „Bestimmung des Begriffes einer Menschenrace” címmel újból kiadta, 1789-ben pedig antropológiát írt („Anthropologie in pragmatischer Hinsicht), melyben tulajdonképpen ugyan pszichológiával foglalkozik, az előszóban azonban kifejti az embertan tudományára vonatkozó felfogását is. Ő antropológia alatt az „ember ismeretének rendszerbe foglalt tan”-át értette s megkülönböztetett *a*) *physiológiai antropológiát* és *b*) *pragmatikus antropológiát*. Az első a mai fizikai antropológiának felel meg s annak kutatásával foglalkozik, hogy „mit csinált a természet az emberből”. A második, a pragmatikus embertan, annak a kutatását jelenti, hogy „az ember, mint szabadon cselekvő lény mit tett, mit tehet és mit kell tennie önmagából”. Ez az ú. n. filozófiai antropológia. Ezt azonban a modern természettudományos felfogás ma teljesen kizárja a tudományos embertan keretéből s a szellemtudományok közé utalja.

Bár Kant igen nagy hatással volt kortársaira, különösen Girtannerre, aki az ő rassztanát tovább építette, majd Herderre, Blumenbachra, Ludwigra, Meinersre, s bár nézeteit, főleg a természettudományi oldalon sokan nem osztották, mégis csak egyetlen ember akadt, aki a nyilvánosság előtt vitába mert vele szállni a fajkérdésről. Ez *G. R. Forster* (1754-1794), a híres utazó és természettudós volt, aki 1786-ban „*Noch etwas über die Menschenrassen*” című cikkében, bár nagy tisztelettel viseltetik Kant iránt, mégis sok kifogást emel ellene, rasszelméletét pedig teljesen elutasítja.

Forster az ortodox monogenisták közé tartozik. Védi a bőrszín nagyfokú alkalmazkodási képességét s tagadja a rasszok különbségeinek öröklődését, mert attól fél, hogy Kant tana aláássa a humanizmus gondolatát és lassan az

emberiség szétदारabolódásához fog vezetni. Hiábavalónak és alaptalannak tartja Kant kutatását a „természetes rendszer” után. Véleménye szerint ugyanis nem lehet eldönteni, hogy valamely rasszjellegben mi az, ami öröklődött és mi az, ami csak a környezet hatása. Ezért azt hirdeti, hogy az emberfajtnak a bőr színe szerint való mai különbözősége az idők folyamán létrejött másodlagos jelenség s egyetlen oka a különböző klíma hatása.

Kant és *Forster* vitája nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy két évtized múlva a konzervatív monogenisták és a polygenisták vitája is újból fellángoljon, majd éles párvialokká fajuljon.

14. A „TÖRTÉNELMI FAJOK” PROBLÉMÁJA.

Amikor *Blumenbach* és *Camper*, *Hunter* és *Kant*, valamint a körülöttük csoportosuló gárda az emberi rasszok létezését bebizonyította, azok természetét több oldalról megvilágította, majd keletkezésük módját és elterjedésüket feszegette, mindjobban felfigyelnek ama tudományzakok művelői is, amelyek az emberrel és embercsoportokkal valamilyen kapcsolatban állanak. Kezdi észrevenni, hogy a biológiai szemlélet az ő számukra is fontos, hogy az ember s annak rasszbelisége az általuk tanulmányozott jelenségek megértése és megvilágítása szempontjából sem közömbös. Mi sem természetesebb, mint az, hogy e kapcsolatot azokban a kutatási ágakban vették először észre, amelyek tárgya vagy problémája a fajkutatáshoz, az embertanhoz a legközelebb áll. Ez pedig elsősorban az embercsoportokkal foglalkozó történelem, néprajz és kultúrtörténet.

Két név játszik itt, mint kezdeményező elsősorban szerepet. Az egyik *Herder*, a másik *Meiners*. Bizonyára nem véletlen, hogy mindkettő német és többé-kevésbé mindegyik *Kant* hatása alatt áll.

Johann Gottlieb Herder (1744-1803) nem antropológus és négykötetes munkája: „Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit 1784-1791” sem embertan, de ko-

ranak embertani és főleg rasszantropológiai tudásán épült fel. Ő Kantnak tanítványa és barátja, de befolyással volt rá Linné, Blumenbach és Zimmermann is. Ez természetesen nem jelenti azt, mintha megállapításait elfogadná, vagy mindenkiben az ő nézeteiket vallaná. Sőt Herder ellene van az erőltetett osztályozásoknak, kiélezett szétagolásnak és egyoldalú morfológizálásnak. Vezető eszméje az emberi nem egysége (monogenizmus), az embercsoportok tekintetében pedig elsősorban a „nép”. De a népeket és azok történetét biológiai szempontból nézi s az emberiség történetét a népek legbelső hajlamai bizonyos fokú kifejeződésének tartja. A külső morfológiai bélyegekkal szemben a belső lelki tulajdonságoknak s a genetikusan mozzanatnak tulajdonít nagyobb jelentőséget. De azért világosan látja a rasszalakok öröklődését s hangoztatja, hogy „a négeralak az öröklésben is átüt és csak genetikusan változtatható vissza. Ha a mórt Európába hozod – mondja Herder –, itt is az marad, ami; ha azonban összeházasítod fehérrel, egy generáció alatt megváltozik, amit a halványító klíma évszázadok alatt nem tenne meg”.

A zoológiai rassz akkor még meglehetősen merev morfológiai fogalmával szemben még nagyobb mértékben az élő népekre, népcsaládokra helyezi a súlyt *Ch. Meiners* (1747–1810) „Grundriss der Geschichte der Menschheit. Frankfurt u. Lemgo, 1786” és még inkább „Untersuchungen ü. die verschiedenen Menschennaturen... etc. Tübingen, 1811–1815” című munkáiban. Népcsaládon olyan rokonnépek összességét érti, akik „a test, szellem és kedély lényeges tulajdonságaiban egyeznek, noha mindegyik a másiktól sajátos jellegek által különbözik”. Az öröklődő jellegekkel ellátott „népfaj”, majd a későbbi „történelmi faj” jelentkezik itt halvány körvonalakban. Kétségtelen, hogy módszertanilag és a fogalmak világossága tekintetében Meiners határozottan visszaesést jelent. Érdeme azonban, hogy az egész kultúrtörténetet a rassz szempontjából nézi. Alapfelfogása polygenista. A különböző népeket külön eredetűeknek s jellegzetes bélyegeiket nem a miliő hatására létrejött tulajdonságoknak, hanem „eredeti jellegek”-nek tartja.

Véleménye szerint nem minden nép és népcsalád egyenlő mértékben ember s „a humanitásnak is skálája van”. Ezzel egészen új, bár igen veszedelmes szempontot vitt bele a nép és rassz szemléletébe, nevezetesen az „értékelés” szempontját, ami azután a későbbi „fajelméletek” alapja lett. Veszedelmesnek azért mondom, mert az értékelés valójában csak akkor igazi értékelés, ha hiteles értékmérőnk van. E nélkül a legjobb esetben is csak szubjektív véleménnyel van dolgunk, sőt a vélt „értékek” teljesen hamisak is lehetnek.

Meiners éppúgy, mint Blumenbach, a kaukázusi rasszt, t. i. az európaiat tartja az emberiség legnemesebb csoportjának. Értékmérőül az arc és test szépségét vagy csúnyaságát alkalmazza. Ilyen alapon az emberiséget tulajdonképen csak két rasszra különíti. Ez egyik a szép rassz, t. i. a kaukázusi; a másik a csúnya rassz, vagyis az összes többi emberek. Hogy megállapítása mennyire nem tárgyilagos, kiderül saját szavaiból, amidőn azt írja, hogy „csak a kaukázusi néptörzs érdemli meg a szép nevet és a mongol teljes joggal a rút nevet, noha a mongol nemzet között több széptestű van”. Osztályozása inkább mosolyt, mintsem elismerést váltott ki. Hamar el is felejtették. Alapgondolata, a rasszok értékelése azonban, bár lényegesen változott alakban, Gobineau tanában jelentkezik ismét.

Amíg Herder és Meiners a rasszbiológiai gondolatot a történelemmel kapcsolatban inkább csak nagy általánosságban alkalmazták s elméleti filozófiai fejtegetésekben merültek ki, addig a két francia történettudós testvér, *Augustin* és *Amadée Thierry*, már a gyakorlati kutatásba és történelemszemléletbe kísérelték meg belevinni a „rassz” fogalmát és a biológiai nézőpontot, ők voltak az elindítói az ú. n. „történelmi irány”-nak, amely azonban csakhamar olyan irányba tévedt, amely a komoly rasszkutatásnak a fogalmak össze-zavarása folytán inkább csak kárt okozott.

Az idősebb testvér, *Augustin Thierry*, 1825-ben megjelent híres munkájában: „Histoire de la Conquête de l'Angleterre par les Normands” mutat reá először szemléltetően a népek öröklött tulajdonságainak, rasszbeliségének a történelmi eseményekben való szerepére és jelentőségére. Megvakulása

után öccse, *Amadée Thierry* folytatja módszerét s a gallokra alkalmazza az új felfogást: „Histoire des Gaulois depuis les temps les plus reculés jusqu'à l'entière soumission de la Gaule à la domination romaine. Paris 1828.”, es „Histoire de la Gaule sous la domination romaine. Paris, 1840–47.”, valamint „Sur l'antipathie de race qui divise la nation française. Paris, 1846.” című munkáival, melyekkel az új irány számára valóságos iskolát teremtett. Ami Herdernél és Meinersnél még csak homályosan látszott: a „néprassz”, „népfaj”, az most a „történelmi rassz” alakjában határozottabb körvonalakkal lép elénk s az emberi történelem fontos aktív tényezője gyanánt szerepel, úgysis, mint egyéni öröklésvonal (család, nemzetség), úgysis, mint nagyobb közösség (törzs, nép, nemzet).

A történelem most a „rasszok harcá”-ról beszél s a „kelta rassz”, „gall rassz”, sőt a „Merovingek, Borgiak, Mediciek, Capetek rasszá”-nak hősi küzdelmeiről, véres szerepéről olvasunk. Ez a rassz azonban nem egyezik azzal, amit Buffon nyomán a természettudósok és különösen az antropológusok neveztek rasszoknak. Ez maga az élő néptest, a család, a nemzetség, törzs, nép öröklésvonalainak összesége. Itt nem az öröklődő alaki hasonlóság, nem a típus minősége a lényeg, hanem csupán maga az átöröklés ténye, a közös vérbeliség, a származás.

A rassz fogalma tehát ketté vált. Egyik volt a természettudósok „alakrassz”-a, a másik a „történelmi rassz”, ami a „néptest”-nek, „néprassz”-nak (race of people), s a laikusok „népfaj”-ának felel meg. Ez magában véve még nem is volna baj. A baj ott kezdődik, amikor a két fogalmat, a két csoportot változtatva használják, összecserélik s főleg, amikor a történelmi jelzőt elhagyják s a rassz szót egyszer természettudományi „alakrassz”, máskor történelmi „népfaj” értelmében alkalmazzák. A fajkérdés körüli sok zavar, téves következtetés vagy állítás, valamint száz év meddő szócsatája tulajdonképen a két Thierryhez vezet vissza.

Ebben a zűrzavarban egy Párizsban élő világosfejű angol, *William F. Edwards*, a két Thierry tanítványa, iparkodott némi rendet teremteni s a történelem és rassz kapcsolatának tanulmányozását a természettudományi felfogáshoz közelebb

vezetni. Edwards észrevette a Thierry-féle „történelmi rassz”-ok homályosságát, a bennük rejlő, de egymással összekevert két alapfogalmat: a népet és a rasszt. Együttal azonban jól látta a Thierry-féle gondolatban rejlő egészséges magot is, melyből úgy a történettudomány, mint a rasszismeret számára nagy haszon származhatik. A Thierry-féle „történelmi rassz”-ok ugyanis csak viselték a „rassz” nevet, anélkül, hogy a természettudományi rassz-fogalommal bármilyen kapcsolatuk is lett volna. Thierry nem volt kíváncsi a szomatikus bélyegekre; őt a természettudományi rassz egyáltalán nem érdekelte, sőt azt valójában nem is ismerte. Amiket ő látott és „történelmi rasszok”-nak nevezett, azok a mai népekben lévő, bizonyos viselkedésmód és erkölcsi bélyegek által jellemzett származáscsoportok voltak, tehát körülbelül az, amit ma etnikumnak nevezünk. Edwards most ezeknek az etnikumoknak (Thierry-féle történelmi rasszoknak) a természetudományos alapját, az antropológiai magvát kereste, és mint látni fogjuk, meg is találta bizonyos szomatikus típusokban.

Vizsgálódásának eredményeit 1829-ben Amadé Thierry-hez intézett levél alakjában foglalta össze: „Des caractères physiologiques des races humaines, considérés dans leurs rapports avec l'histoire, lettre à M. Amadée Thierry, l'auteur de l'Histoire des Gaulois” címmel. Ez a tanulmány, amely nyomtatásban csak 1841-ben, az általa alapított Mémoires de la Société Ethnologique I. kötetében jelent meg, tulajdonképpen első alapvetés Európa rasszantropológiájához. Éles szeme és nagyszerű judíciuma segítségével sok olyan megállapítást tett, amit az élőkön és régi sírokból kiásott csontvázakon végzett későbbi vizsgálatok teljes mértékben igazoltak, így észrevette, hogy a népekben rendszeren nem egy, hanem több embertani típus van. Ezek közül az egyik többnyire uralkodó típus, amely mellett azonban „kevésbé közös típusok”, azután „ritka típusok” és keresztezett alakok is vannak a néptestben. A kutatók csak a legelterjedtebb típus alapján szokták jellemezni az illető népet.

Franciaországban egymástól nemcsak morfológiai bélyegekben, de elterjedésében és gyakoriságban is különböző két

típust talált, az egyiket délkeleten, a másikat északon. Nagyon jellemző a róluk adott leírása. Az elsőnek „kerek feje van, úgyhogy a gömb alakjához hasonló; homloka közepes, kissé domború, a halánték felé kiszélesedő. A szemek nagyok, nyitottak, az orr csaknem egészen egyenes, vagyis nincs semmi kifejezettebb görbülete; a vége lekerekített, hasonlóképpen az áll is; a termet közepes”. – A másik típus hosszúfejű, „homloka széles, hátrafelé emelkedő; orra görbe, lefelé néző csúccsal. Orrcimpák felemeltek; az áll erősen kifejezett és kiszögellő; a termet magas”. Az első típust Edwards a Thierry-féle gall történelmi rasszal, a másodikat a kymri rasszal azonosítja.

„Miután az első típus megfelel annak a történelmi rassznak – írja Thierryhez intézett levelében –, melyet ön gall névvel jelölt, kik Cézár tulajdonképeni galljai, ezért az ön nomenklatúráját fogom követni, hogy egymást jobban megértsük. Tehát én ezt ön után gall-típusnak nevezem.” – Nem nehéz felismernünk Edwards e két típusában Európa két jellegzetes rasszalakját: a középeurópai alpi rasszt és az északeurópai nordicus rasszt. – Ugyanígy leírja a „szláv-típus”-t, „görög-típus”-t, „román-típus”-t, amit azután töle mások is átvettek s elterjesztettek, azt a hitet keltvén, mintha e népeknek egységes rassztípusa volna. Ezt azonban Edwards piaga soha nem gondolta, sőt éppen a néptestek összetettségét hirdette, de az egy-egy néptestben észrevett több típus közül csupán a történelmi szerep, vagy ősiség szempontjából nevezetesebbet említette meg.

Hazánkban való utazása alkalmával, de legfőképpen a lombardiai ezredekben szolgáló magyar katonák között, tanulmányozta a „magyar-típus”-t is s arra az érdekes megfigyelésre jutott, hogy a zártabb vidékeken meglehetősen gyakori az aránylag kerek fej, alacsony, kissé hátrafutó homlok, a ferde szemrés, melynek külső végei felemeltek, a rövid, lapos orr, a vastag ajkak, a nyakkal egyvonalban fekvő lapos nyakszirt, gyenge szakáll, alacsony termet. Az a mongoloid típus ez, amely főleg a palócok között található s amely tovább gyöngülve, mint tauro-mongoloid és turano-mongoloid típus a törzsökös magyarságnak tényleg egyik jellegzetes

alakja, amelynek mongoloid magvát a sírokból előkerült csontvázak alapján kisebb részben a honfoglaló magyarságra, nagyobb részben pedig az avar és besenyő maradványokra vezetem vissza. Érdekes, hogy e típus leírásakor már Edwards is, anélkül, hogy hún-avar koponyákat látott volna, Priscusnak Attiláról és Ammianus Marcellinusnak a hunokról adott jellemzésére gondolt. E típust tehát teljes joggal sorolhatta a „történelmi rasszok” közé.

Edwards nem elégszik meg a népek mai típusainak megállapításával é9 leírásával, hanem azok eredetét is kutatja. Az a nagyszerű, ma már a hiteles leletek egész tömegével igazolt s az egész későbbi történelmi rasszkutatásnak alapul szolgáló gondolata támadt ugyanis, hogy ha a népek vezető típusai, az ú. n. „történelmi rasszok”, régebben is ugyanolyanok voltak, mint ma, akkor ebből új bizonyítékokat nyerhetne a tudomány a népek származására vonatkozólag, mert azok alapján, a történelmi idő folyamata alatt történt keveredések dacára is, vissza tudnánk menni eredetükhöz. Ezért a mai népekben észlelt típusokat egybeveti a történelmi forrásoknak az illető népekre, etnikai elemekre vonatkozó szomatikus jellemzéseivel s megállapítja, hogy „típusbeli identitás és kontinuitás” esete forog fenn. Kimondja tehát a korszakhatároló jelentőségű tételt, hogy a régi népeket megtalálhatjuk a maiakban, mert „egy nép fő fizikai bélyegei hosszú századokon keresztül megőrződhetnek a nép egy nagy részében a klíma befolyása, a rasszok keveredése, idegen bevándorlások és a civilizáció haladása ellenére is”.

íme a régi típusok megmaradásának elve, mint a történelmi rasszkutatások legfontosabb alaptétele száz év előtti, lényegében teljesen helyes, fogalmazásban.

15. VITA A FAJOK ÁLLANDÓSÁGÁRÓL

Amióta Linné Károly az élők világát rendszerbe foglalta, „annak alapjává a „faj”-t tette s kimondotta, hogy „annyi faj van, amennyit a Végtelen Elme kezdetben terem-

tett”, – a fajok állandóságának elve a természettudományoknak valóságos dogmájává vált. Bármily éles volt ugyanis az ellentét a monogenisták és polygenisták között, abban mindkét tábor megegyezett, hogy a fajok lényeges jellegei állandóak s hogy a fajok eredete visszamegy a múlt amaz időpontjára, amikor az élőlények teremtetek.

A XVIII. század vége felé azonban az összehasonlító állattani, főleg pedig az akkor keletkező és hatalmas fejlődésnek induló őslénytani kutatások mind több olyan leletet tártak fel és mind több olyan megfigyeléshez vezettek, amelyek a Linné-féle tétellel ellentétben állottak. Kiderült, hogy a föld régebbi rétegeiben egész sereg olyan növény- és állatfaj maradványai találhatók, amelyek ma nem élnek. A Linné-féle tan tehát, hogy ma is változatlanul annyi faj van, amennyi kezdetben volt, nem tartható fenn. Ezt a nyilvánvaló ellentétet, amely a fajok változatlanságának tétele és az őslénytani leletek között mutatkozott, e kor legnagyobb természettudósa, *Georges Cuvier* (1769-1832) magyarázta meg.

Cuvier a XIX. század első három évtizedében körülbelül azt a szerepet töltötte be a természettudományok terén, de közelebről a fajkérdésre vonatkozólag is, mint háromnegyed századdal előbb Linné. Tudományos lelkiismeretesség, a tényekhez való szigorú ragaszkodás, kutatásainak morfológiai iránya s a rendszertan művelése tekintetében is Linnéhez hasonlítható, Linné munkássága és iránya közvetlen folytatásának tekinthető, azzal a különbséggel azonban, hogy Cuvier jóval nagyobb szabású, mint Linné, működése szélesebb körű s hatása korára és a természettudományok fejlődésére még átütőbb erejű.

ő az összehasonlító anatómia és őslénytani (palaeontológia) alapítója. „Leçons d'anatomie comparée, Paris, 1800–1805” című ötkötetes és „Recherches sur les ossements fossiles. Paris, 1812” című négykötetes munkája, az előbbi az összehasonlító anatómiában, az utóbbi az őslénytani, valóban korszakalkotó jelentőségű. De az állatvilágot sem írta le senki addig szebben, sőt utána sem jó ideig, mint ő tette „La règne animal distribué d'après son organisation. Paris, 1817.” négykötetes, majd 11 kötetre bővült és 1000 táblával

díszített híres munkájában. „Histoire des sciences naturelles. Paris, 1841-45” című ötkötetes munkája pedig a természettudományok történetének első hatalmas összefoglalása.

Cuvier nem csupán egy természettudományi iskola és irány feje, hanem kora természettudományának valóságos diktátora. Véleménye tudományos vitákban perdöntő súlyú volt s vele szemben ellenkező vélemény nem állhatott meg. Ez később éppen a fajkérdés és ősemberkutatás terén kárára is vált a tudománynak s az ősembertan haladását merev, elutasító álláspontja csaknem fél évszázadra megakasztotta.

Cuvier az élő szervezeteket mindig a maguk teljes egészében vette szemügyre s azt hirdette, hogy egyes részek nem változtathatók meg a nélkül, hogy az összes részekben változások ne keletkezzenek. E tétele vezette őt pompás őslénytani megállapításaihoz, amikor egy-egy csontvágrészből a különböző szervek között lévő korreláció alapján rekonstruálta az egész élőlényt. „Mutassatok egy fogat s megmondom, milyen volt az állat”, szinte szállóigévé vált mondása, komoly tudományos lehetőségeket fejez ki, de csak olyan nagytudású, éles elméjű és kitűnő logikájú tudós szájából, mint aminő Cuvier volt.

Kezdetben a gerinctelenek anatómiájával foglalkozott, később azonban mindjobban a gerincesek élő és kihalt alakjainak összehasonlító tanulmányozásába mélyedt s az összehasonlító anatómiát teljesen a rendszertan szolgálatába állította. Rendszertanában az embert külön rendbe (ordo), a kétkezűek (bimana) rendjébe sorolta s azon belül csak egyetlen nemet különböztetett meg.

Cuvier a fajfogalom legfőbb kritériumát a szaporodási képességben látja. Ezért szerinte a faj „az egymástól és közös szülőktől származó egyének csoportja és azoké, akik hozzájuk annyira hasonlítanak, hogy maguk között is hasonló”. – Tagadja a fajoknak természetes úton való keletkezését s azon a véleményen van, hogy azok igen szűk határok közé vannak szorítva és amennyire csak vissza tudunk menni a régiségbe, „azon határokat a maiakkal egyeknek látjuk”. Az emberiséget egységes fajnak tartotta, tehát határozottan a monogenizmus álláspontján állott. Ezen belül azon-

ban öröklődő tulajdonságokkal ellátott, fajták létezését is hirdette. „Noha az emberi faj egynek látszik – írja állat-tanában, melynek első kötetét Vajda Péter fordította magyarra –, noha minden egyének nőszhetnek együtt és termékeny egyéneket nemzhetnek, azonban némelly örökös alkotásmódot venni nálok észre, ami az úgynevezett fajtát teszi.” A bibliai osztályozásra támaszkodva három ilyen fajtát vagy rasszt különböztet meg, mint amelyek legjobban kitűnnek, ú. m.: 1. a fehér vagy kaukázi, 2. a sárga vagy mongol és 3. a fekete vagy szerezsen. Az ausztráliaiakat, malájokat, pápuákat, lappokat, eszkimókat, indiánokat, részint mert eléggé nem ismerte, részint mivel különbözőségüket jelentéktelennek tartotta, rendszeréből egyszerűen kihagyta. „Az amerikaiaknak vörös színe – írja – nem elég arra, hogy belőlük külön fajtát lehessen csinálni”. – A három fő csoporton belül azután rasszágokról beszél, melyek azonban már összefolynak a különböző nyelvi, népi és kulturális csoportokkal s így az antropológiai osztályozásból, népi osztályozásba megy át. Osztályozása Blumenbachéhoz képest határozottan visszaesést jelent.

Sokkal nagyobb jelentőségű ennél Cuvier szerepe a fajkérdés általános felfogása tekintetében. Éles szeme korán észrevette, s a föld különböző rétegeiből előkerülő fosszilis csontok és lenyomatok alapján megállapította, hogy a mai állatvilág nem egyezik az ősidők faunájával s hogy a föld régibb geológiai korszakaiban sok olyan lény élt, melynek ma hírmondója sincsen. A fajok maradandóságának Linné-féle tanát azonban még sem ejtette el, hanem iparkodott azt a napról-napra szaporodó őslénytani leletekkel összeegyeztetni s a látszó ellentétet megmagyarázni. Ezt a magyarázatot nevezik azóta Cuvier-féle kataklysmá-elméletnek. Ennek lényege abban áll, hogy időszakonként hatalmas földforradalmak: özönvizek, tűzhányások, földrengések stb. nemcsak a föld felszínét alakították át, hanem az összes élőlényeket is elpusztították. Utána azonban a flóra és a fauna a teremtői hatalom szakadatlan és csodálatos hozzájárulása folytán mindannyiszor megújult. Az ember – Cuvier véleménye szerint – csak az utolsó kataklysmá után jelent meg

a földön, ezért ásatag embert hiába keresünk. „L'homme fossil n'existe pas.”

Pedig ekkor már ismeretesek voltak olyan leletek, melyek ennek az ellenkezőjét bizonyították. Így Esper erlangeni lelkész a gailenreuthi barlangban végzett ásatásai során fosszilis állatsontok között már 1774-ben emberi állkapcsot és lapockát talált s a lelet tudományos jelentőségét is mindjárt helyesen felismerte: „Mivel az emberi csontmaradványok az állati csontvázak közt heverték s mivel minden valószínűség szerint eredeti helyükön maradtak fenn, valószínűnek tartom – írja Esper –, hogy az említett emberi csontok is egykorúak a többi állati kőülettel.”

Fél évszázaddal azután pedig egyszerre több helyen és több kutató akadt hasonló leletekre. Így 1823-ban Ami Boué a Rajna völgyének löszrétegéből ír le emberi csontokat, 1828-29-ben Tournai és Christoi több franciaországi, Schmerling pedig belgiumi barlangokban találja meg a diluviális ősember hiteles kultúrmaradványait, sőt elkövesedett csontvázának részeit is. Ám mindez hiábavaló volt. A leletek szava gyengének bizonyult Cuvier nagy tekintélyének varázsával szemben.

Egyébként Cuvier maga a tudományos vitákba ritkán szólt bele s éppen tartózkodásával növelte tekintélyét. Amikor azután mégis megszólalt, szavai már ítéletszerűen hangzottak, s az ellenvélemény utána teljesen elnémult.

Amikor 1824-ben Párizsban nagy diadallal egy mészkö-tömböt mutogattak, mely állítólag lovon ülő megkövesedett ősembert ábrázolt s már az egész város a szenzációs leletről és Cuvier tanának bukásáról beszélt, mindenki a mester szavára volt kíváncsi. De Cuvier hetekig csak hallgatott. Végre egyik akadémiai ülésen, nem térhetvén már többé ki a felelet elől, gúnyosan megjegyezte: „ahhoz, hogy az ember megkövesedjék, előbb meg kell halnia; ha pedig az ember meghalt, akkor már nem ülhet többé lovon” – ezzel azután a minden komoly alapot nélkülöző leletet teljesen nevetségbe fullasztotta. Különben úgy látszik a lelet tulajdonosa is élt a gyanúperrel, mert nem volt hajlandó Cuviernek odaadni

a mézskötömbből egy kicsinyke darabot sem, hogy abban csont vagy egyéb emberi szerves rész jelenlétét megállapítsa.

A kataklyzma-elmélettel kapcsolatban rendszeren Cuviernek tulajdonítják d'Orbigny tanát az ismétlődő teremtetésekről. Depéret lyoni palaeontológus azonban kimutatta, hogy Cuvier munkáiban a „teremtés” szó nem fordul elő. ő csak új állatformák bevándorlásáról beszél, melyek hirtelen, ismeretlen távoli tájakról özönlöttek be. „Amikor azt mondtam – írja Cuvier –, hogy a föld rétegei sok, ma már nem létező állatnem csontjait tartalmazzák, ezzel még korántsem állítom az élő fajok teremtetésének szükségességét, csak azt mondom, hogy nem ott éltek, ahol ma rájuk bukkanunk, hanem más tájakról kellett oda kerülniök.” – És hogy az emberre nézve is ilyenformán gondolkodott, kiderül „Discours sur les révolutions du globe” című munkájából: „A néger rassz összes jellegei világosan mutatják – írja –, hogy az megmenekült a nagy katasztrófától egy más helyen, mint a kaukázusi és altáji rasszok, amelyekből úgy látszik hosszú idő óta el volt különítve.”

Azzal az egyoldalú morfológizmussal és merev rendszer-tani állásponttal szemben, amelyet Linné kezdett s a XIX. század elején Cuvier a végletekig védelmezett, amely a fajokat teljesen változatlanoknak, állandóknak, a környezettől teljesen függetleneknek hirdette, már Buffon a nagy variációképességet s a biológiai szemléletet állította szembe. Bár csak feltételesen, mint lehetőséget, felveti a fejlődés (evolutio) gondolatát, a fajok átalakulásának, kisebb számú közös alakokból való származásának eszméjét.

A felvetett gondolat csak látszólag új; Anaximander és Heraklitos óta többek agyában s különböző alakban felvillant már. Ott rejtőzött burkoltan Blumenbach, Kant és Goethe fejtegetéseiben, lord Moriboddo pedig a XVIII. század végén már nyíltan kijelenti: „úgy látszik, természeti törvény az, hogy semmiféle dolog nem egyszerre, hanem fokozatosan egyik fokról a másikra képződött”. De napról-napra szaporodtak a palaeontológiai leletek is, amelyek a gondolatot támogatták, úgyhogy az most már többé nem aludt el, hanem csak az alkalmas időt és a tudós szervezőt várta, aki a reá vonat-

kozó bizonyítékokat összegyűjtse, rendszerbe foglalja s olyan alakba öntse, hogy nyíltan is felvehesse a harcot a Linné–Cuvier-féle ortodox iskolával szemében.

Ez a férfi *Jean Baptiste Antoine Pierre Monet de Lamarck* (1744-1829), a szerény, de sokoldalú francia természettudós volt. Előbb botanikával foglalkozott, majd teljesen zoológiára adta magát s főleg az összehasonlító morfológiát művelte. De alaposan tájékozott volt a fizikában és geológiában is. összeköttetésben állott Buffonnal, kinek munkái nagy hatással voltak rá. Tulajdonképen Buffon utódának és Buffon tanai továbbépítőjének tekinthetjük őt. Ami Buffonnal csak egészen határozatlan alakban, mint feltevés vetődik fel, azt Lamarck 1809-ben megjelent „*Philosophie zoologique*” című híres munkájában hatalmas rendszerré építette ki s megveti a származástan (descendentia) alapjait. Szakított a fajok állandóságának régi tanával s helyébe az átalakulás (transformismus) tanát állította, amelyet nevéből Lamarckismusnak is neveznek.

Azt az általánosan elterjedt feltevést, hogy az élőlények változatlan jellegeik által állandóan különböző fajokat alkotnak, melyek oly régiiek, mint maga a természet, a tények naponta megcáfolják – mondja Lamarck –. Ezeket a tényeket ő gyűjtötte először össze és foglalta rendszerbe. Alap gondolata, hogy a fajok nem kezdettől fogva valók, hanem „természeti produktumok, melyeket a természet szakadatlanul az idők folyamán hozott létre”.

A legelső és legegyszerűbb szervezetek – véleménye szerint – ősnemződés útján keletkeztek s ezekből fejlődtek később a magasabbrangú, összetettebb szervezetű lények. – „Ehhez – úgy véli – csak elegendő időre, kedvező körülményekre és a földfelület változásaira van szükség.” – A fajok átalakulását elsősorban az állatok szokásaival, életmódjával, környezethatásokkal s az azok behatására fellépő változatok öröklődésével magyarázza. Különösen a szervek használatának vagy nem használatának tulajdonít nagy fontosságot. Meggyőződése, hogy „minden állatnál, mely fejlődésének célját még nem haladta túl, valamely szervnek gyakoribb vagy állandó használata azt erősíti, fejleszti és nagyobbítja”, és pe-

dig a használat idejével és fokával egyenes arányban. Viszont az a szerv, amelyet az állat nem használ, lassan gyengébb lesz, képességeit elveszti, sőt idővel maga a szerv is visszafejlődhet, teljesen elenyészhet.

Lamarck tehát az életmódot, környezethatásokat mindenható erejű faktorokká nyilvánítja. A keletkezett új változatok megrögzítésére az öröklés törvényét veszi igénybe s feltételezi, hogy a szervek használata vagy nem használata által létrehozott változások az utódokra átvitnek. A szerzett tulajdonságokat azonban csak akkor tartja öröklődőknek, ha azok mindkét nemnél, vagy azok utódainál közösek.

Csődöt mond azonban Lamarck magyarázata mindama szervek esetében, amelyek a fokozott használat következtében nem hogy fejlődnének, hanem inkább rosszabbodnak, megbetegsznek (pl. rövidlátás, érelmeszesedés, különféle betegségek). De nem elegendő e magyarázat az új szervek, új tulajdonságok keletkezésének megértésére sem, s ez tanának ^{na}gy gyengesége. Amíg Blumenbach a milió hatása mellett a szervezet belső állapotát is figyelembe vette, s a fősúlyt a belső hatóerőre helyezte, addig Lamarck megelégedett annak feltételezésével, hogy a környezetváltozás által előidézett szükségesség, vagy a szervek után való vágy, egyben a képességet is jelenti, hogy a szükséges vagy óhajtott változás a belső érzés fokozódása következtében tényleg létrejőjön. – Ez a fantasztikus magyarázat nem illett bele a természettudományos hypothesisbe s a szerzett tulajdonságok öröklése mellett Lamarck tanának legkönnyebben sebezhető pontja volt. Az öröklést, anélkül, hogy igazoló kísérleteket végzett volna, úgy képzelte, hogy az tulaj donképen csak „a két szülő személyes tulajdonságainak átvitele a gyermekekre”.

Bár Lamarck tana a fajok keletkezését természetes úton iparkodott magyarázni, azért nem helyezkedett szembe a Mózes-féle teremtéstörténettel sem, csak éppen a teremtés tényét tolta ki távolabbi időkre, messzibb kezdetekre. Elismeri ugyanis, hogy „a természetes rendet minden dolgok fenséges szerzője hozta létre”.

Lamarck tanának lényege, hogy az egész állatvilág közös ősalakokra megy vissza s a magasabbrangúak az alsóbbbran-

gúakból keletkeztek fokozatos fejlődés (átalakulás) útján. Számára az egész szerves természet összefüggő, egymásból fejlődött lépcsőfokozatokat alkot, amelyek mind egyszerűbbekre, végül az ősnemződés útján keletkezett legegyszerűbb kezdeti lényekre mennek vissza. Az emberhez érve azonban megtorpan s a fokozatos fejlődést az emberre csak nagyon óvatos kifejezéssel, csupán mint magyarázást lehetőséget, alkalmazza. Fejtegetéseit e szavakkal végzi: „Ezek volnának azok a reflexiók, amelyeket felállíthatnánk, ha az ember az állatoktól csak szervezeti jellegei által különböznék és ha eredete nem különböznék az övékétől.”

Természetes ezek után, hogy Lamarck a rendszertani osztályozásokat és a faj fogalmát is egészen másképp látta, mint a Linné-Cuvier-féle iskola. Bár az emberiséget az állatvilág 14. osztályába, az unguiculata rendjébe, a kétkezők (bimana) családjába sorozza s az emberi fajon belül 6 varietast különböztet meg, ú. m.: 1. kaukázusi, 2. hyperboreus, 3. mongol, 4. amerikai, 5. maláji, 6. néger; mégis azon a véleményen van, hogy az osztályozások csupán mesterséges módok s hogy „maga a természet a valóságban sem osztályokat, sem rendeket, sem családokat, sem nemeket, sem fajokat nem alkotott állandókul, hanem csak egyéneket”. A fajt a végtelenségig változóknak tartja, mely az időben tekintve tulajdonképpen nem létezik.

„A faj az oly egymáshoz hasonló egyének csoportja, amelyben a nemzedékek mindig egyazon minőségűek maradnak mindaddig, amíg létezésük körülményei (a lét viszonyai) annyira meg nem változnak, hogy szokásaikat, jellemeiket és alakjaikat is képesek átídomítani.”

Lamarck tehát az öröklést alárendeli a környezet hatásának s a variációt és alkalmazkodást teszi biológiai szemlélete alapjává. A morfológiai hasonlóságban nem egyszerűen csak hasonlóságot, hanem a genetikai rokonság jelét is látja. Lamarck nemcsak a származástannak, de a ma annyit emlegetett biológizmusnak is egyik alapítója.

Tanával azonban még kissé korán jelentkezett, korát vagy fél évszázaddal megelőzte. Voltak ugyan már ekkor is

némi őslénytani bizonyítékok, de az összehasonlító anatómiában és fejlődéstanban, nemkevésbé az ősembertanban is, jó részt hiányoztak még azok az ismeretek és hiteles leletek, amelyek azóta a kérdést egészen új megvilágításba helyezték. – A legtöbb akadály mégis Cuviernek mindent uraló és minden ellenvéleményt elnyomó mérhetetlen tekintélye volt, amely mellett a csendes Lamarck gyenge hangja alig keltett különösebb figyelmet.

Tana azonban mégsem jutott a pusztába kiáltó szó sorára, sőt csakhamar párthívei akadtak: Franciaországban Poirret, Bory de Saint Vincent, s főleg Geoffroy Saint Hilaire, külföldön pedig Treviranus, Oken, Goethe és Lyell.

Közülök *Etienne Geoffroy Saint Hilaire* (1772-1844), a párizsi orvoskaron a zoológia professzora állott ki legbátrabban Lamarck tana mellett. 1818-ban „Philosophie anatomique” című munkájában a környezetnek a testre gyakorolt közvetlen hatását fejtegeti és merészen szembeszáll Cuvier-vel. Pedig előbb szoros barátság kötötte őket össze és Geoffroy volt az, aki a fiatal Cuvier számára egyengette az utat a fővárosban s aki azzal hívta őt Párizsba, hogy „egy második Linné szerepét töltsé be” közöttük, mint a természettudomány törvényalkotója. Látnoki szavai be is teljesedtek s bár eleinte együtt dolgoztak, később mind jobban elhidegültek, majd tudományos ellenfelekké lettek. 1830 március 9-én folyt le közöttük a párizsi tudományos akadémián a nagy vita, amely magára vonta úgy a tudományos körök, mint az intelligens nagyközönség érdeklődését úgy Franciaországban, mint azon kívül is. A vita közvetlen tárgya látszólag jelentéktelen kérdés: egy sepia-faj anatómiai alkata volt. Valójában azonban világnézetek harca lett belőle, mert Cuvier típusában a fajok állandóságának most már százados tanát védte. Geoffroy pedig a milió hatásának demonstrálásával a Lamarck-féle új fejlődési gondolat diadalra juttatásáért küzdött.

A bizonyító érvek számában Cuvier erősebbnek, felhasználásukban ügyesebbnek bizonyult s a vita Geoffroy vereségével végződött. A fejlődési gondolat, legalább Franciaországban, egy időre megbukott. De Cuvier nagy nimbusza sem

maradt egészen téptelen. Most már mind többen akadtak, akik nyiltan is az új tan mellé állottak. – Előbb a botanikusok fogadták el, majd a geológusok léptek sorompóba. Az angol *Charles Lyell*-el az élükön (*Principles of geology*. London, 1830/33.), Cuvier kataklyzma-elméletének megdöntésével kihúzták a talajt a fajok állandóságát védők lába alól. Meggyőző érvekkel kimutatták, hogy a föld nagy geológiai átalakulásainak megértéséhez és megmagyarázásához nincs szükség kataklyzmák feltételezésére, mert a föld rétegeit ugyanazok az erők rakták le, a bennük látható nagy átalakulásokat ugyanazok az erők vitték véghez, amelyek ma is szüntelenül működnek, csak éppen hogy igen hosszú, az évek millióit felölelő idő alatt.

Ezek után most már csak egy újabb szervező elmére volt szükség, aki a széjjelszórt bizonyítékokat az élők világában is összegyűjtse s azok alapján az evolutio tanának hatalmas épületét felépítse. A század közepén ez is megtörtént.

Ez a geniális szervező Charles Darwin volt, aki közel három évtized alatt a fajok átalakulásának tanához a bizonyítékok olyan tömegét gyűjtötte össze és foglalta tetszetős rendszerbe (*On the origin of species by means of natural selection, or the preservation of favoured races in the struggle for life*, 1859.), hogy a fajok állandóságának elvét tovább fenntartani nem lehetett.

Darwin tanát az élőlények óriási változatosságának tényéré építette fel. A létért és a faj fenntartásáért való küzdelemben az a lény marad meg és szaporodhatik tovább, amelyik előnyösebb tulajdonságokkal rendelkezik, amelyik – egy szóval kifejezve – alkalmasabb. Az alkalmasság pedig éppen az említett variációképességen alapszik. A variációt a táplálkozás, a klimatikus viszonyok és a szervek használása vagy nem használása segíti elő. Így módon Darwin elképzelésében a természetes és ivari kiválogatás (szelekció) útján létrejött alkalmazkodás válik a szerzett tulajdonságok átöröklésével kapcsolatban a fajok átalakulásának és új fajok keletkezésének legfőbb alakító tényezőjévé.

16. A MONOGENISTÁK ÉS POLYGENISTÁK FÉLSZÁZADOS HARCA.

A XVIII. század fajkutatása és fajismerete a Linné-Buffon-Blumenbach-Cuvier quadrumvirátus korlátlan tudományos tekintélyének lenyűgöző hatása alatt teljesen az egyfajúság (monogenismus) álláspontján állott. Ha itt-ott jelentkezett is néhány ellenvélemény, mely az emberiségnek több-ágú eredetét (polygenismus) vallotta, az alig jutott komolyabban szóhoz, vagy legalább is nem talált meghallgatásra, nem voltak követői.

A XIX. század első felében azonban lényegesen megváltozik a helyzet. Mind több természettudós és antropológus akad, aki a polygenismust írja zászlójára. Táboruk mind nagyobb, hangjuk mind erősebb lesz s a század közepe felé egy időre a győzelem pálmáját is magukhoz ragadják.

A polygenismus első tudományosan felszerelt harcosa A. J. J. Virey, francia antropológus, bár inkább népszerűsítő, mintsem eredeti kutató. 1801-ben jelent meg „Histoire naturelle du genre humain” című kétkötetes munkája, amely a forradalom óta az első antropológiai munka Franciaországban s hű képet nyújt korának rasszantropológiai ismereteiről.

Virey zoológiai szemmel nézi az emberfajták között lévő különbségeket. „Egészen bizonyos – írja fenti munkájában –, hogy ha a természettudósok külső alakban annyira különböző két rovat vagy emlőst látnak, aminő a fehér ember és a néger, a kereszteződésükből származó korcsok dacára sem fognak habozni, hogy azokat két különböző fajnak nyilvánítsák.” – Ezért az emberiséget a bőr színe és az arcszög nagysága alapján két külön fajra (species), ú. m. 1. fehérre, 2. feketére, azon belül pedig hat fajtára és egész sereg családra osztja. A két faj között értékbeli megkülönböztetést is tesz, mondván, hogy a fehér faj, melynek 85^b körüli arcszöge van, nagyobb civilizáció által tűnik ki, míg a kisebb arcszögű fekete faj „az állatokhoz közelebb áll és civilizációra képtelen.” Virey könyve nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a Camper-féle arcszög és az intelligencia közötti összefüggés téves

hiedelme a nagyközönség köreiből elterjedjen. Osztályozása tulajdonképpen az első polygenista rasszosztályozás.

Vele szemben a monogenizmus legfőbb képviselője és harcosa a korban *J. C. Prichard* (1786-1848), angol orvos és nyelvész, akit Blumenbach inspirált. Már doktori értekezése: „*De Hominum varietatibus. 1808.*” az emberfajtákkal foglalkozik. Ezen épült fel későbbi híres könyve: „*Researches into the Physical History of Mankind. London, 1812.*”, melynek 1851-ben már öt kötetre bővült 4-ik kiadása jelent meg. Igen értékes összefoglalása ez az egyes rasszokra és népekre vonatkozó addigi ismereteknek. Az újabb kiadások azonban nem annyira az antropológiai anyag bővülését, mint inkább a tudós szerzőnek történeti, kultúrtörténeti, néprajzi és szociológiai irányban való elhajlását jelentik. R. Wagner németre is lefordította.

Bár *Prichard* az ortodox monogenista iskola feje s a XIX. század első felében azt a szerepet tölti be, mint Linné a XVIII. században, mégis nagy különbség van köztük, ö már biológiai szemmel nézi a rasszokat s nemcsak az emberiségnek rasszokra való tagolódásával és azok leírásával, hanem a faj-rasszkeletkezés problémájával is foglalkozik. Az egyes rasszoknak mai lakóhelyükön való autochton keletkezését elutasítja. Bizonyítja, hogy a rasszok vándoroltak s a különböző rasszok vándorlásai egy centrális pont felé vezetnek, amiből az egész emberiségnek egy helyen való keletkezésére és egyfajúságára következtet. Különbséget tesz a faj és rassz fogalom, illetve csoport között. A fajokat szerinte a rasszoktól különböző eredetükről s néhány speciális, nem szerzett jellegben való különbözőségükről ismerhetjük fel, amelyek nem származnak a miliő hatásától, hanem ivadékról-ivadékra öröklődnek. Elismeri azonban, hogy minden fajnak van variációja. Megkülönböztet egyéni vagy átmeneti és állandó variációkat. Ilyen állandóvá lett variációknak tartja az emberi rasszokat is.

Prichard az egységes emberi fajon belül három fő testi jelleg, ú. m. a bőr színe, a haj színe és a koponya alakja alapján 7 ilyen varietast különböztet meg, amelyeket „osztályokénak” nevez. Ezek: 1. az iráni, amely körülbelül *Blumenbach* varietas

caucasica-jának felel meg; 2. a turáni, mely a varietas mongolica-val egyezik; 3. az amerikaiak, kivéven az eszkimókat, kiket a turáni varietasba sorol; 4. a világos bőrű délafrikaiak, t. i. a hottentották és busmanok; 5. a négerek; 6. a pápuák és a többi gyapjashajú óceániak; 7. az alfur-ok keleti Indonésiában és az ausztráliaiak. Rendszere, mint látjuk, tulajdonképen *Blumenbach* osztályozásának továbbépítése. *Prichard* tartalmaz munkáját gazdag illusztrációs anyag díszíti.

Ugyancsak a monogenismust képviseli *W. Lawrence* (1783-1876), angol orvos, kinek 1817/19-ben megjelent „Lectures on physiology, zoology and the natural history of man, delivered at the Royal college of surgeons. London.” című könyve *Eicksfeldt* szerint a kor legjobb antropológiai munkája. *Topinard* szerint Broca még 50 év múlva is ezt ajánlotta első antropológiai olvasmányul, mint amiből komolyan tanulni lehet. – Biológiai felfogásával és származástani gondolataival korát jóval megelőzte s *Darwin*, *Galion*, *Weisman*, *Haeckel* több gondolatát csírájában már megtaláljuk nála. Hirdeti, hogy az emberi rasszok bélyegei lényegében analóg jelenségek a házai állatok rasszai között mutatkozó különbségekkel, ezért javasolja, hogy mindkettőt azonos elvek szerint kell tanulmányozni. Kimutatja, hogy a rasszbélyegeg veleszületettek, mint természetes variációk lépnek fel s öröklés útján vitetnek át a következő nemzedékre. Elismeri, hogy külső vagy járulékos okok, aminő a lakóhely, klíma, táplálék, életmód stb. szintén hatással vannak ugyan az emberi alak módosítására, de az így létrejött változások az egyénre korlátozódnak s nem vihetők át az utódokra, miértis a rassz szempontjából nem jennek számításba. – Ama faktorok közül, amelyek az állatvilágban a variációs hajlamot előmozdítják, legnagyobb fontosságot tulajdonít a domesztikációs állapotnak, amit azután legújabban *E. Fischer* épített ki tudományos tantétellé. *Lawrence* a fajt és a rasszt lényegében rokonjellegűnek tartja, amennyiben mindkettő különbözőségei öröklődő eltérésekből állanak. Általában egész tárgyalásmenetén végig vonul az öröklés gondolata. A mai rasszokat egy ősi első rasszra vezeti vissza s így a rasszosztályozásba genetikai szempontokat visz bele. Származástani

nézeteiért, melyeket kora nem értett, üldözni kezdték s végül kénytelen volt nemcsak előadásait beszüntetni, de könyvét is a forgalomból kivonni. Hogy az angol rasszkutatások annyira visszamaradtak, abban a nagytehetségű *Lawrence* félreállításán kétségkívül nagy része volt. Rasszhygiéniai gondolatai és eugenikai követelményei ma is helytállóak.

Jean Baptiste Marcellin Bory de Saint-Vincent (1780-1846), bár *Cuvier* tanítványa, mégis lényegesen másképp gondolkodik, mint mestere, sőt utóbb szembe is került vele. „Espèces du genre Homme. Paris, 1825.” és „L'Homme. Essai zoologique sur le genre humain. Paris, 1827.” című munkáiban fejti ki nézeteit az emberfajokról és a fajkérdésről. Felújítja *Isaac de la Peyrère* tanát, mely szerint Ádám nem az emberiség, hanem csupán a zsidók ősatya s Ádám előtt is éltek emberek, az ú. n. „praeadamiták”. Az emberfajta között lévő különbségeket elég nagyoknak tartja arra, hogy azokat faj (species) névvel jelölje. Ezért az emberiséget 15 fajra osztja. Ezek: 1. Jáfet faja, ami alatt az európaiakat érti; 2. arábiai; 3. hindu; 4. skytha (török); 5. kínai; 6. hyperboreus; 7. neptuni (maláj); 8. ethiopiai; 9. kaffer; 10. hottentotta; 11. melanéziai; 12. ausztráliai; 13-15. észak-, közép- és délamerikai faj.

Még Borynál is tovább megy *Auguste Desmoulins*, aki „Histoire naturelle des races humaines du Nord-Est de l'Europe, de l'Asie Boréale et Orientale, et de l'Afrique Australe. Paris, 1826.” című munkájában az emberfajok számát tizenhatra emeli. Könyve tulajdonképpen az első szorosabb értelemben vett rasszantropológia. Nemcsak rasszleírással, de rasszbiológiával is foglalkozik. A fajok közötti szaporodásképtelenséget (sterilitást) éppúgy nem tartja fajelválasztó bélyegnek, mint ahogyan a fehér és fekete embercsoport között lévő termékenység szerinte nem elegendő arra, hogy egy fajról beszélhessünk. Az embercsoportok bélyegeit állandóknak, öröklődőknek tartja, amelyek minden klíma alatt és minden életmód mellett megmaradnak, amit a négerek, zsidók, eszkimók, malájok példájával bizonyít. Hivatkozik patológiai jellegekre, betegségekre, amelyek egyik embercsoportban előfordulnak, a másikban nem. Ezért az emberiséget 16

különböző fajra s azokon belül egy sereg rasszra osztja. Osztályozásában több azóta igazolt megállapítás jut kifejeződésre, azért érdemes közelebbről megismerkednünk vele. Európában négy, Indiában egy, Ázsiában két, Afrikában három, Óceániában négy, Amerikában két fajt különböztet meg. Ezek a következők:

1. Skytha faj, melyhez az indo-germán, finn és török rasszt sorolja.
2. Kaukázusi faj, melyet Blumenbach szerint nem az összes európaiakra, hanem szűkebb értelemben csupán a kaukázuskörnyékiekre (mingréliai, georgiai, örmény) korlátozva használ.
3. A szemita faj. Ehhez az arab, etruszk-pelazg és kelta rasszt sorolja.
4. Az atlanti faj a berbereket, kanáriszigetieket és a szaharabelieket foglalja magában.
5. Hindu faj (India bennszülött lakossága).
6. Mongol faj, melyet indokínai rasszra (Tibet, Indo-Kína, Kína, Korea, Japán), nyugati mongol rasszra és sarkvidéki (hyperboreus) rasszra tagol.
7. Kurili faj, ami alatt az ajnúkat érti, kiket nagyon helyesen megkülönböztet a többi északázsiaiától. A három következő faj, ú. m. 8. az ethiopiai, 9. az euro-afrikai, és 10. az austro-afrikai faj az afrikai feketék három nagy csoportjának: észak-nyugatafrikai (néger), keletafrikai (kaffer) és délafrikai (hottentotta, busman) feketéknek felel meg.
11. A maláji fajba a Carolin-szigetieket, dajakokat, a tulajdonképeni malájokat, a polynéziaiakat és madagaszkárszigeti hovákat sorolja.
12. Óceániai faj alatt a Celebes, Borneo, Új-Kaledónia-i feketéket, tázmániaiakat, madagaszkáriakat és az indokínai moi-kat érti.
13. Pápua faj (Új-Guinea).
14. Ausztráliai faj.
15. Kolumbiai faj (északamerikai).
16. Amerikai faj (közép- és délamerikai).

Desmoulins osztályozása sok tekintetben egyezik *Boryéval*. Nagy haladást jelent azonban abban a tekintetben, hogy az ajnút és pápuát külön morfológiai csoportnak veszi. Ez a *Bory-Desmoulins-féle* osztályozás, bár a rasszokat a legtöbbször népnévvel jelöli, ami sok zavarra és félreértésre ad okot, mégis nagyszerűen illusztrálja, hogy a rasszlátókör a *Linné* óta eltelt 100 év alatt milyen sokat bővült és tökéletesedett.

Virey, *Bory* és *Desmoulins* pompás munkái és ügyes érvelése nyomán a 19. század harmadik és negyedik évtizedében a polygenisták száma és a polygenizmus irodalma annyira megszorodott úgy Német-, mint Francia- és Angolországban, majd Amerikában is, hogy azok követése és ismertetése már messzire vezetne kítűzött célunktól és külön könyvet vehetne igénybe. Valóságos fajkutatási láz szállja meg az embereket s mindenki a paradicsom helye, az emberfajta száma, a rasszok keletkezése és származása iránt érdeklődik. Az egész kis könyvtárt kitevő irodalomból csak a legjellegzetesebbeket említem meg.

Ezek közé tartozik *Ch. Hamilton Smith* „Thee Natural History of the human species. Edinburgh, 1848.” című nagyon elterjedt könyvecskéje, melyben három egymást követő emberteremtést hirdet. Nem tudja ugyanis megérteni, hogy az egymástól több jelleg tekintetében annyira különböző európai, mongol és néger egymásból származhatott volna azon rövid idő alatt, „amit az írások megengednek”, ő hívja fel először a figyelmet arra a nehézségre, amit az emberiség osztályozása és a rasszok származtatása szempontjából a kihalt emberi rasszok jelentenek. Egyébként a legmérsékeltebb polygenisták közé számítják őt.

Ezzel szemben a legradikálisabb polygenisták egyike gyanánt emlegetik *Robert Knox*-ot („The races of Man. London, 1850.”), aki nem az emberi csoportok rendszertani elnevezésében (faj, rassz), hanem a csoportkülönbségek tényleges létezésében látja a lényegét. A fehér emberen belüli rasszokat ugyanannyira különbözőknek tartja egymástól, mint amennyire különbözik a néger a busmantól, a kafir a hottentottától, a grönlandi eszkimó a pyrenaeusi baszktól. – „Az emberek különböző rasszúak – mondja *Knox* –, nevezzétek ezeket fajoknak, ha akarjátok; nevezzétek varietasoknak! Kevésbé érdekel! A tény, az egyszerű tény marad az, hogy az emberek különböző rasszúak.” És ebben igaza is van. Ezt vallja a mai rasszantropológia is.

A monogenizmus és polygenizmus harcának az ú. n. „amerikai iskola” jelenti a tetőfokát. Angliában, Franciaor-

szagban, majd más országokban is már a 19. század legelején mozgalom indul meg az emberiség szégyenét jelentő rabszolgaság megszüntetése, a rabszolgák felszabadítása érdekében. A mozgalmat az Egyház is támogatja. Társulatok keletkeznek, a röpiratok és tanulmányok ezrei jelennek meg s mindenütt élénk propaganda folyik a rabszolgaság mellett és ellen. Mindkét párt minden eszközt felhasznál s többek között antropológiai érvekkel, rasszvizsgálatokra támaszkodva, vagy legalább a tudományra hivatkozva is iparkodik a saját igazát bizonyítani. Sőt akadnak szakemberek is, akik teljesen az egyik vagy másik párt szolgálatába állva, nem a tárgyilagos tudományos igazságot keresik, hanem csupán a párt érdekeit védik, aminek végül a tudományos igazságot feláldozzák.

Az amerikai iskola eleinte S. G. Morfon (1799–1851) hatása alatt áll, aki ugyan határozottan a polygenismust hirdeti, de azt teljes tudományos meggyőződésből teszi. Mint a philadelphiai egyetemen az anatómia professzora, elsősorban a „kranológiát művelő s „Crana americana” című monográfiája, mely 1839-ben jelent meg, az első ilyen munka Amerikában. Emellett azonban az élő ember, főleg az amerikai indiánok rasszantropológiai tanulmányozásával, valamint zoológiával és palaeontológiával is foglalkozik. *Morfon* a sterilitást nem tartja elegendő fajmegkülönböztető kritériumnak s a termékenység foka szerint a fajokat három csoportra osztja: 1. rokon fajok, melyek egymással termékeny ivadékokat hoznak létre; 2. keveredő fajok, melyek korcsai terméketlenek; 3. távolálló fajok, melyek egymással szemben sterilek s így utódokat (korcsokat) egyáltalán nem hoznak létre. Az egész emberiséget öt főcsoportra (nagy varietasra) osztja, amelyek teljesen *Blumenbach* öt változatával egyeznek, azzal a különbséggel, hogy *Morton* a közöttük levő különbséget sokkal mélyebbnek látja, miértis külön való eredetüket hirdeti. Az öt főcsoportot azután 22 családra osztja.

„20 évi megfigyelés és .elmélkedés után – írja *Morton* egyik posthumus cikkében –, mely idő alatt sohasem közeledtem a tárgyhoz bizonyos óvatosság nélkül, nem találok elfogadhatóbb magyarázatot ama különböző jelenségekre, ame-

lyek a fizikai embert jellemzik, mint az emberi rasszok több-
ágú eredését.”

Az amerikai iskola másik két vezető egyénisége, *Nótt* és *Gliddon*, már erősen harcos természetű, túlzásokra hajló. Akkor jutnak szerephez, amikor a diplomáciai jegyzékváltás a rabszolgaság intézményét védő Amerika s a rabszolgák felszabadítása érdekében harcoló Anglia és Franciaország között a lelegeleveníbb volt.

John C. Calhoun washingtoni külügyminiszter, hogy a rabszolgaság intézményét az európai támadások ellen könnyebben megvédhesse, a polygenisták iskolájára akart támaszkodni. Ezért 1844-ben meghívta kormányába dr. *Nott*-ot, az ismert polygenistát, s megbízta őt a rabszolgaság jogosultságának tudományos igazolásával. *Nott* és fő munkatársa *Gliddon*, egész táborukat szervezett az ismert polygenistákból s két nagy munkát adtak ki. Az egyik 1854-ben jelent meg „Types of Mankind” címmel, a másik pedig „Indigenous Races of the earth” címmel 1868-ban. Az előbbi különösen nagy közkedveltségnek örvendő, ügyesen megírt könyv volt, s 17 év alatt 10 kiadást ért meg. Egyik nagy fejezete az egyiptomi emlékek tanulmányozása alapján bizonyítja, hogy az emberi típusok változatlanok, mivel az ott ábrázolt zsidók, arabok, négerék, európaiak már 3500 évvel Krisztus előtt ugyanazon típust tüntetik fel, mint ma, anélkül, hogy azóta bármit is változtak volna. A négert az európaiától teljesen különböző, csökkent termékenységű és vitalitású fajnak hirdetik. *Morton* három főcsoportja mellé egy negyediket is felállítanak olyan szomszédos fajok számára, melyek között a hibridek létrehozása nem csupán lehetséges, hanem egymással minden körülmények között korlátlanul termékenyek. Ilyennek tartják az emberi fajokat, melyeket azonban nem „faj”, hanem „típus” névvel jelölnek. E típusok szerintük állandók, visszafelé a legtávolabbi időkbe változatlanul követhetők, ezért külön eredetűek. Ez a gondolat fejeződik ki fajmeghatározásukban is, mely szerint „minden varietas, amely minden külső körülménnyel szemben változatlanul fenntartja magát, az egy eredeti fajt alkot”.

Az emberiség osztályozásában kiváló természettudós munkatársuk, *Louis Jean Rodolphe Agassiz* elméletére támaszkodnak, aki úgy az ember, mint az állatok és növények számára nyolc teremtési centrumot, vagy zoológiai provinciát tetelez fel. Eszerint az emberfajták a föld kerekességének nyolc különböző pontján, egymástól függetlenül születtek meg, amely középpontok állatviláguk és növényzetük által is különböznek egymástól.

A monogenisták sokat emlegetett régi érve volt a Malabar partvidéki (Előindia délnyugati partja) zsidók esete, akikről *Fabricius* hirdette először, hogy 1000 év alatt úgy megfeketedtek, akár az ottani bennszülöttek. *Nótt* most gondos kutatások alapján kimutatta, hogy ezek eredetük szerint nem zsidók, hanem csak zsidó vallásra tért bennszülöttek s így azután érthető a többi zsidókétól eltérő fekete színük is. Ellenben az ott élő igazi zsidók ma is olyanok, mint ezer év előtt voltak.

Ez súlyos érv volt a monogenistákkal szemben, akik a rasszok keletkezését a millió hatásával magyarázták. Érthető tehát, ha a megszaporodott polygenisták egy időre – legalábbis a harcizaj tekintetében – a monogenisták fölé kerülnek.

Jellemző különben e korra, hogy a monogenisták és polygenisták, bármily nagy is volt egyébként közöttük a felfogásbeli különbség, a négerekre vonatkozólag csakhamar egyetértettek egymással. Jó példa erre a már hivatásánál fogva is monogenista John Buchanan, charlestoni pap, aki 1854-ben azt hirdette, hogy „az összes emberi rasszok egyfajúak és egyeredetűek, kivéven a négereket. A néger feltűnő és jelenleg állandó varietas, mint a háziállatok számos varietas-ai. A néger az fog maradni, ami, hacsak alakja meg nem változik kereszteződés következtében, aminek már a pusztá gondolata is lázítólag hat reánk, ő a mi védelmünk alá van helyezve, s a Biblia engedelmességet rendel el a rabszolgáknak.” Amerikában egyébként általánosan elterjedt nézet volt e korban, hogy „a négerek a Noé által megátkozott Chamtól származnak és arra vannak kárhóztatva, hogy testvéreik szolgálói legyenek; vagy még távolabb az Isten által Ábel meg-

gyilkolásáért megátkozott Káintól származnak, akit feketévé tett, hogy mindenütt megismerjék őt” – mondja Topinard. Amikor azonban 1830-ban Anglia, 1840-ben Franciaország, majd 1864-ben Amerika is felszabadította a rabszolgákat, a politikai szempontú polygenizmus teljesen talaját veszíti s ismét a monogenizmus kezd előtérbe nyomulni, főleg amióta oly sokoldalúan képzett szakember írja zászlajára és ragadja magához a vezérséget, mint A. de Quatrefages (1810–1892), a híres francia antropológus, a párizsi „Musée”-n az embertan tiszteletbeli tanára, aki 1856-ban lépett a küzdőtérré. Csakhamar a monogenizmus szellemében és védelmére írt hatalmas könyvvel: „L'Unité de l'espèce humaine. Paris, 1861.” lepte meg a világot, s az joidéig antropológiai tankönyv gyanánt szerepelt s ma is érdeklődéssel és élvezettel olvasható.

De Quatrefages az emberiséget egy közös töre visszavezethető három törzsre (fehér, sárga, fekete) osztja, ezeket pedig főágakra, mellékágakra, majd népcsaládokra, népcsoportokra s végül egyes népekre tagolja. Bátran hirdeti, hogy „az emberiség egyetlen fajt alkot, amely, mint a szerves világban előforduló minden faj, egyetlen ősapától származik”. Belátja, hogy a fajkérdésben uralkodó zavar legfőbb oka az alapfogalmak tisztázatlansága. Ezért éles különbséget tesz a faj, varietas és rassz között.

„A faj olyan egymáshoz többé-kevésbé hasonló egyének csoportja, akik a családoknak szakadatlan és természetes egymásrakövetkezése útján egyetlen ősi párttól származtak, vagy számlázottaknak tekinthetők” – mondja *de Quatrefages*.

A varietas viszont az olyan egyének csoportja, „akik ivaros szaporodás által összetartoznak, de ugyanazon faj többi képviselőitől egy vagy több különleges jellegben különböznek”.

Végül rassz alatt olyan egymáshoz hasonló egyének csoportját érti, „akik egy fajhoz tartoznak, a varietas bélyegeit ivaros szaporodás útján kapták és adják tovább”.

A három fogalomcsoport között tehát bizonyos fokozatbeliség van úgy a megkülönböztető jellegek számában, mint azok különbözőségének fokában. A varietasokat és rasszokat

a fajokból vagy más rasszokból származtatja. Lehetségesnek tartja rasszok keletkezését környezethatások úfján is, bevallja azonban, hogy a rasszkeletkezés végső okát nem ismeri, sőt azon a véleményen van, hogy az valójában sohasem magyarázható meg. Könyve a fajkérdésben való józanabb, óvatosabb tudományos felfogás terjedését nagyban előmozdította. Hamy-val együtt 1873-ban írt ötkötetes nagy munkája: „Crania ethnica” pedig ma is használható forrás a rasszkraniológiai kutatások számára.

A XIX. század második felében az egész kérdés felfogásában nagy változás állott be, amiben az embertan történetének több fontos eseménye játszott közre.

Az egyik az első tudományos embertani társaság: a „Société d'Anthropologie de Paris” alapítása 1859-ben. Ezzel az emberre vonatkozó szétszórt, jórészt csak ötletszerű, mintsem céltudatos vizsgálatok rendszert, keretet, a kutató tudósok egységes irányítást, célkitűzést nyertek. „Ennek az alapításnak – mondja Broca – bármily nehezen ment is eleinte, gyors és nem remélt sikere lett. Az új társaság legott kibővítvén az etimológia programját, az emberi rasszok tanulmányozása köré csoportosítván az orvosi tudományokat, az összehasonlító bonctant és az állattant, az ősrégészetet és a palaeontológiát, a nyelvtudományt és a történelmet és végül anthropológia névre keresztelvén a tudományt, melynek határait imígy kibővítette, az új társaság kitarta kapuit mindazok előtt, akik az emberi tudás e különféle ágait művelték.”

Ezzel kapcsolatban az embertani tudományok művelőiben is lényeges változás állott be. A XIX. század első felében csaknem kizárólagosan az orvosok és zoológusok azok, kik előképzettségüknél fogva a legkönnyebben térhettek át a rokon, akkor még meglehetősen szűkkörű és inkább anatómiai és zoológiai vonatkozású kutatási területre. A század második felében azonban az embertan annyira tágkörű, sokoldalú tudománnyá lesz s olyan speciális kutatási módszerei fejlődnek, a rassz-szempontra előtérbenyomulásával pedig annyi történelmi, néprajzi, régészeti, nyelvészeti stb. ismeretre, tájékozottságra lesz szükség, hogy a más tudományszakok-

ból áttérőknek mind kisebb szerepük s mind szűkebb, egyoldalúbb tájékozottságuk lesz az antropológiai kutatások széles mezején.

Arról a nagyarányú fejlődésről különben, amit az antropológia a párizsi embertani társaság megalapítása után alig pár évtized alatt elért, maga *Broca*, a társaság alapítója és vezére tesz tanúságot. Amíg ugyanis azelőtt még tudománynak is alig akarták elismerni az embertant, addig közel húsz évvel a társaság megalapítása után már azt írja *Broca*, hogy „az antropológia fejlődésének gyorsasága nagy nehézségeket gördített azok elé, akik e tudománynak a tanulására vetik magukat. Senki sem kívánhatja, hogy valaki mindazon ismereteket elsajátítsa, amelyek e tudományhoz hozzáférhettek, s azokat oly alaposan és szabatosan bírja is, hogy minden ágazatához illetékes szava legyen. Arról a reményről tehát – mondja tovább –, hogy valaki teljes tökéletes anthropológussá lehessen, le kell mondanunk. A munka megosztása itt szükségesebb, mint bárhol egyebütt. E roppant nagy birodalomban mindenki ott üti fel sátorát, ahova saját hajlandóságai, képességei és különös törekvései vonzzák”.

A másik nagyhatású esemény a fokozatos fejlődés elvének dialdala jutása volt.

Darwin Károly volt az, aki a természetes és ivari kiválogatódás (selectio) elméletének felállítása s a megfigyelések óriási tömegének rendkívül szellemes csoportosítása által nemcsak a fajok állandóságának tételét döntötte meg, hanem a fejlődés (evolutio) eszméjét a tudós és laikus köztudatba annyira bevitte, hogy az a természettudományoknak alapvető saroktételévé vált. Utána *Vogt*, *Huxley*, s mások a fokozatos fejlődés érvényét több-kevesebb sikerrel az emberre is bebizonyították

Még nagyobb hatást gyakoroltak a monogenismus és polygenismus felfogásának átalakulására a diluviális ősembernek előbb Németországban, majd Belgiumban, Franciaországban s lassan Európa mind nagyobb részében megtalált hiteles koponyái és csontvázai. Ezzel azután nemcsak Cuvier tana dőlt meg véglegesen, hanem az is kiderült, hogy az embernek a rasszok mai különbségeit sokszorosán felülmúló s a faj

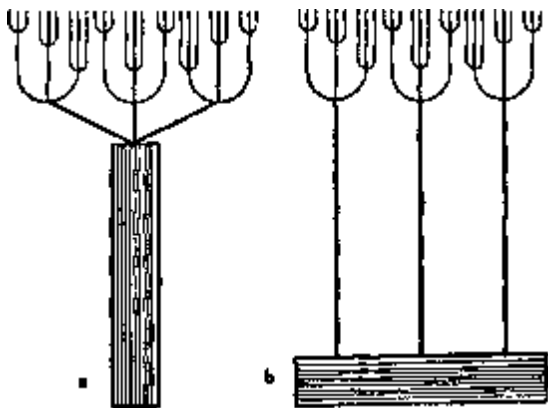
megszokott morfológiai határait szembetűnően túllépő primitív alakjai (neandertali, spyi, krapinai stb. ősember) is éltek a múltban. A neandertali ősemberkoponyának a mai emberétől való szembetűnő eltérése még a nagy *Virchowot* is annyira meglepte, hogy a szokatlan alakot a torzító kőszvény (arthritis deformans) hatásával tudta csak megmagyarázni, mígnem *Schwalbe* az újabb hiteles leletek alapján bebizonyította, hogy e leletekben a mai emberalagnál jóval primitívebb alakokkal, a Homo primigenius-sal van dolgunk.

Ezek után már most nem lehetett többé úgy feltenni a kérdést, hogy egy faj van-e vagy több, mert arra a monogenista is nyugodtan nemmel felelhetett. A Homo primigenius és a mai ember között valóban oly szembetűnő testi különbségek mutatkoztak, hogy a régi értelemben vett „egy faj” nem volt tovább fenntartható. Főleg akkor nem, ha – mint a zoológus-antropológusok tették – már egy vagy két morfológiai jellegbeli különbség kimutatása is elegendő volt arra, hogy külön fajokról beszéljenek.

Új jelszavak hangzanak tehát fel s azok körül új hadállásba csoportosulnak a küzdő felek. Most már a monogenismus hívei is kénytelenek elismerni, hogy az emberiség zoológiai fajoknak megfelelő több morfológiai csoportra különül. Viszont a „több faj” létezése még nem cáfolja meg a monogenismus elvét, feltéve, hogy ezek a fajok közös eredetűek. Ezért álláspontjukat oda módosították, hogy ha több fajból áll is az emberiség s ha ezek a fajok ma, mint mondani szokták, „tartós típusúak” is, valaha azonban ezek is változtak (transformismus) s egy közös ősemberi csoportból, vagy azon túl még ősből alakból, valamilyen főemlőscsoportból eredtek s fokozatos fejlődés (evolutio) útján jutottak arra a fokra, amelyen ma vannak. E felfogásban tehát nem az a fontos, hogy az emberiség hány és milyen zoológiai kategóriára tagolódik s hogy a származás milyen ősalakig nyúlik vissza, hanem csupán az, hogy ez a származás egyágú, egy ősi alaki csoportból, egy törzsből indult ki, vagyis „monophiletikus”.

Ezzel szemben a másik tábor azt erősítette, hogy a különböző fajok nem közös eredetűek, hanem párhuzamosan

fejlődtek különböző helyen, különböző ősokból, egymástól elkülönülve élő Primates-alakokból. Eredetük tehát több külön törzsből kiinduló, azaz „polyphyletikus”. Hogy azután melyik volt az az ősi Primates-alak, amelyből ez a fejlődés kiindult, arra nézve ismét nagyon eltérők a vélemények s egész csomó elmélet és azt kifejező „törzsfák” keletkezett mindkét táborban. Ezek a törzsfák és származásemelvények semmi mások, mint csupán több-kevesebb valószínűséggel bírós teljesen ideiglenes életű munkahypothesisek, amelyek

31. Az egyágú és többágú eredet sémája (Eickstedt szerint).

azonnal megdőlnék, mihelyt egy újabb őslénytani lelet a képzelt sémába nem illeszthető bele.

Az antropológusok nagyobb része azonban most már mindjobbban a monophyletizmus mellett tört pálcát s inkább csak a zoológus-antropológusok egy része tartott ki még továbbra is a többágú származástan (polyphyletizmus) mellett. Ezek közé tartozik az olasz Sergi (L'uomo, 1911 és Le origini umane. 1913), aki az emberiséget öt nemre (genus), tizenhárom fajra (species) és negyvenegy varietasra osztotta s azt hirdette, hogy egy ősi anthropomorph-csoport négy ágra oszlott s ezek mindegyikéből úgy emberszabású majmok, mint emberi alakok fejlődtek. Honfitársa, M. Sera (I caratteri della faccia e il polifiletismo dei Primati. Pavia, 1918.) hat

primates-alakot vett fel, melyek a törzspejlődés folyamán egy-egy anthropoid és hominid alcsoportra tagolódtak volna.

A polyphyletismus legharcosabb képviselője *H. Klaatsch*, német antropológus, aki eredetileg meggyőződéses monogenista volt, később azonban a Le Moustier-i és Combé Capelle-i diluviális csontvázak tanulmányozása után a polyphyletismus szenvedélyes híve lett. Feltévése szerint Dél-Ázsiában és a környező szigetvilágon egy ősanthropoid (emberszabású majom) alak élt (Propithecantropi), melyből azután két csoport vált le. Az egyik nyugat felé, Afrikába vándorolt s a gorillára és a neandervölgyi ősemberre (*Homo primigenius*) tagolódtott. A gorilla továbbra is Afrikában maradt, az ősember pedig Európába vándorolt. A feltételezett ősanthropoidcsoport másik ága keleten az orangra és az ú. n. „keleti ember”-re tagolódtott. Ez a „keleti ember” a diluvium második felében a fejlett vadász kultúrájú „aurignac ember”-ré fejlődött és szintén Európába vándorolt, ahol csakhamar összeütközésbe, majd élet-halál harcba keveredett a primitív kultúrájú és típusú neandervölgyi ősemberrel s azt nagyobb részben kiirtotta, kisebb részben vele keveredett.

Klaatsch szerint tehát a neandervölgyi ősember a gorillával, az aurignac-ember pedig az orangutánal származott egy közös törzsből s így a mai emberiség fehér-fekete fajtái „gorilloid”, sárga fajtái ellenben „orangoid” eredetűek lennének. Ezt az elméletet azután nemcsak külső morfológiai hasonlóságokkal (a gorilla fekete, hosszúfejű és prognatharcú, mint a néger, az orangután sárgás-vöröses színű, rövidfejű és laposarcú, mint a sárga rassz), hanem a temperamentum különbségeivel is igyekeztek alátámasztani. Így azt állították, hogy a gorilla cholерikus és impulzív, mint a néger, az orang pedig „szemlélődő, filozofikusan tépelődő és kegyetlen”, mint a mongol.

Klaatsch polyphyletista elmélete azonban komoly szakörökben inkább csak mosolyt, mintsem elismerést váltott ki s alig akadt követője.

Még nála is messzibbre ment az ősök keresésében *Maurus Horst* (*Die natürlichen Grundstämme der Menschheit*. 1913), aki az emberi rasszok legrégebbi őszüleit az öves-

állatban, a pikkelyes állatban és a tövises sünen vélte megtalálni.

A polyphyletista elméleteket V. *Giuffrida-Ruggeri* (Su l'origine dell uomo, Bologna, 1921), G. S. *Miller* (Conflicting views of the problem of mans ancestry. 1920), *Mendes-Corrêa* (La généalogie humaine et le polyphylétisme, 1923 és Homo, 1926) és H.-V. *Vallois* (Les preuves anatomiques de l'origine monophylétique de l'homme, 1929) az anatómiai bizonyítékok egész tömegére támaszkodva igen erélyesen visszautasították s kimutatták, hogy minden antropológiai, morfológiai, palaeontológiai, geológiai és ősembertani ismeretünk az emberiség monophyletikus eredete mellett szól, amit a származástan legharcosabb hívei, mint *Hans Weinert* és *Eugen Fischer*, is elismernek.

„Minden polygenetikus törzsfát – mondja *Weinert* –, mint lehetetlen, el kell utasítanunk. Minden phyletikus vizsgálat mindig újból arra a következtetésre kényszerít – írja tovább –, hogy az egész mai emberiség csak egyetlen törzsből eredhet, úgyhogy minden polygenetikus törzsfá csak bizonyos anthropoidok és emberrasszok külső hasonlóságának félreismerésén alapszik.” (Ursprung der Menschheit, 1932.)

Valóban, ha a polyphyletikus eredet igaz lenne, akkor az azt jelentené, hogy pl. a néger közelebbi rokonságban állana a gorillához, a mongol rassz pedig az orangutánhoz, mint a fehér, sárga és fekete emberrasszok, vagy a mai ember és a diluviális ősember egymáshoz. E mellett az is teljesen lehetetlen, hogy az a sok morfológiai és fiziológiai meg egyezés, amit az összes emberrasszokon egyformán megtalálunk szemben az emberszabású majmokkal, mind csak az egyforma milió, vagy azonos életmód hatására létrejött convergentia lenne. Hiszen bebizonyított tény egyfelől, hogy az emberfajtak a különböző geológiai időkben és a föld különböző részein igen eltérő éghajlati, környezeti és életmódbeli viszonyok között éltek, másfelől, hogy az összes emberrasszok egyezései jórészt olyan bélyegekből nyilvánulnak (pl. homloküreg, hajhatár, tapintólécek, vérszérum, sperma

stb.), amiknek sem a hőmérséklettel, sem az életmóddal semmi szorosabb kapcsolatuk nincsen.

Újabban az örökléstani vizsgálatok is az emberi alakról teljes egységét, az öröklésanyag nagy részének az összes emberfajtáknál való teljes azonosságát bizonyítják. Ezért *Eugen Fischer* nemcsak a mai rasszokra, hanem az eddig ismert legősibb ősemberi alakokra (*Sinanthropus*, *Pithecanthropus*) azt hirdeti, hogy „a *Sinanthropus* fokon az emberiségnek teljesen egységének kellett lennie, rasszképződés akkor még nem állott be”. Már pedig a *Sinanthropus*nak az újabb ősrégészeti leletek bizonyossága szerint kultúrája volt, tüzet gyújtott és eszközöket, fegyvereket készített. Ezért a mai emberrel szemben mutatkozó nagy morfológiai különbsége dacára is teljesértékű embernek kell őt tartanunk, mert a kultúra, a lelkiség, szellemiség velünk emberekkel köti őket szorosan össze s az állatvilág minden más csoportjától élesen elválasztja.

Íme az újabb kutatások és leletek alapján az évszázados harc a monogenismus teljes diadalával végződött.

17. A RASSZOK ÉRTÉKELÉSE.

Amikor *Linné* és követői az emberiséget osztályozni kezdték s még inkább, amikor a fajkutatás a szomszéd tudományokkal, így főleg a történelemmel, filozófiával és szociológiával érintkezésbe jutott, azonnal felmerült a tisztán tudományos indítékú és elméleti jellegű osztályozások mellett a többé-kevésbé gyakorlati célra törő értékelés gondolata is. Ennek ősi forrása és első kiinduláspontja tulajdonképpen a már sokat emlegetett faji előítéletben, az éncsoportnak minden más csoport fölé való emelésében keresendő, sőt eleinte a tudományban is csak ilyen alakban jelentkeznek.

Első halvány körvonalait a XVIII. század végén *Herder* és főleg *Meiners* munkáiban láttuk. A XIX. század első felében azután mind több képviselője és hirdetője akad, bár nem annyira a szorosabban vett antropológia keretén belül, mint inkább azon kívül.

Ezek közé tartozik mindenekelőtt *Georg W. F. Hegel* (1770-1831), aki értékelő filozófiáját (*Encyclopädie der philosophischen Wissenschaften*, 1817.) az emberi rasszokra is kiterjesztette s a négertől a mongol rasszon át a kaukázusi rasszhoz vezető rangsort állított fel a természetesség csökkenése, illetve az önmagát felfogó szellemiség fokozatos kifejlődése szerint. „Csak a kaukázusi rasszban jut a szellem abszolút egységbe önmagával – mondja *Hegel* –, csak itt lép teljes ellentétbe a természetességgel.”

Még kifejezettebb az értékelés gondolata a francia *Courtet de l'Isle*-nél, aki 1838-ban megjelent munkájában (*La science politique fondée sur la science de l'homme, ou étude des races humaines sous le rapport philosophique, historique et social*, Paris, 1838.) a rassztant a szociológia szolgálatába állította. Amíg az eddigi szerzők többnyire az egész fehér embercsoportot (kaukázusi rassz) állították szembe és emelték föl a színesbőrűeknek, addig *Courtet de l'Isle* már a fehér emberen belül is értékel s az északi germánokat teszi meg az emberiség eszményi típusává, miáltal *Gobineau* közvetlen előfutárává válik.

„A teuton-típus – írja *de l'Isle* – az összes régi és modern művészi szabályok szerint sokkal jobban képviseli az ember fizikai természetének szép eszményét, mint a leggyőzött rasszok legtöbbjének kelta típusa.” Tanát azonban hamarosan elfelejtették.

Egészen különös felfogást nyilvánít *L. Oken* (1779-1851), aki természetfilozófiájában (*Lehrbuch der Naturphilosophie*. Jena, 1809-11.) természettudós létére egészen laikus módon foglalkozik az emberi rasszokkal. A rasszokat az „Allerlei” szóból egyszerűen „Lei”-eknek nevezi s egyszer az érzékszervek élessége alapján: érző emberekről (néger), ízlő emberekről (ausztráliai), orr-emberekről (amerikai) és szememberekről (európai) beszél, máskor meg az emberiséget: 1. a föld rasszára (néger), 2. a víz rasszára (amerikai), 3. a levegő rasszára (ázsiai), 4. a fény rasszára (európai) osztja. A fehér rasszt „emberies ember”-nek nevezi, mivel az pirulni tud s belseje a bőrön keresztül áttetszik. A szerecsent ellenben „embermajom”-nak nyilvánítja s kiemeli, hogy az nem tud

pirulni, mivel a bőr fekete színén keresztül belső indulata nem jut kifejeződésre.

Nem kevésbé különös C. G. *Carus* (1789-1869) drezdai orvos és pszichológus felfogása. Egyik munkájában (*Über ungleiche Befähigung verschiedener Menschheitsstämme für höhere geistige Entwicklung*. Leipzig, 1849.) a rasszok szellemi képességeit hirdeti s a szépérzék és a magasabb szellemi képességek fejlettségét a napszakokkal hozván összefüggésbe, az emberiséget 1. nappali népekre (európaiak), 2. keleti alkonyati népekre (ázsiaiak), 3. nyugati alkonyati népekre (amerikaiak) és 4. éjjeli népekre (néger) osztja. Az összes emberfajtak között a legmagasabbrangúnak a germánokat tartja.

G. *Klemm*, tízkötetes műveltségtörténetében (*Allgemeine Cultur-Geschichte der Menschheit*. Leipzig, 1843-52.) a népek aktív vagy passzív viselkedését veszi értékmérőül. De csak két csoportot különböztet meg, amennyiben az aktív rasszok közé csak az európaiakat sorozza, míg az összes többi emberfajtakat passzív rasszoknak s egyben értékteleneknek is nyilvánítja. Azonban az aktív rasszok között is rangfokozatot állít fel s az egész emberiség csúcsára a germánokat helyezi.

Amint az eddig felsorolt szerzők, úgy *Joseph Arthur Comte de Gobineau* (1816-1882), a szellemes francia diplomata, író és filozófus sem tartozott a szorosabb értelemben vett antropológusok közé. Munkája: „*Essai sur l'inégalité des races humaines*, 1853” azonban olyan kérdést tárgyal, amely a rasszantropológiában alapvető fontosságú.

Gobineau, úgy mint *Thierry* s előbb *Meiners*, a történelem felől került érintkezésbe a fajkérdéssel. Hivatásánál fogva elsősorban a népek kultúrtörténete és politikai fejlődése érdekelte s azt alaposan tanulmányozta is. Mint diplomata sokat utazott. Megfordult csaknem minden európai országban s alkalma volt bőven arra, hogy népeket, embereket megismerjen, összehasonlította a különböző történelmi és politikai eseményeket, népek, embercsoportok váltakozó szerencséjü küzdelmeit, a forradalmakat, véres háborúkat és azok következményeit. Tanulmányozta az európai államok

szerkezetét, történetét, kultúrák virágzását és sorvadását, fiatal népek felemelkedését, régi népek hanyatlását, majd letűnését.

Nem elégitette ki őt korának amaz általánosan elfogadott nézete, mely szerint lényegében az összes népek egyformák s hogy ami különbség van közöttük külső testalakban, belső hajlamokban, képességekben, kultúrában, az mind a különböző környezet hatására hosszabb-rövidebb idő alatt létrejött másodlagos tulajdonság volna. Ezért kereste az okokat, melyek a jelenségeket előidézték. Kutatta a titkos rugókat, melyek a embercsoportokat ilyen vagy olyan cselekvésre készítették, az ilyen vagy olyan kultúra létrejöttét elősegítették.

És ebben a keresésben Gobineau zseniális gondolatra jutott, amely gondolatot azután rendszerré, nagy hipotézissé épített ki s egyfelől az antropológiából, másfelől a történelemből vett bizonyítékokkal iparkodott alátámasztani. Módszere, mint ő maga nevezi: „történelmi kémia”, mely megelémezvén az eseményeket, keresi azok legrejtettebb rugóit, vagy „szellemi geológia”, mely felfejti a népek régi történetét, felássza a népeket alkotó rétegeket s azokban keresi az események magyarázatát.

Gobineau észreveszi, hogy vannak erős és gyenge rasszok. Figyeli azok képességeit, nyomozza származásukat, végigköveti sorsukat. És e vizsgálódása közben arra a meggyőződésre jut, hogy a népek a haladásban, stagnálásban vagy hanyatlásban függetlenek a városoktól, vidékektől, környezettől, amelyben laknak; hogy a kormányok relatív értéke nincs befolyással a népek élettartamára: hogy a kereszténység nem hozza létre és nem változtatja meg a civilizációra való hajlamot; hogy nem a fanatizmus és luxus, nem a gonosz erkölcsök és vallástalanság idézik elő szükségszerűen a társadalmak összeomlását, – hanem mindennek mélyebben fekvő, magukban a cselekvő emberekben, embercsoportokban rejlő oka van. Ez az ok pedig a „rasszbéliség”, a „rasszok egyenlőtlensége”.

A rasszkérdés a történelem minden más problémája felett uralkodik – mondja Gobineau – Ez azok kulcsa, mert

„a népeket alkotó rasszok egyenlőtlensége a népek történetének egész láncolatát eléggé megmagyarázza”.

A rasszok egyenlőtlensége pedig szerinte nem a milió hatására jött létre, hanem állandó jellegű, hajlamszerű s nemcsak a test külsejében, hanem a belső képességekben is megnyilvánul. Megengedi azonban, hogy kezdetben a milió hatása erősebb lehetett s akkor keletkeztek az emberiség fő csoportjai, az ú. n. „ős-rasszok, melyek külső és belső tulajdonságai ettől fogva állandók s csak rasszkeveredés következtében változnak meg”. Gobineau tehát a polygenizmus felé hajló monogenizmust képvisel. Három ilyen ősrasszt különböztet meg, úgymint a fehéret, sárgát és a feketét.

Véleménye szerint ezekből az ősrasszokból kereszteződés után secundar-típusok, majd ezek kereszteződéséből tertiar-típusok keletkeztek. A három ősrasszt nemcsak külső bélyegeiben, de belső tulajdonságaiban, képességeiben is különbözönek, egyenlőtlen értékűnek tartja. A rangsor alsó fokára a fekete rasszt, felső fokára pedig a fehér rasszt helyezi, amely mindenütt megtalálható, ahol civilizáció keletkezett. A fehér rasszon belül azután, amelyhez a hamitákat, szemitákat és a legutoljára keletkezett árjakat sorozza, tovább rangsorol s az árjakat helyezi a csúcsra, mint akik egyedül voltak kultúrateremtők. Ez a legszebb és egyben legértékesebb emberrassz. „Meggyőződtem – írja Gobineau –, hogy minden, ami az emberi alkotásokban, tudományban, művészetben, civilizációban szép, nemes, gyümölcsöthozó van a földön, a megfigyelőt egyetlen pontra vezeti vissza, egyugyanazon csirából eredt, csak egyetlen családhoz tartozik, melynek különböző ágai a földgolyó minden művelt vidékén uralkodtak.”

Gobineau sötét színben látja az emberiség és a rasszok jövőjét. Szerinte az emberiség hanyatlóban van s e hanyatlás oka a rasszkeveredés. Nem kivétel ez alól a legnemesebb „árja rassz” sem s 7000 esztendőre becsüli azt az időt, amennyi múlva az árja rassz utolsó nyoma is el fog tűnni az emberiségből s a faji kiválóságok helyét a „közönséges közepszerűség” foglalja majd el.

E hipotézissel Gobienau a biológiai történelemszemlélet egyik megalapítója lett. Hipotézisnek mondom, mert az az ő korában még a szó teljes értelmében és minden vonatkozásban csak feltevés volt. Gobineau ugyanis nem antropológiai vizsgálatokból szűrte le állításait, hanem történelemszemlélete közben támadt gondolataihoz s azok alapján felállított feltevéséhez csak utólag kereste a tudományos bizonyítékokat. E keresésben azonban – eltekintve a rasszantropológia akkori fejletlenségétől – nagy hátrányára szolgált, hogy hiányzott a kellő természettudományos, közelebről antropológiai képzettsége és sem forrásait megválogatni, sem a talált adatokat helyesen értékelni nem tudta. Úgy a származástan gondolatával, mint az ősembertani leletekkel szemben teljesen tagadó álláspontot foglalt el. E mellett elragadta őt a dilettánsok szenvedélye, hipotézisének egyoldalú túlhajtása, túlértékelése s a kritikával és a hiteles vizsgálati adatokkal szemben való elzárkózása.

Jellemző, hogy amikor 1884-ben könyvének második kiadása megjelent, előszavában dicsekedve mondja, hogy az elmúlt 30 év tudományos kutatásai nem adtak okot arra, hogy eredeti elgondolását megváltoztassa. Pedig akkor már az embertani kutatások sok olyan eredményt produkáltak, amelyek Gobineau állításainak és bizonyítékainak nagy részét nemcsak túlhaladottá tették, de dilettáns színben is tüntették fel. Pedig ha akkor alaposan ismerte volna a rasszkutatók addigi eredményeit s azok alapján tanát és annak bizonyítékait átdolgozza, nagy hatással lehetett volna a biológiai történelemszemlélet elterjedésére s a rasszkutatók még nagyobb arányú fellendülésére. Ezért mondja Scheidt, hogy Gobineau „jól fogta fel a célt, az utat azonban, melyen e célhoz juthatunk, többszörösen elhibázta”. Pedig Gobineau hipotézisének alap gondolata, a rasszok öröklött különbözőségéről s a rasszbeliségnek a történelmi eseményekben való szerepéről helyes volt, de tévessé és tudománytalanná vált, mihelyt felvéseit egyoldalúan túlhajtotta s minden történelmi problémát egyedül a rasszbeliséggel elintézettnak nyilvánított.

Teljesen igaza van Scheidtnek, hogy Gobineau „kísérlete” tulajdonképpen „nem rasszian, hanem kultúrtörténet, mely a történelmi események főokainak megmagyarázásában egy rasszelméletre támaszkodik”. Gobineau a történelmet a rasszok szempontjából iparkodik értelmezni s e gondolatban korát félvszázaddal megelőzte. Értelmezésének helyességét azonban előre megfogalmazott értékelés egyoldalúan befolyásolta, ő éppúgy, mint korának a fajkérdéssel foglalkozó legtöbb tudósa, nem volt tisztában a természettudományi rassz fogalmával s amit rassznak nevez, az a legtöbbször a Thierry-féle homályos „történelmi rassz”-nak, vagy a „néptest”-nek felel meg. Ezért nem látja tisztán a rassz és a nép lényegbeli különbözőségét és mégis szoros biológiai kapcsolatot se, a nép és nyelvosztályozásokat pedig összekeveri a rasszosztályozásokkal.

Így azután az a különös jelenség állott elő, hogy amíg egyfelől elméletének alapjává a biológiai szemléletet tette, addig másfelől a részletekben, a rassz és kultúra összefüggésének kutatásában s adatainak értékelésében éppen a biológiai talajt rúgja ki maga alól. Érthető, ha elmélete ily módon nagy és könnyen sebezhető támadási felületet nyújtott, amit ellenségei eléggé ki is használtak.

Így már-már az a sors fenyegette Gobineau tanát is, mint elődeiét, hogy lassan a feledés homályába merül, amikor élete utolsó éveiben megismerkedett a germán ősmithosz nagy rajongójával, Richard Wagnerrel, majd Houston Steward Chamberlannel és Ludwig Sehern annal, akik meglátták Gobineau tanában, annak túlzásaiban is a germánság nemzeti propagandája számára kínálkozó nagy értéket s lelkes hirdetőivé lettek az „árja rassz” s azon belül a germánság mindenek felett való faji kiválóságának. Ludwig Schemann 1898-ban „Versuch über die Ungleichheit der Mehscheriracen” címmel németre fordítja Gobineau könyvét, Gobineau-egyesületet alapít s élére áll annak a fanatikus hittel vezetett mozgalomnak, amely Gobineau tanát, az „árja rassz supremáciáját”, a germánok legfőbb, legtisztább árjaságát s minden rasszkeveredés nemzetpusztító károságát írja zászlójára.

Érdekes különben, hogy Gobineau tanának egyik részét, a rassz mindenhatóságát, a fajkérdést, mint a „világtörténelem kulcsá”-t előtte csaknem 10 évvel a spanyol-zsidó családból származó Benjamin Disraeli, a későbbi Beaconsfield lord, Anglia híres kincstárnoka hirdette először, aki 13 éves korában atyjával együtt áttért ugyan a keresztény vallásra, azonban – mint életírója, Froude említi – zsidó maradt mindig és zsidó származását mindenkor büszkén emlegette.

„A rassz minden, kivüle nincs más igazság – mondja Disraeli – és minden rassznak el kell pusztulnia, amely véret gondtalan keveredésnek teszi ki.” (Coningsby, 1844.)

Disraeli azonban még csak a fajtisztaság elvének volt a híve s szavai aligha keltettek volna különösebb hatást, ha nem jön utána Gobineau gróf a rasszok egyenlőtlenségéről szóló tanával.

A rasszok úgy külső testi sajátságai, mint belső örök-/*lőtt értékeik tekintetében alapvetően különböznek egymástól. Az egyik kultúrára, hatalmas fejlődésre teremtődött, s másik minden kultúrára képtelen, csak kárára van az embeíriségnek és szolgaságra született. Az államok minden szereniesetlenségének a rasszok kereszteződése az oka. Minden bajnak, rossznak kútforrása az alsóbbangú, értéktelenebb rassz beolvadása, feltörekvése. Viszont a jövő biztosításának leg-hathatósabb szere a rassztisztaság megőrzése – hirdeti Gobineau gróf és buzgó tanítványa, Ludwig Schemann.

Gobineau nyomdokait követi *Ludwig Gumplowitz*, osztrák jogtudós és nemzetgazdász (Der Rassenkampf, 1883), aki a Marx-féle osztályharc helyébe a rasszok harcát állítja s azzal magyarázza a társadalom mozgalmait, államok alakulását és pusztulását.

Lapouge „L'Aryen” című munkájában kétségbe van esve a germánok jövője felől, mert a betolakodó rövidfejűek kiszorítják a nemes hosszúfejű rasszt. Ezért Európa barbárságba fog süllyedni s a közeljövőben elpusztulnak mindazon országok, hol rövidfejűek (brachykefalok) laknak. Ez a sors vár szerinte Franciaországra, Lengyelországra, Törökországra, Olaszországra – sőt reánk magyarokra is –, mert hiszen

nálunk a rövidfejuség még nagyobbfokú és sokkal gyakoribb, mint az általa aggódva szemlélt területeken.

Lapouge meg van győződve, „dass im nächsten Jahrhundert Millionen von Menschen einander umbringen werden, wegen ein oder zwei Grad mehr oder weniger in ihren Schädelindex. An diesem, das biblische Schibboleth und die Sprachverwandtschaft ersetzenden Zeichen wird man die Nationalität erkennen, und die letzten Empfindsamen werden ausgiebiger Völkervertilgung beiwohnen können”.

Buzgó támogatóra talált Gobineau tana a lelkes szocialistából szenvedélyes sovinsztává lett *Ludwig Woltmann-ban* és *Otto y4mmon-ban*. Előbbi (Politische Anthropologie, eine Untersuchung über den Einfluss der Deszendenztheorie auf die Lehre von der politischen Entwicklung der Völker. Eisenach, 1903.) azt iparkodott kimutatni, hogy az összes kultúr-államokban a nordicus típusú egyének voltak a kultúra fejlesztői és hordozói, utóbbi pedig a társadalmi szelekció szerepére gyűjtött bizonyító antropológiai adatokat.

Legtöbbet tett Gobineau tanainak elterjesztése érdekében a már említett *Ludvig Schemann*, kinek „homo nordicus” imádata a legjellegzetesebben fejeződik ki e mondasában: „Die Germanen oder die Nacht.”

Csak *Hans Günther-vől* emlékezem még meg, aki ma ezen iskolának szellemi vezére s egyben legképzettebb harcosa.

Günther nyílt sisakkal harcol a szerinte egyedüli teremtő rassznak, a homo nordicus-nak megvédése és elszaporítása érdekében. Meg van győződve, hogy mindenütt, ahol ma indogermán nyelvet beszélnek, egykor a nordicus rassz volt az úr. Ez alkotta ott a kultúrát s ez volt az erkölcsök őre és fenntartója. S amint pusztult valamely népben a nordicus rasszelem, nyomban hanyatlott a kultúra és süllyedésnek indultak az erkölcsök.

„Überblickt man all die Untergänge der grossen Reiche und der schöpferischen Gesittungen von Indien bis übers Abendland hin: immer erscheint dies klar ersichtlich, dass jeder „Untergang” eines Volkes indogermanischer Sprache bedingt ist durch das Versiegen des Blutes der schöpferischen

Rasse, der Nordrasse” és „Wenn man also vom Altern eines Volkstums indogermanischer Sprache sprechen will, so kann darunter nur verstanden werden: das Schwinden des Blutes der schöpferischen Oberschicht” – mondja Günther (Kleine Rassenkunde, p. 156.)

Sőt átmegey Günther a praktikus megoldás terére is. Tanácsot ad a nemességnek – persze csak azoknak, kik nordicus rassztisztaság elérésére alkalmasak –, hogy változtassák meg az egyenrangúságra vonatkozó eddigi nézeteiket s házitörvényeikben utasítsák fiaikat, hogy amikor jöendőbelijüket kiválasztják, sohase azt nézzék: rangjukhoz illő-e vagy sem, hanem csupán azt, hogy egészséges és okos-e, de legfőképen, hogy tiszta nordicus rasszjellegű-e. Reméli, hogy ez a jó példaadás azután majd a „nem nemes”-eket is követésre fogja serkenteni. A gondolat különben nem új, felmerült – mint láttuk – már a régi görögöknél is. A gyakorlati embertenyésztésre is többen tettek már kísérletet. Egy emberbarát francia gróf, Pierrecourt de Saint-Quen pl. többmillió alapítványt létesített abból a célból, hogy évenként egy óriás-párt összeházasítson s így majd rendszeres tenyésztés által magastermetű és szép nemzedéket hozzon létre. A kitűzött jutalom azonban nem igen csábította a szerelmes óriásokat. I. Frigyes Vilmos porosz király viszont gárdistáit kötelezte, hogy csak magastermetű nőt vehetnek feleségül, ; hogy így két méteren felüli ivadék jöjjön létre, kísérlete! azonban csődöt mondott. A gárdisták, úgy látszik, inkább lemondtak a házasságról, mintsem hogy a természet szerint kijelölt nőt vegyék feleségül.

Günther azt is kívánatosnak tartja, hogy a különböző államok hosszúfejű szőke polgárai fogjanak össze s alkossák meg a „nordicus internationalé”-t, hogy egymást támogatva ezt a kiváltságos rasszt mindenütt újból felvirágoztassák és elszaporítsák. Ugy látszik azonban, ő maga sem fűzött valami vérmes reményeket a „hosszúfejűek internationale”-jához, mert rezignálódva mondja, hogy a franciák és a szlávok, kik között a rövidfejűség már nagyon elhatalmasodott, valószínűleg nem fogják követni felhívását.

Ezek után nem lehetetlen, hogy valamelyik szláv állam buzgó Gobineau-Günther-féle antropológusa majd a „rövid-fejúek internationalé”-ját fogja javasolni. De akkor azután nekünk, szintén rövidfejű szegény magyaroknak nem igen marad más hátra, minthogy a „mongoloidok” vagy a „turánid”-ok internationaléjának álljunk az élére – hová különben egyébként is jóval erősebb antropológiai szálak fűznek bennünket, mint a homo nordicushoz –, mert különben a biztos rasszhalál vár reánk az európai „koponya internationalé”-k közepette.

Hogy milyen túlzásokra vezet az egyoldalú rasszelmélet, ha a tárgyilagos tudományos vizsgálatok biztos talaját elhagyja s a politika vagy a dilettantizmus áldozatává válik, arra jó példa *Karl Weinländer*, aki egyik legújabb könyvében: „Rassenkunde, Rassenpädagogik und Rassenpolitik, 1933” Gobineau elméletének az „árja rassz”-ra vonatkozó részét tudományos mezbe öltöztetve, érvekkel iparkodik alátámasztani s annak alapján az új fajpolitika alapjait lerakni.

„Történelmileg kifogástalanul igazolva van – írja Weinländer –, hogy ősidőbeli őseink (t. i. az árják) csak az „árja rasszt” és az „állatember-rasszt” (t. i. színesbőrűek) s e mellett még a basztardokat (korcsok) ismerték.”

Az első az árja rassz, mely az emberiség tetőfokán áll. Egyedül ez a rassz tud kultúrát teremteni, ez a rassz a testi szépség, lelki és erkölcsi tökéletesség legfőbb meg testesült se.

Ezzel az árja („világos”) rasszal éles ellentétbe állítja az emberiség másik nagy csoportját, a színesbőrűeket, ahová, a mongol, maláj, indián és néger rasszt sorolja.

Végül a basztardok csoportjában a földközitengeriek, szlávok, zsidók, előázsiaiak, indusok, hamiták, északafrikaiak, sarki népek, továbbá az alpi, dinári, keletbalti, keleti és nyugati kevert rasszok foglalnak helyet.

Weinländer élesen kikel a rasszoknak egymásból, vagy alsóbbrangú alakokból való származtatása ellen. Szerinte az egyes főrasszok egymástól helyileg és időbelileg különböző különteremtés eredményei. Mindjárt meg is adja a sorrendet, amit egy később megjelenendő munkájában kíván részletesen igazolni. Szerinte ez a sorrend a következő: ember-

állatok, ősemberek, óriások, törpék, ősausztrálieiak, négerek, malájok, indiánok, mongolok s legutoljára az árja rassz, mint „Isten hasonmása”. A basztardoktól azonban még a külön-teremtés kiváltságát is megvonja, mert azok szerinte „nem teremtés, hanem kereszteződés eredményei s az Isten akaratára ellenére jöttek létre”.

A komoly, tudományos rasszantropológia azonban sohasem azonosította magát az egyoldalú, inkább a politikára és propagandára, mint adataik hitelességére figyelő rasszteoretikusokkal, akik Gobineau óta a népek öröklött, változhatatlan rasszbeliségével és csakis kizárólag azzal magyarázzák azok eddigi egész történetét és jövő sorsát s egyúttal élesen megkülönböztethető alsóbb és magasabb rangú, minden kultúrára képtelen, vagy csupa teremtő zsenialitással megáldott rasszokra osztják az emberiséget. Mert amint Buckle geográfiai történelmi felfogása, Hippolyte Taine milió-elmélete, Marx–Engels történelmi materializmusa és osztályharca, úgy Gobineau–Günther „nordizmusa” sem képes egyedül és kizárólag megmagyarázni a történelem eseményeit.

A népek, nemzetek sorsa ugyanis nem egy, de számos különböző tényező együttes hatásának eredménye s az egyoldalú túlhajtások nemcsak igazságtalanok, de sokszor határozottan károsak is. Megállapítható pl., hogy a rasszteoretikusok nagy része az embertan ügyének többet ártott, mint használt, mert a nagyhangú beszédet könnyen hívő, de az eredménytelenségek láttára éppoly könnyen ki is ábránduló nagyközönség, de sokszor a hivatalos körök is, tanaik csődjében az embertani kutatások csődjét látta s az antropológiát szédelgő tudománynak nevezte. Bizonyára nem minden ok nélkül mondta Fr. Müller, a kiváló nyelvész, hogy „Rasse ist eine leere Phrase, ein purer Schwindel” s Nitschét sem a Gobineau-féle tan meggyőző érvelése indította arra – az egyébként jogtalan és alaptalan, túlzó figyelmeztetésre: „Mahnung: mit keinem Menschen umzugehen, der an dem verlogenen Rassenschwindel Anteil hat.” Ezért a komoly kutatóknak bizony megfeszített munkába került, amíg az embertani vizsgálatok megrontott hitelét ismét vissza tudták állítani.

Mindez természetesen nem ad jogot megint arra a másik, szintén szélsőséges felfogásra, mintha talán a rasszbeliségnek a történelmi és társadalmi eseményekkel abszolúte semmiféle vonatkozása nem volna s mindent a különböző környezet és egyéb parakinetikus hatások idéznének elő. Sőt ellenkezőleg. Éppen az örökléstani kutatásokra támaszkodó modern rasszantropológia és társadalmi embertan a módszeres megfigyelések tömegével igazolja, hogy a történelmi és társadalmi jelenségek, valamint a népek rasszbeli összetétele között igenis fontos kapcsolat van. De ez a kapcsolat távolról sem olyan egyoldalú és kizárólagos, mint a rasszteoretikusok hirdetik.

18. A TUDOMÁNYOS FAJKUTATÁS FEL- LENDÜLÉSE ÉS LEGÚJABB IRÁNYAI.

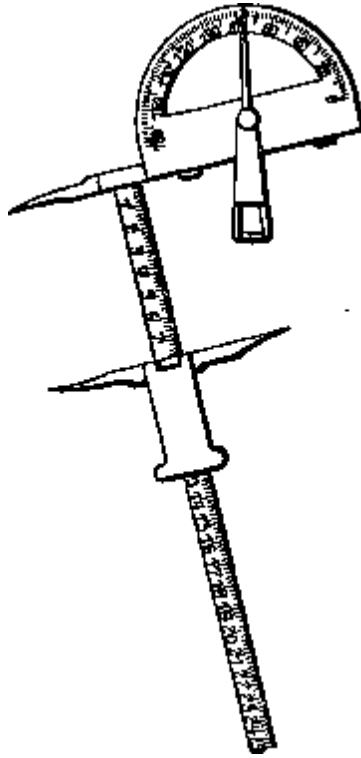
A faj-rasszkérdésről csaknem egy évszázadig folytatott vita meddősege, majd a párizsi antropológiai társaság körül csoportosuló gárda példaadó munkája s a minden tudományág természetes fejlődésével velejáró differenciálódás, új korszakot nyitnak meg az embertan történetében, amelyre az emberiség természetes csoportjainak, a rasszoknak nagyarányú tanulmányozása nyomta reá a bélyeget.

Ez a tanulmányozás a múlt század 70-es éveiben úgy a koponyán, mint az élő emberen nagy aránkban megindult s vele együtt haladt a kraniológiai és szomatológiai módszerek hatalmas fejlődése. Ebben két iskola játszott irányító és döntő szerepet. Az egyik a Broca–Topinard vezetése alatt álló francia iskola, a másik a Welcker és Virchow irányítása mellett működő német iskola.

A francia iskola.

A francia iskola alapítója és lelke *Paul Broca* (1824-1880) francia sebész volt. Az 1859-ben alapított párizsi embertani társaság, az 1867-ben szervezett „Laboratoire d'Anthropologie de l'Ecole des Hautes Etudes” és az 1876-ban

megnyitott „École d'Anthropologie de Paris”, melyben csakhamar 11 tanár adta elő mindama tárgyakat, amelyek az ember- és fajkutatás körét érintik, – olyan alkotások voltak, amelyek nemcsak Broca nevét írták be kitörölhetetlenül az embertan történetébe, hanem Párizst jóidőre az antropológia és fajkutatás nemzetközi központjává tették.

32. Tolókás mérő Mollisonféle Ansteck-goniométerrel

Broca mérőeszközei, különféle vizsgálati módszerei s kutatásai nemcsak Franciaországban, de az egész világon iránytszabók és mintaszerűek. 1875-ben megjelent módszertani útmutatója (Instructions craniologiques et craniometriques) jóidőig minden embertani kutatás vezérfonala s intézete az

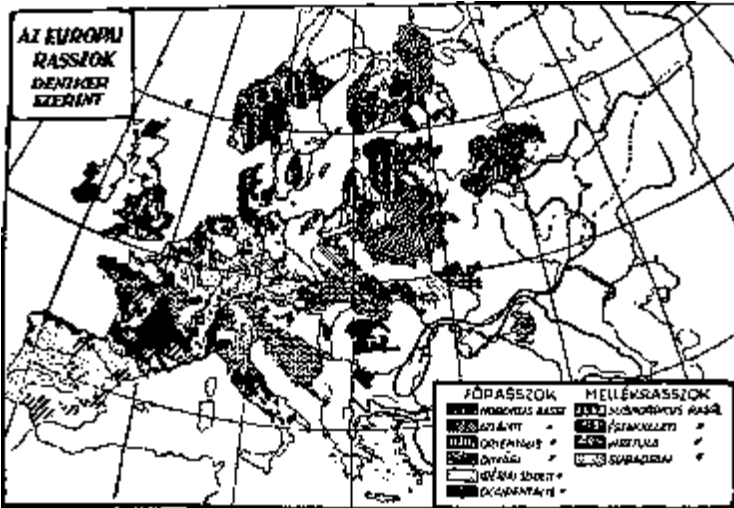
embertani módszerek legjobban felszerelt gyakorlólhelye. Ezért a különböző országok antropológusai hosszabb-rövidebb időre Párizsba utaznak, hogy Broca laboratóriumában dolgozzanak, ott a legújabb vizsgálati módszereket és tudományos szempontokat elsajátítsák s a módszeres kutatásokat saját hazájukban is megindítsák. A legújabb és legnagyobb antropológiai kézikönyv szerzője, a nemrég elhunyt Rudolf Martin müncheni professzor is elismeri, hogy az embertan fejlődésére senki nem gyakorolt oly nagy és maradandó hatást, mint Paul Broca, ki teljes joggal megérdemli a „modern antropológia alapítója” nevet.

Nem ismertethetem itt sem nagy módszertani munkásságát, sem Franciaország rassztörténetére vonatkozó alapvető kutatásait, csupán megemlítem, hogy Broca a fajkérdéssel már 1858/59-ben behatóan foglalkozott (Sur l'hybridité) s a faj-rassz meghatározásának kulcsát a termékenység fiziológiai kritériumában látta. Csak öröklődő bélyegeket tekint rasszjellegeknek s a korcsképződések tanulmányozása és az összes embercsoportok között meglévő kereszteződések alapján építi fel monogenista meggyőződését. Az elsők közé tartozik, aki beható kereszteződési kísérletek alapján foglal állást a rassz kérdésben s megállapítja, hogy egyetlen ember-rassz sincs, amely egy másikkal való kereszteződés alkalmával utódokat ne hozna létre.

Broca halála után a francia fajkutatások vezetését *Paul Topinard* veszi át, kinek 1885-ben megjelent „Éléments d'anthropologie générale” című vaskos könyve legalább három évtizedig az embertan legfontosabb vezérfonala gyanánt szerepelt, ő a típuskutatás megalapítója az antropológiában. Típus alatt a megkülönböztető bélyegek együttesét érti s a rasszokat „öröklődő típusok”-nak nevezi. A fajkutatás legfőbb nehézségét a népek nagyfokú rasszbeli kevertségében, sokoldalú kereszteződésében látja s mindinkább hajlik azon nézet felé, hogy „tisztá rasszok” ma már nem találhatók.

Amíg tehát az egyik oldalon az embertani mérési módszerek mind nagyobb pontosságot érnek el, addig a másik oldalon a végzett munkával nem állanak arányban az eredmények, minek következtében bizonyos pesszimizmus kezd

lábrakapni éppen a vezető antropológusok között. A francia antropológia a század vége felé egyébként is a hanyatlás jeleit mutatja s a rasszvizsgálatok helyett inkább az ősembertani kutatások nyomulnak előtérbe, amit méginkább előmozdított a monacói fejedelem áldozatkészségével felállított s Boule professzor vezetésére bízott „Institut de Paléontologie humaine”, mely egymás után tárja fel az értékesnél-értékesebb ősemberi csontvázakat, amelyek a fajkérdés sok részletét egészen új megvilágításba helyezik.

33. Az európai rasszok Deniker szerint.

A francia antropológia és vele együtt az európai rasszkutatások újabb fellendülését jelenti a század végén az orosz származású J. Deniker francia antropológus-statisztikus fellépése. „Les races et les peuples de la Terre. Paris, 1900.” című munkája ugyan nagyobbbrészt csak egyszerű típusleírás. Ezt a típusleírást azonban nagyarányú statisztikai munka előzte meg, melynek kapcsán Deniker feldolgozta és térképre vázolta Európa lakosságára vonatkozó eddigi vizsgálatok sokszázezer adata alapján a legfontosabb rasszjellegek-

nek, úgymint a testmagasságnak, koponyajelzőnek és szem, haj, bőr színének földrajzi elterjedését. És ezek a jellegelterjedési térképek a faj-rasszkérdésben olyan egészen új, eddig csak néhány szerző által homályosan sejtett, de világosan nem látott eredményeket sugároztak, amiket a nagytömegű mérési táblázatok magukban elérni nem tudtak. Képet nyújtottak az európai népegyvelegben tényleg létező rassztípusok elterjedéséről és gyakoriságáról.

Kiderült, hogy bár az egyes szomatikus bélyegek többé-kevésbé mindenütt keverten találhatók egymás mellett s bár a legkisebb községben is úgy szókék, mint barnák, úgy alacsony-, mint magastermetűek, úgy rövid-, mint hosszúfejűek előfordulnak, mégis e jelegek gyakorisága vidékenként más és más, s vannak úgynevezett nagy gyakoriságú, majd közepes és kis gyakoriságú területek. A jelegek gyakorisága tehát regionálisan változik. Így pl. a magas termetnek három nagyobb gyakorisági területe van, úgymint Északnyugat-Európa, a Balkán-félsziget és a Kaukázus vidéke. Az alacsony termet viszont egyfelől Spanyol- és Olaszországban s másfelől fent északon, a lappok vidékén a legalacsonyabb. Ezzel szemben Közép-Európára általában a közepes termet a jellemző. Hogy ezen belül még kisebb-nagyobb foltok, sőt valójában mozaikszerű tarkaság van, az most nem érdekel bennünket. A szem-, haj-, bőrszín tanulmányozása ettől eltérő gyakoriságú elterjedést adott, amennyiben Észak-Európában általában világos, Dél-Európában sötét s Közép-Európában közepes a szinkomplexió. Újból más a koponyaalakok elterjedése. Egészen durvájában ugyanis Északnyugat-Európában a hosszúfejűség, Északkelet-Európában a közép- és rövidfejűség, Dél-Európában, Olasz- és Spanyolországban a hosszúfejűség, a Balkán-félszigeten pedig a nagyfokú rövidfejűség uralkodik, míg Közép-Európában a közép- és rövidfejűség a jellemző.

Még érdekesebb eredményre vezetett a jellegelterjedési térképek egybevetése. Kiderült, hogy Észak-Európában, ott, ahol leggyakoribb a magas termet, ugyanott gyakori a szőke haj, kék szem s uralkodik a hosszúfejűség és keskenyarcúság. Vagyis e jelegek e területen egymással szoros korrelá-

cióban vannak s egy rassztípus jellegzetes bélyegeit alkotják (nordicus rassz). Ugyanígy azt tapasztalta Deniker, hogy Spanyol- és Olaszországban a hosszú fej alacsony termettel, sötét szem-, hajszínnel kapcsolódik (mediterrán rassz), míg a Balkán-félszigeten, ahol magas a termet, ott rövid és magas a koponya, lecsapott a nyakszirt, magas az arc, nagy, kiálló az orr (dinári rassz). Közép-Európában, főleg az Alpok vidékén a közepes szín mérsékelt rövidfejűséggel, kisközepes termettel, kerek arc- és fejalakkal jár együtt (alpi rassz). Végül Északkelet-Európában a kisközepes termet, középfejűség, világos, de fénytelen fakó színkomplexió s kissé mongoloid arc gyakorisága esik azonos területre (keletbalti rassz).

Így jött reá Deniker a jellegelterjedési térképek egybevetése alapján azokra a fontosabb rassztípusokra (nordicus, mediterrán, dinári, alpi, keletbalti stb.), amelyek Európa lakosságának antropológiai alapját alkotják, ő Európában 6 fő- és 4 mellékrasszt különböztetett meg, amelyek nagy részét az újabb kutatások azóta Európa legtöbb országából kimutatták, és elterjedésüket és gyakoriságukat is pontosabban megállapították.

Ezek a Deniker-féle típusok, mint az antropológia összes eddigi típusai, ugyan csak fenotípusok s nem tudjuk, hogy mennyi bennük a miliótól függetlenül öröklődő rész (genotípus) és mennyi a környezet hatására létrejött változás (paratípus). A fontos azonban itt elsősorban az, hogy e típusok tényleg megvannak, velük tehát minden körülmények között számolnunk kell. Sőt ezek tájékoztatnak bennünket bizonyos fokig a későbbi örökléstani kutatásokban is.

A világháború után a franciák, hogy a fajkutatás terén hanyatló vezetőserepüket visszaszerezzék, felállították Párizsban az „Institut International d'Anthropologie”-t, amely két évenként nemzetközi kongresszusokat rendezett. A Broca-Topinard-idejébeli nemzetközi vezetőserepet visszaszerezni azonban már nem tudták. Ma Rivet, Vallois és főleg Montandon állanak a franciaországi rasszkutatások élén. Figyelembe veszik ugyan az újabb örökléstani irányt, de általában inkább középhelyet foglalnak el a különböző irányok és törekvések között s a Broca-Topinard-féle hagyományokat ápolják.

A német iskola.

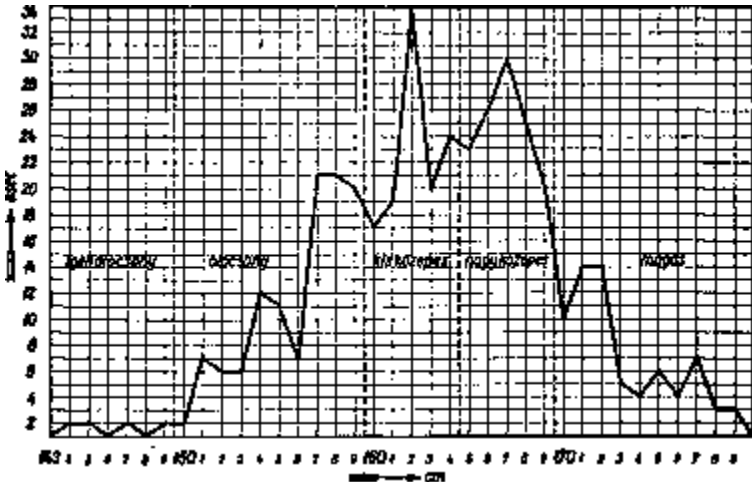
A német iskola időben tulajdonképpen valamivel korábban kezdődik, mint a francia. *Carl Gustav Carus* pl. már 1845-ben „kranimetriai atlasz”-t szerkeszt s rasszkoponyák leírása mellett a testarányok tanulmányozásával foglalkozik. Testarányrendszerének alpmérete (modulusa) az újszülött gerincoszlopának a hossza volt. *G. Lucae* 1861-ben a rasszkoponyák morfológiájáról értekezik s úgy ő, mint *Chr. Th. Aeby* több kraniológiai műszert szerkeszt.

Mindegyikőjüknél nagyobb munkásságot fejtett ki és többet tett a kraniológiai módszerek fejlesztése érdekében *Hermann Welcher*, aki 35 méretből álló speciális mérési rendszert dolgozott ki, mellyel a német és hollandus gyűjteményekben lévő rasszkoponyákat rendszeres vizsgálat tárgyává tette. A hosszú- és rövidfejűség mellett harmadik csoportul a középfejűség (meso- vagy orthocephalia) csoportját állította fel, nagyobb vizsgálati sorozatok alapján, középértékeket számít, ő körülbelül ugyanazt a szerepet tölti be Németországban, mint Broca Franciaországban, azzal a különbséggel azonban, hogy Broca sohasem tévedt szélsőséges irányba, Welcker ellenben annak az iránynak lett egyik legfőbb harcosa, amely a koponyaalakok problémájának megoldását a legaprólékosabb méréstől és* végtelen számsorok tanulmányozásától várta.

Retzius rasszkraniológiai irányát folytatja *Alexander Ecker*, freiburgi anatómus, aki „*Crania Germaniae meridionalis occidentalis*, 1865.” című munkájában Délnyugat-Németország rasszantropológiájának alapjait rakta le s kimutatta, hogy e területen, melyre ma a rövidfejűség jellemző, egykor hosszúfejű népek laktak, tehát nem a koponyaalak, hanem a lakosság rasszbeli összetétele változott meg.

A német iskolához tartozik *Julius Kollmann*, bázeli antropológus is, akinek Retzius után legnagyobb része volt Európa rasszkraniológiájának kifejlesztésében. A koponyatípusok állandóságát hirdette s hangsúlyozta, hogy a neolith-kor óta semmiféle észrevehető változás nem állott be Európa népeinek típusában, ő az első egyike, aki az egyes rasszbélyegeket

nek variációs sorozatát vizsgálja, gyakorisági görbéket szerkeszt s középértékeket számít. A koponyavizsgálatokat tehát biológiai irányba tereli. „Beiträge zu einer Kraniologie der europäischen Völker, 1881.” című nagy tanulmánya alapvető jelentőségű Európa rasszantropológiája szempontjából, öt fő koponyatípusának felállításával nagyban hozzájárult Európa lakossága rasszbeli összetételének pontosabb meghatározásához. Magyar koponyákat is tanulmányozott s „chamaeprosop

34. Borsodmezei magyar férfiak termetgörbéje.

brachycephal” típusában a magyar nemzettest egyik fontos rasszelemét (keleteuropid) ismerte fel, mely egyben a finn-magyar antropológiai rokonságnak is alapja. Éles különbséget tesz nép és rassz között s kimutatja, hogy rasszbelileg minden nép kevert, illetve összetett, és Európa különböző népeiben mint alpanyag ugyanazon öt fő típus fordul elő, csak éppen hogy különböző arányban.

„Az ethnikai egységeknek a craniologia segítségével rasszelemeikre való felbontása – úgy látom, mondja Kollmann – egyedül nyújt kezeséget arra nézve, hogy a népek felépítését a múltban megértsük s igazi összetételüket a jelenben

megismerjük. Ez a szigorú analytikai módszer fog olyan eredményekhez vezetni, amelyek értékesek lesznek az emberiség korai történetével foglalkozó tudományok számára is.”

Jóslatszerű megállapítása azóta nagyrészt be is teljesedett s a variációs-statisztikai módszer, amelyet ő indított meg nagyobb arányban, a rasszvizsgálatoknak egyik legfontosabb eszköze lett. Amit Edwards még csak halvány körvonalalaiban látott, az Kollmann munkássága révén nyert határozott alakot s megérdemli, hogy a rassztörténet-kutatás és néptestelemzés atyjának nevezzük őt. Kollmann, bár elsősorban kraniológus, nem a méretekre, hanem magára az alakra helyezi a fősúlyt s így a modern rasszmorfológia egyik megalapítója is. Véleménye szerint a koponyák vizsgálata azért elsőrangúan fontos a fajkutatásban, mert rajtuk vannak az elsődleges (primär) rasszjellegek, míg a lágyrészekben mutatkozó különbségek csak másodlagos (secundär) rasszbélyegeket alkotnak. Ezért, bár élő emberek és a lágyrészek tanulmányozásával is foglalkozik, a rasszvizsgálat, típuskutatás alapjává mégis a kraniológiát teszi, éspedig – nyugodtan mondhatjuk – nagy eredménnyel.

A rassztípusok mellett elismeri, sőt hangsúlyozza néptesttípusok létezését is. Minden népre ugyanis az a varietas nyomja reá a jellegzetes bélyeget, a „rasszanatómiai arculatot”, mint Kollmann magát kifejezi, amelyik kevert alakjával együtt a legerősebb mértékben van képviselve. A mai emberiség rassztípusainak állandóságát és folytonosságát (continuitas) senki sem hirdette oly meggyőződéssel és annyi bizonyítékra támaszkodva, mint ő. Ezért szembeszáll a francia iskola nézetével, mely szerint egyik rassz a másik után jelent volna meg Európában s az előbbi megsemmisítésének árán terjedt volna csak el. Ez tulajdonképpen a Cuvier-féle „katasztrófa-elmélet” megmaradása a rasszantropológiában. Ezzel szemben a régi sírokból előkerülő csontvázletelek arról tanúskodnak, hogy a nagy történelmi eseményekkel kapcsolatban vagy után sohasem történt meg az előbbi típusok teljes kiirtása, kipusztulása, antropológiai szempontból sohasem volt „tabula rasa”, hanem a régi típusok kisebb-nagyobb számban megmaradtak s az új, hódító nép nemzettes-

tének alkotó elemeivé váltak. „Nyelvek, szokások, vallások, államformák változtak, egész népek eltűntek – írja Kollmann –, de rasszanatómiai alapjuk: a különböző varietasok megmaradtak.” A rasszok continuitásának ez a Kollmann-féle tana a történelmi rasszkutatásnak fontos alaptételévé vált, sőt nemzetbiológiai szempontból is igen nagyjelentőségű.

Állást foglal a rasszok egyenlőtlenségének Gobineau-féle tana ellen, mert véleménye szerint az összes európai rasszok, akár hosszú- vagy rövidfejűek, akár keskeny- vagy alacsonyarcúak legyenek is, egyformán kultúrára képesek s „valamennyi résztvett az emberi kultúra fejlesztésében”. Később ugyanezt hirdeti Ázsia népeire vonatkozólag is.

Kollmann abból kiindulva, hogy az élő típus alapját a koponya alkotja, a lágyrészek átlagos vastagságának ismerete alapján lehetségesnek tartja az őskori népek életbéli típusának rekonstruálását. Egy pápua- és egy neolith-koponyán egyik művész barátja segítségével gyakorlatilag is kipróbálta s kísérlete nem mondható eredménytelennek.

Vizsgálatok élőkön.

A német iskolának Broca-hoz vagy inkább Cuvier-hez hasonló nagytekintélyű és nagyhatású alakja *Rudolf Virchow* (1821-1902). Vizsgálatait ő is a koponyán kezdte el s már az ötvenes években követeli, hogy a méretek számát szaporítani kell. Később azonban figyelme mindjobban az élő ember rasszantropológiája felé fordul s munkássága a németiség rasszbeli összetételének megismerését nagy mértékben előmozdította, ő a megindítója és lelkes propagálója azoknak a faji antropológiai vizsgálatoknak, amelyek a német antropológiai társaság keretében a múlt század hetvenes éveiben közel 7 millió német iskolásgyermek szem-, haj-, bőrszín adatainak rendszeres összegyűjtéséhez s annak alapján a típusok elterjedésének és a németiség rasszbeli összetételének megállapításához vezettek.

Érdekes, hogy e magyarányú s a németiség fajantropológiai megismerése szempontjából nagyjelentőségű országos felvétel megindulását tulajdonképpen nem a tudományos ér-

vek meggyőző volta, hanem elsősorban a hetvenes évek nagy német-francia ellentéte váltotta ki. A. de Quatrefages, francia antropológus ugyanis egyik cikkében, nem minden gúny nélkül, azt írta, hogy a „porosz rassz (race prussienne)” nem igazi német, hanem finn-lapp eredetű. E vélemény Virchow és társainak nemzeti önérzetét annyira bántotta, hogy de Quatrefages állításának megcáfolására 1874-ben nagy propaganda után megindították a nagyarányú országos felvételt.

De Quatrefages cikkének célja – írja Virchow 1872-ben –, „nem tudományos, hanem politikai. Azt akarja bizonyítani a nemporosz németeknek, hogy köztük és a poroszok között nagy úr van, hogy a poroszok nem németek s a német egység antropológiai tévedésen alapszik.” – Mintha csak az oláh antropológusok erőlködését látnók, amikor még nem is olyan régen a vérvizsgálatokra hivatkozva a székelyek magyaroltát akarták elvitatni. – de Quatrefages cikkének hatására történt az is, hogy Virchow Finnországba utazik, ahol a finn koponyák és finnországi rassztípusok tüzetes tanulmányozásába kezd, amivel a később oly szépen fellendült finn rasszantropológiai kutatások egyik megindítójává válik.

A német antropológiai társaságnak Virchow javaslatára megindított kezdeményezése sokkal nagyobb hatást váltott ki, mint elindítói gondolták, éspedig nemcsak Németországban, de azon kívül is. A példát csakhamar követi Ausztria, Svájc, Belgium, Hollandia, sőt, mint ezt „Magyar faj” című könyvemben kifejtettem, Magyarország is. Nagyrészt ennek köszönhető, hogy az eddig egyoldalúan csak kraniológiai tanulmányokra támaszkodó fajkutatás végre új irányba terelődik s megindulnak élő emberen a módszeres rasszantropológiai vizsgálatok.

A múlt század hetvenes éveiben a kultúrállamok antropológusai között termékeny verseny indul meg abból a célból, hogy egyfelől saját országuk lakosságát rendszeres rasszantropológiai vizsgálat tárgyává tegyék s másfelől a primitív népek közé utazva és ott éveket töltve, azokról minél részletesebb monográfiákat írjanak. Az előbbiek közül Livi 300.000 olasz, G. Retzius és Fürst 46.000 svéd, Ammon 30.000 bádeni katona főbb rasszantropológiai adatait dolgozza fel. Német-

országban Virchow, Welcker, Kollmann, Ranke, Martin; Franciaországban Topinard, Collignon, Deniker; Angliában Davis, Thurnam, Flower, Beddoe, Duckworth; Norvégiában Arbo; Svédországban Lundborg; Finnországban Westerlund, Kajava, Hildén; Spanyolországban Oloriz; Olaszországban Mantegazza, Frassetto, Sergi; Oroszországban Anucsin, Bogdanow, Tarenetzky; Lengyelországban Czekanowski; Ausztriában Weisbach, Zuckerkandl, Pöch, Lebzelter; Svájcban Pittard, Schlaginhaufen, Schwerz; Belgiumban Houzé, Chervin; Amerikában Boas, Bolk, Bowditsch, Gould stb. stb. végeznek hasonló vizsgálatokat részint katonákon és iskolásgyermekeken, részint felnőtteken, vagy a különböző korokból származó csontvázakon.

A primitív népek közül Fritsch a koikoinokat és egyiptomiakat, Hyades, Deniker, Martin a tűzföldieket, Klatsch az ausztráliaiakat, Balz a japánokat, Nieuwenhuis a dajákokat tanulmányozza. Ehrenreich Brazília őslakóiról, a Sarasintestvérek a Ceylon-szigeti veddákról, Luschan a kisázsiaiakról, E. Fischer a rehoboti basztardokról, Hagen Jáva és Szumatra lakóiról, Martin a hátsóindiai negritókról írnak néprajzi és antropológiai monográfiákat, míg Stieda a hatalmas Oroszbirodalomban végzett nagyszámú antropometriai vizsgálatok eredményeit ülteti át német nyelvre.

Egész sorát említhetném fel a kutatóknak, akik a figyelmet mind nagyobb területekre és mind több jellegre kiterjesztik. A legnagyobb arányú és legmódszeresebb ilyen rasszantropológiai felvétel v. Eickstedt breslauer professzor indiai expedíciója volt a legutóbbi években.

Embertani társaságok és intézetek.

A Broca által alapított párizsi embertani társaság példáját egymásután követik a többi államok nagy városai: London és Moszkva (1863), Berlin (1869), Bécs és München (1870), Florenc (1871), Stockholm (1873), Washington (1879), Tokio (1884), Bombay (1886), Szent-Pétervár (1888), Sydney (1895) stb. Ezenkívül embertani intézeteket, múzeumokat szerveznek, folyóiratokat alapítanak, nemzetközi és szűkebbkörű embertani kongresszusokat, vándorgyűléseket tartanak, az

egyetemeken pedig rendes, rendkívüli tanszékekről és docenturákból hirdetik az emberi lény rejtélyét mindjobban feltáró tudományos kutatások eredményeit. Németországban pl. az összes egyetemeken, valamint felső- és középiskolákban részletesen előadják a fajantropológiát és segéd tudományait, melyeknek hallgatása az egyetemen a más szakmabeli hallgatók részére is kötelező. Olaszországnak pedig 20 tanszéke és 8 intézete van az embertan különböző ágai számára.

Ezekben az embertani társaságokban, intézetekben és múzeumokban azonban nemcsak előadásokat tartanak, nem csak a fiatal antropológus-generációt nevelik, nemcsak muzeális tárgyakat gyűjtenek, hanem az illető terület, tartomány, ország mai és egykori lakosságának rendszeres embertani felvételét, feldolgozását is szervezik, irányítják, sőt finanszírozzák. Majd e cél tervszerűbb és rendszeresebb keretbevitelére még külön intézmények is alakulnak. Így Északamerikában már 1877-ben külön ú. n. ethnologiai központot állítottak fel, mely az Egyesült-Államok lakosságának, főleg pedig a különböző indián törzseknek rendszeres embertani felvételét végzi. De Nyugat-Európa szellemi kiválóságai is mind gyakrabban hangoztatják, hogy a lakosság rendszeres embertani tanulmányozására Európában is legalább minden áuarn fővárosában országos embertani intézeteket állítsanak fel, amelyek azután nagyarányú rendszeres munka után az államnak is sok fontos eszmét, gyakorlati útbaigazítást nyújthatnának.

Ilyen országos embertani kutató intézet felállításában Svédország, Svájc, Németország és Oroszország máris követte az amerikai példát. Parisban pedig a világháború után, a Broca által alapított s már régóta 12 tanárral kiválóan működő L'École d'Anthropologie mellett nemzetközi embertani intézetet állítottak fel, amely a világ összes antropológusainak szellemi érintkezését és centrális irányítását törekszik lebonyolítani. Az emberi örökléstan és eugenika szolgálatában áll a Berlin-Dahlem-i „Kaiser Wilhelm Institut”, melynek Eugen Fischer áll az élén s nemzetközi viszonylatban is nagy tekintélynek örvend.

Hogy az embertanon belül a legújabb időben a fajkutatás mennyire vezetőszerphez jutott, arra legjobb példa első-

sorban Németország. Amíg a múlt század második felében a Német Anthropológiai, Etimológiai és őstörténeti Társaság még együtt művelte az általános jellegű embertant annak különböző szomszédtudományyaival, addig 1926-ban már szűkebb körre szorítkozó „Fizikai Anthropológiai Társaság” vette kezébe az irányítást a rasszantropológia erős kihangsúlyozásával, majd 1937-ben „Gesellschaft für Rassenforschung”-gá alakult át, címével is jelezvén, hogy az új társaság működésének legfőbb célja az élő és kihalt emberi rasszok kutatása. Így lett a fajkutatás az egész embertani tudomány centrális problémájává.

A nemzeti irányú rasszkutatások fellendülését jelzi az Eugen Fischer szerkesztésében megindult „Deutsche Rassenkunde” monográfia-sorozat, melynek eddig 16 kötete jelent meg, továbbá az a tény, hogy a német antropológiai tanszéknek legnagyobb része is a fajbúvárlat szolgálatában állt. Így örökléstani és származástani irányban dolgozik E. Fischer és Lenz Berlinben, Verschuer Frankfurtban, Weinert Kieiben, Mollison Münchenben, Giseler Tübingenben; míg szorosabb értelemben vett rasszantropológiát és néptest-kutatást művel Eickstedt Breslauban, Scheidt Hamburgban, Löffler Königsbergben, Struck Jénában, Reche Leipzigben, Günther Berlinben. Újabban megindultak Németországban a rasszpszichológiai kutatások is, s itt Clauss, Jensch, Petermann és Hellpach játszanak nagyobb szerepet.

A fajkutatás mai állapota a különböző országokban.

A többi országok ma nagyobb részben a német, kisebb részben a francia iskolát követik. Így csak természetes, hogy Ausztriában Weninger, Geyer, Wastl a német iskola belső hívei s főleg örökléstani irányban dolgoznak. Svájcban Schlaginhausen az általános morfológia mellett a nemzeti rasszfelvételeket irányítja. Nagyjelentőségű e téren a katonáknak pár év előtt megindított rendszeres vizsgálata. Hollandia nem játszik nagyobb szerepet, de ott is az örökléstani és rasszantropológiai irány uralkodik. A skandináv államokban Lundborg igen élénk rasszbiológiai kutatásokat indított meg, az utóbbi

időben azonban nagyfokú hanyatlás állott be, Finnországban ez intenzív rasszkutatásokat végző Kajava-nak és a rasszmorfológiát művelő Lassila-nak korai halála nagy csapás volt a finn fajantropológia számára, amit ma Kaarló Hilden vezet igen egészséges irányban. A balti államokban Baer, Stieda és Weinberg egykori értékes munkássága után teljes hanyatlás állott be. Ugyanezt mondhatjuk Belgiumról is. Annál örvedetesebb Spanyolország és főleg a kis Portugália intenzív tevékenysége a rasszkutatások terén. Anglia sohasem játszott vezető szerepet az embertanban, a fajkutatások iránt pedig úgylátszik az inkább gyakorlati és üzleti hajlamú angoloknak nincs semmi különösebb érzékük s azt a nagy lehetőséget, amit számukra a fajkutatásban a sok gyarmat jelent, egyáltalán nem használják ki. Olaszországban ugyan jó ideig a Lombroso-alapította bűnügyi embertané volt a vezetőszerep, a századforduló után azonban a rasszantropológia is mind több művelőre akad. E téren különösen Mochi, Livi, Sergi, Giuffrida-Ruggeri és Biasutti játszottak szerepet. Az olasz fajkutatások jövőjét biztosítja a sok egyetemi tanszék. Újabban a hivatalos politikának a fajkérdés felé forduló érdeklődése a módszeres rasszvizsgálatok nagyobb arányú föllendülésére nyújt reményt.

Német-, Francia- és Olaszország mellett e század eleje óta a lengyel antropológia és rasszvizsgálat szerzett magának nagy tekintélyt. Czekancwszky, Stolyhwo, Loth és Midlarszky egy-egy külön irányt jelentenek a lengyel fajkutatások terén. A balkáni államokban: Jugoszláviában, Romániában, Bulgáriában, Görög- és Törökországban csak a legutolsó időben mutatkozik némi rasszantropológiai érdeklődés, azt is nagyon befolyásolja a politika. Teljesen a politika befolyása alatt áll az orosz antropológia is. Bár Búnak értékes rasszvizsgálatokat végzett s nagyban hozzájárult az előázsiai rassz bélyegeinek és elterjedésének megismeréséhez, mégis a mai orosz antropológia egészben nyomába sem léphet a múlt századvégi nagyarányú orosz faji embertani anyaggyűjtésnek.

Európán kívül elsősorban Amerikában beszélhetünk fajkutatásról. Ennek Boas áll az élén. Azonban, bár anyagi lehetőségeik megvannak, mégsem folynak olyan nagyarányú rend-

szeres rasszkutatások, mint joggal várni lehetne. Ujabban ott is a biológiai és eugenikai irány kezd előtérbe nyomulni, ami jórészt Davenport érdeme. Külön ki kell itt emelnem Japánt, ahol e század eleje óta Adachi, Koganei, Kuboi, Matsumura és Tsuboi vezetése mellett igen élénk embertani tevékenység folyik s három egyetemi tanszék van a nemzeti irányú tudományos fajkutatás szolgálatába állítva. A fiatal japán antropológusok nagy számából a japán rasszantropológia számára szép jövőt jósolhatunk.

A magyar fajkutatások történetét „A magyar ember” című könyvemben részletesen ismertettem, ezért itt azzal most nem foglalkozom.

Az egyes országokban folytatott eme nemzeti irányú részletmunkák mellett most már több joggal indulhattak meg a részleteredményeket összefoglaló, integráló munkálatok is, amelyek azután Európa és a többi földrész lakossága rasszbeli összetételének a régiéknél komolyabb megismeréséhez vezettek. E munkában Denikert, Ripleyt, Martint, Czekanowszkyt, E. Fischert, v. Eickstedt-et és Weinert-et illeti az oroszlanrész. Az igazi integrálás ideje a rasszantropológia terén természetesen majd csak akkor fog elérkezni, ha minden ország elvégezte a saját népének és területének módszeres rasszantropológia! feldolgozását.

A fajkutatás módszerei.

De nagyarányú fellendülés indult meg a rasszvizsgálatok módszereiben is. Az addig szertefolyó és szinte a tudós személye szerint változó mérési és morfológiai vizsgálati eljárások a frankfurti, majd a monacói kongresszuson egységesítést nyertek s maguk a különféle mérőeszközök, rajzoló- és egyéb műszerek is nagy tökéletességre tettek szert. Még nagyobb a fejlődés a vizsgálatok útján nyert adatok tudományos feldolgozására vonatkozó módszerek tekintetében. Az ú. n. variációs-statisztikai és biometrikai számítások és eljárások, amelyek alapos matematikai tájékozottságot követelnek, a vizsgálati adatoknak azelőtt divatban volt szubjektív értékelését most már csaknem teljesen kizárták.

Ezek a módszerek tulajdonképpen három csoportra oszthatók, ú. m.: 1. a vizsgálati anyag és adatok megszerzésének módjai; 2. a vizsgálat végzésének, a jelek megállapításának, felvételének mikéntje; s 3. a vizsgálatok alapján nyert adat-halmaz feldolgozása, vagyis tudományos megszólaltatása és értékesítése.

Rasszantropológiai anyaggyűjtés.

A rasszantropológiai vizsgálat anyagát elsősorban az élő emberek alkotják, akik mindig valamely nép és rassz tagjai gyanánt lépnek elének s testükön viselik azokat a bélyegeket, amelyek alapján a rasszok jellegzetes sajátosságait megállapíthatjuk. A férfi és nő egyaránt szerepet játszik itt, sőt vannak esetek, amikor a nők egyenesen az ősiség, vagy a tisztább rasszbeliség képviselői s ilyenkor az ő embertani tanulmányozásuk fontosságban vetekszik a férfiakéval. A főszűly természetesen a felnőtt és egészséges egyénekre helyezendű, noha a legkülönbözőbb korú, sőt esetleg beteg és kóros egyének tanulmányozása is bizonyos esetekben fontos felvilágosítással szolgálhat. Különösen alkalmasak rasszvizsgálatokra az iskolák, kaszárnyák, kórházak, népkörök s általában olyan helyek, ahol az emberek tömegesen találhatók.

Az élő emberek mellett kiterjed a vizsgálat, illetve adatgyűjtés hullákra, hullarészekre, amiben az anatómiai intézetek tehetnek hasznos szolgálatot, – azután főleg koponyákra és csontvázakra. Utóbbiaknak főleg azért jut nagy szerep a rasszvizsgálatokban, mert megszerzésük és tanulmányozásuk, nem függvén az egyén akaratától, sokkal könnyebben valósítható meg, mint az élő emberek mérése, akiknél a legtöbbször nagy rábeszélőképességre, vagy egyéb befolyásoló eszközökre van szűkség, hogy őket ilyen vizsgálatokra megnyerjük. A régműlt idők és kihalt népek tekintetében pedig egyenesen a különböző ásatások alkalmával előkerülő koponyákra és csontvázakra vagyunk utalva, ha azok rasszbeliségéről tájékozódni akarunk. Sajnos, ezeknek a különböző földmunkálatok, ásatások stb. alkalmával lépten-nyomon előkerülő koponyáknak és csontvázaknak nagy részét hanyagságból vagy rosszindulatból a legtöbbször tönkreteszik. Ezért a tudomány aránylag

csak ritkán jut olyan hiteles és ép emberi csontvázakhoz, amelyek alapján az elmúlt idők népeinek fajtabélyegeit, rasszbeli összetételét megállapíthatja. Pedig itt a csontvázaknak s a velük talált régészeti mellékleteknek megmentése és múzeumokba való bejelentése által a nagyközönség is hasznos szolgáltatást tehet a tudomány számára. Mert minden kis csontdarab, s a régi sírokban talált rozsdás vastöredék és edénycserép is értékes lehet a tudomány számára. Értéküket, jelentőségüket azonban csak a szakember döntheti el. Különösen értékesek a régi temetők és csatahelyek, ahol hozzáértéssel a régi korok embereinek ép csontvázait egész tömegben lehet a tudomány számára megmenteni. Mert nem elég ma már egy-egy korból, de még lelőhelyről sem egy-két koponyát mutatónak megmenteni, hanem egész sorozatokra van szükség, hogy az egyes testi bélyegek variációját, elterjedését, az illető populáció rasszbeli összetételét, az egyes elemek arányszámát megállapíthassuk s a tiszta típusokat a kevert alakoktól elválaszthassuk. Emellett faj-rasszkutatásra csak olyan emberi csontmaradványok használhatók, amelyekről tudjuk azt, hogy hogyan, milyen körülmények között és milyen mellékletekkel feküdtek a földben. Az anyaggyűjtéshez tartozik a hajminták gyűjtése, különféle reprodukciók, gipszmásolatok, öntvények, kéz-, láb-, tenyér-, talplenyomatok, fül-, orrmásolatok, körvonalrajzok stb. készítése is.

Ami a vizsgálatok mikéntjét illeti, az az élő emberek és csontvázak öröklődő jellegeinek, az ú. n. rassz jellegeknek felvételéből áll. E rasszbélyegek részben kifejezetten testiek, azaz külsők, részben élettaniak és lelkiek, azaz belsők.

A külső vagy testi jelleget régebben két csoportra osztották, ú. m.: 1. alakiak, vagy minőségiek (kvalitatív bélyegek), aminő pl. a színezet, szőrözet, fej-, orr-, szájalak stb.; és 2. méretiekre (kvantitatív bélyegek), mint a testmagasság, koponyahosszúság, arcszélesség, karhossz stb. Noha e két csoport között ma már mindinkább leomlanak a választófalak, még mindig akadnak olyanok is, akik látszólagos különbségüket kiélezzik, sőt rangbéli megkülönböztetést tesznek közöttük oly módon, mintha az alaki vizsgálat, a leírás volna csak

az igazi tudományos vizsgálat, a mérés pedig eredményre nem vezető szemfényvesztés lenne csupán.

A mérés szerepe a fajkutatóban.

Dehát csakugyan oly nagy szükség van-e itt a mérésekre és számításokra? Vagy talán már az is célra vezetne ben-

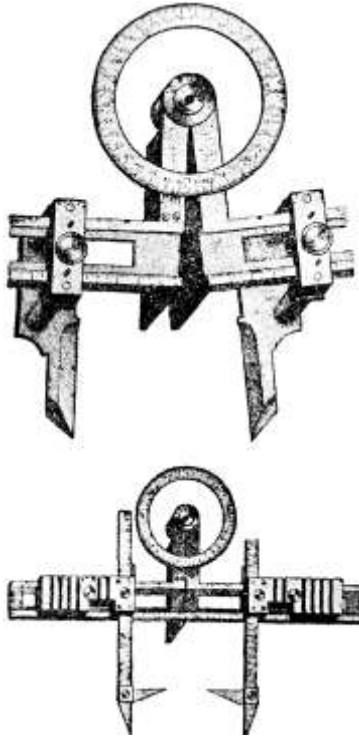
35. A jobb könyökmagasság mérése.

nünket, ha jól megfigyelnek csupán az embereket? Hisz, mint a túlzó morfológusok mondják, csak jó szem kell hozzá, morfológiai vizsgálatokban kiélesedett szem. Talán elég lenne egy csomó jó fényképet összegyűjteni, vagy a tanulmányozandó

vidék lakosságát olyan élesszemű morfológusok előtt elvonultatni, akik azután minden további nélkül könnyűszerrel megállapítanák az illető nép rasszbeli összetételét, az alkotó rassz-elemek számát és minőségét?

Ha valóban ilyen könnyű volna a kérdés eldöntése, akkor minden bizonnyal már régen meg is oldották volna. Hiszen próbálkoztak vele többen, de csak felületes eredményeket értek el. Sőt megtörtént, hogy ahány jószemű morfológus megnézett egy képet, annyiféle lett az eredmény is. Ami nem csoda. Mert az emberiség oly kevert, az egyénekben található jellegek sokszor oly elmosódottak, az egyének és csoportok között lévő különbségek gyakran oly kicsinyek s a jellegek variációja rendszeren oly nagy, hogy itt az egyszerű, szemmel való nézés, becslés, a kézzel való tapintás és a szavakkal való kifejezés, leírás még a legiskolázottabb morfológusnál is csődöt mond s tág teret nyit a szubjektív véleményeknek, amire éppen azok munkáiban találunk számos példát, akik oly ádáz ellenségei a méréseknek.

A rasszantropológiában tehát nem azért mérünk, hogy éppen csak méretekhez, számokhoz jussunk, hanem hogy amit a szem nem lát élesen, amit a kéz nem tapint elég érezhetően és pontosan, s amit a szóbeli kifejezés, leírás nem tud hűen visszaadni, élesen megkülönböztetni, félreérthetetlenül meghatározni, arról a mérés, a szám objektív, pontos, mindig és mindenki által egyformán megállapítható s ellenőrizhető képet, eredményt adjon. Ez természetesen távolról sem jelenti az alaki vizsgálatok lebecsülését. Ellenkezőleg, az alaki vizsgálatok éppen a mérés által nyernek fokozott érvényesülést, hitelesítést. Mert a mérés alakot, alakbeliséget is kifejez, és pedig sokkal pontosabban, félreérthetlenebbül, mint a szavakkal való leírás. Sőt a számmal való kifejezés összehasonlításra, variációs-statisztikai elemzésre is alkalmassá teszi az anyagot, amit mérés, számbeli kifejezés nélkül sohasem érnénk el. Ezért ma már az alaki jellegek terén is az ú. n. becslések és sémák jutnak mindinkább nagyobb szerephez, amelyek a szubjektív alaki jellegeket átvezetik az objektív méretek körébe. A mérési elv alkalmazása tehát a vizsgálatot tökéletesebbé, megbízhatóbbá, tárgyilagosabbá teszi, ezért szerepe

36. Török-féle egyetemes koponyáméra.

a fajkutatásban nagyon is érthető s a tudomány fejlődésének egyenes következménye.

A fentiekből egyúttal az is következik, hogy az emberi rasszokra vonatkozó kutatás tömeg vizsgálatot, azaz sok jel-

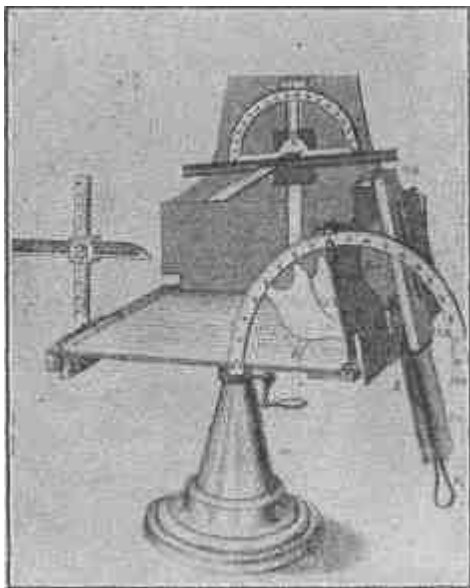
légnek sok egyéneken való megmérését és leírását követeli, ami a nevezett módszert nemcsak indokoltta, de egyenesen nélkülözhetetlenné teszi. Az eredmények megbízhatósága ugyanis nagy mértékben függ úgy a mérés pontosságától, mint a vizsgált egyének és jellegek számától. Az őseMBERI koponyákon, csontvázakon végzett rasszmegállapítások egy része pl. éppen a rendelkezésre álló anyag csekély száma következtében nagyon ingatag, mert két egymástól bizonyos fokig különböző koponya esetében nem tudhatjuk, vajjon két kisvariációjú rassz egy-egy képviselőjével, kevert alakkal, vagy pedig egy nagyvariációjú rassz két ellenkező irányú, szélsőséges jellegű egyénével van-e dolgunk.

Ami mármost magukat a méreteket illeti, azok lehetnek vonal-, felület-, térfogat-, űrtartalom-, súly- és szögmérek. A legfontosabbak természetesen s egyúttal a legnagyobb számúak is, a vonalmérek, amelyek ismét egyenes, hullámos vagy cikk-cakkos vonal-, domborulat-, homorulat- és kerület-mérekre oszlanak. Különösen fontosak az ú. n. maximális mérek, amelyek akár az egész emberi testnek, akár egyes részeinek a tér valamelyik irányában való legnagyobb kiterjedését adják. Ilyenek pl. a termet, karol, törzshossz, végtagok hossza, koponya legnagyobb hosszúsága, legnagyobb szélessége, arcmagasság stb.

Az egyes méreteket nem vehetjük fel tetszőleges helyeken, hanem csakis előre pontosan meghatározott ú. n. fix-pontok (mérőpontok) között és bizonyos síkokban. Tudományos feldolgozásra és összehasonlításra ugyanis csak az olyan mérek használhatók, amelyeket mindenki, mindenütt azonos mérőpontok között vagy ugyanazon síkban mér. Egészen más pl. a fejnek a legnagyobb hosszúsága, ha a fejet lehajtjuk, s megint más, ha erősen feltartjuk.

A mérés eredményéül nyert abszolút számok (= mérek) azonban csak a testnek a tér egy irányában való kiterjedéséről adnak felvilágosítást. Márpedig mi a mérés által az alakot akarjuk meghatározni. Erre a célra az ú. n. relatív szá-

mok vagy jelzők (indexek) szolgálnak, amiket úgy nyerünk, hogy rendszeren két, vagy néha több abszolút méretet egymással százalékos viszonyba hozunk. Pl. a koponya legnagyobb szélessége szorozva százszal és osztva legnagyobb hosszúságával, adja az ú. n. hosszúság-szélességi jelzőt, amit röviden koponya jelző név alatt ismerünk. A jelzők már a tér két, egymásra merőleges irányban való, tehát síkbeli kiterjedéséről, vagyis alakról tájékoztatnak. Ha több jelzőt alkalmazunk, az egész koponyaalakot számokban fejezhetjük ki. A jelzőknél azonban mindig tekintettel kell lennünk az azokat alkotó

37. Török-féle állkapocsmérő.

eredeti méretek nagyságára is. Ugyanazon hosszúság-szélességi jelzőérték mellett pl. a koponya igen különböző nagyságú és alakú lehet. Ugyanilyen relatív számokkal fejezhetjük ki a testarányokat is (pl. a fejmagasság, kar, láb, törzs hossz-

nak viszonya a termethez, a kar viszonya a lábhoz, egyes vétagrészecskék viszonya az egész vétaghoz, vagy egymáshoz stb.).

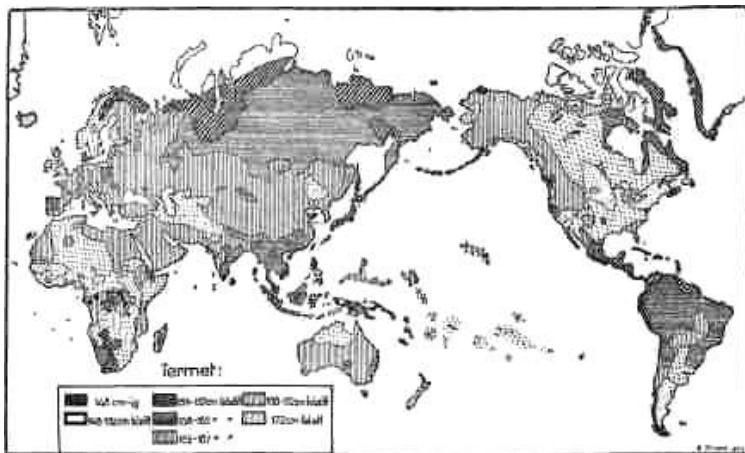
A mérések végzésére különféle mérőeszközök szolgálnak. Legfontosabbak: a termetmérő (anthropometer), tolókás mérő, tapintó körző, mérőszalag. Speciális mérésekre külön, gyakran igen komplikált (Török-féle egyetemes koponyamérő) mérőeszközöket használnak. Minthogy a koponyán és egyes csontvázrészeken gyakran olyan speciális méreteket is kell felvenni (szögméret, belső méret), amelyeket magán a koponyán vagy élő fejen közvetlenül nem mérhetünk, azért körvonal- (Sarasin-féle görbék) és egyéb rajzokat készítenek s ezeken végzik a méréseket. E célra külön koponyatartókat (craniophor), rajzolókat (craniograph) és mérőeszközöket (craniometer) szerkesztettek.

Ami mármint az emberi test alaki és méreti bélyegeinek fajismereti célokra való használhatóságát illeti, minthogy sohasem lehet előre megmondani, hogy két szóbanforgó embercsoport között, vagy valamely csoporton belül mely jellegekre nézve tudunk rasszkülönbségeket megállapítani, tulajdonképpen az emberi test minden jellege szerepelhet rasszbélyeg gyanánt. Mindig csak a tényleg talált különbség s az öröklés ténye szabja meg ugyanis, hogy valamely testi bélyeg adott esetben rasszjelleg-e. Ezért a fajkutatáshoz az emberi test összes bélyegeinek beható ismerete és részletes felvétele szükséges.

A fontosabb rasszbélyegek.

Az évtizedek óta folyó rendszeresebb rasszantropológiai vizsgálatok közben szerzett tapasztalat szerint azonban bizonyos jellegek általános érvényű fontos rasszjellegeknek bizonyultak, amelyek sorába azután a tapasztalat bővülésével újabb és újabb jellegek lépnek. Hogy némi tájékozódást nyerjünk, csak a fontosabb, gyakrabban előforduló rasszbélyegeket ismertetem. Az alábbi sorrend természetesen nem jelenti azt, mintha a jellegek között valamilyen rangsort akarnánk megállapítani.

Ilyen mindenekelőtt a termet vagy testmagasság, amely az emberi test egyik legszembetűnőbb bélyege. Igaz ugyan, hogy a termet nagy mértékben alája van vetve a különböző környezethatásoknak (táplálkozás, betegségek stb.), sőt ugyanazon egyénnél napi ingadozása is van, amennyiben felkelés-kor magasabb a termet, mint sok járás vagy futás után, amikor a csigolyák közötti porcok összezsugorodnak. Kellő módszerek alkalmazásával azonban e környezethatások megállá-

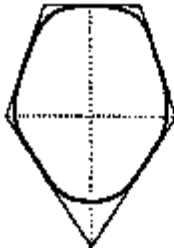
38. A termet világtérképe Struck szerint.

píthatók. Viszont fokozza a termet rasszantropológiai értékét az, hogy aránylag könnyen mérhető s így kis fáradsággal nagytömegű értékes adatokhoz juthatunk, amelyek térképre vetve a további rasszvizsgálatokhoz fontos tájékoztató szempontokat nyújtanak. Rasszvizsgálatokra tulajdonképpen csak normális és teljesen kifejlett egyének termetadatai használhatók. Ha azonban az életkor is pontosan adva van, akkor minden korú egyén termetadata értékes, mert a növésmikéntjét állapíthatjuk meg belőlük. A fiziológiailag normális termet 120 cm-től 2 m-ig terjed, a rasszok átlagos termete pedig 140 és 181 cm között ingadozik. Könnyebb tájékozódás

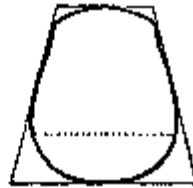
és összehasonlítás kedvéért a termetértékeket csoportokba osztják s a 160 cm-nél kisebb *termetet* alacsonynak, 160-165 cm-ig kisközepesnek, 165-170 cm-ig nagyközepesnek s a 170 cm felett lévöket magastermetnek nevezik. Az általános emberi átlag 165 cm-nél van. A női termet a férfi termetnek körülbelül 93%-a. E viszony azonban rasszok szerint változik.

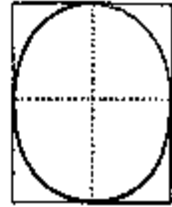
Ellipsioides

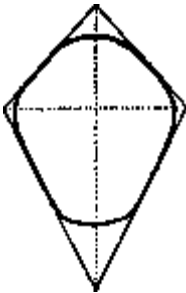
Pentagonoides

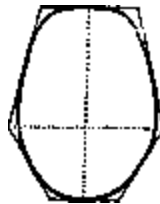
Sphénoïdes

Sphäroides

Rhomboides

Ovoïdes

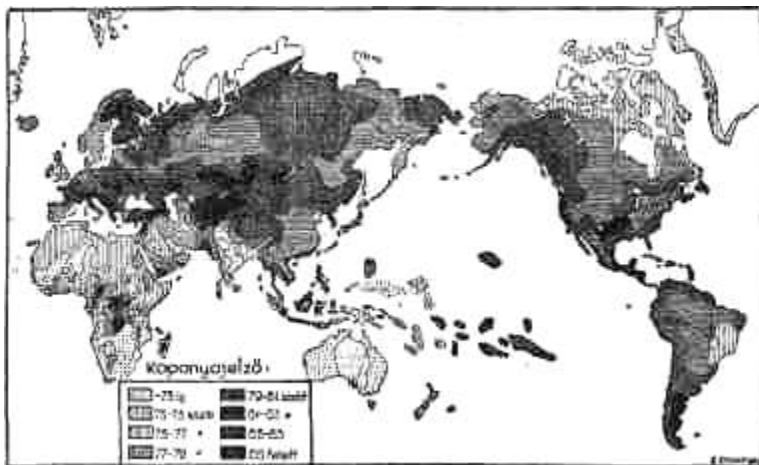
Boitoides

39. Sergi tassonomiai típusai.

A koponya alakját a szóval való leírásnál pontosabban fejezi ki a már említett hosszúság-szélességi jelző, amely nem más, mint a koponya legnagyobb szélességének a legnagyobb hosszúsághoz való százalékos viszonya. Ha e jelző 75-nél kisebb, akkor hosszúfejűségről (*dolichocephalia*), ha 75 és 80 között van, akkor középfejűségről (*mesocephalia*) s 80 felett rövidfejűségről (*brachycephalia*) beszélünk. Ha a hosszúság akkora, mint a szélesség, vagyis a koponya kerek vagy kocka-alakú, a jelző értéke 100. Még alaposabban tájékozódhatunk

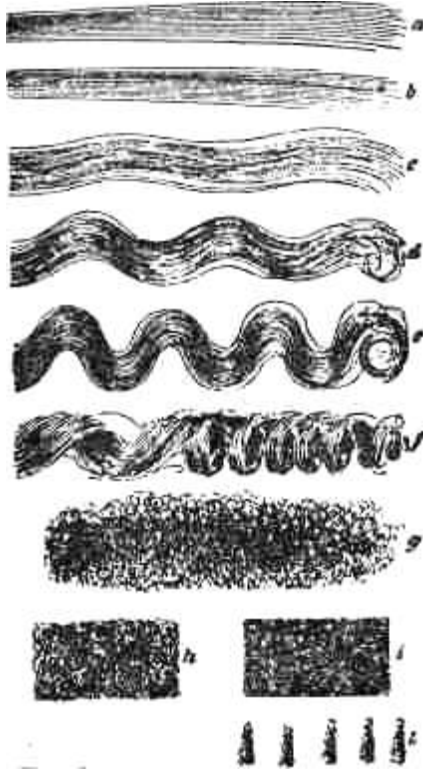
a koponya alakjáról, ha magasságát is figyelembe vesszük. A koponya magasságának a hosszúsághoz és szélességhez való viszonyítása által nyert jelzők alapján magas, közepes és alacsony koponyákat különböztetünk meg. Van azután ezeken kívül egész csomó méret és jelző, amelyek a homlok, nyakszirt s a koponya egyéb részeinek alakjáról, fejlettségéről, görbületi viszonyairól tájékoztatnak. A koponya alakjának tüzetesebb meghatározása és összehasonlítása céljából a fejet, koponyát bizonyos síkokba állítjuk, melyek közül

40. A koponyajelző világtérképe Struck szerint.

leghasználatosabb az ú. n. „német vízszintes”, amelyet a szemgödör alsó széle és a fülnyílás szab meg. A fej leírása, fényképezése azután egymásra merőleges „nézet”-ekben, vagy keretekben (norma) történik, míg a koponyákról ezen kívül még körvonalrajzokat (diagrammok) is készítünk. Az előbbi a Sergi-féle tassonomiai módszer, az utóbbi pedig a Sarasin-féle diagramrendszer. Természetesen fontos a fej egyes részeinek, főleg a homloknak és nyakszirtnek alakja és fejlettsége is. A szerint ugyanis, hogy a homlok keskeny vagy széles, magas vagy alacsony, domború vagy rézsútós, s hogy a nyakszirt lapos, domború vagy kúposán kiálló, más és más fej-, illetve koponyatípusról van szó.

Igen fontosak rasszantropológiai szempontból a szervezet pigment viszonyai (a festékanyag minősége és elhelyezkedése). A szem, haj és bőr színét szokták leginkább vizsgálni, noha színezetbeli rasszkülönbségek a test egyéb helyein is megnyilvánulnak. A szem színét főleg a szivárványhártyában

41. A haj alaki típusai.

(iris) lévő festékanyag elhelyezkedése és minősége szabja meg. Kék, szürke, zöld, barna, fekete szemről beszélünk közönségesen. E mellett azonban mindegyik színben belül világos, közép és sötét árnyalatot is megkülönböztethetünk s az egyes színeket átmeneti színek kötik össze. Söt tüzé-

tesebb vizsgálat után azt is észrevesszük, hogy a szem színe nem egyenletes, hanem különböző színű kisebb-nagyobb foltokra, sugarakra oszlik. Ezért adott esetekben nem könnyű dolog a szem színét megállapítani. Pontosabb és objektívebb meghatározására ú. n. szemminták szolgálnak (Broca, Martin, Saller), melyek számokkal jelzik az egyes színeket, úgyhogy a nyert adatok ezáltal statisztikai feldolgozásra is alkalmassá válnak. A szem szép kék színét nem kék festék idézi elő, hanem azáltal jön létre, hogy a szivárványhártya festékdús sötét hátsó rétege a festékmentes elülső rétegen, mint finom zavaró közegen kékesen áttetszik. A hajban a festékanyag a kéregrétegben foglal helyet és sűrűbb vagy ritkább elhelyezkedése szerint a haj színe a világos aranyzókétól a barnán át a koromfeketéig a legkülönbözőbb árnyalatokat tünteti fel, amelyeket pontosabban az ú. n. hajminták segítségével (Fischer, Saller) határozunk meg. A vörös hajban még külön vörös festékanyag is van. A bőr színét a felbőr legmélyebb rétegében lévő festékszemcsék száma és sűrűsége szabja meg. Pontosabb meghatározása bőrmintákkal (Luschan) történik. A szem-, haj-, bőr színének az egyénen tapasztalható együttesét komplexió-nak nevezik. így pl. Észak-Európában kék a szem, szőke a haj, rózsás a bőr, vagyis világos a komplexió, míg Dél-Európában sötét a haj, szem és bőr színe, tehát sötét komplexióról beszélünk. Újabbban a szem, haj, bőr festékdúságának pontosabb meghatározására ú. n. „pigment-jelző”-t alkalmaznak (Bryn).

A szín mellett figyelembeveendő a bőr tapintata s a haj alkata is. A bőr vastagsága a leheletvékonytól a vastag szattyánszerűig változik. Egyszer egészen durva tapintatú, édes, mint a hottentottáknál, máskor meg bársonytapintatú, mint a négeré. A mongol rassz haja egyenes lefutású, vastag, átmetsete kerek. Az európaiak ú. n. sima haja szintén egyenes lefutású, de vékonyszálú s ovális átmetsetű. Az észak-európaiak fürtös vagy hullámos haja rendkívül vékonyszálú, hosszú, ovális átmetsetű s gyengébb vagy erősebb hullámoságot mutat. A négerék haja gyapjas, amelyre az a jellemző, hogy rövidszálú, vastag, spirálisan feltekerődő, keresztmetsetben pedig egyik oldalon belapult, hosszú ellipsziszalakot

ad. Ha öt-hat ilyen spirálisan feltekerződő hajsza egybefonódik s kis csomókat alkot a fejen, úgyhogy közöttük a fejbőr látszik, mint a busmanoknál, hottentotáknál, akkor csomós hajról (fil-fil) beszélünk.

Az arc alakjának szemmel való meghatározására homlok-nézetben az ú. n. arc-sémák szolgálnak minőt legutóbb Pöch szerkesztett. E mellett több arcméretet is alkalmazunk. Magasságát az orrgyöktől az áll legalsó pontjáig, szélességét pedig a járomívek között mérjük. Az arc magasságának

42. Arctípusok Pöch szerint.

szélességéhez való százalékos viszonyítása adja az arcjelzőt

$$\frac{m \times 100}{11}$$

Ha a jelző értéke 85-nél kisebb, széles vagy alacsony (chamaeprosop) arcról, ha 85–90 között van, akkor közepes (mesoprosop) arcról, ha pedig 90-nél nagyobb, akkor keskeny vagy magas (leptoprosop) arcról beszélünk. Hasonló jelzővel határozzuk meg külön a felső arc alakját. A felső és alsó arc magasságának egymáshoz való viszonyítása, valamint az állkapocs szegletszélessége és a külső szemzugok között mért arcszélesség az arc alakjának tüzetesebb meghatározására szolgálnak. Ha a homloknek a hajtól mentes részét is az archoz számítjuk, akkor fiziognómiai arcról beszélünk. Az egész arcnak profilban látható alakját s egyes részeinek előállását szögméretekkal határozzuk meg. Az

első arcszőget még Camper szerkesztette a XVIII. század végén. Azóta a vizsgálat célja szerint többféle arcszőg van alkalmazásban. Leghasználatosabb az ú. n. felső arcszőg, vagy profilszőg, melyet az orrgyóktól a fogmedri ponthoz (prosthion) húzott egyenes alkot a német vízszintessel. Ha e szög 80 β -nál kisebb, akkor az arc előreálló (prognath), mint az ausztráliaiaknál, pápuáknál, négereknél. Ha a szög 80 β -85 β között van, akkor középarcúságról (mesognathia) van szó, ha pedig 85 β -nál nagyobb, akkor egyenesarcúság (orthognathia) esete forog fenn.

Fontosak azután az arc egyes részeinek alaki és méreti jellegei, mint pl. a szemrés ferdesége, mongolredő, a szemgödör alakja, az orrgyök szélessége és benyomottsága, az arc lapossága, a járomcsontok fejlettsége, a száj és ajkak alakja, nagysága, íveltsége, az állcsúcs alakja, fejlettsége, a szájpád alakja, fogsorív, a fül alakja s egyes részeinek fejlettsége.

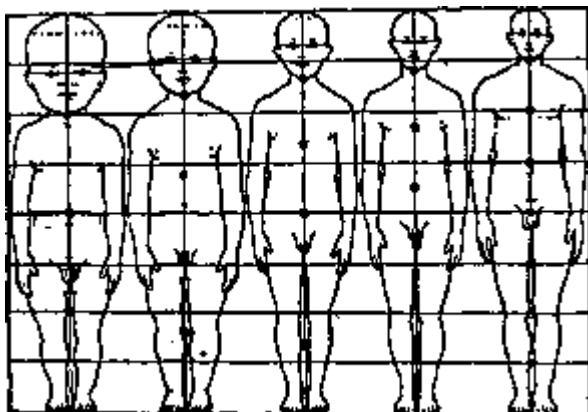
Az orról külön is meg kell emlékeznünk, mint az emberi arc egyik legjellegzetesebb bélyegéről. Az orrnál fontos az általános fejlettségen kívül az orrhát profilvonala (egyenes, homorú, domború), az orrcsúcs alakja, az orrcimpák fejlettsége, az orrlikák állása s az egész orrnak az arcból való kiemelkedése. Alak szerint van egyenes, sas, héja, pisze orr stb. Az orr szélességének magasságához való viszonya pedig az orrjelzőt adja (Broca, Topinard), amelynek nagysága szerint azután keskeny (leptorrhin), közép (mesorrhin) és lapos (plathyrrhin) orrokról beszélünk.

Nem kevésbé fontosak a testarányok, melyek a nagyobb testrészeknek (végtagok, végtagrészek fej, törzs, karol stb.) egymáshoz, vagy a testmagassághoz való százalékos viszonyát fejezik ki. A testarányok az életkor, nem és rassz szerint változnak. Rasszbeli különbségeikről fogalmat alkothatunk, ha a négert és a mongolt összehasonlítjuk az európaival. Amíg a négernek a karjai, lábai s főleg az alkarjai és alszárai aránylag igen hosszúak a törzshöz képest, addig a mongolok végtagjai rövidek, illetve a törzs aránylag hosszú, viszont az európai a végtagok tekintetében középarányos. Persze Európában is minden rassznál más és más testarányokat találunk. Ez az oka pl. annak, hogy két ember, akik állva

egyforma magasak voltak, ülte többnyire különböző magasságúak lesznek s megtörténhetik, hogy aki állva magasabb volt, ülte alacsonyabb lesz, ha pl. alsó végtagjai aránytalanabban hosszabbak, mint a másiké, kinek inkább gerincoszlopa fejlett.

A felsoroltakon kívül úgy a testen, mint a csontvázon egész sereg olyan jelleg van, melyek adott esetekben rasszbélyeg gyanánt szerepelhetnek.

A rasszvizsgálatokban nagy segítségünkre szolgálnak a fényképek, mert egyfelől olyan jellegeket is megrögzítenek,

43. A testarányok változása a növés alatt, Stratz szerint.

amiket leírni nehéz s másfelől ezáltal úgy az élő emberek, mint a különböző korokból származó koponyák mindenki által bármikor tanulmányozhatók és nagy sorozatokban összehasonlíthatók. A fényképeket azonos nagyságban szemben, oldalról és félprofilban készítjük úgy a fejről, mint az egész alakról s ha cm beosztást fényképezünk hozzá, akkor a képből a testarányokra, életbéli méretekre is következtethetünk. Több arcnak egymásra kopírozása ú. n. közép-típus képet ad.

A lágyrészek antropológiája.

Régebben megelégedtek az emberi alak külső leírásával s teljesen elhanyagolták a belső szervek tanulmányozását.

Pedig kiderült, hogy minden szervben, szervrendszerben többé-kevésbé kifejeződik a rasszbeliség. Az izmok elrendeződésére és fejlettségére vonatkozólag a múlt század hetvenes és nyolcvanas éveiben Chudzinski végezte az első nagyobb arányú vizsgálatokat. 1912 óta E. Loth végzett idevágó nagyobb arányú rendszeres kutatásokat, amelyekkel az embertannak és a rasszantropológiának valóságos új ágát: a lágyrészek antropológiáját és a rasszmoriológiát alapította meg. Kimutatta pl., hogy az izomvarietások túlnyomó része térfogat és gyakoriság tekintetében a nagyobb rasszcsoportok szerint különböző s a sorrend a három nagy rasszkör szerint a legtöbbször a következő: mongol, néger, európai. Ujabban Hubert végzett hasonló vizsgálatokat. Nagyon fontos volna itt, ha az egyes anatómiai intézetek huliaanyagukat faji embertani szempontból is módszeresen feldolgoznák, amire külföldön már van néhány példa. E. Fischer szerint pl. Németországban bizonyos izomvarietások gyakorisága területek szerint változó, sőt bonctermekek szerint is vannak geográfiai különbségek.

A szorosabban vett belső szervek tekintetében szintén Loth nevéhez fűződik a legtöbb kutatás. Mellette Ruge, Friedenthal, Birkner, Vallois, Weinert, Bolk, Fritsch, Hauschild stb., valamint Pöch és tanítványai végeztek egyes szervekre vonatkozólag értékes rasszmorfológiai vizsgálatokat. Nagyjelentőségű az agyvelő morfológiája is úgy rassz-, mint phylogenetikai szempontból.

A bőrlécrendszer szerepe a fajkutatásban.

Külön is kiemelem itt az ujjak, valamint a tenyér és talp bőrlécrendszerének (papillaris lécek) tanulmányozását. Az idevonatkozó kutatások módszeres elindítása Schlagmhaufen (1903–1905) érdeme, aki a primates-ek bőrlécrendszeréről írt alapvető tanulmányt, míg Galton, majd H. H. Wilder (1918) bizonyos bőrlécalakok öröklődésére hívta fel a figyelmet. Galton érvelésére az ujjlenyomat-rendszer (daktyloszkópia) a bűnügyi szolgálatban a gonosztevők személyazonossága megállapításának legfontosabb és legbiztosabb módszerévé fejlődött.

Embertani és főleg örökléstani jelentőségére Kristine Bonnevie-nek nagy anyagra kiterjedő gondos vizsgálatai (1924) terelték újból reá a figyelmet. Bonnevie kimutatta, hogy nemcsak a lécek megszámlálása útján nyert „kvantitatív érték”, hanem a bőrlérendszer mintázata is öröklődik, bár öröklésük menete igen bonyolult s több öröklési tényezővel kell számolnunk. Az ezirányú kutatásokban igen sok szerző vett részt (Cummins, Midlo, Abel, Bettmann, Loth, Poll, Henckel, Steggerda, Verschuer, Lassila, Geipel, Hara, Biswas, Kirchmair stb.), úgyhogy a kérdésnek ma már hatalmas irodalma van és sok örökléstani vonatkozását tisztázták. Kiderült, hogy a bőrlérendszer úgy örökléstani szempontból, mint az ikerdiagnózis számára legfontosabb testi bélyegeink

44. A bőrlérendszer alapalakjai (1. ív, 2a és 2b hurok, 3. örvény).

egyike. Sőt E. Fischer meg van győződve, hogy az apasági keresetek eldöntésében is a vérvizsgálatokkal azonos fontosságú szerepe lesz.

Ami a bőrlérendszer három alapalakjának (örvény, hurok, ív) elterjedését és rasszok szerinti gyakoriságát illeti, megállapítást nyert, hogy a különböző rasszok között az örvény 20–72%, a hurok 27–70%, míg az ív csak 0.8–12% gyakoriságot tüntet fel. Az örvény leggyakoribb az eszkimók között (72%), a mongol rasszban 50% körül, Olaszországban 37%-ban, a négerek között 32%-ban s Észak-Európában csak 20-26%-ban fordul elő. Ennek éppen fordítottja a hurok gyakorisága, amely legritkább az eszkimók között (27%), gyakoribb a mongolidoknál (47-50%), Olaszországban 58%, a négereknél 59%, északeurópaiaknál 67-71 %. Nagyon érdekes, hogy az ajnuk úgy az örvény, mint a hurok gyakorisága tekintetében teljesen kiütnek a mongolid rasszkörből, melyben élnek, s az északeurópaiakat közelítik meg. Ugyanez áll

Afrikában a hottentottákra. A hurokkal párhuzamos irányú az ív elterjedése és gyakorisága. Ez is az eszkimók között a legritkább (0.8%), a mongoloknál már 2%, Dél-Európában 4% s Észak-Európában 7-9% gyakoriságot tüntet fel. Hazánkban Balogh Béla és Bonnevie vizsgálata szerint az örvény 32%-ban, a hurok 62-64%-ban, az ív pedig 4-5%-ban fordul elő. Mindezek a vizsgálatok azonban még nem elég nagyszámúak és sok országból semmiféle adattal sem rendelkezünk. Ezért a jövő kutatások a bőrlécalakok rasszbeli eloszlásának képét még lényegesen változtathatják.

Úgy a bőr, mint a haj, csont stb., de különösen az agyvelő kutatásában nagy szerep vár az eddig csaknem teljesen elhanyagolt mikroszkópiai, szövettani vizsgálatokra.

Fiziológiai módszerek.

Újabbán indult meg a fiziológiai vizsgálatoknak rasszantropológiai irányban való kiterjesztése. A vérvizsgálatok nagyszerű eredményei joggal keltik azt a reményt, hogy a különféle fiziológiai módszerek is alkalmasak lehetnek rasszkülönbségek megállapítására. Itt azonban egy-két kezdeménytől eltekintve még teljesen a kezdet kezdetén állunk. Nagyon valószínű, hogy már az anyagcserében különbségek vannak az egyes rasszok között, nagyobb számú vizsgálati adat azonban itt még nem áll rendelkezésünkre. Azonkívül a környezethatások is erősen befolyásoló szerepet játszanak, úgyhogy igen nehéz megállapítani, hogy mi az, ami valóban Öröklődik. Még a legtöbb reménnyel kecsget az egyes rasszok jellegzetes szagának kutatása. A négernek pl. Európában európai kosztón is meg van a jellegzetes bőrillata. Viszont bármennyire tisztán tartjuk is magunkat mi európaiak, mégis megérzik jellegzetes testillatunkat úgy a négernek, mint a mongolok.

Ma már adataink vannak arra, hogy különbségek vannak az egyes rasszok között az izmok működése tekintetében (izommunka), az érzékszervek működésének rasszbeli különbségeit pedig exakt kísérleti úton szerzett statisztikai anyag igazolja. A szaglás élessége pl. a jávaiaknál kétszer akkora,

mint az európaiaknál. A látás élességében is a jávaiak vezetnek. Utánuk következnek a kínaiak, majd az ausztrálieiak, négerék, európaiak, Japánok s végül az újguineai bainingok. A látás élességét Snellen és Cohen vizsgálták behatóan, s Lovibond a színvakság megállapítására „tintometer”-t szerkesztett. Több jel arra vall, hogy a különböző színek iránt való érzékenység is rasszok szerint változik. Galton a hallás élességében talált bizonyos különbségeket. Mások a tapintás élességében, izomérzésben, fájdalomérzésben, menstruációban, a belső kiválasztó mirigyek működésében észleltek kisebb különbségeket, amelyek jogossá teszik a nagyobbarányú részletesebb vizsgálatokat. Szembetűnők pl. az ivarérettség különbségei. A négerék hiába költöznek Észak-Amerikába vagy Európába, ott született gyermekeik mégis sokkal korábban érnek, mint a yankee vagy az európai gyermek. Az északi rassz (homo nordicus) gyermekei, ha Olaszországban születnek is, mégis jóval később lesznek ivarérettek, mint a mediterrán rasszjellegű olasz gyermek. Viszont a zsidó gyermekek, még ha évszázadok óta él is családjuk Észak-Európában, jóval korábban érnek, mint az ottani északi, alpi, keletbalti rasszjellegű németek. Hasonlót tapasztalunk hazánkban is. Ugyanazon községben a zsidó gyermekek jóval korábban érnek, mint a többiek. Dunántúl pl. ugyanazon községben a dinári, alpi és mediterrán gyermekek korábban érnek, mint a keletbalti jellegűek s legkésőbb érik ott is az északi rassz. Ugyanígy változik a hőség megszünésének (klimakterium) ideje is.

Bizonyos betegségeknek, betegségekre való hajlamoknak, kóros elváltozásoknak stb. bizonyos rasszokkal való kapcsolata ma már szintén bizonyítható, noha úgy itt, mint az előbb tárgyalt fiziológiai jellegek tekintetében való tájékozódásunkat nagy mértékben zavarja ma még bizonyos környezethatásoknak nem eléggé tisztázott volta és a vizsgálatokba belekevert szubjektív szempont. Néhány betegségnek, kóros jellegnek egyes családokban való tényleges öröklődése azonban hiteles statisztikai adatokkal igazolva van. Újabban Plehn, Lenz, Schiff, Suk és mások mutattak ki patológiai bélyegeket és betegségeket rasszkülönbségeket. Pontosabb

elterjedésről és gyakoriságról azonban az adatok hiányossága miatt itt még nem beszélhetünk.

Variációs-statisztikai módszerek.

Csak egészen vázlatosan ismertettem itt azoknak a fontosabb alaki és méreti jellegeknek, vizsgálati módszereknek egy részét, amelyeket a rasszkutatásban alkalmazunk. Ezek azonban, bármily nagyszámúak legyenek is, magukban véve csak néma nyers adatok, amelyeket még fel kell dolgoznunk, tudományosan meg kell szólaltatnunk, hogy belőlük következtetéseket vonhassunk. Erre szolgálnak a különféle feldolgozási módszerek, amelyeket közös néven variációs-statisztikai módszereknek nevezünk, mivel a nyert vizsgálati adatok akár egy, akár több jellegről van szó, akár az egyénre, akár nagy csoportokra vonatkoznak, tulajdonképpen az élőlények egyik fontos biológiai jelenségét: a variációt tükröztetik vissza. Hogy ezt a variációt, annak törvényszerűségeit megismerhessük, egy-egy jellegben az öröklött részt (genotípus) a különböző környezethatásoktól (paratípus) elválaszthassuk, nagyszámú, minden jellegre és minden körülményre kiterjedő tömegvizsgálatokra van szükség. Viszont minél nagyobb tömegű az adatsorozat, minél több jelleget, minél több egyént és csoportot akarunk összehasonlítani, annál bonyolultabb lesz a követendő eljárás, az alkalmazandó módszer.

És ebben a nagytömegű adatsorozatban, de általában minden variációs-statisztikai vizsgálatban, sőt magában az egész fajkutatásban is egy új fogalmat kell megismernünk és jelentőségét kellően méltatnunk: ez a „csoport”. Csoport az emberiség, csoport a faj, rassz, nép, társadalmi réteg, foglalkozási ág, a nem, az életkor, az azonos életkörülmények között élők, az azonos környezethatás alá tartozók; de csoport egy-egy jellegnek a variációsköre, variációsora, a származási ág, az öröklésvonal stb. is. A fajkutatásban mindig a csoporttal van dolgunk. Minden egyes variáció, minden jelleg, minden egyén egy-egy csoportnak csak a tagja, csak egy kis töredéke, amely mint olyan, bennünket itt nem érdekel. Mi az egy-egy variációt, az egy-egy jelleget, az egyes egyént nem önmagában és nem önmagáért, hanem csak mint

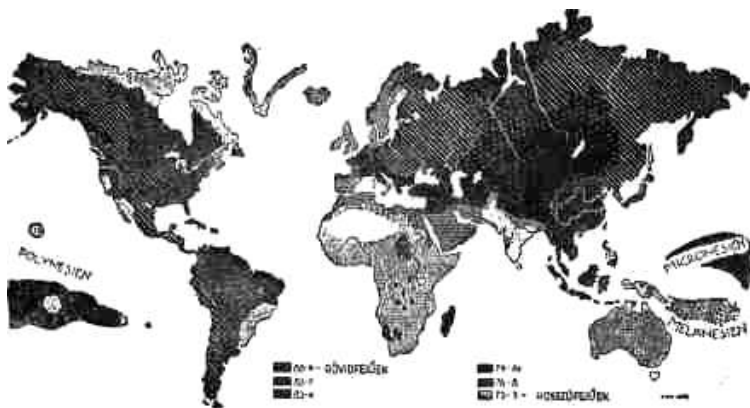
valamilyen csoport adatát, tagját magáért a csoportért vizsgáljuk. Megismerésünk célja nem az egyes variáció, nem az egyes, hanem mindig az élő csoport, nevezzük is azt bárminek: variáló jellegnek, társadalmi rétegnek, foglalkozási ágnak, biológiai életközösségnek, öröklési vonalnak, népnek, rassznak, fajnak stb. Az egyes variáció, az egyes egyén mind csak adat, eszköz az élő, variáló csoport megismeréséhez, törvényszerűségeinek megértéséhez. Ezért a fajkutatás, éppúgy mint maga az embertan is, csoporttudomány s a variációs-statisztikai módszer a különféle emberi biológiai (variációs) csoportok megismerésének legfőbb módszere.

Nem céloom itt, hely sem volna reá, hogy e módszert részletesebben tárgyaljam, csupán némi fogalmat akarok róla nyújtani a történelmi fejlődés keretében azok számára, akik azt hiszik, hogy ma módszerek ismerete nélkül joguk van a fajkérdéshez hozzászólni.

Mindenekelőtt tudnunk kell, hogy minden variációs-csoportnak vannak kritériumai, ismertetőjegyei, melyek a csoportról mint olyanról tájékoztatnak, annak értékét számunkra megszabják. Ilyen a variációs sor két határértéke (a minimum és maximum), azoknak egymástól való távolsága, az u . n. ingadozási szélesség, az esetek száma, az eseteknek a variációs soron belül való elhelyezkedése, halmozódása, a mértani közép, arithmetikai közép, az egy vagy több gyakorisági közép. A csoport variációjának erősségéről tájékoztat az átlagos eltérés (a középtől való eltérések középértéke), az állandó eltérés vagy szóródás (a középtől való eltérések négyzetének középértékéből vont négyzetgyök), a variációs coefficiens. Az adatok megbízhatóságáról, használhatóságáról adnak képet a különböző valószínűségi hibák. Mindezek kiszámítása természetesen behatóbb számítani műveleteket követel. Ezután következik a variációs-csoport elemzése, amelyre szintén különböző módszerek szolgálnak.

A múlt század közepetáján még azt hitték, hogy vala mely nép (populatio) antropológiai mivoltát megismerték s több nép rokonságát vagy különbözőségét megállapították, ha az egyes jellegeknek az illető nép vagy népek bizonyos számú egyénén talált értékeiből, tehát variációs vagy gya-

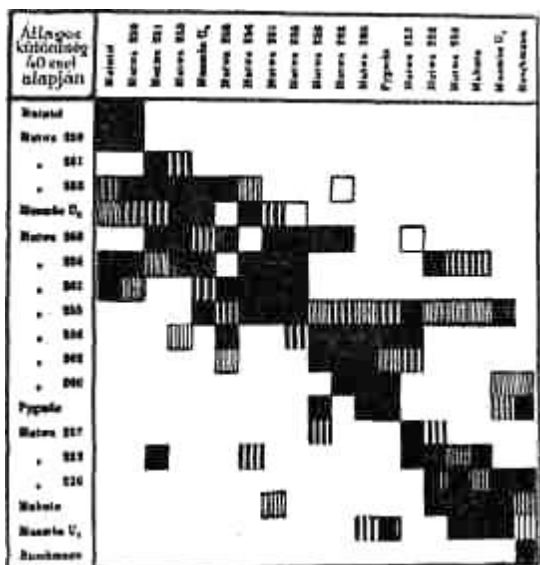
korisági sorából, középértéket számítanak s azokat egymással összehasonlítják. Kiderült azonban, hogy a középértékek, bár gyakran igen értékes útbaigazításokat adnak, magukban mégsem elgendők valamely nép embertani összetételének megértéséhez. Ugyanazon középérték mellett a rasszbeli összetétel igen különböző lehet. A termet középértéke pl. 165 cm lehet egy olyan népnél, mely csupa 165 cm körüli egyénekből áll, de egy olyanál is, amely egyfelől 155 cm s másfelől 175 cm körüli egyénekből álló két különböző rassz kevere-

45. A koponyajelző világtérképe Ripley szerint.

désből jött létre, feltéve, hogy e két rasszelemet a szóbanforgó vizsgálati anyagban (variációs sorban) közel egyforma számú egyén képviseli. Sőt 165 cm lehet a középérték akkor is, ha az illető nép a legkülönbözőbb rasszok képviselőiből van ugyan összetéve, de a vizsgálatra véletlenül olyan egyének kerültek, akiknek termete együtt 165 cm középértéket ad. Sokkal többet mond valamely jelleg középértéke, ha annak vidékek szerint való pontos elterjedését ismerjük, mert az már az illető jelleg variációját árulja el. Ha pedig több jellegnek vidékek szerint való változását térképre rajzoljuk s ott egymással összevetjük, bizonyos jellegkapcsolatokhoz, típusokhoz, rasszelemekhez juthatunk. Így pl. ha hazánk

jellegeterjedési térképein azt tapasztalnók, hogy bizonyos vidéken, ahol a természet középértéke a legnagyobb, ugyanott a koponya a leghosszabb, a szem, haj, bőr színe pedig a legvilágosabb, akkor abból joggal arra következtethetnénk, hogy az illető vidéken e jellegek szoros kapcsolatban (korreláció) állanak egymással, vagyis, hogy egy magastermetű, hosszú-fejű, székehajú és kékszemű rassz (nordicus rassz) elemeivel van dolgunk. Hogy azután ez tényleg így van-e, azt az illető

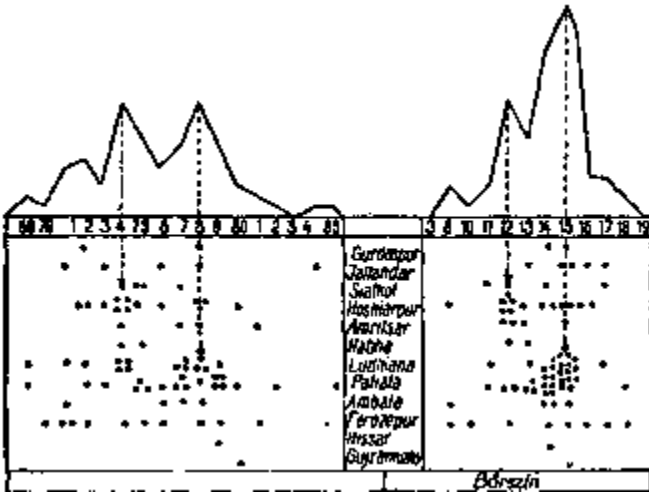

46. A típus hasonlóság kifejezése az átlagos különbségek négyzetes elrendezése alapján, Czekanovszky szerint.

vidék lakosságának beható embertani elemzése és pedig variációs-statisztikai elemzése fogja eldönteni.

A változatosság (variáció) az összes élőlényeknek általános ismertetőjele. Egy-egy élőlény csoport egyénei ugyanis – bármennyire egységes, mondjuk „fajtiszta” legyen is az illető csoport – bizonyos apró eltéréseket tüntetnek fel. Teljesen tiszta rassz esetén ezek az eltérések csak szűk határok között s egyetlen középérték körül mozognak. Ez esetben a számtani közép egyúttal a legnagyobb gyakoriságú érték is.

Kevert rasszok, illetve populáció esetében e jellegek tágabb határok között s több gyakorisági központ körül variálnak. A variáció minősége tehát egy-egy élőlénycsoportra jellemző s minden egyes jellegre vonatkozólag ú. n. gyakorisági görbével fejezhető ki. A görbe egy- vagy többsúcúságának megítélése azonban óvatosságot igényel. Az egycsúcú görbe pl. nem jelent mindig rasszbeli tisztaságot s a többsúcú görbe is csak akkor fejezi ki a rasszkeveredést, ha a keveredett elemek az illető jelleg tekintetében erősen különböznek és szűk határok között variálnak. Többsúcú görbe

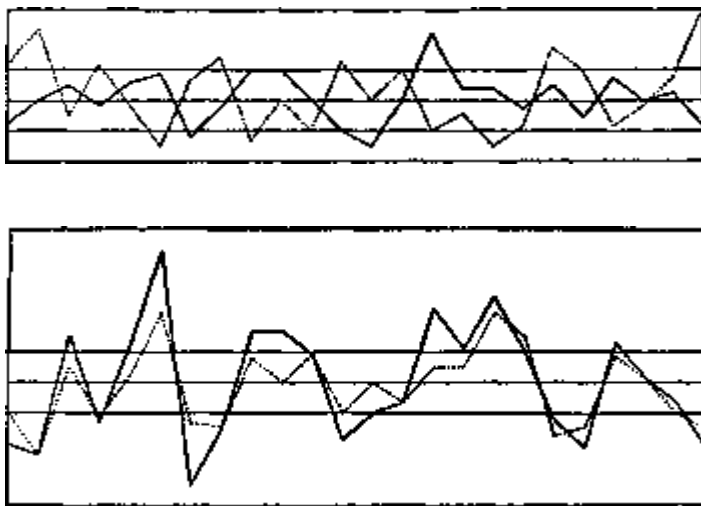

47. Kombinációs tábla és görbeelemzés.

keletkezhetnek véletlenül csupán azért, mert a vizsgálati adatok csekély számúak, de keletkezhet vizsgálati hibából, vagy valamilyen környezethatás következtében is.

Ezért részletesebb analízisre van szükség. E célra szolgálnak a különböző korrelációs módszerek, amelyek arról adnak felvilágosítást, hogy két vagy több szóbanforgó jelleg pozitív vagy negatív, szorosabb vagy lazább korrelációban áll-e egymással. A korrelációs módszer rasszantropológiai alkalmazásában különösen Pearsonnak, Czekanowszkyknak, Mplissonnak vannak nagy érdemei.

Az egyes jellegek közötti összefüggés erősségének megállapítására szolgálnak a korrelációs coefficiensek, melyek segítségével jellegkapcsolatokhoz, típusokhoz, rasszelemekhez jutunk s a legszövevényesebb keveredésű csoportokat is alkotó elemeire bonthatjuk. Ilyen csoportelemző módszer természetesen ma már több van s a korreláció ábrázolása is többféleképpen történik.

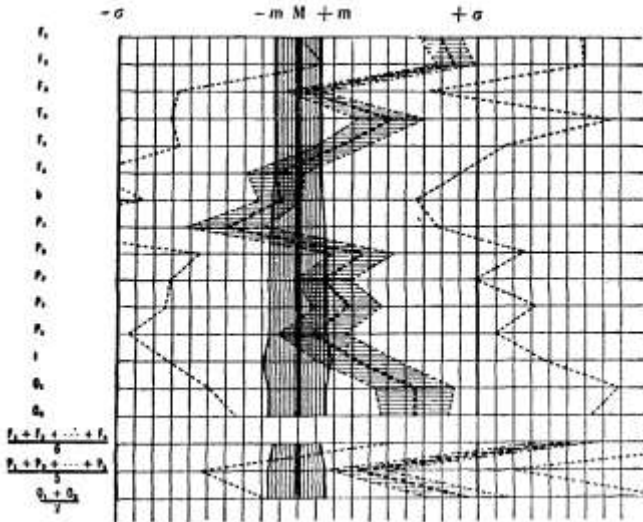
48. Egyéni eltérési görbe Mollison szerint.

Mollison, Poniatovszky és mások a típuskülönbség megállapítására különböző módszereket dolgoztak ki, amelyekben a két csoport középértékének távolságát egyszer az eg. Yik, máskor a másik csoport átlagos eltéréseinek percentjében fejezik ki oly módon hogy a két szám feleösszegét veszik típuskülönbségi kritérium gyanánt.

Több csoportnak egymáshoz való rokonságát Mollison egy kiindulásul felvett csoport középértékétől való relatív eltérésekből szerkesztett eltérési görbe segítségével határozza meg. A kiindulásul felvett csoport jellegeinek középértékét kockás papiroson vízszintesbe állítja s az összehasonlítandó

csoport minden jellege középértékének attól való eltérését felfelé vagy lefelé megjelölvén, kapjuk az eltérési görbét. Minél közelebb esik a görbe a középvízszinteshez, vagy két összehasonlított csoport görbéje egymáshoz, annál nagyobb közöttük a típusbeli hasonlóság. Az egyénnek valamely csoporthoz való tartozását Poniatovszky szintén a jellegkorrelációk segítségével határozza meg. Ennek különösen egyes ösembertani leletek esetében van gyakorlati jelentő-

49. Csoport eltérési görbe Kramp szerint.

sége. Egyének és csoportok egymáshoz való viszonyát, típusbeli rokonságát egy vagy több jellegre vonatkozólag különböző grafikai eljárásokkal ábrázolják, amelyek szinte szerzők szerint változnak.

Ezeket az itt csak egészen vázlatosan közölt s állandóan fejlődő és szaporodó adatgyűjtési, számítási, ábrázolási módszereket Broca, Topinard, Emil Schmidt első kezdeményezései után később többen is újból és újból megkísérelték összefoglalni s az antropológiai módszereknek nagy irodalma van. Valamennyi között a legalaposabb azonban s az ember-

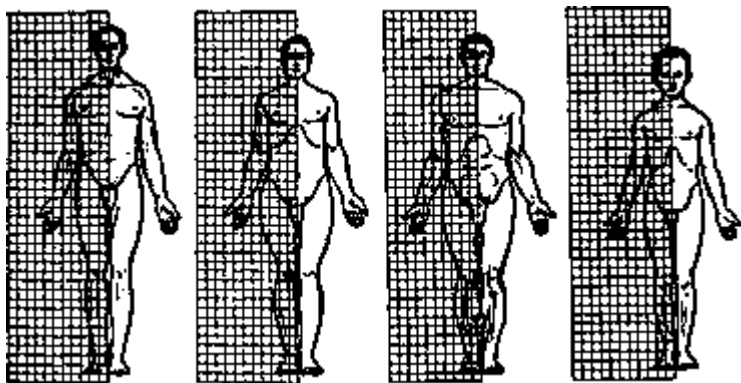
tani szempontokat a legjobban figyelembe veszi *Rudolf Martin*, volt zürichi, majd müncheni professzornak 1914-ben megjelent: „Lehrbuch der Anthropologie” című, valóban korszakalkotó könyve, mely pontossága, rendszeressége, világossága, könnyen érthetősége folytán az egész világon elterjedt s egyszerre rendet teremtett azoknak a különféle módszereknek, helyesebben módszertelenségeknek dzsungeljében, amelyeket a múlt század utolsó negyedében kongresszusok és nemzetközi tekintéllyel rendelkező szakemberek hiába kíséreltek meg összeegyeztetni. A három kötetre bővült második kiadás (1928), mely egyben az egész embertani irodalmat is felöleli, nélkülözhetetlen útmutatója mindenkinek, aki komolyan és módszeresen akar fajkutatással foglalkozni.

Mellette megemlítendő W. Scheldt (1927) és Lenz (1936) [Rassenforschung]. Az előbbi a szorosabban vett rasszantropológiai (variációs-statisztikai), utóbbi pedig az örökléstani vizsgálati módszerekről ad pompás összefoglalást. Legújabban szélesebb matematikai alapra támaszkodva Berthold Pfaul (Biometrie in der Rassenkunde. Jena, 1938), F. Ringleb (Mathematische Methoden der Biologie. Leipzig, 1937) és Geppert-Koller (Erbmathematik. Leipzig, 1938) írtak hasonló módszertani útmutatókat, melyekből a modern rasszantropológiai vizsgálatoknak nagyfokú szakszerűsége a maga teljes pompájában tárul elénk.

Az alkat (konstitúció) problémája.

A belső kiválasztó mirigyek kutatása terén a múlt század második felében elért nagyszerű eredmények (Berthold, Brown-Séquards, Claude Bemard stb.) a rasszantropológiában is a környezet hatásának fokozottabb figyelembevételére s a szerzett tulajdonságok öröklődésének kérdésére terelték a figyelmet. Sőt akadtak túlzók, akik már azt kezdték hirdetni, hogy rasszjellegek tulajdonképpen nincsenek, mert ami annak látszik, az tulajdonképpen mind a belső kiválasztó mirigyek normális vagy megzavart működési egyensúlyának az eredménye, illetve következménye. Csakhamar

megállapítást nyert azonban, hogy bár a belső kiválasztó mirigyek gyakran hoznak létre rasszjellegszerű jelenségeket, mint pl. a törpetermet, óriásnövés, akromegáliás alakok stb. és bár kétségtelenül az ember egész lényét, alakját, kedélyes jellemminőségét befolyásolják, mégis ezek többnyire egyéniek s örökléstani vizsgálatokkal eldönthető, hogy adott esetben a szóbanforgó testi, szellemi, kedélyi stb. bélyeg valóban csoportosan öröklődő rasszjelleg-e, vagy csak a belső kiválasztó mirigyek útján megnyilvánuló környezethatás. Különbség van tehát a rasszjellegek és a hormonális működés

50. Konstitúciós típusok francia szerzők szerint.

által létrehozott bélyegek között még akkor is, ha maga a hormonális működés módja, erőssége öröklődő. Mindamellett már csupán azért, mert a belső kiválasztó mirigyek ilyen vagy olyan működése a fenotípusban kifejeződik, a hormonális hatások tanulmányozása rasszantropológiai szempontból is szükséges és nagyjelentőségű.

Részben ezzel függ össze s még szorosabban kapcsolódik az örökléssel az alkat (konstitúció) problémája, amely lényegében visszanyúlik az ókorba. Hippokrates óta, főleg a múlt században, igen sokan állítottak fel ú. n. „testalkat-típusok”-at s vizsgálták azoknak belső (viselkedésbeli) sajátosságait és külső (morfológiai) ismertető jegyeit. Alkat alatt általában

az egyén viselkedésmódját irányító tulajdonságok összességét, bizonyos típusokban való kifejeződését értették s keletkezésüket hol testnedvekkkel, hol kóros megváltozásokkal, testi és lelki betegség-hajlamokkal, hol meg újabban az örökléssel és a rasszal hozták összefüggésbe. A konstitúciókutatás különösen azóta lendült fel nagyon, amióta E. Kretschmer az ő alkattípusait elmebetegekre alkalmazta (Körperbau und Charakter, Tübingen, 1921).

Utána valóságos konstitúciós láz lepte meg az orvosokat s az alkattípusok és magyarázatok légiója látott napvilágot. Sok szerző a konstitúciót teljes egészében öröklődőnek tartotta s egynek nyilvánította a genotípussal. Mások tisztán a miliő hatására létrejött peristatikus bélyegeket értettek alatta. Ismét mások, azt hirdetvén, hogy az alkatnak úgy öröklött, mint szerzett rész is van, a fenotípussal azonosították. Majd akadtak néhányan olyanok is, akik azt hirdették, hogy rassz nincsen, mert amit eddig rassznak neveztek, az tulajdonképen konstitúció s így a leptosom-típust a nordicus rasszal, a pyknikus-típust az alpi rasszal s az athléta-típust a dinári rasszal azonosították, vagy legalább vonatkozásba hozták. Balz, Wagenseil és mások azonban japánokon, kínaiakon kimutatták az említett konstitúciós típusokat, már pedig a kínaiak és japánok nem az europid, hanem a mongolid rasszkörbe tartoznak.

A tüzetesebb vizsgálatokból és a konstitúcióra vonatkozó nézetek szerteágazásából kiderült, hogy ismét a minden új gondolattal velejáró túlzás esetével van dolgunk. A konstitúció lényegében az orvosi gyakorlatból vett fogalom, bizonyos jelleg- és jelenségegyüttesnek ott hasznosnak és szükségesnek bizonyult megjelölése, közelebről Verebély szerint: „az egyén vegyi, fizikai, biológias és lelki tulajdonságainak azon összessége, mely reakcióképességét a külvilággal szemben az élet bármely percében megszabja”. Ezért, bár az alkatnak úgy öröklött, mint szerzett része is van, az sem a genotípussal, sem a paratípussal, sem a rasszal nem azonosítható. Ennek dacára azonban a konstitúció kérdése a fajkutatás szempontjából éppen a benne lévő öröklődő rész kapcsán közelről érdekel bennünket, annál is inkább, mert

mint Weidenreich (1927) kimutatta, egyes rasszok bizonyos konstitúciós típusra hajlanak. Kívánatos tehát, hogy a rassz és a konstitúció viszonyának tisztázására ugyanazon anyagon párhuzamos konstitúciós és rasszantropológia! vizsgálatok végeztessenek.

A rassz és konstitúció problémája körüli zavarok és el-
lentéesség tisztázásához nagymértékben hozzájárult Ernst
Ritterhaus könyve (Konstitution oder Rasse? München, 1936),
melyben a kérdést élvezetes nyelven, minden oldalról meg-
világítja s kimutatja, hogy a Kretschmer-féle alkattípusok
nincsenek összeegyeztethetetlen ellentétben a rasszantropo-
lógia tételeivel és semmiképen sem szolgálhatnak arra, hogy
a rasszkutatásokat megcáfolják vagy feleslegessé tegyék,
mint azt némelyek hirdették. A két fogalomsoport: rassz-
típus és konstitúciós típus, nem ellentét, hanem a rasszbioló-
giának egymást kiegészítő két oldalát jelentik.

Újabbban a konstitúciós típusok mellett mind többet be-
szélnek „sporttípusok”-ról (W. Jaentsch: Körper form, We-
sensart und Rasse. Leipzig, 1934), sőt azoknak bizonyos rassz-
szokkal való kapcsolatáról. Ez azonban még annyira sem ki-
vizsgált probléma, s a sporttípusok a rassz fogalmától még
sokkal távolabb állanak, mint a tárgyalt alkattípusok.

A vérvizsgálatok.

Nagyjelentőségű új módszerrel gyarapodott a fajkuta-
tás a szerológia részéről az ú. n. „vérvizsgálatok” alakjában,
amelyek az utolsó két évtizedben a nagyközönség körében
is nagy érdeklődést váltottak ki és sok szenvedélyes vita ki-
indulópontjává váltak.

A vérfehérje szerkezetének kutatása még a múlt század
végén megindult s Bordet (1898), Friedenthal (1900), Nuttal
(1904), Uhlenhuth (1904, 1907) a vér bizonyos reakciói alap-
ján (praecipitin-reakció) az ember és a majmok vérének ro-
konsági fokozatosságát állapították meg. Még fontosabb volt
K. Landsteiner felfedezése, aki már ezelőtt 40 évvel észre-
vette, hogy az emberek a vérsavónak a vörösvérsejtekkel
szemben való viselkedése alapján 4 vércsoportra oszlanak.

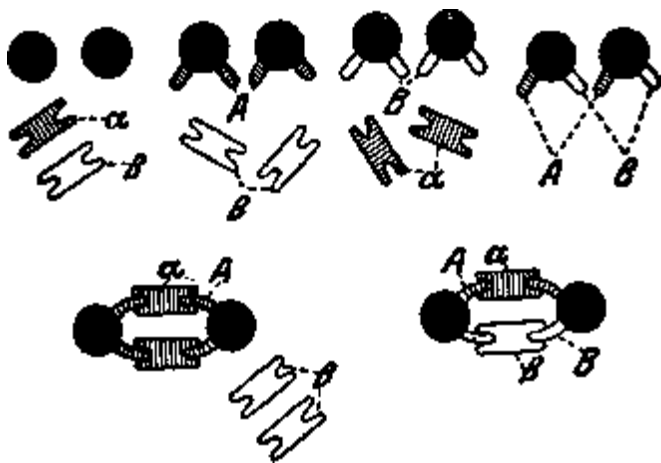
Landsteiner elméleti meggondolások alapján feltételezte, s feltevése helyesnek bizonyult, hogy az emberi vérsavóban kétféle (α és β) agglutinin, vagyis olyan anyag van, amely más egyének vörösvérsejtjeit összetapadásba készíti (agglutinálja). Hasonlóképpen a vörösvérsejtekben is kétféle (A és B) agglutinabilis (agglutinálható) anyagot (agglutinogen-t) tételezett fel. Mivel pedig α agglutinálja A-t, és β agglutinálja B-t, négy kombináció lehetséges. E négy kombinációt vagy vércsoportot a vérsejtek agglutinabilis anyaga alapján jelölik. Az I. vagy O csoport az, melynek vörösvérsejtjeiben sem A, sem B agglutinogen nincsen, vérsavójában ellenben úgy α , mint β agglutinin van. A II. vagy A csoport vörösvérsejtjeiben A agglutinogen és savójában β agglutinin van. A III. vagy B csoport, melynek vörösvérsejtjeiben B agglutinogen és savójában α agglutinin van. Végül a IV. vagy AB csoport, melynek vörösvérsejtjeiben A és B agglutinogen van, savójában viszont sem α , sem β agglutinin nincsen.

E megállapításnak a vérátömlesztések esetében vették nagy hasznát. Az O csoport ugyanis, mivel vérsejtjeiben sem A, sem B agglutinogen nincsen, egyetemes vértadó. Ezzel szemben az AB csoportnak az az előnye, hogy savójában nem lévén sem α , sem β agglutinin, számára átömlesztéskor mindegyik vér használható. Az A és B csoportbeliek vére kölcsönösen agglutinálja egymást.

Landsteiner felfedezésének rasszantropológiai jelentőségét a világháború végefelé a szalonikii hadseregben szolgáló Hirschfeld-testvérek ismerték fel, amikor azt tapasztalták, hogy a vércsoportok gyakorisága rasszok szerint változó. Amikor pedig Steffan, Hirschfeld stb. az A és B csoportbeli egyének viszonya alapján felállították az ú. n. „biochemiai rasszjelző”-t, vagy „vérindex”-et, a legkülönbözőbb országokban megindultak a tömeges vérvizsgálatok. És mivel kiderült, hogy a vércsoportok az egész élet alatt állandók, a környezethatásoktól függetlenek, és hogy minden ember e csoportok egyikébe tartozó vérrel jön a világra s azt egész életén át megtartja, majd pedig a Mendel-féle törvények szerint adja át utódainak, – csakhamar akadtak túlzók is, akik azt hirdették, hogy a vérjelző olyan varázskulcs, amely minden

faji problémát végleg megold s az antropológia egyéb módszereit (mérés, leírás, variációs-statisztikai elemzés stb.) és a többi rasszjellegeket (termet, szem-, haj-, bőrszín, koponya- és arcalak, testarányok stb. vizsgálatát) teljesen feleslegessé teszi.

Józanítólag hatott itt W. Scheidt, hamburgi antropológus tanulmánya (Rassenunterschiede des Blutes, Leipzig, 1927), melyben a „vérindexek” óriási irodalmának szigorú és tárgyilagos ellenőrző vizsgálata alapján kimutatta, hogy azok

51. A négy vércsoport agglutinációs sémája (Schiff-Lattes szerint).

nagy része módszertanilag helytelen s hangsúlyozta, hogy a vérvizsgálatok a fajkutatás számára csak akkor fognak igazán komoly eredményekre vezetni, ha azok módszeres rassz-antropológiai felvételekkel, az összes többi fontos rasszjellegek párhuzamos tanulmányozásával párosulnak. Az egyes vércsoportok mai rasszokkal nem azonosíthatók s a vérvizsgálat a fajkutatásnak csak egyik módja a sok közül. Megindultak tehát a módszeresebb, az antropológiai szempontokat is figyelembevevő vérvizsgálatok. O. Reche buzgózkodására 1927-ben megalakult a „Deutsche Gesellschaft für Blutgruppenforschung”, amely kezébe vette a kutatások irányítását, mégpedig elsősorban a négy vércsoport

elterjedésének megállapítását; majd 1928-ban megindította értékes folyóiratát, a „Zeitschrift für Rassenphysiologie”-t, mellyel sok állam szerológusa és antropológusa kapcsolatba lépett. De ettől függetlenül is csaknem minden államban az intézetek és magánosok egész sora kezdett hasonló rendszeres munkába, ami máris értékes eredményekhez vezetett. Kiderült, hogy az A-vércsoport leggyakoribb Északnyugat-Európában; kelet és délkelet felé ritkább. Oroszországban gyakorisága kisebb, mint Elő-Ázsiában, Ausztrá-

52. A vércsoportok elterjedése Routil szerint.

liában, Polynéziában, Japánban; az ajnuk között azonban éppoly gyakori, mint Észak-Európában. Routil szerint kevés A-vér van az indiánok között és a Fülöp-szigeteken; a birmánok között pedig egyáltalán nincsen. A B-vércsoport gyakori Kelet-Ázsiában, kivéven Japánt, továbbá Egyiptomban. A délausztráliaiak között teljesen hiányzik, de gyengén van képviselve Ausztrália többi részében, valamint Melanéziában, Amerikában, az eszkimók között, sőt Európában is, főleg északon, nyugaton és középen. Az 0-vércsoport mindenütt

előfordul, mégis leggyakoribb az indiánok és az ausztráliaiak között. Az eddigi vizsgálatokból tehát megállapítható, hogy az A-vércsoport gyakorisága Európában nyugatról kelet felé haladva fokozatosan csökken. Viszont ugyanezen irányban növekszik a B-vércsoport gyakorisága, melynek centruma, úgy látszik, Kelet-Ázsiában van.

Routil szerint az 1900 millió lelket számláló emberiségből eddig körülbelül 500.000 egyén véréét vizsgálták meg s ebből O-csoportú volt 37%, A-csoportú 38%, B-csoportú 18% és AB-csoportú 7%.

A vércsoportok elterjedésével és gyakoriságával kapcsolatban egész csomó elmélet látott napvilágot, amelyek a vércsoportok keletkezésének és a mai rasszokhoz való viszonyának problémáját akarják megoldani, vagy legalább bizonyos valószínűséggel megmagyarázni.

Egyesek szerint eredetileg két szerológiai rassz (A és B) volt, de ezek közül is egyik régibb, mint a másik. Az 0-vér az A- és B-vér recesszív állapota (Mendel értelmében) s utóbbiak keveredése hozta volna létre a vércsoportok mai tarka eloszlását. Mások vitatják, hogy három szerológiai rassz volt, úgymint A, B és R (0). Ezek közül az R (0), amely recesszív szerepet játszik A-val és B-vel szemben, lett volna az eredeti ősi vércsoport s ebből származott mutáció útján az A- és B-csoport. Az 0-vércsoport ősiségét azzal is indokolják, hogy az mindenütt előfordul, míg a kevert jellegű AB-csoport főleg az emberiség nagy vándorútjai mentén található.

Ismét mások szerint az AB-vércsoport lett volna az eredeti, az 0-csoport pedig az újabban keletkezett. Mydlarski a három vércsoportot (A, B, 0) a három nagy európai rasszhoz hozza kapcsolatba s úgy véli, hogy az A-vér az északi (nordicus) rassznak, a B-vér az alpi (laponoid) rassznak, az 0-vér pedig a földközitengeri (mediterrán) rassznak felel meg. Újabban P. B. Candela a négy vércsoportot régi múmiákban és csontvázakban is kimutatta. Bijmer a B-vérnek Közép-Ázsiában való nagy gyakoriságából és elterjedéséből arra következtet, hogy e vércsoport ott keletkezett.

S. Wellisch Indiát tartja ősi kisugárási területnek, mint-hogy a vérjelző legkisebb értékei (051) ott fordulnak elő s

onnan kiindulva a négy égtáj felé, a jelző értéke mind magasabb lesz. Szerinte dél felé vonult a recesszív öröklődésű R-vércsoport Szumátrán, Jáván, a Szunda-szigeteken keresztül Ausztráliába, ahol még ma is meglehetősen tisztán van meg. Kelet felé Anamon, Kínán, Koreán keresztül Japánig vezet a B-vér útja. Észak felé Kínán, Mandzsúrián halad keresztül, majd nyugatra fordul s Oroszországon, Lengyelországon, Magyarországon keresztül Romániáig és Bulgáriáig ér. Az A-vércsoport nyugatra terjed Iránon, Örményországon, Kis-Ázsián keresztül s több ágat bocsájt különböző irányokba. Az egyik ág pl. Arabian át Afrikába, a másik Görögországon, Jugoszlávián, Ausztrián keresztül Németországba, Norvégiába és Svédországba, a harmadik Olaszországon, Svájcra, Franciaországon át Angliába, a negyedik Olaszországon, majd Spanyolországon át Afrikába megy. Wellisch szerint az európai rasszok közül az északi rasszra 3.5.5.0, a mediterrán rasszra 3.4-4.0, az alpi rasszra 3.0-3.5, a dinári rasszra 2.0-3.0, a keletbalti rasszra 1.5.2.0 vérjelző (12) jellemző s azon a véleményen van, hogy a vérjelző nagysága a rasszkeveredésnek fokmérője.

Ezzel szemben Rutil (1932) azt hangoztatja, hogy a vércsoportok alapján több hypothetikus ősrasszt nem lehet feltételezni; majd kimondja (1935), hogy a vércsoportokat a mai rasszok fölé kell helyezni. Suk a vércsoportokat a mai rasszoktól teljesen függetleneknek tartja. Eickstedt (1940) és Eugen Fischer is azon a véleményen van, hogy a vércsoportok nem tekinthetők sem „rassz”-oknak, sem „typológiai egységek”-nek, hanem egyszerűen csak „egyik biológiai jellegnek a sok közül, amelynek rasszantropológiai szempontból nincs nagyobb jelentősége, mint az öröklődő rasszbélyegegk bármelyikének.

E mellett az is kiderült, hogy a „vér” problémája úgy szerológiai, mint örökléstani szempontból sokkal komplikáltabb, mint eleinte hitték. 1927-ben Landsteiner és Levine az emberi vérben az A- és B-agglutinogen-en kívül még három új agglutinogen-t mutattak ki s azokat M, N és P vérfaktoroknak nevezték. Ezek a négy régi vércsoporttal együtt 36 lehetséges kombinációt adnak. A P-faktor állítólag a negri-

deknél gyakori. Blaurock szerint (1933) az indiánok és európaiak között is szembetűnő különbségek vannak e faktorok tekintetében. F. Schiff 1932-ben újabb két vérfaktort írt le s azokat H és G betűvel jelölte. Ezekre vonatkozólag azonban még nem rendelkezünk kellő számú módszeres vizsgálattal. Legújabban Wellisch (1940) tett érdekes megállapításokat a zsidók, majd a magyarok rasszbeli összetételére vonatkozólag s megállapításai jórészt egyeznek a szomatológiai vizsgálatok eredményeivel.

Az örökléstan a fajkutatás szolgálatában.

Semmi sem gyakorolt olyan mélyreható, a gondolkodást teljes egészében átalakító hatást a fajkutatásra, mint a Mendel-féle öröklési törvényeknek a századfordulón történt újbóli felfedezése és érvényességüknek az ember normális tulajdonságaira való bebizonyítása. Deniker, sőt előtte már mások is hangsúlyozták ugyan, hogy rasszbélyegek csakis öröklődő tulajdonságok lehetnek, de hogy ez valóban így van, hogy az öröklés hogyan történik, erről csak e század eleje óta van világosabb fogalmunk.

A Mendel-féle öröklési törvények érvényességét az emberre Farabey bizonyította be először (1905) a rövidujjúságra (brachydaktyüa) vonatkozólag, majd Davenport és Hurst egy fontos rasszbélyeg, a szem színe tekintetében is igazolta. Ekkor kezdte meg Eugen Fischer módszeres örökléstani vizsgálatait Dél-Afrikában, a rehoboti basztardokon. Erről szóló hatalmas munkája: „Die Rehobother Bastards und das Bastardierungsproblem beim Menschen, Jena, 1919” korszakhatároló a rasszkutatások történetében.

Célja olyan tudományos anyag gyűjtése volt, amely megmagyarázza a rasszok kereszteződésének folyamatát, ami az emberiség biológiájának legfontosabb folyamatai közé tartozik, amely folyamatok végtelenül fontosak a népek keletkezése, története, teljesítményei szempontjából és mégis oly kevésbé ismerjük azokat – írja könyve előszavában. – E célja teljes mértékben sikerült is. Neki és a nyomában megindult intenzív emberörökléstani kutatásoknak köszönhetjük, hogy ma már csaknem az összes rasszjellegek öröklésmene-

tét legalább fővonásaiban ismerjük. Ezek összefoglalását a Baur-Fischer-Lenz triumvirátus által írt pompás ember-örökléstanban: „Menschliche Erblehre” találjuk, melynek immár ötödik kiadása van sajtó alatt.

Ez annál fontosabb, mert az emberörökléstanban sokkal nagyobb nehézségekkel kell megküzdenünk, mint az állattanban és növénytanban. Az ember szaporítása, párosítása, keresztezése nem történhetik tetszés szerint, a beltenyésztés nagy nehézségekbe ütközik, a gyermekek száma nagyon kicsiny, az ivadékok életideje pedig igen hosszú. Ezért csak a legtrikább esetben van módunk arra, hogy az öröklés menetének több generáción át megfigyelhessük.

Mivel a rasszkereszteződés az emberiségnek biológiailag legfeltűnőbb jelensége, igen sok kutató vetette reá magát a rasszkereszteződések és korcsok problémájára és pedig igen szép eredménnyel. Rodenwaldt terjedelmes tanulmánya (1927) a kisari meszticeken, Lotsy és Goddijn kereszteződési tanulmányai (1928) Dél-Afrikában, Dunn vizsgálatai (1928) Hawaiban, Davenport és Steggerda kutatásai (1929) Jamaikában európai és néger korcsokon, Williams rasszkereszteződési megfigyelései indiánok és európaiak közt Mexikóban (1931), Tao monográfiája kínaiak és európaiak rasszkereszteződéséről (1932) valóban alapvetők e téren.

Csodálatos haladást ért el az örökléskutatás az utolsó három évtizedben az egyes öröklési faktorok, a különféle tulajdonságok alapját alkotó gének és azok öröklésmenetének kimutatásában. Ezekkel más helyen fogok részletesebben foglalkozni. Itt csak röviden megemlítem, hogy egész csomó testi jellegünk öröklési tényezőit és öröklésmenetét legalább fővonásaiban már ismerjük. Így különösen a szem-, haj-, bőrszín, a bőrlérendszer, a haj, szőrözet, a koponya, a vércsoportok öröklésmenetét dolgozták ki részletesebben. A csontvázból a koponyán kívül csak a csigolyákat és fogakat ismerjük örökléstani szempontból közelebről. Aránylag jobb a helyzet a termet, növés és az arc lágyrészei tekintetében. Itt különösen az orr, ajak, szem és fül öröklési faktorai tekintetében vannak értékes ismereteink. Az emberi test eddig megállapított öröklési tényezőit Eugen Fischer

foglalta rendszerbe (Menschliche Erblehre, 1936). A magyar munkák közül Szabó Zoltán pompás könyvére: „Az átöröklés. Budapest, 1938” utalok itt.

Azok a meglepő eredmények, amelyeket a növény- és állatoröklésben, majd azok nyomában az emberöröklésben is elért, természetesen nem maradtak hatás nélkül a felfogás átalakítására magán az egész embertanon belül sem. Sőt egyeseknél, mint annyi más esetben, itt is bizonyosfokú túlzó felfogás lépett előtérbe, amely minden régi kutatást egyszerűen eredménytelennek, minden kraniológiát, kranio-metriát, szomatológiát és szomatometriát haszontalan időtöltésnek kezdett bélyegezni s egyedül az öröklésfaktorok kutatását tartotta komoly tudományos munkának, minden antropológiai vizsgálat egyetlen céljának.

Az örökléskutatás az emberre vonatkozólag nagy hátrányban van az állattannal és növénytannal szemben, ahol örökléstani kísérleteket korlátlanul végezhetünk, tiszta tenyészeteket, keresztezéseket nagy számban és gyors nemzedékváltással tetszés szerinti időben és mennyiségben előidézhetünk. Ám éppen az örökléstani kutatások igazolták, hogy az ember lényegében ugyanazon öröklési törvények uralma alatt áll, mint az állatok és növények, amiből az is következik, hogy az emberöröklésben egyik fő forrását éppen az állati és növénykísérletekből levont analógiás következtetések alkotják.

E mellett azonban az antropológusnak is alkalmában van, ha nem is előre szándékosan elhatározott és megtervezett keresztezési kísérleteket végrehajtani, de legalább a tőle függetlenül létrejött kereszteződéseket felkeresni, összegyűjteni és megfigyelni. Ebből nyilvánvaló, hogy a fajkutatás szempontjából a kereszteződéseknek geneológiai-statisztikai összegyűjtése és feldolgozása igen nagyfontosságú. Már pedig ilyen kereszteződéseket mindenütt nagyszámban találunk, ha a kereszteződésekből létrejött utódok száma nem is nagy mindig.

Ezekének az emberörökléstani adatgyűjtéseknek első és legközvetlenebb helye és tárgya a család és pedig úgy a kis-család, mint az abból létrejött nagycsalád, a nemzetség, majd

az egész rokonság, atyafiság. Ezeknek tanulmányozásával foglalkozik az u. n. családanropológia, melynek ma az antropológiában mind nagyobb szerep jut. Tevékenysége tüzetes genealógiai kutatásokban, család-fák, nemzetségfák felállításában s azokon szereplő összes egyének antropológiai adatainak felvételében, összegyűjtésében és feldolgozásában nyilvánul meg, hogy ily módon az egyes jellegek öröklődésére s az öröklés menetének mikéntjére következtessen.

Ennek a családanropológiának alapjait Pearson iskolája, továbbá Davenport, Galton, Reibmayr, Woltmann, Möbius, majd Sommer (1907), E. Fischer (1911) rakták le s újabban W. Scheldt (*Einführung in die naturwissenschaftliche Familienkunde*. München, 1923), H. W. Siemens (*Bedeutung und Methodik der Ahnentafelforschung*, 1930) és F. Curtius (*Familienanamnese und Familienforschung*, 1931) foglalta össze, nem szólván itt az idevágó nagyszámú részletkutatásról.

Másik nagyon fontos forrás az emberi örökléstan s így a rasszantropológia számára az ú. n. ikerkutatás, melynek gondolata és első alkalmazása még F. Galtontól származik (1876). Az ikerkutatásnak az emberörökléstan szempontjából való igazi nagy jelentőségét azonban csak H. Poll (1914) foglalta rendszerbe, majd Siemens (1924) és főleg O. v. Verschuer fejlesztette ki és tette az újabb emberörökléskutatások legfontosabb módszerévé.

Verschuer 1934-ben addigi eredményeinek összefoglalása alkalmával a leghatározottabban kijelenti, hogy az egész ikerkutatás amaz alapfeltevése, mely szerint az egyetétjű ikrek azonos örökségűek, ma már annyira be van bizonyítva, hogy az egyetétjű ikerpár két egyéne között mutatkozó összes különbségeket teljes joggal a környezet hatásának nyilváníthatjuk, amivel természetesen nem állítja ,azt, mintha az egyetétjű ikrek között öröklődő különbségek nem volnának lehetségesek.

Az emberörökléstan harmadik fontos forrása a már említett basztardvizsgálat, melynek előmunkálataihoz szintén hozzá tartozik a genealógiai kutatás, mert különben az eredmények megbízhatatlanok, sőt használhatatlanok lesznek.

Ezek mellett természetesen a már tárgyalt leíró, jellegfelvételi és feldolgozási módszerek az emberöröklésben is teljes mértékben alkalmazást nyernek, sőt a korrelációs módszereknek itt még az eddigieknél is sokkal nagyobb szerep jut.

Az örökléstani és általában a biológiai gondolat előtérbenyomulása a fajkutatást egyszerű leíró tudományból kísérleti tudománnyá fejlesztette s a vizsgálat helyévé és tárgyává az összefüggés nélküli egyes egyének helyébe az egymással szoros genealógiai kapcsolatban álló egyéncsoportokat: a családokat, az öröklésvonalakat tette, mert az öröklés módját és törvényszerűségét csak a nemzedékek során ismerhetjük fel.

Íme elvonult előttünk – ha vázlatosan is – a fajkutatás történetének több mint 4000 éve. Meggyőződünk, hogy a faji probléma nem új s megoldását is megkísérelte minden kor a maga módja szerint. Láttuk, mint változtak a felfogások, megoldási kísérletek századról-századra, sőt nem ritkán szerzőről-szerzőre.

Figyelemmel kísértük a probléma mind nagyobbarányú kiszélesedését, a mindennapi életbe való mind nagyobb fokú és mind több oldalú bekapcsolódását, míg végül a fajkutatás az egész embertani tudomány centrális problémájává lett.

Megismertük a múltat, mint a jelen szükségszerű előzményét s megismertük a jelent, mint a múlt természetes továbbfejlődését. Mert a múlt szorosan egybefonódik itt a jelennel. Amit egy-egy kor teljesen új gondolatnak vagy megoldási kísérletnek hitt, az lényegében fölmerült már előző korokban is, csak éppen a megfelelő módszer hiányzott még annak megoldásához.

Ezért a fajkutatás egész történetén végigvonul a módszerek fokozatos tökéletesedése s ezzel kapcsolatban a felfogások állandó módosulása. Így azután az elméleti okoskodásból lassan gyakorlati vizsgálat, az egyszerű leírásból oknyomozó kutatás, módszeres kísérlet lesz s a merev, száraz morfológia élő, fejlődő biológiává válik.

Ez a fejlődés és módszerbeli tökéletesedés visszatükröződik a fajkérdés irodalmán is. Amint ugyanis a fajkutatás mindinkább a módszerek ismeretétől függ, a fajkérdés iro-

dalma is mind szakszerűbbé válik s a hangzatos kérdésekről, végproblémákról a részletkérdések felé terelődik a figyelem. Ennek a következménye, hogy a rasszantropológia keretéből lassan teljesen kiszorulnak a dilettánsok, mert hiányzik a módszertani ismeretük. A fajkutatás ma már nem elméleti okoskodásból áll, hanem alapos tudást és fárasztó módszeres kutatást követel. Itt nem a vitakozók hangja, hanem a gyűjtött adatok hitelessége s a módszeres vizsgálatok által szolgáltatott bizonyítékok súlya és tömege dönt. *

* A fajkutatás hazai történetével itt nem foglalkoztam, mivel azt részletesen ismertettem „A magyar ember” című (Magyar Föld – Magyar Faj IV. köt. Bpest, 1938) munkámban.

III. FEJEZET

FAJ-RASSZ-NÉP-NEMZETTEST

I. MIA FAJ?

Az elfogulatlan szemlélő, ha tüzetesen szemügyre veszi akár a földkerekségen ma élő népeket, akár a múlt évezredek embereit, kiknek mineműségéről régi írások s a told rétegeiből előkerülő koponyák és csontvázak tesznek tanúbizonyságot, rögtön látja, hogy az emberiségben nincs teljes egyenlőség. A különböző vidékek és korok emberei különböznek egymástól színre, termetre, szőrözetre, koponya- és arcalakra, testarányokra, vérmérsékletre, szellemi készségekre, az idegrendszer működésére stb. nézve.

Annak észrevezéséhez sem kell különösebb fejtörés, hogy ezek a különbségek nem csupán egy-két emberre vonatkoznak, hanem egész embercsoportokra, kisebb-nagyobb területekre jellemzők, vagyis – mint mindani szokták – »regionálisan» lépnek fel. Európában pl. fehérbőrűek az emberek – bár csak nagy általánosságban –, Ázsiában sárgák, Afrikában s az egyenlítő körül pedig nagyjából csokoládébarna színűek egészen a kékesfeketéig. Afrikában gyapjas, a haj. Ázsiában merev, egyenes, Európában pedig hullámos vagy fürtös.

Azt is tudjuk, hogy az egyik embercsoportban élénkebbek a szellemi képességek, csapongóbb a fantázia, gyorsabb a mozgás, a másik számítóbb, anyagiasabb, a harmadik komoly, megfontolt, méltóságteljes. Külső ingerekre gyorsan reagál az egyik, lassabban a másik, megfontolt és egészen flegmatikus a harmadik, és így tovább.

Testi és szellemi, fizikai és pszichikai jellegek által meghatározható csoportkülönbségek ezek, amelyek egyszer nagy

területek embereit egyformákká, könnyen felismerhetőkké ü más embercsoportoktól megkülönböztethetővé teszik. Más-kor meg aránylag kis területeken is oly nagy változatosság- és keveredésben fordulnak elő, hogy a szemlélőben a mo-zaik tarka képét elevenítik fel.

Az a kérdés mármost, hogyan nevezzük ezeket az em-beriségen belül csoportonként fellépő különbségeket?

Forduljunk talán előbb felvilágosításért az állat- és nö-vénytanhoz, ahol az ilyenféle csoportkülönbségeknek ezreit tanulmányozzák és foglalják rendszerekbe.

Az élők világát Linné óta törzsekre (phylum), ezeket osztályokra (classis), az osztályokat rendekbe (ordo) osztják. A rendek családokból (família), ezek viszont nemekből (ge-nus) állanak. A nemek végül fajokra (species) oszlanak, melyek azután fajtákból, változatokból (vavietas) s a szelídített állatoknál és növényeknél rasszokból tevődnek össze.

A fajt a rendszer elemi egységének szokás tekinteni. Fő kritériuma az éles alaki (morfológiai) megkülönböztethetőség és korlátlan élettani (fiziológiai) szaporodásképeség a fajon belül, ellenben szaporodóképtelenség (meddőség) a más faj-hoz tartozókkal szemben. E meghatározásban egyúttal benne rejlik az a gondolat is, hogy az egy fajhoz tartozók egy közös szülőpártól származtak s mind egymáshoz, mind a szülőkhöz hasonlóak. A fajon belül, ha vannak is változások (morfo-lógiai különbségek), azok lényegesen kisebbek, mint az egyes fajok különbségei egymással szemben.

Amily szépen hangzik és könnyen érthetőnek látszik azonban a tétel elméletben, éppoly bonyolult az a valóságban már a növény- és állatvilágban is. Már magában a faj fogal-mának pontosabb meghatározásában is nagy különbségek vannak az egyes zoológusok és botanikusok között. íme né-hány példa a sok közül:

Tournefort (1700) fajnak nevezi a növényeknek olyan csoportját, amelyik különleges jellegek által a többi növé-nyektől különbözik.

Buffon (1749) viszont a hasonló és tovább szaporodó egyének állandó egymásutánjában látja a faj lényegét.

Jóval körülményesebb már Blumenbach, meghatározása. Szerinte „azok az állatok nevezhetők egy fajba tartozóknak, amelyek alakjukban és viselkedésmódjukban annyira egyeznek, hogy egymástól való különbözőségeik csak elfajzás által keletkezhetnek. Viszont csak azokat a fajokat nevezhetjük egymástól különbözőknek, amelyeknek megkülönböztető jellegei oly lényegesek, hogy azok az elfajulás ismert okaival nem magyarázhatók meg”.

Lamarck (1809) szerint „a faj ,az egymáshoz hasonló egyének oly csoportja, amelyben a nemzedékek mindig egyazon minőségűek maradnak mindaddig, amíg létezésük körülményei (lakóhelyük viszonyai) annyira meg nem változnak, hogy ezáltal szokásaik, jellemük és alakjuk is átalakul”.

„A faj az egyéneknek egy csomó olyan megkülönböztető jelleg által jellemzett csoportja” – mondja Geoffroy St.-Hilaire (1818) – „amely jehegek természetesen, szabályszerűen s a jelenlegi viszonyok között meghatározhatatlan ideig tovább öröklődnek.”

Cuvier (1825) szerint „a faj mindazon szerves lények csoportja, amelyek egymástól vagy közös szülőktől származtak és csoportja mindazoknak, amelyek e közös eredetű lényekhez annyira hasonlítanak, hogy egymás közt is hasonlatosak”.

Prichard (1839) faj alatt azon egymáshoz hasonló egyének összességét érti, kiknél semmi sem áll útjában annak, hogy egy ősi pár ivadékaiknak tekintsük őket.

Kifejezetten a szaporodás fiziológiai kritériumát domborítja ki Blainville meghatározása, hogy „a faj többé vagy kevésbé meghatározott alakú és működésű szervezettípus, amely az időben és a térben állandósul a szaporodás útján”.

Hollard (1853) azt tarja, hogy bármily különbözőek legyenek is az egyes egyének, mégis egyazon fajhoz tartoznak, ha egymás között korlátlanul termékenyek.

Agassiz (1854) szerint a faj azon egyének csoportja, amelyek, amióta csak ismeri az ember őket, mindig megtartották ugyanazon tulajdonságaikat.

Waitz (1858) úgy véli, hogy a fajfogalom a természetben szabályszerűen együtt előforduló jellegek komplexumának az állandó voltát jelenti.

Vogt (1863) mindazon egyéneket számítja egy fajba, kiket a közös jellegek egy ősi pár valószínű vagy lehetséges ivadékaik gyanánt tüntetnek fel.

Quatrefages (1887) a fajok meghatározásánál az egyéneknek egymáshoz való hasonlóságára helyezi a súlyt.

Az újabbak közül csak Remane-t és Wettsteint említem.

Remane szerint: „a faj természetes összefüggő szaporodási közösség; ha az elterjedési terület nem függ össze, akkor a faji odatarozást az dönti el, hogy természetes körülmények közt helyreállítható-e a szaporodási közösség”.

Wettstein viszont azon a véleményen van, hogy „a faj oly egyének összesége, amelyek a megfigyelő előtt fontosnak látszó jellemvonásokban egymás között és utódaikkal megegyeznek”.

Végül, hogy magyar szerzőt is említsek, idézem Fejérváry Géza báró meghatározását, aki fajnak nevezi, valamely nemnek azt az egyencsoportját, mely lényeges morfológiai (alakotani) jellemében – gyakran színének típusában is – messzeterjedő egységességgel bír, amelyet közvetlen leszármazásnak lehet tulajdonítani.

Már e meghatározásokban is lényeges eltérések észlelhetők, amelyek csak fokozódnának, ha az összes kiválóbb zoológusok és botanikusok felfogását ismertetnők. Az egyik inkább az alaki, a másik inkább a fiziológiai kritériumra helyezi a súlyt és semmiképpen sem állíthatjuk, hogy talán az újabb meghatározások lényegesebben precízebbek lennének, mint a régiek voltak. Az alaki hasonlóságok és különbségek meghatározásának nincsen semmi pontos szabálya s nagyban függ az egyéni felfogástól, tapasztalattól. A fiziológiai kritérium viszont csak ritkán kerül tényleges alkalmazásra, annál is inkább, mert a legtöbb fajt csupán csontleletek alapján állították fel. A gyakorlatban oda jutunk, hogy mindkét kritérium éppen ott mond csődöt, ahol a legnagyobb szükség volna rá, t. i. a szomszédos, egymásba átmenő fajok meghatározásánál. Így mindkét kritérium alkalmazása s az általuk meghatározott „faj” értéke nagyban változik az azt alkalmazó természettudós személyi mértéke s a meghatározandó csoport szerint. Egyszer már egészen kicsi különbségeket is elegendőnek

tartanak arra, hogy külön fajokról beszéljenek, máskor pedig csak nagy, alapvető különbségeket vesznek figyelembe. De a fiziológiai kritérium megkülönböztető értéke sem abszolút, mert többször tapasztaltak egyébként jól különböző fajok között termékeny párosodást.

E mellett változik a faj felfogása időben is. Minél tüzetesebben tanulmányoznak ugyanis valamely lénycsoportot, annál több fajt, alfajt, fajtát, változatot különböztetnek meg. Sőt megtörténik, hogy amiket előbb egy faj változatainak tartottak, azokat később újabb változatok felfedezésével külön fajokká nyilvánítják. Vagy amíg előbb valamely fajt teljesen egészségesnek tekintettek, utóbb a nagy változatosság megismerése után egész sereg alfajra, változatra osztják. Az is előfordult már, hogy az először fajnak tartott csoportot később alfajjává, változattá degradálták. Viszont némelyek a fajtát, változatot is a faj értelmében használják. Sőt akadtak, főleg laikusok, akik még a nemet (genus) is fajnak neveztek. Darwin és Haeckel pedig azon a véleményen volt, hogy a változatok tulajdonképpen kezdődő fajok. Ehhez járul, hogy a zoológusok és botanikusok „faj”-ai egymással sem egyenlő értékűek.

Darwin óta mind jobban az a felfogás nyomult előtérbe, hogy a Linné-féle faj nem olyan változatlan egység, mint régen hitték, s mind több botanikus és zoológus kezdte hirdetni, hogy: „akár alaktani, akár fejlődéstörténeti, akár élet-tani alapon akarjuk a faj fogalmát meghatározni, kielégítő és minden körülmények között elfogadható eredményre nem jutunk”.

Ezért mondja már Topinard, hogy „a faj egyike lehet ama mesterséges eredményeknek, amelyekről Lamarck szó-lott ... korlátai nem áthághatatlanok és a számára felállított kritériumnak nincsen tökéletesen biztos alapja”.

Mindinkább kiderül tehát, hogy az élők világa óriási alak-változatosságának megállapítására a régi rendszer nem elég. A múlt század végén már kiváló zoológusok és botanikusok képviselik azt az álláspontot, hogy a természetben tulajdonképpen nincs is meg az a rendszer, amelyről a szisztematikuskok beszélnek. Mi csak azért visszük azt bele a természetbe, hogy

az alakok milliói között könnyebben tájékozódhassunk. A természet valójában nem produkál törzseket, osztályokat, rendeket, családokat, nemeket és fajokat, hanem csak az alakok óriási változatosságát. Ez a változatosság természetesen nem össze-vissza történik, hanem az öröklés és környezethatások által szabályozva bizonyos irányokban halad, vagy bizonyos központok, középvariációértékek körül folyik. Ezek az irányok (származásvonalak) és központok azok tulajdonképpen, amiket mi fajoknak, nemeknek nevezünk. És ebben az érvelésben sok igazság van.

Könnyű addig osztályozni és éles különbségeket megállapítani, amíg valamely lénycsoportnak egy-két egyedét vizsgáltuk csupán. Mihelyt azonban az egyes csoportokon belül ezrével tanulmányozzuk az élő lényeket s tanulmányunkat ugyanazon lénycsoportnak különböző életkörülmények között s különböző korokban élt tagjaira is kiterjesztjük, rögtön észrevesszük az óriási változatosságot, a rengeteg átmenetet s mindinkább elmosódnak a csoportok között előbb élesnek hitt határok, úgy vízszintes, mint függőleges irányban, úgy geográfiai, mint földrétegek szerinti elterjedésben.

Így van ez lényegében nemcsak a domesztikált állatoknál, hanem a vadon élőknél is. A zsiráf pl. igen elszigetelt, egyoldalúan fejlett és földrajzilag Afrikának egy bizonyos részére korlátozott állat. Lydekker mégis két fajtát és tíz változatát tudta megkülönböztetni. Hilzheimer viszont az európai erdei egérnek (*Mus sylvaticus*) 15 jól megkülönböztethető helyi alakját írta le. Hasonló nagy a differenciálódás az emberhez legközelebb álló lényeknél, az emberszabású majmoknál is. Az orangutang pl., mely Borneo szigetén él, 5 különböző rasszra oszlik s e rasszokat egymástól földrajzilag csak folyóvölgyek és hegyhátak választják el.

Íme tehát a vizsgálatoknak az egyes lénycsoportokon belül minél több egyedre való kiterjesztése következtében a századfordulón a zoológusok és botanikusok is lassan mindinkább arra a meggyőződésre jutnak, hogy a régi Linné-féle fajok többé fenn nem tarthatók.

E század elején két irány tört utat magának s két tábor alakult ki a kérdés körül.

Az egyik Jordan lyoni botanikus nyomán tenyésztési kísérletekre támaszkodva azt hirdette, hogy a Linné-féle fajok nem eredeti alapegységek a rendszerben, hanem azok legtöbbször kisebb egységből, u. n. „elemi faj”-ból van összetéve, melyek egyfelől egymástól élesen különböznek, másfelől tartósan öröklődnek. Például felhozták a darafüvet (*Draba verna*), mely több mint 200 ilyen elemi fajra volt bontható. E felfogást a genetikusok építették tovább s az elemi fajt a genotípussal azonosították. Azonban az elemi faj miként való felfogása tekintetében is különbségek észlelhetők szerzők szerint. Azonkívül a genetikus felfogás mellett az elemi fajok vagy genotípusok olyan hatalmas tömegével kell számolni, hogy a velük való gyakorlati foglalkozás majdnem keresztülvihetetlen.

Ezzel szemben a szorosabban vett rendszertani felfogás hívei (Hartert és társai) az egymáshoz egészen közelrokon Linné-féle fajokat, melyek határai többnyire egybefolynak, nagyobb egységekbe: u. n. „nagy faj”-okba foglalták össze s ezeket tekintették a rendszer alapegységeinek, míg a régi Linné-féle fajokat ezek alfajainak. Felfogásukat a zárt geográfiai elterjedéssel is indokolták s az alfajok létrejöttét a környezeti és klimatikus tényezőkkel magyarázták. E felfogás azzal, hogy a rokonfajokat egybe foglalta, az áttekintést kétségtelenül megkönnyítette. Ezeket a „nagy fajok”-at Rensch „rasszkörök”-nek, Kleinschmidt pedig „alakkörök”-nek nevezte.

„Amit régebben egységes fajnak neveztek – mondja Eugen Fischer – azt ma alaksoportnak tekintik, amely számos geográfiai helyi alakból áll, amelyek morfológiailag jól különböznek s ezért rendszertanilag megkülönböztethetők.”
Lássuk most a kérdést az ember szempontjából.

2. HÁNY EMBERFAJ VAN?

Aki csak kissé is tájékozott az emberi lény óriási alakváltozatossága felől, jól tudja, hogy az ember alakilag (morfológiailag) nem egységes. Testi jellegei sokkal inkább va-

riálnak, mint bármely, a régebbi osztályozók által megállapított u. n. „jó faj” egyes tulajdonságai. Nincs az élők világának egyetlen más, fajnak nevezett alakköre sem, mely a minőségbeli (kvalitatív) és mennyiségbeli (kvantitatív) változatosság-nak olyan hatalmas skáláját tárná szemeink elé, mint éppen az ember. Íme néhány példa a sok közül.

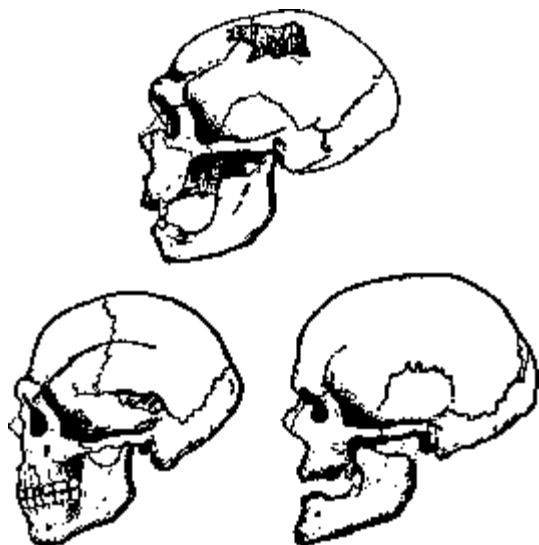
Termete a 130 cm-es átlagtól a 190 cm-esig, bőrének színe a rózsásfehértől a sárgás és vörösesbarnán át a kékesfeketéig, szőrözete a csupasztól a szinte állatiasan szőrös, bőrének alkata a csaknem lehelletfinomságútól a szattyánszerűig, haja a selyemvékonyoságú aranyszőkétől a koromfekete gyapjasig, koponyája a négyszegletestől a tojásdad alakon át a keskeny hengerszerűig, koponyájának űrtartalma 1100 köbcentimétertől az 1650-es átlagig, orra a széthúzott, majomiasan lapostól a merészen kiemelkedő keskeny, vagy a kampószerű héjjaorrig, ajka a vonalfinomságú vékonytól a lebbenyszerűen fityegőig, arcéle az állatiasan előreállótól a görögprofilig, homloka a majomiasan lapostól a magas domborúig, mind a legkápráztabb változatosságot, az egymásba átmenő alakok ezreit tárja elénk. Hát még a többi százféle jelleg szinte megszámlálhatatlan variációban?

És mégis, ha egy más égitesten élő zoológusnak, „aki embert még sohasem látott, megmutatnánk egy európaít, néger, kínait, amerikai indiánt, ausztráliait, bizonyára minden gondolkozás nélkül azt mondaná, hogy ezek mind külön fajok, annyira megvannak rajtuk a „morfológiai megkülönböztetethezesség” bélyegei s habozás nélkül a sokfajúság (polygenismus) mellett törne pálcát.

Ha azonban az emberiség példányait ezerszámra állítanék elébe, valószínűleg csakhamar zavarba jönne. Egy darab ideig talán még újabb fajok felfedezésében lenné kedvét. Amint azonban a megállapított fajok száma szaporodna, ugyanolyan arányban mindinkább^ kezdené észrevenni, hogy már nem látja tisztán a faji határokat, mert a megkülönböztetethezesség bélyegei ezerféle változatban állanak elötte s az előbb még élesen megkülönböztetetőnek vélt csoportokat a szinte észrevehetetlen átmenetek százai kötnék össze. S ha azután azt is megtudná, hogy e sokféle, egymásba átmenő alakok kö-

zött a legkülönbözőbb keveredések történtek és történnek, és pedig szinte korlátlan szaporodásképeséssel, akkor ismét az egyfajúság (monogenizmus) hívének vallaná magát s az eltéréseket a milió hatására létrejött változatok gyanánt fogná fel.

A behatóbb, sok egyénre és jellegre kiterjedő embertani vizsgálatokból tehát arról győződünk meg, hogy az ember

53. Az emberi koponyaalak fejlődése a diluviumban.

testi jellegei sokkal nagyobb mértékben variálnak, mint amíhöz az állat- és növényfajoknál, alakköröknél szokva vagyunk.

Itt van mindenekelőtt az emberi lénynek két, egymástól jól megkülönböztethető alakja, úgymint a diluviumban élt és kihalt neandervölgyi ősember (*Homo primigenius*) és a Linnéféle mai ember (*Homo sapiens*). E két alak egymással a zoológiai rendszer mintájára, legalább is az alaki bélyegek alapján, mint két külön faj, joggal szembeállítható. Az ezeken belül megkülönböztethető kisebb alaki csoportokat viszont fajtáknak (varietas) nevezhetnők.

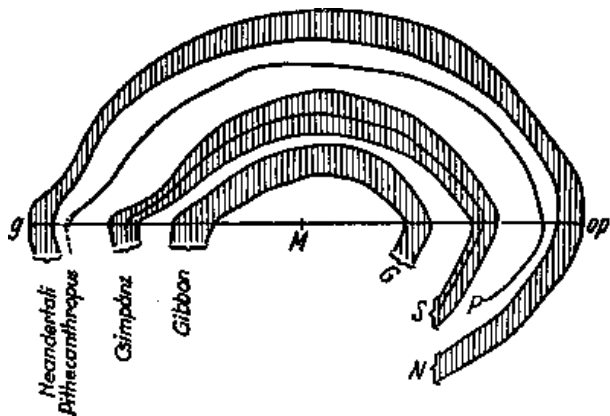
Nem is volt addig nagyobb baj az ősemberleletek osztályozásával, amíg a diluviumból csupán néhány neandervölgyi típusú koponya volt ismeretes. Amint szaporodtak azonban a leletek, változnia kellett a felosztásnak is. A diluviumból évről-évre mind nagyobb számban előkerülő emberi csontvázleletek ugyanis arról tanúskodtak, hogy az emberi alak már emez őskorban sem volt egységes s a jelenkor emberalakjával (*Homo recens*) nem lehet szembeállítani az ősembert, mint kihalt egységes fajt (*Homo fossilis*). Előkerültek ugyanis olyan hiteles diluviális embercsontleletek, amelyek már nem voltak besorozhatók a neandervölgyi emberalak körébe. Egyrészt a neandervölgyi típusnál primitívebb alaknak bizonyult (*Pithecanthropus*, Heidelbergi állkapocs, *Pitldown*, *Sinanthropus*), másrészt meg a mellett tanúskodott, hogy e korban már a mai emberhez teljesen hasonló típusok is éltek (*aurignac*, *grimaldi*, *cromagnon*, *furfooz*, *ofnet-i* koponyák). Tehát az egyik oldalon a neandervölgyi emberfaj fogalmát kellett mindjobban tágítani s azon belül alfajokat, változatokat megkülönböztetni, a másik oldalon pedig a neandervölgyinél primitívebb alakokat kellett külön fajnak nyilvánítani. Ezért osztályozási kísérletet mindkét irányban bőven találunk.

Pedig a kérdés még sokkal bonyolultabb már a diluviumban is. Egyfelől ugyanis az eddig megállapított diluviális emberformák variációja a leletek szaporodásával mind nagyobbak bizonyul s másfelől máris több olyan koponya került elő, amely a nevezett alakok között történt fajkeveredéssel gyanúsítható. Azonfelül az eddigiektől lényegesen különböző ősemberi alakok felfedezésére is joggal számíthatunk. Néhány szerencsés lelet tehát az egész ősemberi fajbeosztást alaposan felforgathatja.

Ezért minden törzsfa-szerkesztés teljesen bizonytalan s a különféle származásméletek és törzsfák nem tekinthetők másnak, mint ideiglenes munkahypothéziseknek. Az ősemberleletek egyik kiváló ismerője, *H. Weinert* (1938) pl. az ősemberrel kapcsolatban nem beszél fajokról, sem magasabb rendszertani kategóriákról, hanem csak egymás után következő ősbib és újabb alakokat jelentő fokokról. A *Homo sa-*

piens alakkörébe sorolt diluviumvégi rasszokat (aurignac, cromagnon, grimaldi, furfooz) nem is említve, 4 ilyen fokot különböztet meg:

I. *Pithecanthropus* fok, ahová: 1. a *Pithecanthropus erectus* (1891/92, Jáva), 2. *Africanthropus* (Német-Kelet-Afrika, 1935), 3. Modjokerto-i gyermek (Kelet-Jáva, 1936), 4. *Pithecanthropus* II. (1937, Jáva), 5. *Sinanthropus* I-III. (1927, Peking, Chou-Kou-Tien) leleteket sorolja.

54. A koponya median-sagittal körvonala az ősemleren és ember-szabású majmokon Weinert szerint.

II. *Praeneandertali* fok. Ide tartoznak: 1. a *Homo Heidelbergensis* (1907, Mauer), 2. *Homo Steinheimensis* (Steinheim, 1933), 3. *Homo Rhodesiensis* (1921, Dél-Afrika).

III. *Neandertali* fok vagy *Homo primigenius*. Ide sorozza a különféle neandertali típusú leleteket (Spanyol-, Francia-, Német-, Morva-, Horvát-, Magyarország, Belgium, Kaukázus, Olaszország, Palesztina, Mesopotamia, Kelet-Afrika, Szahara, Jáva-Ngandong).

IV. *Postneandertali* fok: a Predmost, Brünn, Weser, Chwalynsk-i leletekkel.

Ám semmivel sem különb a helyzet a mai emberalakra, az ú. n. *Homo recens*-re vonatkozólag, ha a fajok számát akarnók eldönteni. Legfeljebb, hogy itt a megállapítható csoportok s a köztük kimutatható átmenetek és korcsok száma még sokkalta nagyobb. Itt ugyanis a fiziológiai kritériumot már eleve ki kell zárunk, mert minden hiteles adat az emberi rasszok korlátlan termékenységét bizonyítja s így nem marad más hátra, mint a megkülönböztetésben az alakú bélyegekre támaszkodni.

A mai emberiség legalább három nagy alakcsoportra különíthető, ú. m. a fehér, sárga és fekete, melyek szintén meglehetősen jól elválaszthatók egymástól s amelyeket többen az állattani rendszer mintájára, szintén nem egészen jogtalanul, ismét külön fajoknak tekintenek. E három csoport, a Bibliából és Herodotostól kiindulva, a legtöbb embertani osztályozásnak (Cuvier, Broca, Stratz, Deniker, Eickstedt stb.) gerincét alkotja s maga Eugen Fischer is, aki pedig a skatulyázó osztályozásnak egyáltalán nem híve, kénytelen elismerni, hogy itt mélyebbreható különbségekről van szó.

Amikor azonban a rendszeres embertani vizsgálatok mind nagyobb területek népeire s azokon belül mind több egyénre és jellegre kiterjedtek, kiderült, hogy e három fő alakcsoporton belül is kisebb-nagyobb, hol élesebben, hol kevésbé élesen elhatárolható csoportok vannak, amelyek egy részét némelyek ismét külön fajoknak nevezték. E mellett olyan alakcsoportokat is találtak, amelyek a nevezett három főcsoport egyikében sem helyezhetők el, hanem azoktól külön állóknak, vagy részben azoknál régiebbeknek bizonyultak.

Ezért előbb a polygenisták, majd később a zoológiai osztályozás hívei ezeket a jól megkülönböztethető morfológiai csoportokat mind zoológiai fajoknak (species) nevezték s így az emberfajok száma szerzők szerint meglehetősen változott.

Amíg Virey még megelégedett két fajjal, Bory de Saint-Vincent már 15, Desmoulins 16 fajt, Gerdy pedig 4 alnémet (subgenus) és ezeken belül törzseket, típusokat, ágakat, családokat, varietasokat különböztetett meg, Morton nem beszél

ugyan fajról, de 5 nagy varietas-a annak felel meg, annál is inkább, mert azokon belül 22 családot sorol fel. Gobineau és Klaatsch visszatért az eredeti három osztályozáshoz, de a fehér, sárga és fekete embercsoportot mindketten teljesen külön eredetű fajoknak tartották. Haeckel (1908) a Müller Frigyes-féle rasszokat emelte faji rangra s az élő emberiséget 12 fajra, majd azokon belül 36 alfajra vagy fajtára osztja.

Kollmann a koponya alaki különbségei alapján az egységnek tartott mai emberiségen belül ugyan 6 kraniológiai rasszt állít fel, de ezeket rendszertani szempontból alfajoknak (subspecies) tekinti s mindegyiket három-három változatra osztván, összesen 18 varietashoz jut.

J. Ranke faji értékkel bíró két ősrasszra vezeti vissza az összes mai emberfajtákat. Az egyik a nagy agyvelejű (euencephal) vagy széles koponyájú (eurycephal), világosszínű ősrassz, amely a magasabb kultúra hordozója és szomatológiailag is fejlettebb (nagyobb, differenciáltabb agyvelő, kisebb rágószerv és fogak). Ide tartoznak az európaiak, északafrikaiak, az ázsiaiak nagy része (Észak-, Kelet- és Nyugat-Ázsia). Ezeket tartja Ranke a világtörténelem hordozóinak. – A másik a kis agyvelejű (stenencephal), szűk koponyájú (stenocephal), fekete ősrassz, melyhez az ausztráliaiakat, melanéziaiakat és négereket számítja. Ezek szomatológiailag is primitívebbek, az ősemberhez közelebb állók, mert az ember utolsó törzsalakjának bizonyos vonásait jobban megőrizték, s kultúrában is vassamaradottabbak, mint az előbbiek. Ezzel Ranke a filogenetikai osztályozások sorát nyitotta meg, bár célja nem annyira az osztályozás, mint inkább a mai íasszok keletkezésének megmagyarázása volt. Ő az európaiakat, ázsiaiakat, északafrikaiakat és amerikaiakat mindenütt azonos főtípusok alapján közös eredetűeknek tartja.

Az emberiség zoológiai osztályozására s egyes csoportoknak zoológiai elvek szerint való megnevezésére az első komoly kísérletet *Ludwig Wilser* (1906, 1912) tette, aki az ősemberi alakokat is figyelembevée az emberi nemet öt fajra (species) osztotta, ú. m.: 1. *Proanthropus erectus* (*Pithecanthropus*, Java); 2. *Homo primigenius* (neandertali típusú

ősemberleletek); 3. *Homo europeus* (fehér ember), melybe két kihalt (*Cromagnon*, *Brünn*) és egy élő alfajt (*Homo mediterraneus*) soroz; 4. *Homo niger* (fekete faj), melynek egy kihalt (*Grimaldi*) és egy élő (*Homo niger australis*) alfaját különbözteti meg; 5. *Homo brachycephalus s. asiaticus* (sárga faj), mely egy kihalt (*Furfooz*) és két élő (*Homo brachycephalus var. alpina* és *americana*) alfajból áll. Ha a két ősemberfajt elhagyjuk, akkor Wilser osztályozása is tulajdonképpen hármassal osztályozás. Wilser azonban nemcsak osztályoz, hanem értékeli is s a testi különbségek mellett nagy súlyt helyez a kultúrában kifejeződő lelki különbségekre, amiben azután Gobineau tanának hirdetőjévé válik.

A tejfehér bőrű észak-európai és a kékesfekete néger, a 7 láb hosszú bosnyák és a törpe akka, a keskenykoponyájú ausztráliai és a golyófejű lapp, a laposarcú busman és a sasorrú beduin, az aranyfürtű svéd nő és a lószörsörényű burját női különbségei oly nagyok és szembetűnők, hogy senki nem tagadhatja; de másképp áll a dolog a szellemi tulajdonságokkal.

Még mindig vannak emberek – írja Wilser –, akik előítéletből, vagy más nem tudományos okból a fehéret és feketét, a sárgát és a vörösbőrűt, az alsóbb és magasabb kultúráját egyenlő tehetségűnek, vagy legalább fejlődésre egyenlően képesnek tartják. – Hát akkor honnan van – kérdi –, hogy az egyik évezredek óta a legegyszerűbb kultúrában sínylődik, a másik pedig a legmagasabb kultúrfeladatok megoldására képes és leigazza a természet erőit?

Wilser osztályozásának egyébként nagy hibája, hogy főleg Európára támaszkodik s a színesbőrűeket nem veszi külön figyelembe.

A zoológiai osztályozásnak az emberre való alkalmazásában még következetesebb s még egyoldalúbb. G. *Sergi*, olasz tudós (1911), aki nem elégszik meg a faji tagolódással sem, hanem még magasabb kategóriákra osztja az emberiséget. Ő 5 külön nemet (genus), 13 fajt (species) és 41 változatot (varietas) vesz fel, sőt ezek némelyikét még subvarietásokra is osztja. Rendszere a következő:

I. *Palaeanthropus* (genus): kihalt.

1. *Palaeanthropus* europaeus (neandervölgyi ősember).
2. *Palaeanthropus* krapiniensis (krapinai ősember).
3. *Palaeanthropus* heidelbergensis (heidelbergi ősember).

II. *Archaeanthropus* (genus): kihalt.

1. *Archaeanthropus* pampaeus (amerikai ősember).

III. *Notanthropus* (genus): déli ember = fehér + fekete együtt.

1. *Notanthropus* eurafricanus.
2. *Notanthropus* afer.
3. *Notanthropus* australis (hottentotta).
4. *Notanthropus* pygmaeus.

IV. *Heoanthropus* (genus): keleti ember = sárga.

1. *Heoanthropus* eurasicus.
2. *Heoanthropus* arcticus.
3. *Heoanthropus* orientális s. sinicus.

V. *Hesperanthropus* (genus): nyugati ember = ■ vörös.

1. *Hesperanthropus* Columbi.
2. *Hesperanthropus* patagonicus.

Ha a két első kihalt genus-t elhagyjuk, Sergi rendszere is a mai emberiség hármass osztályozását tünteti fel, azzal a különbséggel, hogy ő a fehér és fekete embert közös eredetűnek tartja, viszont az amerikaiakat (nyugati ember) külön genus-nak veszi.

Sergi az ő rendszerét tulajdonképpen kedvenc elméletének igazolására építette föl, mely szerint az európai hosszúfejűek afrikai eredetűek volnának s az árnák eredetileg nem világos-, hanem sötétszínűek lettek volna. Az északeurópai világosszínű emberrasz (Homo nordicus) szerinte ennek a közös eurafrikai emberfajnak (*Notanthropus eurafricanus*) csak egyik változata s így a germánoknak az ősi árnákhoz antropológiailag tulajdonképpen semmi közük.

„India, Perzsia antik és modern népeinek beható tanulmányozása alapján megállapítható volt – írja Sergi –, hogy az árnák eredetileg dolichocephalok és barnák voltak, mint

a földközítengervidékiek, nem pedig szőkék és skandináviai típusúak, mint egy antropológiai legenda bizonyos idő óta minden alap nélkül hirdeti.”

Szerinte a prehistóriai időben Európába jött árják rövidfejűek voltak: tehát az ázsiai árjától, akik hosszúfejűek, különböztek. Sergi rendszere szerint az északeurópaiak (nordicus alfaj) közelebbi rokonságban volnának az abesszinekkel, gallákkal, dravidákkal, polynéziaiakkal, mert hiszen egy közös fajhoz tartoznak, mint az oroszokkal vagy alpesiekkal, akiket nemcsak más fajba, de más genus-ba is sorol.

Sergi rendszere, bár több követőre akadt, nem talált általános elfogadtatásra. Főleg az európai hosszúfejűek afrikai eredetére vonatkozó elméletét kifogásolták.

Wieth-Knudsen (1912) az európai és afrikai hosszúfejűek teljes különválasztása által iparkodik Sergi osztályozását javítani s a *Notanthropus*-nem helyébe külön *Europaeus* és külön *Afer* genus felállítását javasolja. Remane viszont teljesen hamisnak nyilvánít és elutasít minden olyan törekvést, amely az emberi rasszokat genealógiailag törzsfaszerűen úgy osztályozza, mint zoológiai famíliákat, nemeket és fajokat.

Sergi szélsőséges polifiletizmusával szemben honfitársa, *Giuffrida-Ruggeri* újfajta monogenizmust hirdet (neomonogenizmus). Ő abból a kétségtelen tényből indul ki, hogy az összes ma élő embercsoportok egymás között kölcsönösen termékenyek, miért is a zoológiai „faj”-fogalom egyik legfontosabb kritériuma: a terméketlenség idegen fajokkal szemben, náluk hiányzik, ő az egész mai emberiséget úgy szomatológiai, mint pszichikai tekintetben egységeseget tartja s „gyűjtőfaj”-nak vagy „rendszerintani faj”-nak (*Homo sapiens*) tekinti, amelyen belül azután „elemi faj”-okat vagy alfajokat, majd varietasokat és subvarietasokat különböztet meg, ú. m.:

1. Ausztráliai elemi faj (*Homo sapiens australis*), melybe az ausztráliaiakon kívül a veddákat, tazmánokat és melanéziaiakat sorolja.

2. *Pygmaeus* elemi faj (*Homo sapiens pygmaeus*), melynek varietásai Melanéziában, Dél-Ázsiában és Afrikában élnek.

3. Indoafrikai elemi faj (*H. sapiens indoafricanus*), melyhez a dravidák és ethiópiaiak tartoznak.

4. Néger elemi faj (*H. sapiens niger*).

5. Amerikai elemi faj (*H. sapiens americanus*) 5 varietással.

6. Ázsiai elemi faj (*H. sapiens asiaticus*), melyhez a lap-pokat, szamojédokat, eszkimókat, csukcsokat, mongolokat, indokínaiakat sorolja.

7. Óceániai elemi faj (*H. sapiens oceanicus*). Ide az ajnók és a szorosabb értelemben vett polynéziaiak tartoznak.

8. Indo-európai elemi faj (*H. sapiens indo-europaeus*) egy brachymorph (alpi, örmény, pamir) és egy dolichomorph (északeurópai, középtengeri és indoafghan) varietással.

Giuffrida egyébként az indogermánok, hamiták és szemiták közös keletkezési gócpontját szintén Közép-Afrikában keresi s az emberiség nagy plasztikusságánál fogva lehetségesnek tartja, hogy főleg kereszteződések útján új varietások keletkezzenek.

Legújabban *Eickstedt* (1939) készített zoológiai osztályozást az emberről. Hangsúlyozza, hogy az embert csak mint élőlényt a többi élőlények közt értjük meg, miértis ugyanazon osztályozási és elnevezési szabályokat kell reá alkalmaznunk, mint a zoológiában és botanikában általában szokásos. *Eickstedt* az emberi alaknak (*Hominidae*) a *Primates*-ek rendjében a külön család (família) rangját juttatja s azon belül két genus-t különböztet meg. Az egyik az előember (*Pithecanthropus* vagy *Prothomo*), a másik a tulajdonképeni ember (*Homo*). Ezt az emberi nemet azután 2 fajra osztja, ú. m.: 1. neandertali faj (*Homo neanderthalensis*), melyhez mindamaz ősemberi leleteket sorolja, amelyeket mások *Homo primigenius* név alatt foglalnak össze; 2. a mai emberfaj (*Homo sapiens* s. *alluvialis*), melyhez viszont az összes mai emberfajtákon kívül a diluvium vége felé élt rasszokat is hozzászámítja. A neandertali fajon belül 3 alfajt (protoeuropaeus, protoasiaticus és protoafer), a mai emberalakon belül pedig régibb és újabb réteget alkotó rasszcsoportokat, majd rasszokat, összesen 54 rasszt különböztet meg.

Az emberi nemnek a polygenista és zoológiai osztályozásokban szereplő sok faja tehát Eickstedtnél már csak két fajra: a neandervölgyi emberalakra és a mai emberalakra zsugorodott össze. E két faj felvételét is csupán célszerűségi okokkal indokolja. A *Homo sapiens* alakra a fajfogalom mindkét kritériumát (alaki és fiziológiai) teljes mértékben érvényesnek tartja, az ősemberre való érvényesség tekintetében azonban már csak annyit jegyez meg, hogy „észszerűen feltehető”.

Emellett azon a véleményen van, hogy a zoológiai csoportegységeknek és alakköröknek nincsenek éles határaik sem morfológiai és funkcionális, sem geográfiai tekintetben, hanem mindenütt lassú átalakulásban lévő átmenetek kötik őket össze. A természetben tisztán elválasztva egyik életalak sincs a szomszédjától – mondja Eickstedt –, éles határok felállítása a mi intellektusunk és a logikai fogalomképzés követelménye. A természet nem ismer éles határokat, hanem csak bizonyos jellegek térbeli halmozódását és azok élő összeköttetését az egyes lényekben.

Az az immár 200 év óta folyó tudományos törekvés tehát, hogy az emberiséget az állatok és növények példájára élesen elkülönülő rendszertani csoportokra, fajokra, sőt nemekre tagolják, mindeztideig nem sikerült. Nem ismerjük sem a mai, sem az ősidőkben emberiség tényleges morfológiai csoportjainak számát, mégkevésbé azok genealógiai rokonságát és rendszertani értékét. Mihelyt tüzetesebben és sok egyénre kiterjedőleg tanulmányozunk ugyanis valamely testi bélyeget, vagy azok alapján megállapított csoportot, csakhamar a legkülönbözőbb irányú és sokszor alig észrevehető átmenetek hínárjába akadunk. Nyilvánvaló ebből, hogy az emberiség egyes csoportjai között lévő morfológiai különbségeknek, bármily nagyoknak tűnjenek is azok fel, nem tulajdoníthatjuk azt a rendszertani értéket, amit a zoológiában neki juttatnánk, amint hogy maguk a csoportok sem azonosak a többi élőlények ú. n. természetes csoportjaival: a fajokkal.

Ha most ezen negatív érv mellé odaállítjuk a korcsok legújabb tanulmányozása alapján Eugen Fischer és iskolája által is megerősített azt a pozitív biológiai bizonyítékot, hogy

az emberiség összes ma élő csoportjai egymás között szabadon kereszteződhetnek és kereszteződnek is, sőt ilyen keresztezések nemcsak a történelmi időben, hanem kimutathatólag már a diluviális emberfajták között is történtek, akkor ebből teljes joggal azt a következtetést kell levonnunk, hogy az egész élő és kihalt emberiség lényegében testileg és lelkileg egységes nagy zoológiai csoportot, egy szorosan összetartozó zárt biológiai alakkört alkot, melynek minden egyes tagja egymással aránytalanul közelebbi rokonságban áll, mint az állatvilág bármely más fajával.

Hozzátehetjük ehhez mindjárt azt is, hogy az ezen zárt emberi alakkörön belül mutakozó morfológiai tagolódás, bár ugyanazon természeti törvények szerint, de a természetes fajokétól lényegesen különböző körülmények között jött létre s így az emberfajták vagy rasszok az állati fajokkal sem morfológiailag, sem biológiaiilag, sem pszichológiaiilag nem azonosíthatók.

Az emberiség zoológiai osztályozásával tehát körülbelül odajutottunk, mint Deniker ezelőtt már négy évtizeddel, hogy: „úgy látszik, amikor az emberi nemről van szó, nem beszélhetünk sem fajról, sem varietasról, sem rasszról abban az értelemben, amelyet e szavaknak a zoológiában tulajdonítanak”.

Kérdés azonban, vajjon alkalmazhatjuk-e ezen felfogásunkat az emberiségnek ama két, az első pillanatra valóban élesen különböző alakjára, illetve alakkörére, amelyet a *Homo primigenius* (*neandertalensis*) és a *Homo sapiens* (*fossilis* és *recens*) gyűjtőnevekkel jelölünk?

Véleményem szerint itt tulajdonképen csak két eset lehetséges. Vagy elfogadjuk az emberi alakkör zárt egységét s az ember biológiai viszonyainak az állatokétól alapvetően, éppen az „ember” fogalmával összefüggő különbözőségét, vagy pedig teljesen zoológiai alapon állunk s a többfajúság hívei vagyunk. Utóbbi esetben azonban csupán „két faj” felvérese semmiképen sem elegendő, hanem, ha következetesek akarunk maradni, a fajok egész sorát kellene megkülönböztetnünk, mint ahogyan azt Wilser, Sergi és mások tették. Ennek hibáit és keresztülvihetetlenségét azonban már fentebb láttuk.

Ha tehát az állat- és növényvilágban nem általános érvényű, precíz szabály, hanem csak célszerűségi okok és konvenció szabják meg, hogy mit neveznek fajoknak, nemeknek stb., akkor az emberre vonatkozólag csakugyan célszerű, hogy az egész emberiséget minden más zoológiai csoporttól lényében különböző zárt csoportnak nyilvánítsuk, amikor is azután kevésbé fontos már az, hogy e zárt csoportnak az élők nagy világában faj, nem, család, rend, osztály, vagy akár ország nevet adjunk, mint ahogyan Isidore Geoffroy Saint-Hilaire tette, aki a fősúlyt az embernek minden állattól különböző intelligenciájára, szellemiségére, kultúrájára helyezvén, az állatok és növények országával szemben az „emberek országáéről” beszél. És tagadhatatlan, hogy álláspontjában sok igazság is van. Mert az ember nemcsak a természet törvényei, hanem lelkisége, a saját magaalkotta kultúra törvényei alatt is áll. A kultúra, a szellemiség szorosan hozzátartozik az ember természetéhez s lényének annyira jellemzője, hogy kultúra nélküli embert eddig nem is ismer a tudomány. Még a legrégebbi anthropos alakokról is tudjuk ma már, hogy tüzet gyújtottak és eszközt, fegyvert készítettek.

De mindettől függetlenül azt is kérdezhetjük, vajjon jogos és teljesen tudományos-e az ősembernek (*Homo primigenius*) és a mai embernek (*H. sapiens*) élesen elválasztott külön zoológiai fajok gyanánt való szembeállítását akkor, amikor az utóbbi képviselőit milliószámra ismerjük, az előbbitől pedig alig egy-két tucatra terjedő töredékes és hiányos csontváz áll csupán rendelkezésünkre olyan óriási elterjedésű területen, melynek négy sarkát Anglia, Dél-Afrika, Kelet-Ázsia és Jáva szigete jelöli és azok lágyrészeiről, szemük, hajuk, bőrük színéről, hajuk, orruk, szájuk stb. alkatáról nem tudunk jóformán semmit. Szabad-e ilyen körülmények között azt mondanunk, hogy a neandervölgyi emberalak variációskörét már ismerjük? Szabad-e ezt mondanunk, főleg akkor, ha azt tapasztaljuk, hogy a szinte napról-napra szaporodó diluviális csontleletek úgy a *Homo primigenius*, mint a *Homo sapiens* iossilis variációskörét mind tágabbá, viszont a köztük léve hézagot mind szűkebbé teszik?

De még jobban eligazít itt bennünket a kultúra. Ma már a hiteles leleteknek egész sora bizonyítja, hogy a neandervölgyi ősember nemcsak hogy tudott tüzet gerjeszteni, de azt igen különböző célokra használta is. Fegyvereket, eszközöket készített, sokszor művészi tökéletességgel és formában, hiedelmei voltak, szertartásosan temetkezett, hitt a túlvilági életben, szellemekben, társadalmi életet élt stb., mind olyan alapvető szellemi megnyilvánulások, amelyek az állatokkal szemben az egész emberiség lelki egységét bizonyítják. És ha az ausztráliai, a vedda, a tűzföldi tson, a délafrikai busman, a középafrikai akka stb., akik felfedeztetésük alkalmával még mindnyájan kőkori kultúrában éltek, megérdemlik a Homo sapiens nevet, akkor mi jogon tagadjuk azt meg a hasonló szellemi fokon élő, azonos lelki képességekkel bíró neandervölgyi ősembertől?

Egyáltalán jogos-e, és nem emberi méltóságunk lealacsonyítása-e az a materialista gondolkodás, amely az állatokkal való összehasonlításban a felső szemgödri szél gyengébb vagy erősebb fejlettségét, az arcszög hegyesebb vagy tompább voltát, a haj ilyen vagy olyan alkatát fontosabb kritériumnak, nagyobb különbségnek tartja, mint a lelkiséget, szellemiséget, kultúrát?

A fizikai és pszichikai antropológiai kutatások eredményeinek együttes figyelembevétele alapján tehát az egész élő és kihalt emberiség testi és lelki egysége tagadhatatlan. Ezt ma már az antropológusok túlnyomó többsége elismeri s a polygenismus híveinek száma egészen jelentéktelen.

A legújabb emberörökléstani kutatások szintén azt bizonyítják, hogy az emberiség gén-állományában egész sereg olyan öröklődő tulajdonság van képviselve, amelyek a rasszokon túl, az egész emberiségben közösek, az összes állatokétól különböznek s az emberi alakkör ősi egységességére vallanak.

3. ELŐTÉRBE NYOMUL A RASSZ.

Bármennyire is hiteles vizsgálati adatokkal igazolt tény az, hogy az emberi alakkör alapvető testi és lelki vonásaiban az állatvilággal szemben egységes zárt csoportot alkot, nem tagadhatjuk azt a másik, szintén a hiteles vizsgálati adatok tömegével támogatott tényt sem, hogy ezen az egységes emberi alakkörön belül a változatosságnak, az ugyancsak öröklődő testi jellegekkel ellátott kisebb-nagyobb csoportokra való tagolódásnak olyan gazdag és tarka skálája áll előttünk, melyhez hasonlót az állatvilágban csak a domesztikált állatok között találunk. Hiszen éppen ez a nagy tarkaság, morfológiai tagoltság volt az, ami a kutatók figyelmét Bernier óta állandóan lekötötte s ami a már tárgyalt zoológiai osztályozási kísérletekhez vezetett.

Vájjon hogyan nevezzük mármost az emberiség e tényleg létező csoportjait, ha zoológiai értelemben vett ú. n. „jó-fajok”-ról, éppen a közöttük folyó korlátlan kereszteződés következtében nem lehet szó?

A zoológiában a fajon belüli csoportokat, ha azok nagyobb területen vannak elterjedve s a közöttük lévő különbség szembetűnő, alfajoknak (subspecies) nevezik; ha pedig a különbségek kisebbek s elterjedési területük szűkebb, akkor egyszerűen fajtáknak, varietasoknak, a szelídített állatoknál pedig rasszoknak mondják. Az egyéni felfogás és a konvenció azonban itt még nagyobb szerepet játszik, mint a faj tekintetében s az egyes csoportok (varietasok) közötti határok is sokkal elmosódottabbak. Kiderül ez már az alfaj és rassz fogalmak meghatározásaiból.

Amíg Hüzheimer (1913) például megelégszik azzal az egészen általánosságokban mozgó meghatározással, hogy „mindamaz állatok, melyekre egy csomó meghatározott jelleg együttesen jellemző, alfajban egyesítettek”; – addig Eickstedt az egyéni felfogásnak tág teret nyújtó általános alaki hasonlóságot a geográfiai elterjedés kritériumával szűkíti s alfajnak az olyan élőlények csoportját nevezi, amelyek „nagyobb területen belül és meghatározott közös testi bélyegekkel jelelgezve képviselik fajukat”.

Mások az alfajt a varietással vagy rasszal azonosítják s a rasszt egyszerűen „a faj öröklés által többé-kevésbé fixírozott variációjá”-nak (Lester és Miliót), vagy fordítva a varietásokat „kezdődő fajok”-nak (Haeckel) tartják.

Régebben a zoológiában a vadonélő állatokra általában a varietas megjelölést használták, ma ezekre is mindjobban a „rassz” kifejezést alkalmazzák. Emellett a varietasnak inkább rendszertani kategória jellege van, míg a rasszban a fajon belüli csoportok különbözőségén van a hangsúly.

Kronacher (1922) az állatrasszok számára a genetikai, morfológiai és fiziológiai kritérium mellett teljesítményeik módja és terjedelme tekintetében is szorosabb összetartozást követel. Rensch (1934) viszont inkább a jellegek öröklődését és a szomszéd rasszok közötti éles határok hiányát emeli ki. Szerinte ugyanis a rassz „határtalanul termékeny és morfológiailag hasonló vagy csak az egyéni, ökológiai és évszaki variabilitás keretében különböző egyének összesége (komplexuma), melynek jellegzetes bélyegei öröklődők és a szomszéd rasszokba simán átmenők”.

Az embertanban Bernier óta (1684) szerepel a „rassz” elnevezés az emberiség természetes alaki csoportjainak megjelölésére, legtöbbször a zoológiai varietas-sal azonos értelemben. Fogalmának pontosabb meghatározása és mai értelemben való használása Broca és Topinard-ra megy vissza, akik a rasszokat „öröklődő típusok”-nak nevezik. A jellegek öröklődését tartja a rassz lényegének s a fenotípussal szemben kizárólagosan a genotípusra helyezi a súlyt Eugen Fischer (1936) s rassz alatt szaporodási közösségben élő olyan embercsoportot ért, amelyet egy csomó „gén” közös birtoklása különböztet meg más csoportoktól.

Scheldt (1925) a fajon belül szelekció útján létrejött tulajdonságcsoporthoz ért rassz alatt s nem lát lényegbeli különbséget a rassz és a faj között.

Saller (1930) a rasszt határozott variabilitás-sal bíró öröklődő jellegek kombinációjának tartja, amely geográfiai elszigetelődés útján jött létre.

Nagyon elterjedt Grosse (1900) meghatározása, mely szerint „a rassz olyan emberek nagyobb csoportja, akiket egy

határozott, velükszületett testi és szellemi alkat (habitus) öröklött, közös birtoklása köt össze egymással és választ el más ilyen csoportoktól”.

Eickstedt (1937) szerint „a rasszok a hominidák nagy alakkörén belül lévő olyan természetes zoológiai alakcsoportok, melyeknek tagjaira alak és viselkedésmód tekintetében bizonyos számú normális öröklődő jellegnek többé-kevésbé együttes előfordulása jellemző”.

Aichel a rasszt olyan szaporodásközösségnek (embercsoport) mondja, amely más embercsoportoktól azonos öröklődő testi és lelki bélyegek közös birtoklása által különbözik s a phylogenetikai történések folyamatában egy láncszemet alkot.

E meghatározások, bármennyire különböznek is részleteikben egymástól, elég alapot nyújtanak arra, hogy belőlük a rassz lényegét közelebről megismerjük.

Mindenekelőtt a rassz nem egyén, hanem a fajon belül lévő embercsoport. Az egyének mindig van valamilyen rasszbelisége, tisztább vagy kevertebb alakban képviseli a rasszt, de magában rasszt sohasem alkot, mert a rassz, mint olyan, mindig csoport, és pedig szaporodásközösségben élő, korlátlan szaporodási képességgel bíró nagyobb embercsoport. Ebből az is következik, hogy a rassznak van geográfiai elterjedése. Valóban az állatvilágban a geográfiai elterjedés a rassznak egyik fontos kritériuma, sőt geográfiai rassz-ról is beszélnek. Az emberrasszoknak eredetileg szintén jellegzetes földrajzi elterjedésük volt. Az emberiség vándorlásai és háborúi, a rassznak a néppel, néptesttel való szoros összefonódása, mozaikszerű elszóródása és elkeveredése következtében azonban az egyes rasszok eredeti jellegzetes geográfiai elterjedése mindjobban felbomlott, megszakadozott s apró foltokra, néha meg teljesen mozaikszerű tarkaságra tagolódott.

A rassz nem olyan előre meghatározott értékkel, ranggal bíró kiélezett rendszertani fogalom (egység), mint aminő a faj volt, hanem megelégszik az alaki csoport szerény jelentésével. A tudománynak nem az a célja vele, hogy az emberiséget mindenáron csoportokra különítse, szétválassa s közéjük áthidalhatatlan éket verjen, hanem, hogy az emberiség természetes összetételét, kisebb-nagyobb alaki csoport-

jait, azoknak egymáshoz való viszonyát s végül az egész emberiség eredését megismerje. A rasszfogalom által tehát nem tételezünk fel előre semmiféle rendszertani helyet, rangot, s éppen azért minden előítélettől mentes, hogy annál több eredményt érjünk el a csoportok valódi mivoltának megismerésében. A mai embertan, hogy a meddő szóvitában s jórészt elméleti osztályozásban kimerült múltnak még az árnyéka se zavarjon s másfelől a jövő számára is nyitott kaput hagyjon arra az időre, amikor majd az emberiség minden egyes csoportjáról kellő számú adattal rendelkezünk e csoportok tényleges származásának és egymáshoz való viszonyának megállapítására, a rasszt egyszerűen az emberi alakkör geográfiai helyi alakja gyanánt fogja fel.

Hogy azután e csoportok határai nem élesek, sőt elmosódottak, főleg a keveredési területeken s hogy átmenetek vannak, az itt már lényegtelen. Az sem fontos, hogy a csoport egyszer aránylag kicsi, pár ezer emberből álló, máskor meg nagy területekre kiterjedő és sok millió embert magában foglaló. Vagy hogy a csoport nem élesen körülhatárolható területen, zárt egységben él, hanem kisebb csoportokra bomolva s az egyes részek egymástól messzire eső területeken más csoportok töredékeivel összekeverve, valósággal mozaikszerűen elaprózva és széjjel szórva találhatók.

És nem zavar bennünket az sem, hogy a csoportoknak, csoporttöredékeknek ez a mozaikszerű elhelyezkedése nem állandó, hanem a történelmi idő folyamán szinte kaleidoszkopszerűen folyton változik. Hogy az előbb még egységesnek látszó nagy csoportot később apró részekre tagolva, szétszórva és más csoportok részeivel társulva, keveredve, keresztezve találjuk. Vagy hogy az előbb még nagy egyénszámú csoport később megfogy, sőt kihal, viszont a másik, eredetileg kisebb egyénszámú csoport meg elszaporodik. Mert mindez az emberiség történelmében találja magyarázatát.

A bennünket érdeklő lényeg itt most csupán az, hogy az emberiségen belül ilyen öröklődő külső és belső jellegek által meghatározott s egymástól különböző alaki csoportok tényleg léteznek és az embertani tudomány módszerei segítségével felismerhetők és meghatározhatók. – E csoportokat egy-

formán mind rasszoknak, azokat a fizikai és pszichikai jellegeket pedig, amelyekről felismerhetők, rasszjellegeknek nevezzük.

Nem zavar itt bennünket az a tény sem, hogy a szelídített állatoknak tenyésztés által létrehozott alakjait szintén rasszoknak nevezik. Sőt ez éppen nyomós érv amellett, hogy az emberi alakcsoportokat is, ne a rendszertani vonatkozású fajta (varietas), hanem inkább a tenyésztéssel, kultúrával kapcsolatos „rassz” névvel jelöljük.

Eugen Fischer volt az, aki felújította több régi szerző elgondolását s kimutatta, hogy az emberi rasszok keletkezése, természete és bélyegei nagyon sok hasonlóságot, analógiát tüntetnek fel az állat- és növényvilágban rasszoknak nevezett alakcsoportok bélyegeivel. Amint ugyanis az állat- és növényrasszok mesterséges milióban, mesterséges táplálási, szaporítási és szelektációs eljárásoknak köszönik eredetüket, ugyanúgy az emberi rasszok kialakulásában, újabb variációk (mutációk) létrejöttében döntő szerepe volt a kultúra által teremtett mesterséges, a természetes variációt fokozó, mutációk létrejöttét elősegítő táplálkozási, szaporodási viszonyoknak, vándorlásoknak s azokkal kapcsolatos mindenféle milióhatásoknak s a társadalmi élet folytán létrejött mindenféle szelektációknak.

Weinert és Eugen Fischer megállapításaiból tudjuk, hogy az emberi lénynek az egész földkerekségre kiterjedő, a vadon élő állatokét sokszorosan felülmúló alakgazdagsága csak akkor keletkezett, amikor a kultúra és a társas élet a tűz, fegyverek, eszközök, ruházkodás, lakás, sütés, főzés, mesterséges táplálékok, házassági szokások, társadalmi és ivari szelektációk, háborúk, keveredések, kereszteződések, vándorlások, majd elszigetelődések, s azok folyamányaként létrejött beltenyésztés, valamint az életmódok, szokások ezerféle útján-módján 4 csoportok életfolyamatainak irányításába mind határozottabban és mind többoldalúan belefolyt.

Aki a természeti népek életét ismeri, jól tudja, hogy a kultúra és társadalmi élet primitív fokon olyan elszigetelődéseket és szelektációs feltételeket teremt, amelyek az egyik oldalon új változatok létrejöttét és elterjedését nagy mértékben

elősegítik, a másik oldalon pedig a meglévő varietas (rassz) sorsát, lényegét és jövőjét döntően befolyásolják.

Ezért mondja Eugen Fischer, hogy „az ember egy egységes fajt alkot, amely tarka gyűjtőjellegét azáltal kapta, hogy az ő, biológiailag domesztikációs állapotnak tekintendő életviszonyai nagyszámú új variáns fellépését elősegítették s azok megmaradásáról gondoskodtak”.

Különösen vonatkozik ez az első nagy rasszhasadásokra. Később azután minél inkább fejlődött az emberi kultúra és minél bonyolultabb lett az emberi társadalom, a társadalomban való élés rengeteg sokféle és igen komplikált szelektáló és modifikáló hatása, az ember folytonos vándorlásaival, népekre való tagolódásával s azok békés és háborús érintkezéseivel kapcsolatban folytonos és legkülönbözőbb irányú rasszkeveredés és rasszkereszteződés, a folyton változó környezet és életmód hatásainak és legfőképpen hatóanyagainak a szervezet kémizmusa és a belső kiválasztó mirigyek útján gyakorolt befolyása az ember számára az állatokétól lényegesen eltérő biológiai viszonyokat teremtett, amelyek a domesztikált állatokéhoz is csak hasonlítanak, de velük nem azonosíthatók. Ebből tovább az is következik, hogy az embernek emez, az állatokétól alapvetően különböző biológiai viszonyai által kitermelt különféle testi és lelki bélyegei, az öröklődő rasszjellegek és a sokféle modifikációk is, amazokétól eltérően, más szempontok szerint értékelendők s a látható testi különbségek magukban, a lelki, viselkedésbeli jellegek figyelembevétele nélkül, nem jogosítanak fel bennünket arra, hogy az ember alakcsoportjait mindjárt zoológiai rendszertani kategóriákba kényszerítsük.

4. AZ IVAR, ÉLETKOR ÉS A RASSZ.

A rasszokon kívül vannak azonban az emberiségnek még másféle szintén természetes csoportjai, csoportkülönbségei is, amelyeket a rasszoktól jól meg kell különböztetnünk, noha jellegeik a rasszokéval gyakran egybefolynak vagy azokat keresztezik.

Ott van mindenekelőtt a férfi és a nő, mint az emberiségnek az első pillanatra élesen szembeállítható két csoportja. Mindkettőnek megvan a maga jellegzetes testi, szellemi és viselkedésbeli alkata, melyről felismerhető s egymástól megkülönböztethető. Ezen ismertetőjeleket első-, másod-, harmadrendű nemibélyegeknak nevezi a tudomány.

Ezek is csoportjellegek, ezek is öröklődnek, mégis élesen el kell választanunk a rasszjellegektől. Igaz ugyan, hogy itt sem élesek mindig a határok, hogy vannak férfias nők és nőies férfiak s vannak átmenetek (hermaphroditák), kiknél az ivar eldöntése behatóbb tudományos vizsgálatot követel. Azt is tudjuk ma már, hogy a különféle nemibélyegek kifejeződését nagyban befolyásolják a belső kiválasztó mirigyek. Mindez nem változtat azonban magán azon a tényen, hogy a két nemcsoport, a férfi és a nő, tényleg létezik, tehát velük számolnunk kell. Sőt megvannak nemcsak az egész emberiségen belül, de az egyes rasszokon belül is s éppen ez az, ami itt bennünket érdekel. Mert, amint a fehérembernél megismerjük a férfit és a nőt, éppúgy a sárga, fekete stb. rassz férfiai és női is megkülönböztethetők egymástól. És sokféle nő vagy férfi közül ki tudjuk választani, hogy ki tartozik a fehér és ki a sárga, fekete stb. rasszhoz. Viszont az is igaz, hogy ugyanazon rassz bélyegei a férfin és a nőn bizonyos árnyalatbeli különbségeket tüntetnek fel, éppúgy, mint ahogy a nemibélyegek is rasszok szerint bizonyos változásokat szenvednek. Tehát a rassz hat a nemje-legekre s az ivar a rasszjellegekre. Ezért a rasszvizsgálatok alkalmával nem szabad a férfiakon és nőkön nyert adatokat egymással összekeverni, hanem nemek szerint külön tartva kell összehasonlítani és értékelni, hogy adott esetben megtudjuk állapítani a rassz és az ivar viszonyát.

Annál is inkább fontos ez, mert ma már vannak olyan adatok, amelyek azt bizonyítják, hogy ugyanazon népen belül a férfiak és nők rasszbeli összetétele nem mindig teljesen azonos, illetve, hogy a két nem bizonyos rasszbeli különbséget tüntet fel, aminek magyarázatát részben a nemhez kötött öröklésben, részben az exogámiában, nőrablásban és a férfiak nagyobb társadalmi mozgékonyágában, költözésé-

ben, háborúk pusztító hatásában stb. találjuk. Letelepített népeknél a többnyire különben is nagyobb számú nők inkább megőrzik, átmentik az illető hely ősbibb típusait, mint az élet küzdelmeinek, harcoknak stb. jobban kitett férfiak. Nagy szerepet játszanak itt bizonyos házassági szokások, szabályok, s a nyomukban létrejött egyoldalú szelekció. Ezért több helyen úgy látszik, mintha bizonyos jellegek a női ágon maradandóbbak, tartósabbak volnának. Kis-Ázsia lakosságának rasszbeli kicserélődésére például kétségkívül nagy hatással volt a törökök által nagymértékben üzött norablás és rabszolgánótartás. Viszont a honfoglaló magyarságba is sok idegen rasszelem jutott éppen a nők által. Hazai népvándorláskori sírokban gyakran tapasztaljuk, hogy a nők és férfiak között nemcsak a számarány, de a rassztípusok gyakorisága is lényegesen más. Ha egy nőbkn szegény hódító nép egy területet meghódít s a hódítási harcokban annak férfilakosságát erősen megrikítja, miközben maga is nagy férfiveszteséget szenvedett, akkor évszázadok múlva, a hódító és meghódított között előbb-utóbb beálló ethnikai keveredés, öszszeolvadás, majd annak nyomában rasszkereszteződés folytán könnyen megtörténhetik, hogy a számban megfogycokzott hódító férfiak által hozott rassztípusok kihalnak, vagy megrikitkulva csak a felső rétegekben maradnak meg, ellenben a meghódított nép nagyszámú női elszaporítják, uralomra juttatják a saját, e területen ősbibb rassztípusaikat. Középeurópa több helyén kimutatható pl., hogy a népvándorlás hosszúfejű néphullámainak koponyaalakja aránylag csak rövid időre tudott gyökeret verni az illető területen s később ismét az ősbibb, a talajhoz alkalmazkodottabb rövidfejűek törtek elő és szaporodtak el a hosszúfejűek rovására. Többen ezt a jelenséget a koponyaalaknak a milió hatására történt átalakulásával magyarázták (Ranke, E. Fischer), pedig e folyamatban kétségkívül nagyobb szerepet játszott a férfiak és nők megváltozott arányszáma.

Megvannak azután az egyes életkoroknak is a maguk jellemző vonásai, mert bizonyos külső és belső jelek és jelenségek kísérik az életkort, amelyekről az felismerhető. Ezek tulajdonképen szintén öröklődő csoportjellegek. Elég

legyen megemlítenem a természetnek, fej-termetarányának, szőrözetnek, koponyavarratoknak, a végtagok arányainak, arcalaknak stb. életkorok szerint való nagy és jellegzetes különbségeit. Itt is vannak ugyan eltérések, átmenetek, koráértettek, későn fejlődők, korai vénék és örökifjak és azt is tudjuk, hogy a növelési jelenségei mennyire szorosan egybefonódnak a belső kiválasztó mirigyek működésével, konstitúcióval, milióhatásokkal stb., de mindez megint nem változtat azon a tényen, hogy az életkorcsoportok s azok bélyegei tényleg léteznek.

Az életkorbeli jellegek annyival is könnyebben megkülönböztethetők a rasszjellegektől, mert az élet alatt nem állandók, hanem minden korban mások, vagyis általában a korral jönnek s a korral tűnnek. De amint a nemekben, éppúgy az életkorokban is kifejeződik a rassz s fordítva a rasszban az életkor. Minden rassznak megvan pl. a maga jellegzetes növelése s különböző rasszok a szervezeti fejlettség különböző fokát tüntetik fel. Ezért a szerint, hogy a morfológiai fejlődésfolyamat egyik rassznál gyorsabb, a másikban lassúbb, hogy az egész rasszalak fejlődése az ősemberi és gyermeki alakhoz közelebb maradt, vagy attól sokkal távolabb haladt, beszélünk primitív, infantilis, protomorph, progresszív, archimorph stb rasszalakokról (Stratz, Hooton, Sarasin, Eickstedt). Ezért a rasszbeli differenciálódás és a fejlődésfokok szerint való rétegződés élesen megkülönböztetendő. Szembetűnően látjuk mindezt, ha egymás mellé állítunk pl. 10 éves északeurópai, déleaurópai, mongol, néger, pygmaeus stb. gyermekeket, vagy északeurópai felnőtt mellé állítunk egy alpi, északmongol mellé egy délmongol, nilusi néger mellé pedig egy busman vagy pygmaeus felnőttet. Ugyanazon rassz gyermekkori alakja is lényegesen különbözik a felnőttkori legtípusosabb alaktól s gyermekkorban egyes rasszok közelebb állanak egymáshoz, mint felnőtt korban. Sőt néha az is előfordul, hogy ugyanazon rassz gyermekkori és felnőttkori alakja jobban különbözik egymástól, mint két nagyon közeli rassz hasonló korú fejlődési alakja. Minden életkor más és más lehetőséget nyújt a rasszbeliség kifejező-

désére s a rassz jellegeknek is megvan a maguk jellegzetes életgörbéje.

Ebből egyúttal az is következik, hogy rasszvizsgálatra sem a még fejlődésben lévő fiatalok, sem a már hanyatló öregek nem alkalmasak, illetve adataik téves eredményekhez vezethetnek. A 30-50 éves kor az az idő, amelyben a rasszbeliség a legkifejezettebb. A vizsgált egyéneket, illetve a nyert adatokat tehát életkor szerint is külön kell tartanunk, hogy az életkor és rassz viszonyát megállapíthassuk s az életkorral kapcsolatos jellegeket a rasszbélyegek sorából kizárhassuk.

Így folytatván tovább vizsgálódásunkat, eljutunk lassan az egyes emberi egyedekhez, akik megint valamennyien különböznek egymástól. Nincs két ember, aki teljesen egyforma volna. Itt azonban az öröklött jellegek mellett mind nagyobb szerep jut a környezet (miliő) hatására létrejött ún. szerzett egyéni jellegeknek. Az öröklött és szerzett bélyegeknek bizonyos speciális, egyénenként változó kombinációja az, ami az egyént jellemzi (fenotípus), felismerhetővé, egyénivé teszi. Itt már oly kicsinyek a különbségek, hogy sokszor szinte alig észrevehető árnyalatokban nyilvánulnak meg és néha szavakkal ki sem fejezhetők. De azért látjuk, észrevesszük, főleg, ha a szemünk az apró különbségek észrevetéséhez már hozzászokott. Ezért tudjuk megkülönböztetni a leghasonlóbb testvéreket is s a szülő látja ikergyermekeinek apró különbségeit is, különösen ha ún. kétpetéjű ikrekről van szó. Ezek egyéni eltérések, egyéni jellegek, egyéni variációk. Ezek azonban a csoporton belül vannak és éppen azért kisebbek, mint két-két csoport rasszkülönbségei.

A rassz szempontjából az egyed lehet típusos vagy kevert jellegű képviselője a rassznak. A rassztípusos egyének együttese alkotja tulajdonképen a rasszt. Ezek a rassz variációs körének közepe táján foglalnak helyet. A rassz variációs körének széle felé azonban olyan egyéneket találunk, akik jellegeik kisebb vagy nagyobb részében a rassznak nem típusos képviselői és szomszéd rassz felé való közeledést fejeznek ki. Ma már külön módszerek állnak rendelkezésre annak eldöntésére, hogy egy kérdéses egyén hozzátartozik-e

valamely szóbanforgó ismert rassz variációs köréhez, annak esetleg szélsőséges variációja, vagy pedig egy másik rassz képviselője.

A szerzett és öröklött jellegek elkülönítésére is van ma már értékes módszere az antropológiának az egytetű ikrek tanulmányozásában, ami az utolsó két évtizedben E. Fischer és Verschuer buzgólkodása folytán nagy arányban fellendült s igen értékes eredményekre vezetett.

Az egyén rasszjellegei azonban nem merev formák, hanem egyben a fejlődő, lüktető élet kifejezései is. Ezért a rasszjellegnek az egyénben való megnyilvánulását modifikálja a nem, az életkor, a konstitúció és a pillanatnyi állapot (konkúció). Ugyanazon egyénen az életkornak és életállapotnak megfelelően tulajdonképpen állandóan változó alakban nyilvánul meg a rasszbeliség s éppen ez adja az életnek, az élő alaknak lényegét.

Íme az egyéntől a nagy rasszcsoporthozig a változatoknak hatalmas skálája tárul elénk. Pedig ezeken kívül még családi jellegekről is beszélünk, amelyek szűk körben, egy-egy származásvonalban, generációsorban öröklődővé vált egyéni variációk, egy-egy jellegnek egyoldalú kitenyésződései gyanánt foghatók fel. Vannak azután tájtípusok, társadalmi típusok, foglalkozástípusok, sporttípusok stb. is, amelyek bizonyos környezetnek, életmódnak, foglalkozásnak, egyoldalú táplálkozásnak, klímának stb. egy-egy zárt terület embercsoportján kifejeződő hatásai s az előbbivel együtt többé-kevésbé átmenetet alkotnak a rasszjellegekhez, rassztípusokhoz, amelyektől azonban mégis jól megkülönböztetendők.

Ezek a sokféle különbségek, típusok azután egymással összefonódnak, s okozzák azt a rendkívül változatos képet, amelyet az emberiség külső megjelenése a figyelmes szemlélő számára nyújt. A tudományra vár mármint a feladat, hogy ebben a nagy kevertségben, szövevényességben világító fáklyát gyűjtsen és bennünket eligazítson. Az embertannak meg is vannak reá a célravezető módszerei, amelyekkel azonban itt nem foglalkozhatom.

Ebből egyúttal azt is látjuk, hogy a fajkérdés sokkal bonyolultabb, mint sem az első pillanatra látszik. Ezért nagy merészség és hiábavaló próbálkozás, ha valaki ebben az ezer-szeresen összeszövődött jelenségkomplexumban minden alapszeresebb előismeret és módszer nélkül, csupán néhány megbízhatatlan, vagy eléggé meg nem vizsgált és nem ellenőrzött adat alapján akar tájékozódni, vagy másokat tájékoztatni.

5. RASSZ ÉS NÉP.

Keressük most fel az emberiségnek ezeket az alaki csoportjait, a rasszokat, kint az életben.

Ebben a kirándulásban a régi, merev rendszertani gondolkodás híveit csakhamar nagy csalódás fogja érni. Mert ha az emberiséget tüzetesen szemügyre vesszük, azt tapasztaljuk, hogy a rasszokat az életben úgy elkülönítve, mint ahogyan a rendszertani formulák szerint okozkodó elme várná, tulajdonképpen sehol sem találjuk. Azok a kisebb-nagyobb csoportok ugyanis, amelyekre különülve az emberiséget ma találjuk, valójában nem alaki csoportok, nem rasszok, hanem biológiai, társadalmi, történelmi alakulatok, szaporodáskörök, amelyeket az ezerféle milió által megszabott életviszonyok, életlehetőségek, a balsors vagy jószerencse, egyszóval a történelem forrataga termelt ki: népekké. Hogy azután ez a történelmi alakulat, ez az embercsoport egyszer alig 100–150 főből álló s primitív szervezettségű hordát (clan) alkot, mint pl. az ausztrálieiak, veddák, máskor meg mint nagyobb törzs, nemzetség, nemzet él, majd meg több nemzeti egységből, sok millió egyénből álló s bonyolult társadalmi szervezettségben élő nép, népcsoport, állam alakjában található, az a lényeg szempontjából nem fontos. Mert a bennünket érdeklő lényeg itt csupán az, hogy ezek az egymástól sokszor csak politikai határok által elválasztott társascsoportok, amelyekre az emberiségen belül az első pillanatban akadunk, amelyek előttünk a valóságban élnek, nem testi jellegek által meghatározott, nem öröklődő alaki jellegek alapján elkülönülő egységes csoportok, tehát

nem rasszok, hanem társadalmi, néprajzi, kulturális, gazdasági, miliőbeli, szóval az élet, a történelem viszonyai állal létrehozott, elkülönített embercsoportok, amelyeket közös néven egyszerűen csak népeknek nevezünk.

Ez a két fogalom, ez a kétféle csoport: a nép és a rassz tehát – mint már most látjuk – lényegesen különbözik egymástól. Pedig éppen ez a különbség az, ami mellett a laikus s az embertanban csak nagyjából tájékozott ember rendesen észrevétlenül elmegy. Mindennapos eset, hogy a kettőt akarva vagy akaratlanul összecserélik, felváltva egymás helyett, vagy egymással összekombinálva használják. Pedig különbségük alapvető s összecserélésük olyan zavart idéz elő, amely a tudományra határozottan káros s nagyrésze van abban, hogy az embertani kutatások a rasszkérdésben oly sokáig nem jutottak komolyabb eredményhez. Ezért teljes joggal mondja egyik nagytekintélyű francia antropológus, hogy „ezek az átkozott népnevek az embertan pestisei” s használtuk csak céltalan, időpocsékoló, a tudomány szempontjából teljesen meddő vitákra vezetett.

Álljunk meg tehát egy pillanatra a rassz és a nép fogalmánál. Tanulmányozzuk azok mibenlétét s egymáshoz való viszonyát közelebről.

A rassz, mint láttuk, nagyobb embercsoport, közös, öröklődő fizikai és pszichikai jellegekkel. Bizonyos egyéneknek valamely rasszhoz való tartozását meghatározza pl. testük magassága, bőruk, hajuk, szemük színe, hajuk alkata, koponyájuk, arcuk, orruk, szemük, szájuk alakja, testarányaik, vérmérsékletük, idegrendszerük minősége stb. Nem így a népnél. Ha mi népeket keresünk, népeket tanulmányozunk, a nyelv az a világító fáklya, amely elsősorban tájékoztat bennünket. Majd nézzük a viseletet, az építkezés formáit, a használati tárgyak, eszközök, fegyverek anyagát, minőségét, készítési és megmunkálási technikáját, a rajtuk lévő esztétikai formákat, a jellegzetes foglalkozásokat, a családi és társadalmi élet minőségét, a szokásokat, néphitet, hagyományokat, vallást, törvényeket, a társadalom berendezettségét, differenciálódását, egyszóval az anyagi és szellemi élet formáit.

Ezek azok a bélyegek, amelyeknek különbözőségei egy-egy népet meghatároznak, a többitől különbözővé, felismerhetővé tesznek. Ezek azonban nem testi, hanem kulturális, társadalmi, néprajzi stb. jellegek.

Amíg tehát a rassz nagyobb embercsoport közös öröklődő testi és lelki jellegekkel, addig a nép nagyobb embercsoport közös szerzett kultúrjakkal. Íme a két fogalom, a kétféle embercsoport lényegbevágó különbsége. Az első alaki, természettudományi, a másik nyelvi, történeti, kulturális csoport.

A rassz és nép fogalmának megkülönböztetésénél azonban fontos azt is tudnunk, hogy a rasszjellegek öröklés által rögzített jellegek, amelyek nem változnak, illetve csak rendkívül lassan, hosszú évezredek alatt, vagy hirtelen, ugrás-szerűen, ú. n. mutáció útján. Ezzel szemben a népi jellegek: a nyelv, kultúra, szokások állandóan változtak a történelmi idő alatt és változnak ma is. A történelem folyamán látunk népeket, kik ősi nyelvüket elhagyják s újat vesznek fel, régi kultúrájukat, ősi szokásaikat újakkal cserélik fel s idővel új keveredésben, új miliőben, új néprajzi, nyelvi, kulturális bélyegekkel új néppé alakulnak, amelyben a régi ethnikum nyomai néha már századok múltán is alig találhatók, évezredek múlva pedig történelmi, néprajzi, nyelvészeti módszerekkel sokszor már ki sem mutathatók.

Ezzel szemben a rasszjellegek a keveredések alkalmával sem el nem tűnnek, sem újakká át nem alakulnak, hanem az utódokban is hol tisztábban, hol mozaikszerű keveredésben, sok évezreden át megmaradnak, vagy látens állapotban öröklődnek és későbbi generációkban megfelelő kereszteződés esetében mint visszautések (atavizmusok) jelennek meg. Innen van az, hogy évezredek múlva, amikor az ősi nyelvnek, kultúrának, ethnikumnak már minden nyoma régen eltűnt, az ősi rasszbélyegek az egyéneken még mindig megmaradhatnak, mint származásuk kiáltó bizonyítékai, ősi, diluviális típusok Európában pl. itt-ott még ma is kimutathatók s a honfoglalók vagy az általuk itt talált népek rasszelemei hazánkban oly területeken is felismerhetők, ahol ma később

bevándorolt idegen nemzetiségek élnek s ahol a régi ethnikumnak már semmi nyoma sincsen.

Amig tehát a népek, népi jellegek: nyelv kultúra, szokások változnak, addig a rasszok, rasszjellegek – legalább relatíve – változatlanok, illetve oly rendkívül lassan változnak, hogy az a népi jellegeknek a történelmi idő alatt kimutatható sokszoros változásához képest számba sem jöhet, amiért is a mi szempontunkból egyszerűen változatlanok tekintethető. A rasszjellegek apáról fiúra, unokára, ha nem is mindig azonos korrelációban, de az egyén tudta nélkül, sőt akarat ellenére is öröklődnek. A népi jellegek ellenben az egyén munkájának, tanulásának vagy megszokásának hozzájárulása nélkül egyik generációról nem mennek át a másikra, azaz nem öröklődnek. A népi jellegek tehát természettudományi értelemben nem is öröklött, hanem csak tanulás, utánzás, megszokás stb. útján átvett, elsajátított, tehát szerzett vagy hagyományozott jellegek s éppen ezért az akarat, nevelés, miliő stb. által rövid idő alatt befolyásolhatók és megváltoztathatók.

Ha egy svéd csecsemőt pl. Olaszországba viszünk s ott olasz családban nevelik fel, az olasz nyelven fog beszélni, olasz ruhában fog járni, olasz szokások szerint fog élni, olasznak fogja magát érezni, teljesen az olasz nép egyedévé fog válni s ha nem mondják meg neki, fogalma sem lesz svéd származásáról. A svéd ethnikumban született gyermek tehát az új miliőben a saját egyéni élete alatt teljesen olasz ethnikumúvá lehet. Vagyis a népi jellegek főleg gyermek- és fiatal korban egy-két évtized alatt teljesen megváltozhatnak, átalakulhatnak. Ismerünk lelkes magyar embereket, kiknek apja, nagyapja még oláh, szerb stb. volt s ősi magyar családok ivadékai magyarfaló oláhokká, szerbökké váltak Arad megyéből. Török Gábor írja: „A magyarok egy része ugyanis hazaföldjéről elvándorolni nem akarván, a kihalt vagy elbujdosott lelkészek hiányában szülőiteit a török uralom alatt behozott s kényszeruralmat megszokott g. n. e. román papokkal kereszteltette meg s azután lassankint beolvadtak a románok közé. Így történt ez pl. a raonai (rónai) birtokosokkal, a nemes Józsa családdal, mely hajdan református volt; de pél-

dája van ennek Monyásznán és Ódézsnán, hol a monyásznai plébániának több évig be nem töltése miatt többen gyermekeiket az újdézsnai g. keleti templomban kereszteltetvén, ezek ama vallás hívei közé olvadtak és nemzetiségüket levetkeztek.” (Arad megye és Arad város ismertetése. Szerk. Parecz István, 1871.)

Nem így a rasszjellegek. Ha ugyanis az a svéd gyermek pl. az északeurópai rassz (homo nordicus) tiszta örökségű (homozygota) egyede volt, akkor vihetik azt Olaszországba, vagy akár Afrikába s ott élheti le egész életét, az mégis szőke hajjal, kék szemmel, hosszú koponyával fog meghalni. Sőt ha ott utódokat hagy hátra, azok is magukon fogják viselni homo nordicus típusú apjuk jellegeit, akár teljes összességükben, akár egyes részletekben. Vagyis a rassz jellegei új ethnikumaiban, új milióban is megmaradnak s keveredés esetén is a Mendel-féle öröklés törvényeit követve, az utódokban hosszú ivadáksoron át, hol tisztábban, hol kevertebben kimutathatók.

Rasszbeli mivoltát tehát örökli az egyén őseitől, népi mivoltát, népi jellegét pedig szerzi, tanulja környezetétől. Amaz öröklés, emez tudatos vagy tudattalan nevelés eredménye. Ezért valamely nép egyedei, egyedcsoportjai, sőt akár az egész nép is a történeti események, a jó vagy rossz sors, milió stb. nevelő, kényszerítő befolyására hosszabb-rövidebb idő alatt átalakulhatnak, más néppé válhatnak. Valamely rassz egyedei, egyedcsoportjai ellenben rasszbeliségüket, ősi rassz jellegeiket a generációk hosszú láncolatán keresztül, a kereszteződések mikéntje szerint évezredek múlva is magukon hordhatják s igen sokszor hordják is. Jól mondja Wilser, hogy „a rasszokat a természet termeli, a népeket a történelem idomítja”.

Íme tehát az életben mi mindenütt elsősorban jogi, politikai alakulatokra (állam, ország), társadalmi, történelmi csoportokra, nyelvhátárookra (nép, nemzet, nemzetség stb.) akadunk. Ezeket nem is az embertan, hanem a néprajz, nyelvészet, történelem tanulmányozza. Ellenben az antropológia ezeken a társadalmi csoportokon, a népeken belül s rajtuk keresztül keresi a testi, alaki csoportokat, a rasszokat.

S ha ilyen szempontból nézzük az emberiséget, azt tapasztaljuk, hogy a két fogalom, a kétféle csoport: a rassz és a nép egymással a legkülönbözőbb keveredésben, összeszővődésben található.

Egy rassz elemei sokszor a legkülönbözőbb, egymástól teljesen idegen népekben fordulnak elő. Viszont egymással közel rokon népek teljesen idegen rasszelemeket tartalmaznak. S bármely népet tanulmányozunk, mindenütt azt tapasztaljuk, hogy a népi egység tulajdonképpen sehol sem jelent rasszbeli egységet. A népek embertani szempontból rasszhalmazatok, rasszmozaikok, azaz a történelem folyamán a rasszelemek egész sorának minőségileg és mennyiségileg különböző keveredéséből kialakult társas csoportok. Nyilvánvaló tehát, hogy a rassz és a nép nem egy, hanem két lényegesen különböző fogalom, két alapjában különböző természetű embercsoport. Ezért egyiket a másikkal felcserélni, helyettesíteni nem szabad, mert az csak félreértésekre, alapvető tévedésekre vezet.

A két fogalom, a kétféle embercsoport: a rassz és a nép azonban csak az idők folyamán különült el így egymástól. Minél inkább visszafelé haladunk ugyanis az emberiség történetében, annál inkább azt tapasztaljuk, hogy a két csoport mindjobban közeledik egymáshoz, világos bizonyosságául annak, hogy a népek csakugyan a történelem termékei. Amíg ma a koponyaalak, a termet, a szem-, haj színe stb. testi jellegek elterjedése a népek, kultúrák elterjedésével jóformán semmiféle viszonyban nem áll, vagy csak rendkívül laza kapcsolatot mutat, addig régebbi időkben, pl. a kő-, réz-, bronzkorban bizonyos kultúrák, kultúrajellegek elterjedése gyakran összeesik bizonyos koponyaalakok, rasszjellegek elterjedésével, vagyis a nép és a rassz akkor még közelebbi kapcsolatban állottak egymással. Ha tehát mi a két fogalom viszonyát meg akarjuk érteni, vissza kell mennünk az emberiség évszázarezdes múltjában azokra az időkre, amikor a rasszok és a népek keletkeztek.

Az emberiség eme legrégebbi őskorára vonatkozó mai ismereteink arra tanítanak bennünket, hogy az emberiség legelső (legősibb) csoportja vagy csoportjai a legnagyobb

valószínűség szerint egységesek voltak úgy embertanilag, rasszbelileg, mint nyelvileg és néprajzilag, azaz ethnikailag, ha ugyan az utóbbiakról már akkor szó lehet. Vagyis joggal feltehető, hogy valaha a rassz és a nép egy volt, annál is inkább, mert hiszen a rassz, nép, nyelv keletkezésének természeti feltételei közel azonosak. A nyelv, a beszédszervek, idegrendszer, rasszlélek közös terméke; az ősi nyelvek legnagyobb valószínűséggel együtt keletkeztek az ősi rasszokkal évezredes elszigetelődés (isolatio) következtében. Sokáig tartó elszigetelődés nélkül sem rasszok, sem nagy nyelvcsaládok nem keletkezhetek volna. S valóban minél primitívebb embercsoportokat tanulmányozunk, a két fogalom annál közelebb esik egymáshoz, a nép annál inkább egyrasszúságot, tiszta rasszt jelent, noha azt abszolút értelemben ma már sehol el nem éri.

Kétségtelen, hogy a vér köteléke volt az a szoros kapocs, amely az emberiség első kis csoportjait a létért való nehéz küzdelemben, az éhség és szomjúság, hideg és forróság, állati és emberi ellenségekkel szemben folytatott, minden erejüket igénybevevő nehéz küszködésben közös munkára, közös védekezésre, öröm és bánat, jólét és nélkülözés közös viselésére összetartotta. Bizonyos fokig így van ez a legprimitívebb emberi társas csoportokban, az ú. n. primitív népeknél (ausztráliai, vedda, kokoin, tűzföldi, eszkimó stb.) még ma is. A legősibb, legkezdetlegesebb embercsoportok természetesen az általuk kitermelt nyelvvel és szokásokkal éltek. Vagyis ezeknél a vérközösség, az egy rassz egy népet, egy nyelvet is jelentett. Később azután, amint a természetes szaporodás tovább haladt, az eredetileg egységes, szoros verség szerinti kapcsolatban élő csoport differenciálódni kezdett, nemzetségekre, törzsekre tagolódott, amelyeket a szükséges táplálék megszerzésének nehézsége, vagy klimatikus és egyéb viszonyok mind távolabbi területekre hajtottak. Ha azután az így elszakadt, levált törzsek évszázadokig éltek az anyatörzstől messze távolban, nyelvük, szokásaik, ethnikai jellegeik az új miliőben lassan átalakultak, megváltoztak, vagyis az anyacsoporttól elvált törzsek idővel új népekké fejlődtek.

E folyamat tovahaladása azután lassan odavezetett, hogy a levált s ily módon új néppé alakult törzsek később, úgy az anyacsoporttól, mint az abból levált, de más vidékekre vándorolt testvértörzsektől nyelvük, szokásaik, ethnikai jellegeik tekintetében mindjobban eltértek s így lassan mind távolibb rokonságban álló népekké lettek. Ezt a rokonságot a nyelvészet, néprajz csak egy-két évezredre visszamenőleg is ma már csupán a nyelv és ethnikum egyes megmaradt ősi vonásaiban tudja kimutatni.

De bármennyire eltértek egymástól s az ősi csoporttól az így keletkezett újabb és újabb népek, egy közös jellegük mégis megmaradt. Nevezetesen mindegyik magán hordta az ősi rassz bélyegeit, amelyek vérkeveredés hiányában s a millió hatásának nem elég intenzív volta következtében évezredek múlva is megmaradtak. Így keletkeztek az egyrasszú, de különböző nyelvű, szokású ősi népek.

Megtörténhetett azonban az is, aminthogy meg is történt, hogy egy-egy ilyen levált törzs, elvesztvén az anyacsoporttal minden kapcsolatát, olyan új miliőbe jutott, amely évezredekig elzárta minden érintkezéstől s viszont elég hatásos volt ahhoz, hogy a huzamos elszigetelődés (isolatio) következtében, akár szelekció útján, akár egyéb módon az öröklés anyagára hasson, a gén-állományt megváltoztassa s új rasszjellegeket termeljen ki. Különösen lehetséges volt ez az őskorban, amikor az emberiség szervezete új variációk létrehozására sokkal inkább hajlott, mint ma. Megvolt tehát a lehetősége annak is, hogy évezredek elszigeteltség következtében az ősi csoportból új rasszok, alrasszok stb. keletkezzenek, amelyekben azután az előbb leírt nép- és rasszkeletkezési folyamatok megismétlődhetnek, vagy tovább folytatódhatnak.

Kétségkívül ilyen volt a rasszok keletkezésének lefolyása, ha az emberiség egy szülőpártól, egy ősi csoportból származott, vagyis ha az emberiség eredete monogenetikus volt. Ha meg több helyen, több párból keletkezett volna az emberiség, vagyis ha eredete polygenetikus lenne, aminek azonban a vizsgálati adatok ellentmondanak, akkor meg már eredetileg több rassznak kellett lennie, amelyek azután ismét csak a vázolt módon különböző népekre tagolódtak.

Így azután megtörténhetett, aminthogy számtalan esetben meg is történt, hogy békés vagy háborús érintkezés kapcsán nem egyetlenegy ősi rasszból származó népek vagy néptörödékek kerültek össze s alakultak át az új milióban új néppé, hanem oly törzsek léptek törzsi szövetségbe, vagy valamilyen ethnikai viszonylatba, amelyek már eredetileg is többféle eredetűek voltak, vagyis különböző rasszok töredékeit tartalmazták. Ez az új csoport tehát abban különbözik az előbbiektől, hogy itt már csak a népi jellegek egysége, közössége van meg, vagy az sem, a rasszbélyegek pedig két- vagy több eredetűek. Itt az egy nép több rasszból áll.

Amikor pedig az emberiség a föld értékes területeit mindjobban benépesítette, majd azokért véres harcokat folytatott s úgy békés, mint háborús úton folytonosan keveredett, mindinkább ez utóbbi eset ismétlődött. Mert ha valamely nép bármilyen okból (túlszaporodás, eleséghiány, háborúk stb.) levált része elment új hazát keresni, azt nem találta már üresen, hanem más népek kisebb-nagyobb részei birtokolták, amelyek maguk is már többszörös rasszkeveredésen estek át. Különösen áll ez a földnek ama részeire, amelyek termékenységiüknél, felhasználható állatokban és növényekben való bőségüknél és kedvező klimatikus viszonyaiknál fogva az ember letelepedésére kiválóan alkalmasak voltak. Itt azután az erő, ügyesség, ravaszság győztek s e területek a különböző népek vetélkedésének állandó színterei voltak.

Az őskorban eleinte a legyőzötteket mind kiirtották. Később azonban belátván, hogy a rabszolga értékes munkaerő, amely hatalmat, gazdagságot jelent, a legyőzötteket életben hagyták 6 rabszolgákká tették. Ezek a rabszolgák, általában a leigázott népek a győzők társadalmának alsó rétegeit alkották, majd idővel velük teljesen összeolvadtak. Ehhez járult még a nőrablás, nővásárlás stb., ami a primitív társadalmakban a rasszkeveredésnek egyik jelentékeny forrása. Így azután a történelem folyamán keletkezett egy-egy új népbe mind több és több, különféle idegen rasszelem került.

Az emberiségnek mind rohamosabb lépésben előrehaladó differenciálódásával, majd az egyes csoportoknak elszigetelődésével, vándorlásaival, amelyek a diluviumtól a mai napig

minden időben kimutathatók, háborús és békés érintkezéseivel s az azok kapcsán történt keveredések és kereszteződések következtében az eredeti állapot tehát mind jobban megváltozott. A valaha egységes rasszok részekre szakadtak, szétvándoroltak s az új miliőben külön népekké alakultak, majd más rasszok részeivel, más népekkel egyesültek, keveredtek s alkottak a történelem folyamán újabb és újabb népeket ezerféle változatban. Tehát nemcsak a rasszok, hanem még inkább az azokból alakult ősi és későbbi népek, a ma egységnek hitt s legősibbnek tartott ethnikai elemek is, a keveredésnek, egymásba és egymásra tolódásnak, szétválásnak, leizülésnek, újból való egyesülésnek, keveredésnek számtalan változatán mentek át.

Ez az oka, hogy ma már az ú. n. ősi ethnikumok maradványai is, hol apró szigetekben, hol mozaikszerűen szétszóródva, hol társadalmi réteget alkotva találhatók csak. Közben természetesen nyelvüket, kultúrájukat a győzés vagy legyőzetés, s a millió sokféle behatása szerint változtatták, cserélték, keverték. Pedig a ma ismert, legősibbnek tartott ethnikumok is csak nagyon relatív s aránylag kis időre visszanyúló ősiséget jelentenek ahhoz a több százezer esztendőre becsült múlthoz képest, amelyekből már hiteles emberi csontvázakkal és kultúrmaradványokkal rendelkezik a tudomány. Úgy, hegy a ma legősibbnek hitt ethnikumok egész sorának kellett léteznie, hogy az ősi rasszokhoz jussunk.

Ebben a nagyarányú és rendkívül bonyolult differenciálódási folyamatban tehát, amely az ősi rasszoktól az ősi népeken, majd újabb és újabb ethnikumok százain át a mai szövevényes népekhez, országokhoz, államokhoz vezetnek, mindjobban széteszlottak, el- s összekeveredtek az ősi rasszelemek, sőt az ősi ethnikumok is. A kétféle csoport, a rassz és a nép egymástól, az eredetileg egységes állapottói, mindjobban eltávolodott, úgyhogy ma már nemcsak hogy abszolút rassztisztaságú népek nincsenek, de a mai népek, nemzetek, államok legtöbbször ethnikailag is különböző, – hol rokon, hol teljesen idegen – elemeknek egész sorából áll. Még kevertőbbek természetesen rasszbeli összetételüket illetőleg, amelyben a legbámulatosabb eltolódások állottak be. S noha az újabb

időben – legalább is kultúrnépeknél – a nagytömegű vándorlások már megszűntek, a keveredési folyamat mégis tovább tart, sőt talán még intenzívebb, mint valaha volt. A régi előítéletek megszűntek, a népek és társadalmi osztályok közötti korlátok leomlottak s az ősi csoportvándorlást pótolja, helyettesíti az egyénenként, családonként való vándorlás, költözés, keveredés, ami bizonyos területeken idővel, az etnikai jellegek megmaradása mellett is, a lakosságnak, az emberanyagának nagyfokú kicserélődését, a rasszbeli összetételnek lényeges megváltozását eredményezi. Nem ritka ma már, hogy házastársak nemcsak külön falut, megyét, országrészt, vallást, társadalmi osztályt, hanem külön országot, sőt külön földrészt is jelentenek. Hogy azután ezzel kapcsolatban a legtöbbször a házastársak rasszbeli távolsága is fokozódik s néha már a szűk család is valóságos rasszmozaik lesz, nem szorul bizonyításra. Más kérdés azután ennek társadalmi, nemzetbiológiai jelentősége.

A rassznak az ember s az embercsoportok többi jellegeihez való viszonyát szépen festi Ripley, amerikai angol antropológus: „Attól a pillanattól kezdve, amikor az ember a világra jön, a környező befolyások egész sorának van kitéve, amelyek reá leigázó erővel hatnak. Legközelebről befolyásolják a családi kötelékek, azután az állás, osztály kötelékei és előítéletei, majd a párt és a vallási élet köre. Mindezeket a nyelv köre fogja körül. A nép, nemzeti élet légköre, amely mindezekon kívül fekszik, éppúgy történelmi és társadalmi okok eredménye, mint a családi kötelékek kivételével a többi környező dolgok bármelyike. Az ember rasszbelisége mindezen köröket derékszögben metszheti s valamennyi többi rétegnek alatta foglal helyet. A rassz úgyszólván az a nyersanyag, amelyből mindeme társadalmi rétegek képződnek. A rassz hajtóerő lehet, amely amazok hajtóerejét, jelentőségi fokát meghatározza, úgy, mint a rostnak minemősége meghatározza az anyagot, amelybe bele van szőve. A rassz a többi dolgoktól való teljes függetlenségben működhetik, mert egyedül ő független az emberi akarat és önkény minden zavaró befolyásától. A rassz megmutatja, hogy mi az ember, a társadalmi

jólét többi egyes erői ellenben azt mutatják, hogy mit csinál az ember.”

Ezekután mármost érthető, hogy a mai népek, még az u. n. ethnikai egységek is, a legkülönbözőbb rasszelemeket foglalják magukban. Vagyis a népek rasszhalmazatok, rassz-sokféleségek, különböző rasszelemeknek mozaikszerű keverékei. Teljesen egységes, tisztarasszú népről, a szó embertani értelmében, még a primitívek közt sem lehet ma már szó, annál kevésbbé a kultúrnépeknél. Minden nép különböző rasszszoknak, rassztörödékeknek, rasszelemeknek mennyiségileg és minőségileg különböző keverékeiből áll.

Ezért van az, hogy egyszer ugyanazon rassz elemei a legkülönbözőbb, egymástól területbelileg is elválasztott népeknél találhatók fel, pl. európaiak és az ajnók. Máskor meg rokon ethnikumú népek teljesen idegen rasszelemeket tartalmaznak, pl. bolgár és szerb, hottentotta és busman. A néprajzi, nyelvi, kultúrhistoriai rokonság tehát nem jelenti ma már szükségkép a faji, vérbeli, rasszbeli rokonságot. Svájc lakossága pl. három fő népelemből (német, francia, olasz) és két fő rasszból (alpi és nordicus) áll. A bolgár és szerb, északi és déli japán, finn és osztyák rokonnyelvű, de rasszbelileg idegen, vagy legalább is egymástól távolálló, viszont a bolgár és magyar, európai és ajnó idegen nyelvű, de rasszbelileg rokon.

Ám ha fogalmilag és tartalmilag lényegesen különbözik is egymástól a rassz és a nép, ha a kettőt egymástól mindig élesen el is kell választanunk, és ha összekapcsolásukat a „népfaj” kifejezés alakjában, amely állandó félreértésekre, tévedésekre s gyakran teljesen hamis eredményekre és következtetésekre vezet, tudományos szempontból el is kell ítélnünk, – azért nagy tévedés és túlzás volna ebből azt következtetnünk, mintha a két fogalom és kétféle természetű csoport között mármost semmiféle kapcsolat nem volna.

Sőt ellenkezőleg. A történelem és az élet lépten-nyomon azt bizonyítja, amire különben már az eddigiekben többször is reámutattunk, hogy a rassz és a nép az életben, a történelmi és kulturális fejlődés folyamán mindjobban összefonódik s a rasszok a népek alakjában, mint a népek alkotóelemei (rasszelemei) jelennek meg. A rasszbélyegek s nyelvi,

néprajzi, kultúrabeli sajátságok között sok esetben jól kimutatható parallelizmust állapíthatunk meg. Sőt nagy általánosságban kimutatható, hogy ama területeken, ahol a nyelv, néprajzi jellegek, az etnikum egységesebb, ősbibb jellegű, ott legtöbbször a rasszbeli összetétel is aránylag egyszerűbb s inkább ősbibb elemeket tartalmazó. Vagyis a történelmi időben visszafelé haladva a rasszbeli, nyelvi és néprajzi jellegek egymással mind szorosabb kapcsolatba jutnak. Ebben van egyik alapja annak, hogy a rasszkutatás a népek őstörténetének és eredetének megállapításában a történettudomány számára nemcsak hasznos, de ma már nélkülözhetetlen szerepet játszik.

A rassznak és népnek különösen két alapvető összekapcsolódása van: az egyik a népet alkotó egyes egyénekben, a másik a néptestekben valósul meg. Ügy a rassznak, mint a népnek közös alapeleme ugyanis az egyén. Az egyén mind a népnek, mind a rassznak egyfórmán tagja s minden egyénnek van népisége és rasszbelisége is. A rasszbélyegeknél úgy típusos, mint kevertjellegű realizálódásait az egyes ember-egyedekben találjuk meg. Ezek az egyedek pedig társadalomban, népek, néprészek alakjában élnek. A rasszbélyegeknél továbbadása, nemzedékről-nemzedékre való átörökítése is szaporodásközösségek, tehát népek által, népekben történik.

A rasszoknak azonban nemcsak fizikai, hanem pszichikai és viselkedésbeli jellegeik is vannak s ezek ismét csak a népekben, a népeken keresztül jutnak kifejeződésre. Az öröklés és szelekció folyamatának megvalósítója is tulajdonképpen nem a rassz, mint alakcsoport, hanem a rasszokból álló nép, mint biológiai szaporodásközösség, származásközösség. A rasszok biológiája tehát a gyakorlatban, az életben egyúttal a népek, néptestek biológiája is. A néptest ugyanis nem más, mint „a történelmileg létrejött szaporodásközösség (nép, nemzet stb.) testi-lelki öröklődő bélyegeinek összesége”. (Eickstedt.)

Kétségtelen ezután, hogy egyetlen nép számára sem lehet közömbös az, hogy milyen öröklött testi és lelki jellegű és viselkedésű rasszelemekből tevődött össze éspedig annál inkább nem, mert amint az egyes egyének változnak, úgy az azokból álló nemzettest is a termékenységi és társadalmi

szelekció, a kultúra és politikai viszonyok változása következtében létrejött szakadatlan élő változásban, átalakulásban van úgy a nemzettestet alkotó öröklött testi-lelki sajátosságú egyének száma, mint azok minősége és a néptestben való eloszlása tekintetében. Ezért a néptest antropológiai összetétele egyben az illető nép történetének fokmérője és sorsának kifejezője.

A rassz és nép viszonyával kapcsolatban nagyon érdekes, hogy a történelem eseményei is gyakran kitermeltek népekben, néprészekben olyan érzéseket, észrevéveket és törekvéseket, amelyek a néptestet fenyegető megváltozásnak, mér téktelen rasszbeli keveredésnek és kereszteződésnek akarták útját vágni. A különböző kasztrendszerek, a felső réteg elzárkózása az alsóbb réteggel szemben, a fő- és köznemesek elkülönülése és házassági tilalmai egymással és nemnemesekkel szemben, beltenyészések, házassági szokások stb. lényegében mind a rassz és nép sorsdöntő viszonyának tudatos felismerésén vagy ösztönszerű megérzésén alapuló „fajvédelmi”, helyesebben nemeztvédelmi intézkedések.

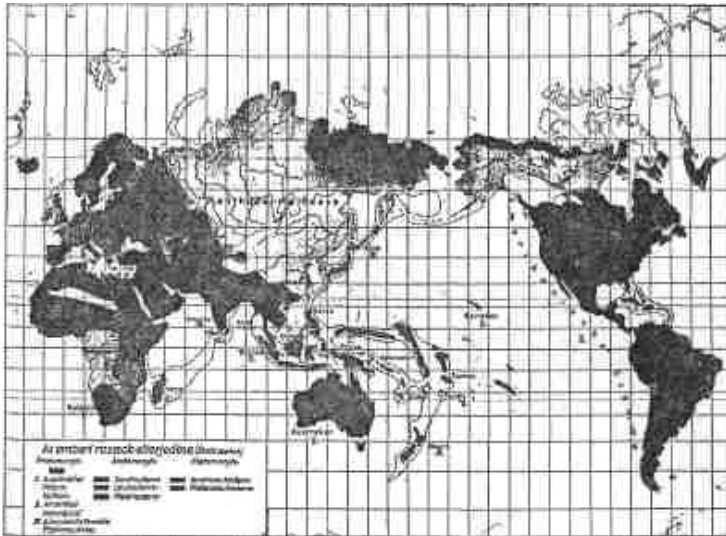
Íme a nép és rassz kapcsolatának kutatása a nemzettest biológiájához vezetett. Ez azonban olyan fontos probléma és oly hatalmas, szerteágazó feladatkör, hogy annak részletes tárgyalásával külön könyvben szándékozom foglalkozni.

6. AZ EMBERISÉG OSZTÁLYOZÁSA ÉS AZ EGYES RASSZOK.

A régebbi rasszosztályozásokat részletesen ismertettem a fajkutatás történetének keretében, valamint a „Hány emberfaj van” című fejezetben. Ezért azokkal itt nem foglalkozom.

Az újabb rasszosztályozásokat az jellemzi, hogy szakítanak úgy az egy-két jelleg alapján való mesterkélt sémákkal, mint a merev zoológiai rendszerekkel, hanem e helyett megelégszenek a tényleg létező csoportok kimutatásával, a közöttük lévő morfológiai hasonlóságok és különbségek leírásával s a mai és régi geográfiai elterjedés szerény, de komoly eredményt ígérő megállapításával.

Ezek az újabb rasszosztályozások tulajdonképpen Denikerrel indulnak meg, aki egyfelől sok jellegre, másfelől sok vizsgálati adatra támaszkodva iparkodott megismerni az emberiség természetes tagolódását. Ha egyes rasszok megjelölésére a legtöbbször használt népnevek kifogásolhatók is, morfológiai csoportjainak különállóságát a későbbi vizsgálatok is nagyrészt igazolták.

55. Az emberi rasszok elterjedése Stratz szerint.

K. Saller (1930) nem beszél rendszertani kategóriákról, hanem egyszerűen csak rasszalakokról, rétegekről, körökről és törzsekről, s inkább csak a rasszok genealógiai kapcsolatát akarja feltüntetni. Az emberiséget két nagy alakkörre osztja. Az egyikbe a fossilis alakokat, a másikba a recens alakokat sorozza. Mivel azonban az emberiség kihalt alakjait aránylag még csak kevés lelet alapján ismerjük, azok részletesebb tagolását mellőzi.

A) *FOSSILIS ALAKÚK.*

B) *RECENS ALAKOK.*

1. *Primitív alakok:*

1. Első réteg: az összes pygmaeusok.
2. Második réteg: az alsóbb rasszok.
  - a) Déli kör: vedda, ausztro-melanéziai, délamerikai, dravida.
  - b) Északi kör: palaeoázsiaiak (szibériai törzsek, lapok, eszkimó) és ajnuk.
  - c) Protomalájok: indonéziai rassz.

2. *Magasabban fejlett alakok:*

1. Főtörzs: Fehér.
2. „ Sárga.
3. „ Fekete.

Menghin (1931) osztályozása a rasszantropológiai kutatók eredményeit a praehistóriai kultúrfejlődés szempontjaival igyekszik összeegyeztetni, azonban egyoldalúan a kultúrkör-elmélet hatása alatt áll. Az emberiség fejlődésében három fő fokot különböztet meg, ú. m.: 1. Előember (*Proanthropus*), melyhez a *Pithecanthropus* és *Sinanthropus* sorolja. 2. Közös ősemberi fok (*Palaeanthropus*), melyet még nem találtak meg, de amelytől az összes emberfajtákat származtatja. 3. A mai ember (*Homo*), melyet ismét öt fejlődésfokra oszt. „Mai” alatt itt nem geológiai kort, hanem elsősorban alakot ért, ezért a diluviális leleteket is idesorozza. A mai rasszok, illetve rasszcsoportok öt fejlődésfoka a következő: 1. *Eomorph rasszok* (pygmaeusok és pygmoidok). Valamennyi pygmaeust egységes és eredeti rassznak tart, a pygmoidokat pedig fejlődés útján keletkezett eteopygmoid-okra és rasszkeveredés útján létrejött mixopygmoid-okra osztja. 2. *Protomorph rasszok*: kihalt és élő ősemberalakok, aminők az egyik oldalon a heidelbergi, neandertali, a másik oldalon az ausztráliai, taz-

máni, tűzföldi, eszkimó. Ezeket azután három csoportra osztja: arctoid (sárga), yamanoid (fehér) és yunoid (fekete), amelyek a mai három nagy rasszkör kiindulását alkotják. 3. *Archimorph* (uralkodó) rasszok, akiket ismét a bőrszín szerinti három nagy csoportra tagol, ú. m.: a sárga szibirid (Furfoc – lapp – miyato-rassz), a fehér europid (Cromagnon, nordicus) és a fekete melanid (India). 4. *Metamorph* (kevert jellegű uralkodó) *rasszok* három ága: a sárga altaid (Észak- és Közép-Ázsia fő népei), a fehér indid (az összes hamiták) és a fekete palaungid (India). 5. *Mixomorph rasszok* (az előbbieket keverékei). Ezeket szintén három főcsoportra különíti, ú. m.: a sárga vonalba tartozó turanid (szibirid és altaid elemek keveréke), a fehér nordid (mediterrán, orientális, szarmata rassz) és a fekete vonalba eső taurid (előázsiai, dinári, alpi, Glockenbecher-rassz). Menghin osztályozásán tehát végigvonul az a gondolat, hogy az emberiség hasadása a három fő rasszkörre (fehér, sárga, fekete) mindegyik rasszrétegben megnyilvánul s a diluviumra megy vissza.

Kevés visszhangra talált O. Aichel (1933) osztályozása, aki főleg az agykoponyára helyezvén a súlyt, az összes mai rasszokat négy „világgrassz”-ra vezeti vissza, amelyek Ázsia különböző részein keletkeztek s egymás után a föld legkülönbözőbb vidékein elterjedtek. Legrégibb 1. a hosszúfejű neandertali rassz, melyhez az amerikai neandertaloidokat és az ausztráliaiakat is hozzászámítja. Ugyancsak hosszúfejű 2. a Brunn-rassz, amely a Csendes-óceán szigetein is elterjedt, ahol a neandertali alak hiányzik. 3. A planooccipitalis (laposnyakszirtű) rövidfejű rassz, melynek őshazájául Közép-Ázsia nyugati részét tartja. Ennek főhullámai még a diluvium végén elérték Dél-Ázsiát, Amerikát és Európát. 4. A curvooccipitalis (rövidnyakszirtű) rövidfejű rassz Közép-Ázsiából terjedt át a maláji szigetekre, Európába és Amerikába. E két rövidfejű rasszt a hosszúfejűekből származtatja s az összes mai rasszokat a négy alaprassz különböző keveredéseire vezeti vissza. Aichel szerint a haj és bőr színében s a haj alakjában ma megnyilvánuló nagy különbségek nem eredeti rasszjellegek, hanem nagy területen, különböző eredetű rasszokon fellépett Öröklésváltozások.

Minden rendszertani kategóriát és genealógiai összetartozást korainak tart ma még *Eugen Fischer* (1932), aki a mutációk gyanánt fellépő egyes rasszbélyegekből indul ki és az emberi rasszokat a domesztikációs állapotnak megfelelő emberi kultúra és életmód hatására létrejött variánsoknak tartja. Felteszi, hogy az emberi gén-ek természetüknél fogva bizonyos irányokban könnyebben mutálnak, mint másokban. Ezért ő mindazokban a rasszjellegekben, amelyek nagyobb és egymástól távol élő rasszcsoportokban azonos alakban előfordulnak, nem a genealógiai rokonság jelét látja, hanem egyszerűen csak azonos milióhatások által kiváltott konvergenciát, vagy önállóan fellépett azonos mutációkat. Szerinte pl. a konvex orrhát, amely az ausztrálid rasszkörhöz tartozó pápuáknál, az europid rasszkörben helyet foglaló dinári, orientális és nordicus rasszbeliekénél, s a mongolid rasszkörben a kirgizeknél és északamerikai indiánoknál egyaránt előfordul, nem jelent semmiféle genealógiai kapcsolatot, mert mindegyik csoportban teljesen önállóan mendeleződött ki. Ugyanilyen, minden genealógiai rokonságtól független, önállóan fellépett azonos mutációnak tartja a pápua, melanéziai, tazmán, néger, negrito spirálisokba csavarodó hajját.

E. Fischer szerint mindaddig, amíg az emberiség csoportjainak egyes látható bélyegeiről (fenotípus) meg nem állapítottuk, hogy milyen fokban környezethatások eredményei és mennyiben tényleg öröklődők, addig minden osztályozási kísérlet problematikus, annál is inkább, mert a praehistória: csontvázak bélyegeiről még egyáltalán nem tudjuk, hogy milyen mértékben környezethatások és mennyiben öröklődők. Ezért megelégszik azzal, hogy az etimológiai kultúrköröknek megfelelően geográfiai és antropológiai szempontok kombinálásával antropológiai köröket vesz fel s geográfiai területek szerint írja le az egyes rasszokat, az emberiségnek eme, együtt öröklődő testi és lelki habitussal bíró, morfológiai csoportjait. „Antropológiai körök” alatt olyan geográfiai területeket ért, amelyeken rasszbelileg azonos, vagy egymással rokon, vagy idegen, de egymással intenzív kereszteződésben élő rasszelemek az illető területnek jellegzetes rasszantropológiai arculatot adnak. Hét ilyen antropológiai kört különböztet meg:

1. Európai-előázsiai-mediterrán = fehér rasszok.
2. Afrikai (kivéve az északi és északkeleti részeket) = fekete a) rasszok.
3. Ázsia szigetvilága Indiával = maláji rasszok.
4. Ausztráliai-pacifikus = fekete b) rasszok.
5. Kelet-, Közép-, Észak-Ázsia = sárga rasszok.
6. Amerikai rasszok.
7. Arctikus rasszok.

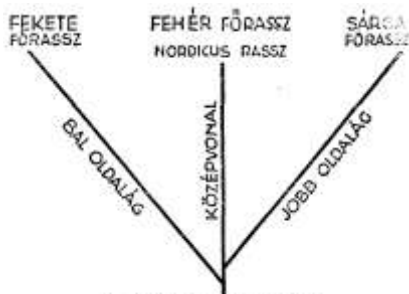
Rasszkörökről és „nagy rasszok”-ról beszélnek az újabb francia osztályozók is. *Montandon* (1933) pl. öt nagy rasszt és azon belül 20 rasszt különböztet meg, ú. m.:

1. Pygmoid nagy rassz (busman, hottentotta, afrikai pygmeusok, negritók).
2. Negroid nagy rassz (tazmáni, pápua, néger, ethiópiai, dravida).
3. Vedd-ausztraloid nagy rassz (vedda, ausztráliai).
4. Mongoloid nagy rassz (amerikai, eszkimó, paleoszibériai, mongol, turáni).
5. Europoid nagy rassz (lapp, ajnu, észak európai, alpméniai, mediterrán).

Majnem azonos ezzel *Lester* és *Miliót* osztályozása, akik a *Montandon*-féle negroid és vedd-ausztraloid nagy rasszt egybevonván, négy nagy rasszcsoportot (pygmeus, fekete, sárga, fehér) és azon belül 21 külön rasszt sorolnak fel.

v. *Eickstedt* (1925, 1934) lényegében szintén a régi Cuvier-, Broca-féle hármas osztályozásra tér vissza, amely – mint láttuk – a felsorolt szerzők legtöbbjénél is valamilyen alakban előfordult s az egész mai emberiséget három fő testalakcsoportra (europid, mongolid, negrid) osztja. E főcsoportokon belül 38 élő rasszt, majd alrasszokat és táj típusokat különböztet meg, melyek száma szinte meghatározhatatlan. Az egyes rasszokat földrészek szerint a geográfiai elterjedést követve írja le, bár a főcsoportok egyik földrészről átnyúlnak a másikra. Mindegyik főrassz mellett megkülönböztet egy-egy újabb különalakot, vagy mellék-rasszt, egy-egy protomorph különalakot és egy-egy közti alakot, amivel a rasszok filogenetikai rétegződését, ősiségét és differenciáltságát iparkodik kifejezni.

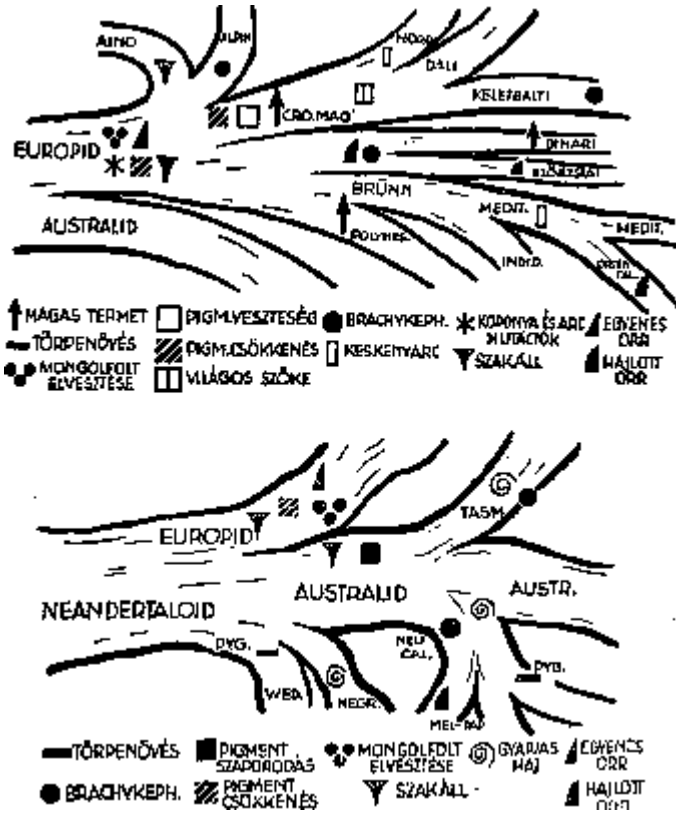
Újabbán Weinert az emberiség osztályozását a rassz-törzsfá tervével kapcsolta össze s már 1932-ben felvetette, majd 1935-ben és 1938-ban részletesebben is kifejtette az ú. n. „középvonal” fogalmát. Amikor ugyanis a származástani gondolattól hajtva a legalsóbb rangúnak tartott ausztráliait és a legmagasabb rangúnak ismert nordicus-rasszt egymással és a többi rasszokkal összehasonlította, azt tapasztalta, amit külön-

56. Weinert rassz-sémája.

ben előtte már Stratz és mások is hangoztattak, hogy e két rassz között a nagy kultúrkülönbség dacára is bizonyos szomatikus hasonlóság mutatkozik és mintha e két kevésbé differenciálódott rasszal szemben a többi rasszok oldalt eltérnének. Ezért Weinert törzsfá sémájában az ausztráliaiból kiinduló és a nordicus rasszig haladó származásvonalat (fehér rassz) állította középre s ebből ágaztatta el előbb balra a fekete rasszt (néger), majd feljebb jobbra a sárga rasszt, mint erősen egyoldalúan differenciálódott két ellentétes oldalágat. Weinert tehát úgy képzelte, hogy a* törzsfá legalján áll az ausztráliai, mint a mai rasszok közül az ősemberhez leghasonlóbb alak, majd ebből oldal felé előbb elágazott a fekete, majd a sárga főrassz, mint két egyoldalúan differenciálódott ellentétes alak, míg a fehér főrassz továbbfejlődése dacára is lényegében megőrizte kevésbé differenciálódott közbülső, az ausztráliaiével egy fejlődésvonalba eső alakját

Ezzel szemben legújabban *Eugen Fischer* (1936) alapos örökléstanai megfontolások és az embercsoportok gén-állományának tüzetes tanulmányozása alapján az egy zoológiai fajta alkotó emberiséget négy főrasszúra (europid, ausztralid,

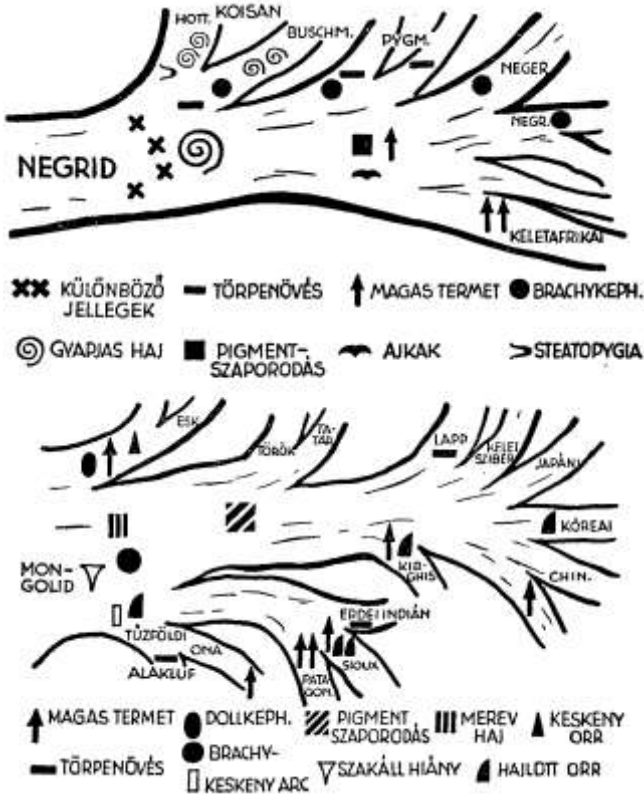

57. Az ausztralid és europid ág fontosabb mutációi Fischer szerint.

mongolid, negrid) osztja. A negridet és mongolidet ő is oldalvonalaknak tartja, az europid és ausztralid alakokat pedig mint egykor közös töből fakadt és későbbi fejlődésük folyamán is egymáshoz közelebb maradt, parallel haladó „középvonaliakat állítja az előbbieik közé. A négy fő rasszát

tehát nem egymásból származtatja, hanem mind a négyet monogenetikusan őstörzsbe vezeti vissza.

Íme oda jutottunk tehát, hogy a legújabb tudományos kutatások szerint nemcsak az emberiségnek különálló zooló-

58. A negrid és mongolid ág fontosabb mutációi Fischer szerint.

giai fajokra való választása mondott csödöt, de minden olyan részletesebb rasszosztályozás is korainak bizonyult még, amely az emberiség összes kisebb-nagyobb morfológiai csoportjainak zárt rendszerbefoglalását s az egyes alakcsoportoknak egymáshoz és az ősemberiséghez való genealógiai és filogenetikai viszonyát akarná pontosabban meghatározni. Mindez

majd csak akkor lesz lehetséges, ha a minden országban elvégzett részletes rasszantropológiai, családantropológiai vizsgálatok alapján közelebbről megismertük a különböző kereszteződések lefolyását, az egyes rasszjellegek öröklésmenetét és az emberiség öröklésanyagában fellépett összes mutációkat.

Annyi azonban máris bizonyos, hogy az emberiségnek rasszokra való differenciálódása korán, még a diluviumban megkezdődött s az europid, ausztrolid, mongolid, negrid rasszokörök, főrasszok vagy rasszágak – a név nem fontos itt – az emberi alakkör korai hasadását jelentik. Eugen Fischer az eddigi Örökléstani és főleg rasszkeresztezései tanulmányok eredményei alapján megkísérelte (1936), hogy a négy fő rasszágban fellépett fontosabb mutációkat s az azok folyománya-ként beállott rasszképződést legalább vázlatosan feltüntesse (ld. 57. és 58. ábrát). És e kísérlet máris azzal az örvendetes eredménnyel járt, hogy a régebbi, tisztán morfológiai vizsgálatok útján megállapított rasszalakok egy része az örökléstani kutatások alapján is helytállónak bizonyult. Ilyenek pl. Európában a nordicus, dali, mediterrán, dinári, keletbalti és alpin rassz. Viszont úgy látszik, hogy az utóbbi időben nagy arányban elszaporodott rassznevekhez kötött rasszalakok egy része, amiket különben szerzőik is többnyire csak munkahipotéziseknek tekintettek, kereszteződései alaknak (heterozygota) fog bizonyulni.

Minden rasszosztályozásnak és leírásnak tehát emez örökléstaniilag is igazolt négy rasszkörhöz vagy rasszszághoz kell igazodnia s az egyes rasszok tekintetében egyelőre meg kell elégednünk a jellegeknek, jellegkomplexumoknak geográfiai területek szerint való megállapításával és leírásával. A fősúlyt minden nemzetnek a saját emberanyagán végzendő módszeres rasszantropológiai (családantropológiai, emberörökléstani és genealógiai), rasszbiológiai felvételekre és a saját területén folytatandó, teljesen hiteles anyagra támaszkodó rassztörténeti kutatásokra kell fektetnie.

7. A MAGYARSÁG ÉS A FAJKÉRDÉS.

Az eddig előadottak eléggé meggyőzhettek bennünket arról, hogy a faji probléma, a nemzettest rasszbeli összetételének megismerése minőségi, valamint mennyiségi tekintetben, s főleg biológiai és szociológiai vonatkozásaiban egyetlen nemzet számára sem közömbös. Kérdéseivel tehát módszeresen foglalkoznia kell, érte áldozatot kell hoznia minden nemzetnek, nemcsak az emberiség egyetemes szellemi fejlődése érdekében, hanem saját jól felfogott nemzeti érdeke miatt is.

De nem csodálatos-e, hogy e mellett a ma oly természetes és magától értetődő felismerés és nemzeti szükséglet mellett a magyarság a legújabb időkig csaknem teljesen közömbösen ment el. Ha akadtak is hébe-korba magyar elmék, akik a kérdés iránt komolyan, koruk tudományos színvonalán érdeklődtek, a nagy tömeg vagy teljesen értetlen és érdektelen volt velük szemben, vagy a másik túlzásba esett, tetszetős jelszavak hangoztatásában élte ki magát, s ezzel a problémát már elintéztnek is tekintette, – nem szólván azokról, akik a rasszproblémának mindennemű módszeres kutatásában csak haszontalan egyéni kedvtelést, sőt nem ritkán tisztán politikát és antiszemitizmust láttak.

Így azután külföldi szakembereknek kellett bennünket időről-időre figyelmeztetniük, hogy észrevegyük a rendszeres magyar fajkutatás nagy nemzeti és egyetemes tudományos jelentőségét. Azoknak pedig, akik mégis a módszeres kutatással foglalkoztak, inkább támadások között, mintsem támogatva, állandó akadályokkal küzdve, kellett és lehetett csak dolgozniok. Ezekről a törekvésekről „A magyar ember” című könyvemben részletesen beszámoltam, itt inkább csak eredményeit s a belőlük a jövő számára vonható fontosabb következtetéseket foglalom röviden össze.

Mindenekelőtt kiemelem, hogy a természet és a történelem hazánknak a fajkutatás terén különlegesen fontos szerepet szánt. A Kárpátok gyűrűje övezte magyar földnek gazdagsága, az Alföldnek ember és állat számára bő megélhetést és jó védekezést biztosító természeti adottságai ősidők

óta erre vonzották, s a történelem és geográfia bizonyos erői erre sodorták Eurázia legkülönbözőbb népeit. Ezek a népek pedig – amint azt már az eddigi kutatások is minden kétséget kizáróan igazolták –, ha le is tűntek a történelem színpadáról, ha mint önálló népek meg is szűntek létezni, nem pusztultak el sem a tudomány, sem a nemzetbiológia számára. Emberanyaguk egy része, illetve az általuk képviselt típusok, testi és lelki rasszbélyegek, az Öröklés törvényei szerint, az egymás után következő nemzedékek hosszú és bonyolult láncolata útján, kisebb-nagyobb mértékben bejutottak a magyar nemzettestbe is, s hol eredeti alakban, hol meg erősen átkeveredve, megmaradtak a mai napig s ott külső morfológiájukban és biológiai hatásaikban egyaránt megnyilvánulnak és felismerhetők. Egykori típusaikat pedig mind harci temetőikben, mind békebeli sírjaikban, a magyar földnek külföldi szakemberek által is megcsodált konzerváló ereje őrizte meg számunkra olyan gazdagságban, melyhez hasonlólt külföldön csak kevés helyen találunk.

Nem túlzás tehát, ha azt állítjuk, hogy hazánk népe és földje az élő és kihalt típusoknak szinte páratlan gazdagságú múzeuma, Eurázia rassztörténetének hiteles régi koponyákban és csontvázakban leggazdagabb tárháza s így az europid és mongolid rasszkör legkülönbözőbb elemei között létrejött rasszkeveredések tanulmányozásának klasszikus területe. Csak komoly jóakarat, tervszerűség, valamint hathatósabb anyagi támogatás kellene, s Magyarországon lehetne Európa leggazdagabb embertani múzeuma s legfontosabb rasszkutató központja.

De hát hogyan ismerhetjük meg a magyarság rasszbeliségét?

A kérdésre nagyon is megoszlik a felelet. Vannak, kik elegendőnek gondolják, ha sorra veszik a jó magyar nevéket, vagy az oklevelekkel igazolható törzsökös családokat, s azok régi képei vagy méretadatai és leírása alapján iparkodnak rekonstruálni és megállapítani a „jó magyar típusokat. Mások egyedül a vérvizsgálatoktól remélik minden faji probléma biztos eldöntését. Ismét mások más jellegben, más egyoldalú módszerben bizakodnak.

Kétségtelen, hogy mindegyik vizsgálat sok értékes adatot szolgáltat, ha módszeresen és kellő számban végezzük azokat. Az is kétségtelen azonban, hogy a probléma sokkal bonyolultabb, mint a legtöbben képzelik. A név magyarsága pl. és az oklevelekkel igazolt leszármazás ugyanis nem jelenti még okvetlenül a típusnak a honfoglalóktól való származását, éppúgy, mint ahogyan fordítva, az idegen etnikai eredetre valló családnév honfoglaláskori magyar rasszbélyegeket takarhat. Hasonlóképpen a vérreakció is, bármely becses útbaigazításokkal szolgáljon, mégis csak egy jelleg a sok egyéb fontos testi és lelki rasszbélyeg között. Nincsen egyetlen olyan testi vagy lelki bélyegünk sem, amelynek tanulmányozása egymagában elvezetne bennünket a rasszprobléma nyitáéhoz.

Mindenekelőtt minden válogatás nélküli, teljesen tárgyilagos és módszeres, mind a vizsgált egyének száma, mind a figyelembe vett bélyegek tekintetében nagyarányú, az ország minden vidékére kiterjedő vizsgálatokra, országos jellegfelvételre van szükség, hogy a különböző szomatikus ismertetőjegyek, rasszjellegek tényleges elterjedéséről, gyakoriságáról és egymással való korrelációjáról tiszta képet kaphassunk. Ezzel párhuzamosan kell haladniok a jellegzetes vidékekre, etnikai csoportokra és társadalmi rétegekre vonatkozó családtropológiai, örökléstani vizsgálatoknak is, hogy a genotípusos rasszbélyegeket a parakinetikus milióhatásoktól elválaszthassuk.

Bármilyen részletes legyen is azonban az élő magyarságra és hazánk mai lakosságára vonatkozó vizsgálat, az így megállapított rasszjellegek és típusok eredetét, történelmi jelentőségét, és a magyar nemzettestben való szerepét csak akkor érthetjük meg, ha hasonló módon századról-századra visszafelé haladva, a különböző történelmi és történelemelőtti korokra s az azokban szereplő népekre és kultúrákra is kellő számú hiteles koponya- és csontvázanyagot gyűjtünk, azok rasszbeli összetételét és a rasszoknak magyar földön való történetét is megállapítjuk, majd az így nyert eredményeket összevetjük egyfelől az élő lakosságra, másfelől a rokon népekre, valamint a honfoglalók által bejárt terüle-

tekre vonatkozó hasonló jellegelterjedési és örökléstani vizsgálatokkal.

Csakis ilyen nagyarányú, sokoldalú, a teljesen hiteles adatok óriási tömegére támaszkodó módszeres kutatásokból fog kiderülni, hogy milyen volt a honfoglaló magyarok rasszbeli összetétele, milyen típusokat vettek fel vándorútjaikon, milyen típusokat olvasztottak magukba az itt talált, vagy később bevándorolt és beszivárgott népekből, továbbá, hogy a mai magyar nemzettestben kimutatható rasszelemeknek mi az eredete és történelmi jelentősége.

Kérdés mármost, történt-e a vázolt irányokban hazánkban valamilyen komolyabb adatgyűjtés és tudunk-e valamit a magyarság faji összetételéről és a rasszoknak magyar földön való történetéről?

A kérdés első felére a különböző kutatók által több mint 7000 felnőtt egyénre, vagy 100.000 iskolásgyermekre és több mint 100.000 katonára vonatkozó adatok, valamint az egyetemi embertani intézetben és a Néprajzi Múzeumban összegyűjtött 15.000 koponya és vagy 3000 csontváz, a kérdés második felére pedig az alábbi kis táblázat felel meg.

A mai magyar nemzettest rasszelemei.

1. Turanid és alföldi rassz.....	25-30%
2. Keleteuropid rassz.....	20 „
3. Dinári rassz.....	20 „
4. Alpi rassz.....	15 „
5. Taurid (előázsiai) rassz.....	4-5 „
6. Mongolid rasszkör.....	4-5 „
7. Nordicus rassz.....	4 „
8. Mediterrán rassz és egyéb.....	1 „

Kétségkívül nem végleges eredmény ez még, s a részletesebb, nagyobb területre kiterjedő vizsgálatok rajta a nemzettestben kimutatható rasszelemek száma, valamint azok gyakorisága tekintetében bizonyos változásokat fog eredményezni. Elindulásnak azonban már ez is jelentős, főleg ha tudjuk, hogy inkább csak akadályokkal küzdő egyéni akciók, mintsem intézményesen támogatott kutatások eredményei.

Ez az első tájékoztató nemzettestképlet egyúttal arra figyelmeztet bennünket, hogy nem a felsorolt rasszok egyike vagy másika külön-külön, hanem együttes előfordulásuk és arányszámuk az, ami jellemző, ami speciálisan magyar. A nevezett rasszok ugyanis ilyen együttesben és ilyen arányban semmiféle más nemzettestben nem fordulnak elő.

Ez azonban csak a kérdés egyik oldala. Mert a természet által nyújtott s a történelem eseményei által egybehozott emez örökséganyag nem az elvonatkoztatott szabad térben lebeg, hanem a magyar haza adott miliójében egymással állandó biológiai és szaporodási közösségben élő, tehát vérokron emberek szervezetében, a generációk bonyolult hosszú sorozata útján, alakul tovább és fonódik egymással össze mind szorosabbra, élő, külön jellegzetes egyediséget alkotó, közös öntudattal és külön lelkiséggel bíró nemzettestté, történelmi és etnikai „magyar”-rá.

Zoológiai faj (species)-e hát a magyar, avagy rendszertani alfaj, fajta, vagy rassz? – Kétségkívül egyik sem, hanem speciális rasszbeli összetételű, külön egyediségű és jellegű élő nemzettest, ú. n. Thierry-féle „történelmi faj”. Mivel azonban a „faj” szó itt könnyen zavarokat okoz és sokan akarva, akaratlanul összetévesztik a „természetudományi faj” fogalmával, amiből annyi felesleges és meddő szóvita származik, leghelyesebb, ha helyette egyszerűen a „nemzettest” szót és fogalmat iktatjuk be, amely a „történelmi faj” fogalmához egyébként is a legközelebb áll.

Nincs hely itt arra, hogy a rasszoknak magyar földön való történetét tárgyaljam. Ezért csak röviden megemlítem, hogy az eddigi embertani vizsgálatok igazolják és hiteles leletekkel bizonyítják, hogy a honfoglaló magyarok által hozott örökséganyag ezer év közben sem pusztult el, és a nemzettest rasszbeli összetétele sem változott meg lényegesen, mert a háborús vérveszteségeket nagyrészt pótolták a hún-avar emberanyagban már itt talált, majd a besenyőkben, jászokban és kunokban ismételten idekerült, s később teljesen beolvadt rokon rasszelemek. Tehát sem a mongoldulás, sem a törökhódoltság nem jelenti a magyar nemzettest egyik vagy másik rasszelemének kipusztulását, hanem csupán a

meglévő rasszelemeknek harmonikusabb elkeveredését, a nemzeti arculat egységesülését.

Abból vizont, hogy a, magyar nemzettest rasszbeli összetétele teljesen speciális, minden más nemzetétől eltérő, a magyar fajkutatás számára az a fontos alaptétel következik, hogyha figyelembe vesszük is a más nemzettestek kutatásából leszűrődő eredményeket, amint hogy figyelembe is kell vennünk, – a speciális magyar rasszbeli összetételből fakadó biológiai és szociológiai problémák megoldásában egyedül a magyar nemzettest módszeres kutatásának eredményeire támaszkodhatunk. A speciális magyar fajvédelmi teendőket tehát csakis a magyar rasszantropológiai vizsgálatokból levonandó tanulságok alapján szabhatjuk meg, mert különben úgy tennénk, mint az az orvos, aki egyik betege számára az orvosságot, vagy kezelésmódot egy másik betegének vizsgálata alapján állapítaná meg. – íme újabb érv a módszeres hazai rasszkutatások szükségességéhez és nagy nemzeti fontosságához.

A magyar nemzettest azonban nemcsak speciális rasszbeli összetételével különbözik más nemzettestektől, hanem bizonyosfokú hazai típusúság által is. Értem ezen azt, hogy a magyar haza miliójének ezerféle faktora: klímája, szele, melege, napsütése, vize, bora, kenyere, gyümölcse, főleg a bennünk rejlő különböző hatóanyagok, vitaminok útján, – de nem kevésbé a történelem eseményei, a közös jó és rossz sors, a lelkiségnek a testben való visszatükröződése által is, – a nemzettest emberanyagát, a természet nyújtotta rasszbeli örökséganyagot, ezer év óta idomítja, modellirozza, az állandó egymásközi nép- és rasszkeveredés folytán pedig mind jobban harmonizálja. Ez az oka, hogy a nordicus, az alpi, a dinári, a mediterrán, a taurid, de főleg a keletbalti és a taurid rasszjellegű egyének, a lényeges rasszbélyegek egyezése mellett is, egészen mások nálunk, mint pl. Németországban, Svájcban, Spanyolországban, Oroszországban stb., mert a magyar földön, magyar ég alatt, magyar milióban, magyar koszton, magyar biológiai és szaporodási közösségben, magyar lesz a fiziognómiájuk s magyar lelkiség sugárzik ki nemcsak a szemükből, de minden mozdulatukból, tettükből is,

amint azt az Alföldre került s ott generációk óta élő tótok, svábok stb. példája eléggé bizonyítja.

A magyar lényegnek tehát három alaptényezője van, úgymint: a nemzettest speciális testi és lelki rasszbeli összetétele, a történelem által létrehozott és irányított biológiai, szaporodási életközösség, és az ezeréves magyar haza állandó miliője.

Ebből azután további magyar fajbiológiai következtetéseket is vonhatunk. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a nemzettest rasszbeli összetételének nagyobbfokú megváltozása – akár némely rasszelemnek kipusztulása okozná azt, akár a rasszelemek arányának lényeges eltolódása, akár pedig új, idegen rasszelemeknek tömegesebb bevándorlása és beolvadása – azzal a veszéllyel fenyegetne, hogy megváltozna magyar nemzeti jellegünk, hogy a magyar elmagyartalanodnék, ami előbb-utóbb a nemzet halálát okozná. Kell-e a rasszbeli összetétel nemzeti sorsdöntő fontosságára meggyőzőbb bizonyíték?

Ezt azonban megint nem lehet sem jelszavakkal, sem íróasztal melletti fejtöréssel eldönteni, hanem csakis egyedül nagyarányú, sokszempontú és szigorúan módszeres rasszkutatásokból leszűrődő hiteles megállapításokkal.

E kapcsolatban fontos feladat lesz a különböző hazai és külföldi nemzetiségekkel, legfőképpen a zsidósággal való rasszkeveredés hatásainak tüzetes tanulmányozása. Kétségtelen, hogy pl. a zsidóság tömeges beolvadása egyfelől orientáid, másfelől ethiopid rasszelemei útján a magyar nemzettest rasszbeli összetételét és jellegét az europid-mongolid rasszkörből erősen a hazánkban teljesen idegen melanid rasszkor irányában tolná el.

Más kérdés, mégpedig a legfontosabb, de egyben legnehezebb kérdés is, a rasszelemek értékének, s így a különböző irányú rasszkeveredések értékének is, tárgyilagos meghatározása. E téren ma még inkább csak szubjektív véleményekkel rendelkezünk, mintsem nagyobb arányú módszeres vizsgálatokkal.

Ugyanilyen fontos és nem kevésbé könnyű feladat a különböző szelekciós tényezők és jelenségek (egyke, halálózás, házasságok, pályaválasztás, foglalkozási ágak, tehetség-

gek, társadalmi rétegződés, vagyoni és higiéniai viszonyok, betegségek, protekció stb.) rasszantropológiai és rasszbiológiai szerepének tárgyilagos és tüzetes megállapítása. Nagyarányú és rendszeres vizsgálatok nélkül azonban itt sem juthatunk tovább a jelszavaknál. Már pedig a nemzet jövőjének komoly biztosítása nem jelszavakat, nem szubjektív egyéni véleményeket, hanem hiteles vizsgálati adatok tömegéből levont biztos diagnózist és azon alapuló komoly intézkedéseket kíván.

TARTALOM

I. Fejezet. *AMIRŐL MINDENKI BESZÉL*

1. A nagy érdeklődés.....	7
2. A fajkérdés tudománya és az emberi szellem fejlődéstörténete	12
3. Fajkérdés és nemzetismeret	20
4. A fajkérdés keletkezése. (Csoportöntudat, csoportnév, csoport-előítélet)	24
5. A fajkérdés ősfarmája:	
A) Faji szépség	29
B) Faji szag	35
C) Faji előítélet	41

II. Fejezet. *MÚLT ÉS JELEN*

1. A tudománytörténet fontossága	63
2. Kelet népeinek fajismerete az Ókorban	64
3. A görögök és a rómaiak fajtudománya	76
4. A középkori ember elfordulása a fajkérdéstől	85
5. Az „Újkor” újból meghódítja az embert.....	90
6. Az első tudományos fajkutató	96
7. Fajismereti törekvések a XVIII. században	102
8. Az ember „természetrájza.....	107
9. Buff on bevezeti a rasszok-at	112
10. Egyfajúság vagy többfajúság?	119
11. A kraniológia a fajkutatás szolgálatában	127
12. A módszeres rasszkutatások megindulása	138
13. Elméleti fajkutatók	145
14. A „történelmi fajok” problémája	151

15. Vita a fajok állandóságáról.....	157
16. A monogenisták és polygenisták félszázados harca	168
17. A rasszok értékelése.....	184
18. A tudományos fajkutatás fellendülése és legújabb irányai.....	196
A francia iskola	196
A német iskola	202
Vizsgálatok élőkön.....	205
Embertani társaságok és intézetek	207
A fajkutatás mai állapota a különböző országokban	209
A fajkutatás módszerei.....	211
Rasszantropológia! anyaggyűjtés	212
A mérés szerepe a fajkutatásban	217
A fontosabb rassz-bélyegek	219
A lágyrészek antropológiája	227
A bőrlérendszer szerepe a fajkutatásban	228
Fiziológiai módszerek.....	230
Variáció-statisztikai módszerek	232
Az alkat (konstitúció) problémája	239
A vérvizsgálatok	242
Az örökléstan a fajkutatás szolgálatában	248

III. Fejezet. *FAJ-RASSZ-NÉP-NEMZETTEST*

1. Mi a faj?	257
2. Hány emberfaj van?.....	263
3. Előtérbe nyomul a rassz	278
4. Az ivar, életkor és a rassz	283
5. Rassz és nép	289
6. Az emberiség osztályozása és az egyes rasszok	302
7. A magyarság és a fajkérdés	312